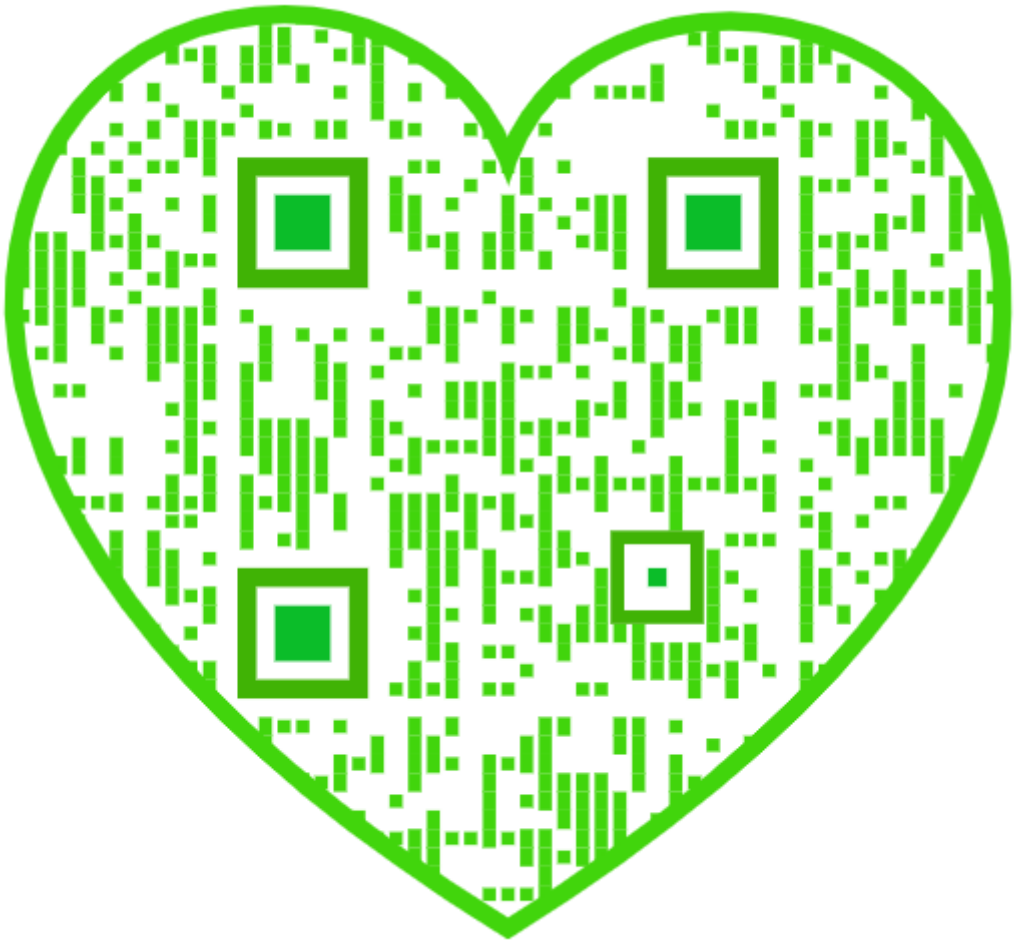

DE KATHOLIEK.

GODSDIENSTIG, GESCHIED- EN LETTERKUNDIG

MAANDSCHRIFT.

DE KATHOLIEK.

GODSDIENSTIG, GESCHIED- EN LETTERKUNDIG

MAANDSCHRIFT.

VIJFTIGSTE DEEL.

1866.

Vindicamus hereditatem patrum nostrorum.
I Mach. XV, 34.

Wanten te Romen in de poert
Sergius die Pauwes benedede
En hine Aertsche bisscop wiede.

Melis Stoke.

'S HERTOGENBOSCH,
HENRI BOGAERTS, opvolger van P. N. VERHOEVEN.
Drukker en Boekhandelaar van Z. H. Paus Pius IX.

'S GRAVENHAGE,
GEBR. J. & H. VAN LANGENHUYSEN.

INHOUD.

HOOFDARTIKELEN.

Bladz.

De taak des Christendoms in betrekking tot de Maatschappij.—IV. (*Vervolg van Dl.* IL, *bladz.* 208.) 1

Het hedendaagsch materialisme, beschouwd in zijne beginselen en gevolgen.—I 33

idem. idem. —II. (*Vervolg en slot van bladz.* 55.) 65

Geschiedenis van het Beggijnhof te Amsterdam. (*Vervolg van Dl.* IL, *bl.* 308.)

III. Tweede Tijdvak 1578-1798 89

Toelichting van eenige zonderlinge meeningen. 145

Het begrip van Kerk volgens Dr. Reville 172

Brieven van Pauselijke Zouaven.—IV 181

Geschiedenis van het Beggijnhof te Amsterdam. (*Vervolg van Dl.* L, *bladz.* 144.)

IV. Derde Tijdvak 1798—1840 196

Bladz.
Vereering van den H. Benedictus 234
Liturgische vrijheid bij de Nederlandsche Hervormden. . . . 261
„Vertaling van Kerkhymnen" 277
Het nut van de schriften der H. Teresia 291
De taak des Christendoms in betrekking tot de Maatschappij. — V. (*Vervolg van Dl.* L, *bladz.* 32.) 325
De Heer Harting en de uitwendige getuigenis 350
De Christelijke liefde in den Duitschen oorlog van 1866 . . . 362
Uitnoodigingsbrief van den Kardinaal Caterini aan de Bisschoppen der Katholieke wereld 381

VERSCHEIDENHEDEN.

„De levens der Pausen" 56
Onvruchtbaar geld 63
„De wetenschap van het ware geluk" 248
„Het Huwelijk, handboek voor Christelijke echtgenooten" . . 251
De „Katholieke Volksvriend" 257
Het Christendom in Japan . . . . . —
Noord-Amerikaansch Nationaal Concilie. 258
Hebreeuwsche overblijfselen in Amerika. 259
Correspondentie 260
Protestantsche stemmen over het Nationaal Concilie van Baltimore 318
Pius IX in December 1866 322

Bl. 167, reg. 9 staat: *tusschen*; lees: *heerschen.*

„ 178, „ 10 v. o. staat: *Immers de Kerk maakt ons tot Christen*; lees: *Immers beweren zij: niet de Kerk maakt ons tot Christen.*

DE TAAK DES CHRISTENDOMS

IN BETREKKING

TOT DE MAATSCHAPPIJ.

(*Vervolg van* Dl. IL, bl. 208.)

IV.

Hetgeen wij thans te behandelen hebben is allergewigtigst voor het onderzoek, waarmede wij ons bezig houden: de taak des Christendoms in betrekking tot de maatschappij. Uit hetgeen wij omtrent het Israëlitische volk reeds zagen, dat het, onder alle volken door God als volk Gods uitgekozen, zóó door God zelf gevormd, geregeld en bestuurd werd, dat het van Hem alleen zou afhangen en in de getrouwheid in zijne dienst het heil zou vinden, mogen wij niet ten onregte besluiten tot den goddelijken Wil, dat alle overige volken der aarde de dienst van den waren God tot grondslag der maatschappij zullen nemen, en zich in alles niet naar eigen zin, maar naar de door God verkondigde

wet zullen regelen. God toont als het ware in een voorbeeld, wat Hij door alle volken met kennis en vrijen wil verlangt nagevolgd te zien. Doch de bestemming van het Joodsche volk strekte zich nog verder uit: God had dat volk uitgekozen en gevormd, om door hetzelve het heil, wat Hij in zijne barmhartigheid den mensch had toegedacht, aan alle volken mede te deelen. Het is die innige betrekking van Israël tot de volken, welke zich in het Christendom voltooide, die wij thans moeten gaan beschouwen, die allergenadigste voorbereiding van het heil, dat aan de wereld en de volken door Christus geworden is.

De mannen der valsche wetenschap, die gewoon zijn, alles absoluut op zich zelf te beschouwen, en ook door de ontkenning van de oneindige oorzaak van het eindige genoodzaakt zijn, om het eindige uit zich te laten ontstaan en aldus te veroneindigen, verliezen hoe langer hoe meer de ware, levende orde uit het oog; die levende orde, waarin alles ten hoogste één en toch verscheiden, tot het ééne, groote doel zamenwerkt. Door het eene aan het andere absoluut tegenover te stellen geraakt alles in eene soort van vijandschap en strijd, onderscheid baart scheiding, en in de abstractiën, waarin men zich blijft bewegen, is het onmogelijk, de levende eenheid of orde terug te vinden. Tot zóóver zelfs is hunne verblinding gekomen, dat zij ons *de tegenstrijdigheid* als *het leven der waarheid* hebben durven verkondigen en naar dit allernoodlottigste beginsel de door God gestelde orde zijn gaan hervormen. In de ware orde en ware wetenschap is alles geregeld en hangt het eene van het andere af; dáár kent men geene absolute deelen, die slechts eene abstracte algemeenheid, geen organiesch geheel kunnen vormen; in het goedgevormde en geordende lig-

chaam ontvangt ieder deel zijne plaats, heeft zijne eigenaardige functie en is, ofschoon op zich een geheel, toch in betrekking tot het geheel slechts een deel. Zoo wordt de Kerk en ook iedere gemeente op zich zelve het *ligchaam van Christus* genoemd (I Cor. XII, 27) [1]); zoo zijn vele familiën één volk; terwijl de vele volken zich weder vereenigen tot het geheel: menschheid. Die menschheid immers is geene abstractie, zooals men het tegenwoordig wel wil opvatten, waaraan ieder, om mensch te zijn, zoo veel mogelijk moet gelijken; neen, de menschheid is een organiesch geheel, bestemd om één te zijn in Christus, zoo één, dat allen deel zijn van het eene ligchaam, waarin zij als zoovele levende deelen verbonden zijn. Zoo is het groote plan van de goddelijke Wijsheid, Almogendheid en Goedheid. In dat eene ligchaam der menschheid kan het oog niet zeggen tot de hand: ik heb uwe dienst niet noodig; of wederom het hoofd tot de voeten: gij zijt mij niet noodzakelijk; dáár moet geene tweespalt zijn, maar de leden voor elkander gelijkelijk zorg dragen. Hoezeer doet God die wederkeerige afhankelijkheid in het stoffelijke gevoelen! zou zij dan minder zijn in het geestelijke?

Die groote, door God bepaalde orde is door de zonde verstoord geworden; de scheiding van God heeft ook de scheiding der menschen onder elkander ten gevolge gehad; want naarmate men meer één is met God, zijn de menschen meer één met elkander. „Het eerste en „grootste gebod", zegt de goddelijke Leeraar, „is: bemin „God uit geheel uw hart .. en het tweede, *hieraan gelijk:* „bemin uwen naaste als u zelven"; zoodat de ware ver-

---

[1]) Men zie daar de uitwerking dezer vergelijking door den H. Paulus.

eeniging der volken niet mogelijk is zonder dat zij met God vereenigd zijn.

Maar de goedertierene en barmhartige God is steeds werkzaam, als Verlosser, om de menschheid uit de verdeeling naar de eenheid terug te voeren, en het begin van Gods werkzaamheid was de roep en vorming van het Joodsche volk; ter bewaring van de kennis en dienst van den waren, éénigen God, oorzaak van vereeniging, en ter vernietiging van de afgoderij, oorzaak van scheiding; ja zóózeer oorzaak van scheiding, dat ieder volk zijne eigene beschermende godheid bezat. Zoo leerden wij in de philosophie der geschiedenis van onzen onvergetelijken leermeester Broere, „de Joden" te beschouwen „als „het middenpunt der geschiedenis, als het volk, door „hetwelk God in de geschiedenis ingrijpt. Van het be„gin der wereld", toonde hij ons „een schakel van door „God verkorene menschen, die de waarheid bewaren, „om dezelve langzaam in de wereld te verspreiden; die „als het bergrif zijn, dat de zedelijke wereld verdeelt en „bevestigt; hetgeen zich verder ontwikkelt in het Jood„sche volk en in het Christendom; zoodanig is de loop „der geschiedenis. God heeft dit gedaan", zoo voegde hij er bij, „omdat Hij de menschelijke natuur eerbie„digt; Hij wil menschen door menschen leiden, volken „door volken, en naar ieders behoefte spreken. Het is „eene gedurige vernieuwing van *verbond* (of wat het„zelfde is maatschappij van God en mensch, testament, „Kerk, enz.) en deze maatschappij zet zich voort in de „wereld." En verder: „als wij zeggen, dat de Joden „een door God uitgekozen volk waren, moet men dit „niet opvatten, als of God zich met de andere volken „niet bemoeide; integendeel die roep der Joden was ten „voordeele der geheele wereld; de gunst, door God aan

„de Joden gegeven, was eene gunst voor alle andere „volken."

Allerinnigst moet dus wel de betrekking van het Joodsche volk tot de andere volken geweest zijn, wegens de bestemming, door God aan hetzelve gegeven, om aan allen het heil te brengen; op zijne wijze moest het de belofte Gods, na de zonde gegeven, vervullen: „Ik zal vijandschap stellen tusschen uw zaad en tusschen „haar zaad; zij zal [in haar zaad] u den kop verpletteren". De nakomelingschap der vrouw, de mensch, moest de door God gegeven middelaar zijn, om dengene, die den mensch van God verwijderd had, te overwinnen, en den verwijderden weder tot God terug te brengen; doch die mensch moest eerst door God geheiligd en tot die bestemming geroepen en bereid worden.

Die bestemming van het Joodsche volk werd, al aanstonds bij zijn roep, aan Abraham door God verkondigd en bij iedere opvolgende bevestiging der belofte hernieuwd: „IN U ZULLEN GEZEGEND WORDEN ALLE GESLACHTEN DER „AARDE" (Gen. XII, 3.) of, gelijk het later luidt: IN UW „ZAAD ZULLEN GEZEGEND WORDEN ALLE VOLKEN DER AAR„DE, *omdat gij Mijne stem gehoorzaamd hebt*" (XXII, 18.).

Wij zien hier, dat God, door aan Abraham den zegen te geven, de overige volken van zijne goddelijke liefde niet uitsluit; ook zij moeten aan dien zegen deel hebben; maar *in hem* en *in zijn zaad* zullen zij dien zegen deelachtig worden.

De zegen, dien God aan Abraham gaf, moest ook aan de volken ten deel worden, zoo leert de groote Apostel, *ut in gentibus benedictio Abrahae fieret*, [1]) opdat over de volken de zegen van Abraham zou komen; God

[1]) Galat. III. Zie ook Rom. III en IV.

is niet alleen God der Joden, Hij is ook God der heidensche volken; voor allen is de belofte Gods en aan allen wordt zij vervuld door Abraham en zijn zaad. Ook de heidenen moeten God kennen en zijne wet onderhouden, volgens den Apostel (Rom. I.), en dewijl zij, God kennende, Hem niet als God hebben verheerlijkt en gedankt, daarom gaf *God* hen over in de begeerlijkheden hunner harten, aan onreinheid enz.; maar volgens de Profeten gaat de *wet uit van Sion* en *het woord Gods van Jerusalem* (Isaïas II, 3.). Zoo stemt de goddelijke openbaring van het Oude en Nieuwe Verbond overeen, om ons te leeren, dat *het heil uit de Joden is* (Joann. IV, 22.) en de zegen Gods door bemiddeling van het Joodsche volk aan alle volken moest komen; zoodanig was de groote taak, welke het Joodsche volk in betrekking tot de maatschappij te vervullen had.

Beschouwen wij den zegen van Abraham, dan begrijpen wij gemakkelijker, hoe die zegen niet uitsluitend voor Abraham en zijne afstammelingen kon bestemd zijn; maar zich tot alle volken moest uitstrekken. De zegen, aan Abraham beloofd en gegeven, is *een zegen van God*; *„Ik zal u zegenen en gij zult de gezegende zijn"*; God is niet uitsluitend God der Joden; hij is ook God der heidensche volken. Ook werd die zegen aan Abraham geschonken, niet omdat hij dien verdiend of zich waardig gemaakt had; maar God schonk hem dien uit goedertierenheid ter mededeeling aan allen; *in u zullen gezegend worden alle geslachten der aarde.* Door de zonde des menschen was de liefdevolle betrekking van God tot den mensch verstoord, en in plaats van zegen heette het: *„gevloekt zij de aarde in uw werk"* (Gen. III.); door zijnen zegen terug te schenken, verbond God zich weder met den mensch en den mensch met God; zoodat die

zegen bestond in het vernieuwde verbond, dat God tot heil van den mensch met den mensch aanging. Wij hebben dus hier niet te denken aan tijdelijke zegeningen, maar aan geestelijken zegen, door welken de mensch verheven, veredeld, in zijne betrekking tot God hersteld, tot een koninklijk priesterschap gevormd wordt. Zoude zulk een zegen uitsluitend Abraham en zijn geslacht kunnen betreffen?

Ik geloof niet ver af te dwalen, indien ik zeg, dat de H. Apostel Paulus ons den zegen van Abraham het duidelijkste verklaard heeft, en wij na zijne verklaring geene verdere behoeven. Wat leert dan de H. Paulus? Dat de zegen van Abraham geestelijke gaven betreft; dat die zegen zich uitstrekte tot alle volken en niet uitsluitend voor de Joden was; dat hij voortsproot uit de belofte van God en niet uit de werken, maar uit genade.

In zijn brief aan de Romeinen stelt de Apostel zich deze vraag: *Wat heeft dan de Jood vooruit* [boven den heiden], *of wat is het nut der besnijdenis?* En hij antwoordt: „*Veel, in allen opzigte! En vooreerst dit, dat aan hen de uit-*„*spraken Gods werden toebetrouwd*" (III, 1,2.). De optelling dier voorregten vervolgt hij eerst in het IXe hoofdstuk (vv. 4 en 5.); „*die Israëliten zijn; aan wie toekomt het kind-*„*schap, en de heerlijkheid, en het verbond, en de wetgeving,* „*en de eeredienst, en de beloften; van wie de Vaderen zijn,* „*en uit wie de Christus is, naar het vleesch, welke is God* „*over alles, te prijzen in eeuwigheid! Amen.*"

Die voorregten zijn duidelijk: God gaf zijne openbaring aan en door de Joden; zij waren reeds zijn kind, volk Gods (Exod. IV, 22); onder hen was God tegenwoordig, met hen had God zijn verbond aangegaan, aan hen was de wet Gods gegeven en alle voorschriften betreffende zijne dienst, en de beloften, vooral aan-

gaande den Messias, den Christus, die uit hen zoude voortkomen en een spruit van Jesse zijn moest. Het zijn allen geestelijke zegeningen. Doch hoe voortreffelijk die voorregten ook waren, zij waren niet uitsluitend voor de Joden; Abrahams geslacht, het Joodsche volk, kon ze verliezen en heeft ze verloren; ook de heidensche volken moesten daaraan deel hebben; „*want niet allen, die „uit Israël zijn, zijn Israelieten; noch zij die Abrahams zaad „zijn, zijn allen kinderen; maar,* IN ISAÄK ZAL U ZAAD „GENOEMD WORDEN; *dat is: niet die kinderen des vleesches „zijn, zijn kinderen Gods, maar die kinderen zijn der belofte, „die worden voor zaad gerekend*" (vv. 6. 7. 8. 9.).

Zoo schrijft hij aan de Galaten (III, 8.): „*de Schrift, „voorziende, dat God door het geloof de heidenen regtvaardigt, „voorzeide aan Abraham: in u zullen alle volken gezegend „worden. Dus die uit het geloof zijn, zullen met den geloo- „vigen Abraham gezegend worden*".

Nog duidelijker verklaart Paulus dien zegen Gods in zijn brief aan de Ephesiërs (I, 3.): „*God heeft ons gezegend „met allen geestelijken zegen in het hemelsche in Christus, „gelijk Hij ons in Hem van de vestiging der wereld verkozen „heeft, opdat wij heilig en onbevlekt voor zijn aanschijn in „de liefde zouden wezen.*" „De eerste zegen en de bron en „oorsprong van alle zegeningen," zegt Bern. a Piconio, „is onze eeuwige verkiezing door God in Christus."

Hoemeer men Paulus' brieven naleest en overweegt, des te meer zal men leeren begrijpen, dat de zegen van Abraham een geestelijke zegen was, een verbond, waardoor God de menschelijke maatschappij, die van Hem afweek, in Abraham weder met zich vereenigde, haar zijn woord, zijne wet, zijne tegenwoordigheid gaf, zijne eeredienst leerde, in Abraham tot zijn *kind* aannam, en zoo aan allen de magt gaf om *kinderen Gods* genoemd te wor-

den. Die beloften, aan Abraham gedaan voor allen, zijn bij uitstek vervuld in Christus: „*aan Abraham*" zegt Paulus, „*zijn beloften gedaan en aan zijn zaad. Hij zegt niet:* „*en aan de zaden, als in velen, maar als in éénen: en aan* „*uw zaad, die is Christus* (Gal. III, 16.)." En nu dan is er „*noch Jood, noch Griek, noch slaaf, noch vrije; er is man* „*noch vrouw. Gij allen zijt één in Christus Jesus. Indien gij* „*dan Christus behoort, zijt gij zaad van Abraham, erfgena-* „*men volgens de belofte*" (vv. 28, 29.).

Deze bestemming van het Joodsche volk, om aan de heidensche volken het heil Gods te brengen en de komst van den Messias voor te bereiden, uit wien het heil tot allen zoude komen, die bestemming was aan het Joodsche volk niet onbekend. Hunne heilige boeken spreken daarvan bij herhaling, het is als eene gedachte, die voortdurend opgewekt en levendig moet gehouden worden. Dat volk is niet geroepen, om te arbeiden aan de verspreiding van kunst en wetenschap, noch aan de bevordering van handel en nijverheid, ook niet aan de vergrooting van hun grondgebied; hunne taak was het geestelijke heil der menschheid, om den afgedwaalden den waren God te doen kennen en ze tot God weder terug te voeren en in zijn verbond op te nemen, daarom was hun in de eerste plaats toebetrouwd de goddelijke openbaring; bij hen en door hunne Profeten sprak God tot allen. Zelfs hunne bestraffing en verspreiding onder de volken had geen ander doel dan de verbreiding van dit heil. „*Looft den Heer, gij kinderen Israëls*", zoo lezen wij in het boek Tobias (XIII. 3, 4.), en „*prijst Hem voor* „*het aanschijn der heidenen; want daarom heeft Hij u onder* „*de heidenen, die Hem niet kennen, verspreid, opdat gij zijne* „*wonderwerken zoudt verhalen en hen doen weten, dat er geen* „*andere almagtige God is, buiten Hem.*"

Reeds Jacob, de aartsvader, verkondigt op zijn sterfbed, dat de toekomende Messias de *verwachting der volken* zal wezen, en aan het einde hunner geschiedenis spreekt God door den Profeet Aggaeus: *„nog een weinig „tijds, en Ik beweeg hemel en aarde, de zee en het drooge. „En Ik beweeg alle volken; en komen zal de van alle volken „verlangde".* [1])

„Hoe ook", schrijft Da Costa (*Israël en de volken*, bl. 27), „van de overige volken door opzettelijk daartoe van „God ingerichte inzettingen afgescheiden, getuigen te„vens de Schriften van het Israël des Ouden Testaments „van eene zeer diep liggende betrekking tot hen in Gods „raad, en voornamelijk tusschen zijne toekomst en die „dezer natiën. *Psalmen* en *prophecijen* wijzen onophoude„lijk op eene vereeniging van beide deze groote afdee„lingen der afkomst van Adam onder éénen scepter. „De uitroep, waaruit schier eenig de honderd zeventiende „(116de) Psalm bestaat, is het thema van eene rijke me„nigte lofzangen en verkondigingen, betrekking heb„bende tot eene volheerlijke toekomst: „Looft den Heer, „alle Heidenen, looft Hem, alle gij natiën [2])!.... De „Propheten zijn bijna evenzeer vol van de toekomst der „Heidenen als van Israël zelve. En niet alleen de toe„komst dier volken, ten dage wanneer zij vereenigd zul„len staan rondom de banier van Jesse, maar ook de „wegen Gods met hen, de oordeelen des Heeren over „hen, in veel vroeger tijden en gelegenheden, maken „een aanmerkelijk gedeelte uit van den last van Jeho„va's Propheten onder het Oude Testament. Ook in de„zen zin geldt het woord van den Apostel: „Is God

---

[1]) Gen. XLIX, 10. Agg. II, 7—8.
[2]) Rom. XV, 8-11.

„„een God der Joden alleen, of is Hij het ook der Hei-
„„denen? Ja, ook der Heidenen." Wonderbaar! dat de
„schijnbaar meest uitsluitende Godsdienst der wereld
„in den grond niet slechts voor een verre toekomst maar
„ten allen tijde, de ruimst omvattende geweest is, met
„betrekking tot de volken ook buiten het uitverkorene!"

Ofschoon deze getuigenis van Da Costa, dat *Psalmen* en *Prophecijen* „onophoudelijk op eene vereeniging van „beide groote afdeelingen der afkomst van Adam heen „wijzen", wegens de bijzondere studie van de betrekking van *Israël tot de volken* door dezen geleerde gemaakt, voldoende kan geacht worden, oordeelen wij het echter niet overbodig, uit de Psalmen en Profeten aan te toonen, hoe levendig ten allen tijde die gedachte van Israëls innige betrekking tot de heidenen gehouden werd, en wel steeds als een heil, dat aan de volken zou geschieden door deel te nemen in hetzelfde verbond, dat God met zijn uitverkoren volk had aangegaan.

De heilige gezangen, welke het boek der Psalmen bevat, door bijzonderen bijstand van den H. Geest gedicht, waren bestemd voor de dienst van den tempel en vormden het gezang- en gebedenboek, dat bij de viering der openbare godsdienst gebruikt werd; daarin drukt zich wel de echte Israëlitische geest uit, daardoor ten minste moest de ware Israëlitische geest opgewekt en behouden worden, en het behoeft dus niet te verwonderen, dat zij „onophoudelijk wijzen" op het heil, dat voor de heidenen in eene vereeniging met Israëls God gelegen is.

Psalm XLVI is, volgens D^{r}. Thalhofer, een lied wegens eene over heidensche volken behaalde overwinning; doch terwijl de zanger de grootheid van Israëls God bezingt en de heidenen uitnoodigt om Hem te loven, vermeldt

hij tevens, dat God Heer is der geheele aarde; dat Hij als Koning ook over de heidenen zal heerschen, en de vorsten der volken zich met den God van Abraham zullen vereenigen.

„Gij, volken! klapt allen in de handen; juicht Gode „met jubelschal!

„Want hoogverheven is de Heer, vreesselijk, een „groote Koning over de geheele aarde.

„Hij heeft ons de volken onderworpen en de heidenen „onder onze voeten.

„Voor ons koos Hij zijn erfdeel; de schoonheid Ja„cobs, die Hij beminde.

„God stijgt op in gejubel en de Heer onder trompet„tenklank.

„Zingt lof onzen God, zingt Hem lof! zingt lof onzen „Koning, zingt Hem lof!

„Want God is Koning der geheele aarde; zingt ver„standig lof!

„God zal Koning zijn over de heidenen; God zit op „zijnen heiligen zetel.

„De vorsten der volken vereenigen zich met Abra„hams God; want hoog verheven zijn de sterke goden „der aarde."

Met profetischen blik doorziet de zanger de toekomst en voorspelt in verrukking den tijd, als er „één schaap„stal en één herder zijn zal." Doch die eenheid, dat groote heil zal geschieden door de vereeniging der Vorsten met Abrahams God, door deelneming aan het verbond, dat God met zijn uitverkoren volk heeft aangegaan.

Niet minder duidelijk schittert deze gedachte in den LXXI^sten^ Psalm, die volgens sommigen op Salomo, volgens anderen *uitsluitend* op Christus moet worden toegepast; zóó verre moet zich de heerschappij van den daar bezon-

gen Koning uitstrekken. „De maker heeft waarschijnlijk „Salomo bedoeld," zegt Dr. Thalhofer, „en in betrek- „king tot hem bij het aanvaarden der regering verwach- „tingen en wenschen willen uitspreken; doch het oog „zijns geestes ging door bijzondere inwerking des H. Gees- „tes, of van het in hem voorhanden Messias-idee, van „Salomo op den Messias over, die eens in alle vol- „heid zoude zijn, wat een van den geest vervulde Is- „raëliet in mindere mate van Salomo mogt verwachten."

Hoe dit ook moge zijn, de zanger ziet een *Koning van Israël*, in wiens dagen geregtigheid en overvloed van vrede zal wezen; God zal hem een rijk geven, dat voortduurt van geslacht tot geslacht en nimmer zal eindigen; dat zich moet uitstrekken over de geheele aarde, wijl hij zal heerschen van zee tot zee, en van den vloed tot aan de uiterste grenzen der aarde. Hij zal heerschen over *koningen* en volken; al de *koningen* der aarde zullen hem aanbidden alle *volken* hem dienen. Zijn rijk zal een rijk van den overvloedigsten zegen zijn, en in hem zullen alle stammen der aarde gezegend worden, en alle volken zullen hem verheerlijken.

„Deze Psalm," zegt A. Westermayer,[1]) „schijnt eene „verdere ontwikkeling en verklaring van den *zegen*, „die door den nakomeling van Abraham, Isaäk en „Jacob, door den Messias, aan alle volken der aarde „moest ten deel worden." Die zegen van Abraham zoude wel is waar in zijne volheid door den Messias aan alle volken geschonken worden; Hem bij uitstek moesten alle Koningen der aarde aanbidden en alle volken dienen; maar reeds door Israëls koningen moest dit heil worden voorbereid en de heidensche volken tot de dienst

[1]) *Das alte Testament und seine Bedeutung.*

van Israëls God worden teruggevoerd. Met welk een vurig verlangen heeft de godvreezende Jood den magtigen God niet gebeden, om de spoedige vervulling van de hier uitgedrukte verwachting. En wij, Christenen, als wij dezen Psalm bidden, vragen wij wel iets anders dan dat alle *koningen* en alle *volken* den waren Vredevorst, Jesus Christus, zullen aanbidden en dienen, en de heerschappij erkennen, die Hij over allen van den Vader ontvangen heeft?

Ook de Profeten, als zij de vereeniging der heidenen met den God Israëls in een verbond als het toekomende heil verkondigen, spreken gewoonlijk van het rijk van den Messias, als den tijd, waarin die vereeniging hare voltooijing moet verkrijgen. Doch zij verkondigen steeds met nadruk, dat *het heil voor de heidenen* door de Joden geschonken wordt, en de heidenen in hetzelfde verbond met God moeten treden, dat Hij met zijn uitverkoren volk heeft aangegaan; buiten dit verbond is voor hen geen heil.

De verschijning der Profeten in Israël had vooral de instandhouding van het verbond van God met zijn volk ten doel; meest in tijden van afwijking of van vernedering komen zij te voorschijn, om het volk tot God terug te voeren, tot boete te bewegen, hun vertrouwen op te wekken, en dan verkondigen zij de bedreigingen en barmhartigheden Gods over zijn volk. Een voorname beweegreden om God getrouw te dienen moest voor den Jood wezen de bestemming om tot heil der heidenen te zijn; hoe toch was dat mogelijk, indien zij God onteerden en Gods naam om hen onder de heidenen gelasterd werd (Rom. II, 24; Is. LII, 5; Ezech. XXVI, 20.)? Hem moesten zij loven en dienen voor het aanschijn der heidenen, te meer daar door hen alleen het heil aan

de volken zoude geworden en de Joden door hunne zonden zich het verwerven van het heil onwaardig maakten. Ook moesten zij niet denken, dat zij de beloften Gods zouden te niet doen; ook zonder hen zoude God die weten te vervullen en alle volken aan het heil deel geven.

Zoo verwacht ook nu de heilige Kerk de vervulling van Gods beloften, het ingaan van de volheid der heidenen in de Kerk en den terugkeer der afgedwaalden tot de eenheid, en dat niettegenstaande den vreeselijken afval en de heerschappij, welke de dwaling alom in de wereld oefent, daar zij alles bemagtigd heeft en alle aardsche magten tegen de Kerk tracht te vereenigen, om deze zoo mogelijk te vernietigen. Dan staan er weder valsche Profeten op, die willen, dat men met den tijdgeest medegaan en voor het geweld zwichten zal; maar de Kerk blijft trouw aan haar verbond met God, en verkondigt het heil voor allen die God getrouw blijven en Zijne wet onderhouden.

De verkondiging van die toekomende verheerlijking van Israël door het ingaan der heidenen in het verbond met God gebruikt de Profeet Isaïas in zijne eerste strafprediking, om het volk tot bekeering op te wekken. Hoe kunnen zij God en zijne wet zoo ontrouw worden en het heil verwerpen, dat de heidenen zoo ijverig zullen zoeken!

„In den laatsten tijd", zoo spreekt Isaïas (II, 2.), „zal de berg van het huis des Heeren op den top der „bergen staan, en zich verheffen boven de heuvelen en „alle volken zullen daarheen stroomen.

„En vele volken zullen heengaan en spreken: Komt, „laat ons opgaan naar den berg des Heeren en tot het „huis van Jacobs God, opdat Hij ons zijn wegen leere

„en wij wandelen op zijne paden; want van Sion zal de „wet uitgaan en het woord des Heeren van Jerusalem."

En die wet wordt door de Israëlieten overtreden en dat woord des Heeren veracht.

„Zoo komt dan, gij van Jacobs huis, en laat ons „wandelen in het licht des Heeren." In het licht, namelijk dat de heidenen zoo verlangend in het huis van Jacobs God zullen zoeken.

„Want Gij [God!] hebt Uw volk, Jacobs huis, ver- „worpen." En waarom? „Vol is zijn land van afgoden, „het werk hunner handen baden zij aan, wat hunne „vingeren maakten." En die afgoden zullen ganschelijk „vernietigd worden."

Is het dan niet dwaas van Israël, daarop zijn vertrouwen te stellen, terwijl de heidenen zelf eindelijk hun heil bij Israëls God zullen zoeken en hunne afgodendienst zullen verlaten?

Hetzelfde wordt ons nog duidelijker in hoofdstuk LX verkondigd. De boosheid der Joden is een hinderpaal voor Gods barmhartigheid, gelijk de Profeet in het vorige hoofdstuk zegt, maar daarom is „de hand des „Heeren niet verkort, dat Hij niet zou kunnen helpen, „noch doof zijn oor, dat Hij niet zou kunnen hooren; „maar uwe misdaden scheiden u van uwen God, en „uwe zonden verbergen zijn aanschijn voor u, dat Hij u „niet verhoore." Toch *zal van Sion de Verlosser komen*, en in plaats van de ongetrouwen zullen de volken zich verheffen. Zoo spreekt dan de Profeet:

„Sta op, word licht, Jerusalem! want uw licht „komt en de heerlijkheid des Heeren gaat over u op.

„Want zie duisternis bedekt de aarde, en donkerheid „de volken; maar over u gaat de Heer op, en Zijne „heerlijkheid verschijnt in u.

„De volken zullen wandelen in uw licht, en de „Koningen in den glans, die er is opgegaan.

„Verhef rondom uwe oogen en zie: zij allen ver„zamelen zich en komen tot u; uwe zonen komen van „verre, en uwe dochters verheffen zich van alle kanten.

„Dan zult gij zien en u verheugen en uw hart zal „zich verwonderen en verwijden, als de menigte der „zee zich tot u keert en de magt der heidenen tot u komt.

„En de zonen der vreemden zullen uwe muren bouwen „en hunne koningen u dienen, want in Mijnen toorn „sloeg Ik u, en in Mijne genade erbarmde Ik Mij over u

„En uwe poorten zullen steeds open staan, dag en „nacht niet gesloten worden, opdat de magt der hei„denen tot u gebragt en hunne koningen u toegevoerd „worden.

„*Want het volk en rijk dat U niet dient, zal te gronde „gaan en de heidenen zullen geheel verdelgd worden.*

„En gebukt komen tot u de kinderen van die u ver„nederden, en tot uwe voetstappen vallen neder die u „lasterden en zij noemen u de stad des Heeren, het „Sion des Heiligen van Israël.

„Opdat gij zoudt weten, dat Ik de Heer, uw Hei„land ben en uw Verlosser, de Sterke van Jacob.

Wij zouden deze aanhalingen kunnen vermeerderen; doch achten het aangehaalde voldoende, om daaruit te besluiten, dat de innige betrekking van Israël tot de heidenen aan het volk niet onbekend konde zijn, en vooral die waarheid diep ingeprent moest wezen, dat er geen heil, geen zaligheid was buiten het verbond met Israëls God, en dat de heidenen, om aan dat heil deel te hebben, zich tot Israëls God moesten bekeeren.

Om het bewijs van de bestemming van Israëls volk, om het heil Gods aan alle volken te brengen, te vol-

tooijen, blijft ons nog over, te zien, hoe door Gods bijzondere Voorzienigheid het volk Israëls dat heil, den zegen van Abraham, aan de overige volken gebragt heeft, en het door de kennis en verspreiding der waarheid en de beoefening der deugd als eene lichtbaak was te midden van de duisternis der dwaling en ongeregtigheid in het heidendom. Wij mogen nimmer vergeten, dat God den mensch met eenen vrijen wil begiftigd heeft, opdat de mensch Hem, zijnen Heer en Schepper, vrijwillig zou dienen; vrijwillige gehoorzaamheid aan God is de eerste voorwaarde, om Gods bijzonderen zegen te verwerven en het volgen van Abrahams voetstappen geeft ons deel aan zijnen zegen. Zoo plaatste God dan het Joodsche volk als een licht te midden van de andere volken, als op een hoogen berg werd het huis Gods gebouwd, opdat alle volken daar zouden heen stroomen, en alle volken in aanraking met dit volk en dit volk in aanraking met alle volken zou kunnen komen.

Wij moeten al aanstonds onze aandacht vestigen op de *woonplaats*, welke, gelijk bekend is, door God zelven voor dit volk uitgekozen en onder wonderbare gebeurtenissen aan hetzelve geschonken werd. Geenen aandachtigen opmerker kan de wijze Voorzienigheid ontgaan, welke deze keuze overeenkomstig zulke gewigtige bestemming geleid heeft. „Dit spreekt God de Heer," zoo lezen wij bij den Profeet Ezechiël (V, 5.), „dit is Jeru„salem; in het midden der volken plaatste Ik het, en „rondom hetzelve de landen;" waarbij Allioli aanmerkt: „Jerusalem, door drie werelddeelen omgeven, was als „in het middenpunt der aarde, daarom, volgens den „heiligen Hiëronymus, zeer geschikt om een licht der „heidenen te worden."

„De ligging van dit land," zegt de Abbé Louis Leroy, [1]) „maakte het zeer geschikt voor den zetel der ware gods- „dienst, tot het middenpunt der uitstraling van de god- „delijke openbaring. Ten Westen opent zich eene verre „en breede zee, die met hare golven de kusten van „Griekenland, Italië, Gallië, Spanje en Afrika bespoelt, „en langs een omweg zich naar de eenzaamheid van het „noorden uitstrekt; terwijl zij langs een ander uiteinde „de woestenijen van de Atlantische zee omgeeft. Ten „Zuiden opent zich eene andere zee, een tak van den „Indischen Oceaan, die de schepen der wereld ontvangt, „om ze aan al de kusten van Azië te brengen. Naar het „Oosten besproeijen twee groote rivieren de vlakten, waar „de eerste voetstappen des menschen zich indrukten, „en naar het Zuiden wendende, ontmoeten zij de magtige „wateren, die Azië omgeven. Rondom dit schitterend „middenpunt, op ongelijke, maar naburige afstanden heeft „Memphis zijne tempels gebouwd, Tyrus zijne havens „gegraven, Ninive en Babylon hunne muren opgetrok- „ken; dáár zal Corinthe zijne markten voor den handel „openen, Athene zijne heiligdommen voor wetenschap „en kunst vestigen. Over het gebied van dat land, „beladen met een rijken oogst van koorn en gerst, naast „vruchtbare dalen, waar Rubens kudden grazen, langs „de boorden van de Jordaan, wier heuvelen een kostba- „ren wijn verschaffen, gaan, niet ver van den voet des „Libanons, wiens top de ceders overschaduwen, de breede „wegen, die van Egypte naar Assyrië, van Phenicië naar „Damascus voeren."

---

[1]) *Le régne de Dieu dans la grandeur, la mission, la chûte des Empires*, I, pag. 187, van welk werk wij veel gebruik zullen maken, en waarin een en ander punt, door ons behandeld, nader ontwikkeld wordt.

Dáár derhalve, waar de menschelijke zaken te zamen stroomen, in het midden van de oude beschaving, vestigde God het priesterlijke volk, bestemd om overal de kennis van den waren God en van zijnen Christus, den Verlosser, te verspreiden. Van dáár kan het zonder moeite de boden der eeuwige waarheid in de bloeijendste steden zenden, invloedrijke volkplantingen in de belangrijkste der omringende staten vestigen, en komt zeer gemakkelijk, in het middenpunt van de beweging der volken geplaatst, met alle andere volken in aanraking.

Om de aandacht der volken op dit uitverkoren volk te vestigen en zijn volk in het oog van allen te verheffen, bevoorregt God dat volk door de *uitstekendste wonderwerken*, en deelt het, hoe klein het moge zijn, eene magt mede, welke het voor de grootste magten onverwinnelijk maakt. Geen god onder de goden der heidenen is aan Israëls God gelijk; Hij alleen is groot, Hij alleen doet wonderen; Hij alleen is God (Ps. LXXXV). En als Holofernes, vertoornd wegens den wederstand van Israëls zonen tegen hem, wien niemand durfde wederstaan, vroeg, wat dat voor een volk was, antwoordde Achior, de overste der zonen Ammons, na een korte vermelding zijner geschiedenis, dat „niemand dit volk weerstand heeft kun„nen bieden, *behalve als het afweek van den dienst des Hee„ren, zijnen God*" (Judith. V, 17.).

Hoezeer de uitstekende wonderwerken Gods onder dit volk vooral ten doel hadden, om dat volk aan zich te verbinden en door een onverbreekbaren band met Hem te vereenigen, dienden zij niet minder om Hem aan allen te doen kennen, als den éénigen Heer en Bestuurder, zoowel der natuurlijke als der zedelijke wereldorde. Indien de hemelen God verkondigen, niet minder dit uitverkoren volk, in zijn wonderbaar bestaan geheel het werk van

God; gelijk de H. Kerk in hare bovennatuurlijke orde voortdurend aan de wereld blijft verkondigen, dat de Zoon Gods is mensch geworden, God zich met de menschelijke natuur heeft vereenigd en allen tot de vereeniging met Hem uitnoodigt.

De woorden van Bossuet (*Disc. sur l'Hist. universelle*) omtrent de wonderen in het algemeen zijn hier wel der vermelding waardig. „Indien God," zoo schrijft hij, „om zich te doen kennen in den tijd, dat de meeste „menschen Hem vergaten, ontzettende wonderen deed, „en de natuur dwong, buiten hare meest vaste wetten „te gaan, ging Hij daardoor voort te toonen, dat Hij „de absolute Meester was en *dat zijn wil de eenigste „band is, die de wereldorde onderhoudt.*

„Dat juist hadden de menschen vergeten [en schijnt men ook weder te willen vergeten in onze dagen van ongeloof en ongodsdienstigheid]; „de standvastigheid van „zulk een schoone orde diende alleen om hen te over„tuigen, dat die orde altijd bestaan had, en dat zij door „zich zelve bestond; zoo werden zij er toe gebragt, „om of de wereld in het algemeen, of de gesternten, „de elementen en eindelijk al die groote ligchamen uit „welke hij zamengesteld is, te aanbidden. God bewees „dus aan het menschelijk geslacht eene Hem waardige „goedheid, door in gewigtige oogenblikken die orde „omver te werpen, die niet alleen ze niet meer trof, „omdat zij er aan gewoon waren, maar die ze nog „verleidde, zoo verblind waren zij, om zich de eeuwig„heid en onafhankelijkheid buiten God TE VERBEELDEN."

Van geen geringen invloed op de verheffing van Israëls volk in het oog der overige volken mogen wij de regering van koning Salomo achten, een vorst, aan wien God de gave van zulk eene uitstekende

wijsheid schonk, dat de roem zijner wijsheid de geheele wereld vervulde en tot een spreekwoord is geworden. Men komt van alle kanten, om hem te hooren; alle vorsten zenden hem gezanten; en de gezanten van vorsten en volken bieden hem rijke geschenken in goud en specerijen. De koningin van Saba komt te Jerusalem met een talrijk gevolg, zij is buiten zich zelven bij het zien van de wijsheid van Israëls vorst, de wonderen zijner werken en den tempel, dien hij ter eere Gods stichtte. „Uwe wijsheid", zeide zij, „en uwe werken „zijn boven hetgeen men meldt. Gelukkig zijn uwe „onderdanen, gelukkig uwe dienaren! Gezegend uw „God, die u op Israëls troon verheven heeft!" Al de koningen der aarde verlangen het gelaat van Salomo te zien en zijne wijsheid te bewonderen, hij overtreft ze allen in wetenschap en grootheid. Hieruit kan men besluiten, van welk gewigt deze regering moet geweest zijn, om het uitverkoren volk, zijn God en godsdienst, zijne wet en instellingen, zijne wonderbare geschiedenis onder de heidensche volken bekend te maken en de nietigheid van het heidendom bij de grootheid van het Joodsche volk te doen uitkomen. Helaas! ook de wijze Salomo bleef niet getrouw en week af van de wet Gods en van de groote bestemming, die hij door zijne wijsheid tot heil van allen te vervullen had.

Zelfs de *straffen*, waarmede God zijn volk bezocht en welke vooral bestonden in hunne verspreiding onder de heidensche volken, hadden, gelijk wij boven reeds uit het boek Tobias aanhaalden, ook een voornaam doel in het heil der heidenen en de mededeeling van de kennis en de dienst van den waren God. „De val van Gods „volk", zegt Bossuet, „moest het onderrigt zijn van de „geheele wereld." Ook vermeldt de geschiedenis, dat

de Joden zich onder alle volken der aarde verspreid en gevestigd hebben, zoodat men zelfs in China Joodsche volkplantingen van zeer oude dagteekening ontmoet heeft.

In die verspreiding is vooral opmerkenswaardig het groote wonder, waarvan geen ander volk eenige gelijkenis kan aanbieden, maar dat uitsluitend aan dit volk eigen is, namelijk: dat Israël zich met geen ander volk vermengt, zijne eigene wetten, instellingen en gebruiken behoudt, en als God het wil weder als volk naar het land, waaruit het gejaagd werd, terugkeert; ja zelfs die toekomst verlangend blijft te gemoet zien en zich daartoe voorbereidt, om weder als onafhankelijk volk zich te vestigen. Alle andere volken vergaan, Israël alleen blijft leven en overleeft allen, onvergankelijk ook in zijne vernedering, omdat God het tot zijn volk heeft uitgekozen. Deze wonderbare voortduring heeft de Profeet Jeremias voorzegd (XLVI, 28.): „Vrees „niet, o Jacob! zegt de Heer, omdat Ik met u ben. „Ik zal vernietigen alle volken, onder welke Ik u „verspreidde; maar u zal Ik niet vernietigen, maar u „straffen met mate, al vergeve Ik u niet."

Voorwaar een schitterend wonder, dat ook nu nog ter onzer leering voortduurt en duidelijk verkondigt, dat God met zijne almagt in de geschiedenis werkzaam is, en alles, tot zelfs de zoo vrije orde der maatschappij, van zijnen almagtigen wil doet afhangen. Hoe veranderlijk en vergankelijk de eindige natuur ook moge wezen, God toont ons in dit onvergelijkbare volk, dat de onbestendigheid der dingen aan Zijnen wil gehoorzaamt en geheel van Hem afhangt en er geene duurzaamheid bestaat buiten Hem en alleen datgene blijft voorduren waaraan Hij zijne onvergankelijkheid uit goedheid wil

mededeelen. Zoo leert Hij alle volken, op God alleen te steunen, van Hem alleen heil te verwachten. Zelfs in zijn val blijft het uitverkoren volk, als volk Gods, bestaan, maar nu als NIET-MIJN-VOLK, opdat het weder, eenmaal teruggekeerd, MIJN VOLK zou kunnen worden.

In die verspreiding bleef Israël niet werkeloos. „Bestemd," zegt Leroy, „om de waarheid aan de volken „te verkondigen, aan de aardsche magten de toekomende „rampen en verwachtingen, doorloopt het priesterlijk „volk allen, het toebetrouwde pand van het ware geloof „en der overleveringen, overal elders bedorven, onge„schonden bewarende. Ofschoon gedurende vele jaren „met alle volken vermengd, ontleent het aan niet één „zijne afgodendienst; maar doet er zijne leerstukken, „soms zelfs een gedeelte zijner wet binnendringen. Ter„wijl de andere menschen in ontelbare secten verdeeld „zijn, werken de Joden, van éénen geest bezield, gelijk „Tacitus opmerkt, met ijver om in de landen, die zij „bewonen, de leer hunner heilige boeken te verspreiden. „Zoo groot is hun ijver, dat die hun soms vervolgingen „verwekt; maar uit een rijk verjaagd, zijn zij ter „naauwernood in een ander gekomen, of zij ondernemen „met denzelfden ijver om hun geloof te doen dóór„dringen!"

Ook werd bij de Joden de waarheid niet verborgen gehouden, gelijk bij de heidensche volken, bij wie zij in zoogenaamde mysteriën aan weinige uitverkorenen werd medegedeeld. De kennis der goddelijke wet was voor ieder toegankelijk en verpligtend; zelfs was hun bevolen, de wet des Heeren altijd te overwegen, gezeten in hunne huizen, gaande langs den weg, bij hun waken des nachts en des morgens bij hun ontwaken. Er bestaat geen geheime leer, noch uitsluiting, want de

geheele natie moet de geheimen der godsdienst en hare voorschriften kennen en opvolgen.

De tempel zelfs is niet gesloten voor de heidenen, ook zij mogen daar den God van Israël komen aanbidden. Salomo, bij de inwijding des tempels, gedenkt ook hunner: „als de vreemdeling, die niet tot Uw volk Israël „behoort, uit verren lande komt om Uws naams wille, „(want men zal hooren van Uwen grooten naam en Uwe „sterke hand en Uwen uitgestrekten arm overal) als „hij komt en in deze plaats zal bidden, hoor het dan „in den hemel, in den burgt Uwer woning, en doe wat „die vreemdeling U smeekt, opdat alle volken der aarde „Uwen naam vreezen, even als Uw volk Israël, en on„dervinden, dat Uw Naam ingeroepen is over het huis, „dat ik gebouwd heb" (III Kon. VIII, 41). Zoo gedacht de met Gods geest vervulde koning ook het heil der niet-Joden.

Bij zulk eene neiging onder dit volk om alle volken aan het heil deelachtig te maken, bij zulk eene algemeene verspreiding onder de volken en vooral bij den zoo duidelijk verklaarden wil Gods, om dit volk ten zegen van andere volken te doen zijn, behoeft ons de overlevering niet te verwonderen, dat alle wijzen, die in de oudheid eenigen invloed op hun volk uitoefenden, hunne wijsheid bij de Joden geput hebben, uit die uitspraken Gods, ter bewaring en verspreiding door God aan dit volk toebetrouwd, om het licht der waarheid in de duisternissen van het heidendom te laten schijnen.

De wetgever van China, Confucius, putte, gelijk men verhaalt, zijne kennis van het Opperwezen bij een der Joodsche volkplantingen, gedurende zijne reizen naar het Westen.

Zoroaster, de Perzische hervormer, ontleende aan denzelfden haard de spranken van waarheid, die in de Zend-Avesta schitteren.

Reeds waren de Israëlieten talrijk in Egypte gevestigd, toen de Grieksche wijsgeeren dáár de wetenschap gingen zoeken; en de Kerkvaders en kerkelijke schrijvers aarzelen niet, de zuiverder kennis dier wijsgeeren omtrent God, de ziel en het eeuwig leven aan hunne bekendheid met de heilige Boeken toe te schrijven.

„Onze heilige Boeken," schrijft Tertulliaan, „ziedaar „de schatkamer, waaruit de wijzen al hunne rijkdom„men genomen hebben."

„Aan Mozes," zoo schrijft de H. Justinus, „ontleende „Plato en zijne opvolgers die leer over de schepping: „God nam de vormelooze stof, veranderde die en maakte „daarvan de wereld. En als Plato, in den Timaeus, zoe„kende, wat de Zoon Gods is, zegt, dat Hij Hem over„al in het teeken X heeft ingedrukt, heeft hij ook dit „idee aan Mozes ontleend, die verhaalt, dat hij in de „woestijn op bevel des Heeren een kruis maakte en aan „het volk zeide: „Aanschouw dit teeken, door hetzelve „„zult gij gered worden." In de Boeken van den wetgever „der Israëlieten nam de Atheensche philosoof zijn kennis „omtrent het Woord en de Kracht of den Geest van God."

Clemens van Alexandrië, na bewezen te hebben, dat Plato aan de Boeken van Mozes zijne verhevenste leeringen en zijne schoonste zedewetten ontleende, voegt daarbij, „dat de Grieken, weinig tevreden met in hun„ne schriften de wonderbare gebeurtenissen der heilige „Schriften over te nemen, ons onze voornaamste leer„stukken, terwijl zij ze bedierven, ontnamen. Wij betrap„pen ze op diefstal van wat betreft het geloof en de „wijsheid, de kennis en wetenschap, de hoop en de liefde,

„de boetvaardigheid, de kuischheid en de vreeze Gods, „deugden, welke door de waarheid worden voortge„bragt."

„Solon," zegt Eusebius, „die voor wetgever der Athe„ners gehouden wordt, bezocht Egypte, toen de Israëlieten „het bewoonden." Later heeft Wormius de overeenkomst trachten aan te toonen tusschen de voornaamste wetten van Solon en die van Mozes. Eusebius verzekert ons, dat Pythagoras in Egypte in aanraking geweest is met de Profeten, ten tijde dat de Joden in Egypte en Babylon in ballingschap waren. Volgens de getuigenis van Josephus, bevestigt Hermippus dit feit, zeggende: „dat „Pythagoras een gedeelte van de leeringen der Joden aan„genomen en beoefend en hunne philosophie aan de „heidenen overgebragt heeft." Clearchus verzekert, dat Aristoteles hem had gesproken van zijn onderhoud met een Jood, van wien veel te leeren was.

Theodoretus is niet minder stellig in zijne gesprekken; „Anaxagoras en Pythagoras," zegt hij, „hadden op „hunne reizen in Egypte kennis gemaakt met de wijzen „van dat land en die van Judea. Aan dezelfde bron „kwam vervolgens Plato zijnen dorst lesschen, gelijk Plu„tarchus en Xenophon ons leeren. „Wat is Plato?" vraagt de Pythagoreër Numerius? „Een zekere Mozes, die „Attiesch spreekt." [1])

Wij weten wel, dat deze getuigenissen der overlevering, die ons het Oosten en bepaaldelijk het Joodsche volk als de bron aller wijsheid aanduiden, weinig waarde hebben voor de zoodanigen die beweren willen, dat de menschelijke rede *door zich alleen* tot de kennis der waar-

---

[1]) Men vergelijke Leroy t. a. p., uit wien deze aanhalingen genomen zijn.

heid komen kan, zelfs tot de kennis van die waarheden, welke de zoo beperkte vermogens der rede van den mensch te boven gaan. Doch de dagelijksche ondervinding is voldoende, om ons te leeren, dat de menschelijke rede voor hare vorming en ontwikkeling aan de geschiedenis gebonden is en zich buiten verband met de geschiedenis niet ontwikkelt. Vervolgens leert ons weder de geschiedenis, hoe God zelf begint met den mensch te leeren, zijne rede te vormen en hem de waarheid mede te deelen; hoe eene bijzondere tusschenkomst Gods noodig was, om den mensch, die van de waarheid afgeweken was en het licht de waarheid verloren had, dat licht terug te schenken en hem tot de waarheid terug te brengen. Hieruit behoeven wij echter niet te besluiten, dat daartoe telkens eene *wonderbare* tusschenkomst Gods noodig is; maar dergelijke aanrakingen, als waarvan de geschiedenis hier vermeldt, waren in het plan van Gods Voorzienigheid voldoende, om van tijd tot tijd in de duisternis licht te doen schijnen en liefde voor de waarheid op te wekken. Wij weten met welke geestvervoering dat schijnsel der waarheid, door de philosophie medegedeeld, ontvangen werd.

Voegen wij nu nog bij deze verspreiding der Joden de overzetting hunner heilige Schriften in de Grieksche taal, welke algemeen in gebruik kwam; hoe duidelijk schittert dan hier niet de goddelijke Voorzienigheid; God, niet alleen der Joden, maar ook der heidenen, doch door het uitverkoren volk werkzaam om allen het heil te brengen en de verstrooide menschheid weder met zich te vereenigen. Dat immers is het heil en de zegen aan Israël geschonken, een heil en zegen, waarin allen bestemd zijn te deelen, om ook het uitverkoren volk Gods te worden.

Daarom zegt Da Costa (t. a. p. 46.): „groote voor-„bereidingen voor de verkondiging van het Evangelie „der „zaligheid die uit de Joden is" onder alle volken „lagen bij name in elk dezer *drie* bijzonderheden: de „vermenigvuldiging der Joodsche Synagogen op vreemd „grondgebied, het algemeen gebruik der Grieksche taal, „en de overbrenging in die taal van de Heilige Schrif-ten."

Ook De Maistre wijst daarop, als hij in zijne *Soirées* zegt: „de vertaling der heilige Boeken in eene taal, „geworden tot eene wereldtaal, de verspreiding der Jo-„den in de verschillende werelddeelen, en de natuur-„lijke nieuwsgierigheid van den mensch voor al wat „nieuw en buitengewoon is, hadden van alle kanten de „Mozaïsche wet bekend gemaakt, die aldus eene inlei-„ding werd tot het Christendom."

Wij meenen genoegzaam aangetoond te hebben en zouden met nog meer bewijzen kunnen bevestigen, dat de Joden niet alleen bekend waren met hunne bestem-ming om het heil aan alle volken te schenken, maar door alle omstandigheden zóó door God geleid werden, dat het Joodsche volk inderdaad tot heil moest wezen, ten minste tot het Christendom moest inleiden en voor-bereiden.

Niet genoeg kunnen wij herhalen, dat de waarheid, die wij behandelen, voor onzen tijd van het hoogste gewigt is, gelijk wij in onze inleiding [1]) duidelijk mee-nen aangetoond te hebben. De betrekking tusschen Kerk en Staat is door het Protestantisme en de daaruit ont-sprotene wijsbegeerte geheel verbroken en zoodanig ver-ward, dat de godsdienstige orde aan den Staat onder-

[1]) Dl. XLVII, bl. 205.

geschikt gemaakt is, voor de staatswet wijken en zich daarnaar regelen moet. Die toestand kan niet voortduren; regeling van die betrekking is noodzakelijk en indien de maatschappij niet herplaatst wordt op den waren grondslag, waarop God haar gevestigd heeft en op nieuw wil vestigen, zijn de rampen in de toekomst niet te voorzien.

Voorzeker verwachten wij dezen terugkeer door de overwinning van het goede, dat nog krachtig genoeg ter overwinning aanwezig is, en achten nog geene bijzondere tusschenkomst van God in de gegevene omstandigheden noodig. Laten de goeden zich steeds verzamelen en vereenen, en begrijpen, dat het de pligt van allen is om mede te werken, opdat de goede beginselen alom zegevieren. Het betrouwen op God is zeer prijzenswaardig, doch zal weinig baten, indien wij de magt, ons door God gegeven en die met Hem moet medewerken, niet gebruiken. Indien wij in het werk onzer zaligheid, dat zoo bijzonder van de genade afhangt, moeten doen, wat wij kunnen en vragen wat wij niet kunnen, hoeveel te meer zal dan onze eigene werkzaamheid noodig zijn in hetgeen God meer bijzonder aan den mensch heeft overgelaten, namelijk de menschelijke zaken? Niet zonder reden bewonderen wij in de thans bestaande grondwetten de goddelijke Voorzienigheid, die de banden heeft willen verbreken, waarmede het goede gekluisterd was, opdat het zich weder vrij zoude kunnen bewegen. En ofschoon nu hier of daar het goede weder onderdrukt wordt, doordat de boosheid zich de meerderheid van stemmen en daardoor de magt heeft weten toe te eigenen, zoo moeten wij altijd bedenken, dat het slechts eene wisselvallige meerderheid van eenige stemmen is, en dat de wetten, die men maakt, geen verdere

kracht hebben dan voor den tijd, dat die meerderheid bestaat. De goeden moeten dus streven naar vereeniging, opdat zij, op hunne beurt meerderheid wordende, de waarheid kunnen doen zegevieren en daardoor het heil van het volk bevorderen, dat buiten de waarheid niet bestaat.

Welk een heerlijke taak! de wanorde te doen wijken voor de orde! Wie zoude niet gaarne daaraan al zijn krachten wijden en zijne vermogens ten offer brengen? Laten wij ons dan diep doordringen van de waarheid; want de waarheid zal ons vrij maken; houden wij niet op, de waarheid te verkondigen; niets immers is zoo duidelijk dan dat de dwaling de waarheid vreest en daarom tegen haar dwang uitoefent bij de losbandige vrijheid, die zij predikt en, zooveel zij haar ten nutte kan wezen, bevordert. Doch alles verkondigt ons, dat de waarheid gaat zegevieren, al ware het slechts de haast, die het kwaad heeft, om het goede te vernietigen. In 1849 schreef Prof. Broere deze merkwaardige woorden: „het vervallen en vergaan van het Protestantisme „geleidt ons tot eene andere opmerking: dat we heden het „kwade beginsel zien *ondergaan* en geenzins *opkomen*"; [1]) welnu, dat vervallen en vergaan wordt hoe langer hoe duidelijker; zorgen wij, dat de waarheid de plaats der wijkende dwaling inneme.

„En welke zijn dan de voorwaarden der overwinning?" zoo vraagt hij en antwoordt: „Dat zijn overtuiging, „overeenstemming, geestdrift die zich leiden laat, krach-

[1]) *De brieven van Donoso Cortes*, in *De Katholiek*, Dl. XVI, bl. 327, een allermerkwaardigst artikel.

„tige organisatie, vrijwillige opoffering, groote of ten „minste met krachtigen wil bezielde mannen, een vast „en bepaald doel, onveranderlijke en geduldige volhar- „ding, en dat alles van een ideaal bezield en van een „hooger geest bewogen" (blzz. 346 en 347).

(Wordt vervolgd.)

HET HEDENDAAGSCH MATERIALISME,

BESCHOUWD

IN ZIJNE BEGINSELEN EN IN ZIJNE GEVOLGEN.

I.

De diepzinnige Plato vergelijkt de ziel des menschen met een tweespan, dat, door een menner bestuurd, in het gevolg der onsterfelijke goden de baan des hemels moet bestijgen. De rossen echter zijn van zeer ongelijken aard en van verschillend ras. Het eene, schoon en krachtig gebouwd met slanken nek en vurige oogen, gehoorzaamt gewillig aan de hand des menners die het bestuurt; het andere daarentegen, plomp en wanstaltig, met opgetrokken neus en matte oogen, is wild en koppig, verzet zich tegen zijn meester en trekt den wagen naar omlaag. Is de wagenmenner in staat, den tegenstand van het onwillige ros te bedwingen, de wagen stijgt al hooger en hooger en voert allen die hij mededraagt op tot het aanschouwen van het schoone en tot het genieten van het goede; maar behoudt dat ros de overhand en overheerscht het de leiding van den menner, de wagen stort onfeilbaar zeker naar beneden en ploft, steeds dieper tuimelend, op de aarde neder.

Een enkel woord zal voldoende wezen, om deze vergelijking in een helder licht te plaatsen en ze op ons onderwerp toe te passen.

In den mensch dingen twee tegenstrijdige krachten om den voorrang of liever om de heerschappij: het stoffelijke of ligchamelijke van den eenen, het geestelijke of het bovenzinnelijke gedeelte van ons bestaan van den anderen kant.

Dezen strijd, in het binnenste van den mensch gevoerd, heeft niet alleen Plato besproken; ook alle diepdenkende wijsgeeren en geniale dichters hebben dien opgemerkt en voorgesteld als de mystieke laatste oorzaak van zoo vele raadsels van ons leven; alle godsdiensten daarenboven kennen die tweestrijdigheid in 's menschen natuur, en niet zelden vindt men in de mythologie der heidensche volkeren de verpersoonlijking daarvan in wulpsche goden of godinnen. Geen godsdienst, geene leer echter is dieper in den aard en in het wezen dier tweestrijdigheid doorgedrongen dan het Christendom: reeds de eerste bladen van het scheppingsverhaal, de val van den eersten mensch, verklaren ons den oorsprong en de magt er van; maar ook hetzelfde Christendom bevestigt niet slechts het betreurenswaardig feit, het openbaart ons tevens de oplossing van dat raadsel en den te wenschen uitslag van dien strijd, als het ons de heerschappij van den geest over het vleesch gebiedt, en de toekomstige verheerlijking des vleesches in de opstanding van het ligchaam als eene verdiende belooning voor zijne onderwerping belooft.

Hiermede is reeds de vraag opgelost, welke strijder,

zal de ware orde gehandhaafd worden, de overhand moet behouden. Dat gedeelte van ons bestaan zegeprale, wat edeler, wat verhevener is; onze redelijke wil beheersche het lagere; onze rede, eindige afstraling van Gods oneindige rede, besture het zinnelijke; de geest voere heerschappij over het ligchaam en deele daaraan een hooger leven mede, even als de stralen der zon, wanneer deze in de oppervlakte der zee schijnt weg te zinken, de golven doorschijnend maken en van een schitterender licht doen vonkelen. Onze wil, als in een net van zinnelijke neigingen verward, moet al de kracht zijner vrijheid in dien strijd aanwenden, om, voorkomen en ondersteund door nog hoogere hulp, het stoffelijke gedeelte aan de wet des geestes te onderwerpen; onze ziel (om nog meer te veralgemeenen), binnen de enge grenzen eener ligchamelijke wereld opgesloten, moet het werk van een held volbrengen, door hare banden in teekenen harer magt, door hare boeijen in sieraden harer heerschappij te herscheppen.

Zóó moest het zijn; de regte orde eischt dien toestand dringend; deze onderdanigheid van het ligchamelijke, van het zinnelijke aan het geestelijke is 's menschen grootheid, is zijne verheffing, is zijn adel. Maar houdt de heerschappij des geestes, de onderwerping des vleesches op, wanorde treedt dan in plaats van orde en wordt de vruchtbare moeder van rampen zonder tal, van verlaging, van verdierlijking, ten laatste van een volkomen ondergang: als de mensch toch zijne waardigheid niet meer begrijpt en ze aan wufte driften veil geeft, hij wordt met het redelooze dier vergeleken en daaraan gelijk. [1]) Velen, helaas! begrijpen

[1]) Psalm XLVIII, 13.

die waardigheid van den mensch niet; velen laten zich verstrikken en zich door stoffelijke, materiële goederen, door zinnelijke neigingen medeslepen, in plaats van de ligchamelijke natuur gevangen te houden door de kracht van hun redelijk verstand, voorgelicht van Gods waarheid en door de geestdrift van hun vrijen wil, ondersteund door Gods genade, en tot straf hunner nalatigheid worden zij in duizelende vaart rondgeslingerd in de duisternis eener zinnelijke wereld.

Wij hebben hiermede eenigzins de materialistische strekking, die in alle eeuwen der geschiedenis kan nagewezen worden en niet het minst in onzen tijd zich op allerlei wijze openbaart, omschreven en geschetst. Eene breedere uiteenzetting zal echter niet ongepast zijn. Overal is het woord „materialisme" doorgedrongen: in dagbladen, in periodieke geschriften, in langere of kortere verhandelingen, op het deftige spreekgestoelte en in dagelijksch verkeer wordt het telkens herhaald. Wie heeft niet van materialistische strekking, van materialistische beginselen hooren gewagen? Een persoon wordt materialist, een boek materialistisch genoemd, en er is geene uitgebreide eruditie noodig, om bekend te zijn met materialistische wetenschap en met materialistische kunst op elk gebied. Dat woord heeft de eer verkregen, van onder die woorden gerekend te worden, welke de Duitschers „Schlagwörter" noemen, en terwijl zijne beteekenis van lieverlede onduidelijk geworden en verwrongen is, oefent het als 't ware zelfs alleen door zijn klank een bedwelmenden invloed uit op die gemoederen welke aan geen zelfstandig denken gewoon zijn. Een ieder beeldt zich in, dat hij het idee, daaraan ten grond liggende, begrijpt, dweept en speelt met het woord, gebruikt het te pas en te onpas, zoodat

het ten laatste onder al die kunstmatige bewerkingen een onding wordt, een woord zonder zin en beteekenis, een ijdele klank, als 't ware een waterbel in de handen van het spelende kind. In de volgende bladzijden willen we beproeven, aan dat woord, voor velen in schijn onschuldig en toch eene hoogst verderfelijke afdwaling van den menschelijken geest en van het menschelijk hart aanduidende, zijne ware beteekenis terug te geven. Misschien gelukt het ons, aan zoodanigen het gevaarlijke van het materialisme te doen inzien en hen tegen de verleiding van dien sirenen-zang te wapenen. Het ligt echter geenzins in ons plan, om het materialisme en zijne gevolgtrekkingen te bestrijden of te wederleggen. Wij zullen slechts trachten, om het *theoretisch* en het *praktisch* materialisme in hunne hoofdbeginselen en hunne voornaamste gevolgtrekkingen te bespreken. Daardoor geven we ons de gewenschte gelegenheid, om met een enkel woord van de verkeerde rigting te gewagen, die niet zelden in boeken en geschriften van allerlei soort, dikwijls in het praktisch leven onzer hedendaagsche maatschappij doorstraalt.

Het theoretisch materialisme, tot zijne eenvoudigste uitdrukking teruggebragt, is het zoogenaamde wijsgeerig stelsel dat niets anders aanneemt dan stof, dan hetgeen stoffelijk is. Het leert, dat de stof, de materie eeuwig is en vóór al wat is bestaan heeft; dat alles wat bestaat aan eene grillige, toevallige vereeniging van atomen, van stofdeelen zijn ontstaan te danken heeft. De materialist ontkent alles wat onstoffelijk, wat onligchamelijk, wat geestelijk is; hij houdt slechts de ligchamelijke, zinnelijke dingen voor waar, hij beschouwt alleen ligchamelijke waarnemingen voor zeker; voor hem bestaat niets dan hetgeen hij met zijne handen

betasten, met zijne oogen zien, niets dan hetgeen hij met zijne zinnen kan waarnemen; hij loochent het onstoffelijke, derhalve ook het bovenzinnelijke en het geestelijke en bijgevolg al de eigenschappen, die de wezenlijke kenmerken van den geest zijn, b. v. het verstandelijk begrip, de vrijheid van te kiezen; voor den materialist bestaat er geen geest als zelfstandigheid, en geen God als eene geestelijke, zelfstandige persoonlijkheid. „Hij loochent het bestaan van God, van eene „van het ligchaam onderscheiden ziel, en bijgevolg: „de vrijheid, de pligten, het eeuwig leven, en belijdt „openlijk, als de waarheid zelve, het fatalisme, het „egoïsme, het atheïsme." [1]) Wij bekennen gaarne, dat in deze bepalingen en omschrijvingen het grofste materialisme is geschetst, zooals de diepst bedorvene wijsgeeren van het zinnelijke Athene en van het wellustige Rome, of de verdierlijkte encyclopedisten der 18de eeuw, de korypheën van het hedendaagsch materialisme het leeren. Maar een ieder die het hoofd-idée, dat aan het materialisme ten grondslag ligt, aanneemt, moet, zoo hij gevolgelijk wil redeneren, tot de laatste gevolgtrekkingen, die wij getrokken hebben, komen, en òf al wat geestelijk is ontkennen òf den geest in het stof laten opgaan. Hij mag ontstellen, als hij den afgrond aan zijne voeten ziet gapen, maar hij moet zich in dien chaos van dwalingen verwarren, of, vol schrik terugdeinzende, zijn geliefdkoosd beginsel verzaken.

Diep, onpeilbaar diep is de afgrond, door deze afdwaling van den menschelijken geest gegraven; veelvoudig en tot in de innigste betrekkingen des levens door-

[1]) Damiron, *Mémoires pour servir à l'histoire de la philosophie au XVIIIe siècle*, aangehaald bij Guizot, *Méditations sur l'état actuel de la Religion Chrétienne*, T. II, pag. 315.

dringende, de heiligste waarheden loochenende, de eerbiedwaardigste verpligtingen verkrachtende, zijn de dwalingen waartoe het ongelukkig beginsel den materialist verleidt. God is de onstoffelijke, bovenzinnelijke, geestelijke zelfstandigheid, de altijd oneindige en steeds werkende, de onveranderlijk eeuwige, de absoluut vrije zelfstandigheid en dit alles in den hoogsten zin des woords. Deze eigenschappen, onstoffelijkheid, geestelijkheid, bovenzinnelijkheid, vinden we in de geschapen geesten terug en ook deze bezitten eene afschaduwing, schoon het eene flaauwe afschaduwing is, van de vrijheid en van het kenvermogen der goddelijke natuur. Dalen we nog verder af langs de rij van hemelsche geesten, we vinden het idee van geestelijkheid op de minst volmaakte wijze verwezenlijkt in de menschelijke ziel, wier begrip aan de beweging van ligchamelijke organen grootendeels gebonden, wier vrije vlugt door zinnelijke neigingen en driften verhinderd is; maar toch ook zij blijft bovenzinnelijk, geestelijk, onsterfelijk en bezit het vermogen van te kennen en van te kunnen kiezen, eigenschappen waarin we die van God wederom zien afgespiegeld.

Worden nu al deze fundamentele waarheden, die immers de grondslagen zijn van de betrekking der menschen tot God, van de menschen onderling, van het maatschappelijke zoo wel als van het godsdienstige leven, door den materialist geloochend? Ontkent hij het bestaan van God, van zuivere, reine geesten, van eene onsterfelijke ziel? Bestaat en werkt er, volgens zijn geloofsformulier, niets anders dan de stof, dan de inderdaad werkelooze, vergankelijke, onvrije, verstandelooze materie? Helaas! ook hier wordt het woord der H. Schriftuur bewaarheid: „*abyssus abyssum invocat*, de

„eene afgrond roept den anderen voort." De materialist wordt ook zijns ondanks door de onweerstaanbare kracht van zijn beginsel gedwongen, de laatste gevolgtrekkingen er van te belijden, dezelfde dwaling in verschillende vormen, op verschillend gebied, te herhalen. Hij zal in naam nog in den mensch eene zelfstandigheid aannemen die hij geest, misschien ziel noemt, want hij huldigt nog het algemeene spraakgebruik, zelfs al zou hij daardoor de beschuldiging van inconsequentie op zich laden; maar hij ontzegt daaraan tevens al die eigenschappen welke haar onderscheidend kenmerk moeten zijn; de ziel bezit volgens hem geen bovenzinnelijk kenvermogen en alleen door de zinnen zal de mensch kunnen weten; evenmin kent hij den mensch een bovenzinnelijk kenvermogen toe en hij ontzegt hem alle vrijheid.

„De wil," zegt Moleschot, „de vrije wil is de nood-
„zakelijke uiting van eenen door van buiten werken-
„den invloed ontstanen toestand der hersenen. Een
„vrije wil, eene vrije wilsdaad, die onafhankelijk zijn
„zou van de slotsom van den invloed, die den mensch
„elk oogenblik tot deze of gene handeling doet besluiten en zelfs aan den sterkste zijne grenzen aanwijst,
„bestaat niet." Dit is kategorisch genoeg, en niemand zal genoemden wijsgeer van half-slachtigheid willen beschuldigen. Maar hoe volgens dit systeem de stem des gewetens, het bewustzijn van schuld en onschuld uit te leggen? Of zou die krachtige stem en dat levendige bewustzijn een onding, een bedrog zijn? Het oordeel over goed en kwaad, over regt en onregt, over schuld en verdienste, de openbare meening, die onderscheid maakt tusschen zedelijke en onzedelijke handelingen, de regtsbedeeling en wetgeving, dit alles is niets dan

bedrog en ijdel geklap, en de geheele maatschappij is op eene misvatting gebouwd? Zou de heer Moleschot den dief, die hem zijne bezittingen ontstal, volgens die beginselen zijner theoriën over den wil geoordeeld willen zien? Eveneens berust de hoop op een persoonlijk voortbestaan, volgens den materialist, op een misverstand en moet dus vernietigd worden. „De mensch," zegt Feuerbach, „koestert, als hij zich in goeden wel„stand bevindt, ten minste den *wensch* om niet te ster„ven. Die wensch is oorspronkelijk één met de hem „aangeboren zucht om zijn leven te bewaren. Deze ne„gatieve wensch wordt later bij nadenken en onder den „druk des levens een positieve wensch om te blijven „leven en wel om een beter leven na den dood te ge„nieten." Maar ook het dier gevoelt het verlangen of hoe men het ook noemen wil om niet te sterven, om te blijven leven en om een beter leven te genieten; het ontvlugt zijn vervolger en zoekt altijd naar iets beters. Bestaat er dan geen onderscheid tusschen den mensch en het redelooze dier? Of zou, als het levenslicht uitgedoofd is, ook wat ziel genoemd wordt vergaan en in het niet terugzinken, en zou met de werking der hersenen ook het geestelijk leven ophouden? Neen, de mensch *wenscht* niet alleen te blijven leven, hij gelooft ook en is overtuigd, dat na dit leven een ander leven voor hem begint. De aarde is voor den mensch te klein en het leven op deze wereld voor hem te kort. De oneindigheid alleen brengt hem in vervoering en kan zijne verlangens bevredigen. 's Menschen dorst wordt niet gelescht, al zet gij hem wijn in gouden bekers voor, en de goederen der wereld zullen nimmer zijn honger stillen. Het geloof aan de onsterfelijkheid der ziel is iets meer dan een uit zelfzucht en ijdelen waan gevormde

wensch; het ligt in 's menschen natuur, in het bewustzijn zijner grootheid, in het gevoel zijner waardigheid.

Een nog treuriger bewijs voor hetgeen we boven zeiden, biedt ons een ander vlagvoerder der materialisten aan. „Voor de theologie," schrijft Vogt, „is de ziel „een individuëel, een onstoffelijk beginsel, hetwelk in „een bepaald ligchaam zijne woning heeft opgeslagen. „Daarentegen voor de natuurkunde is de ziel geen on„stoffelijk, van het ligchaam te scheiden beginsel, maar „alleen een naamwoord dat een vereenigd getal aan„duidt van onderscheidene werkingen, tot het zenuw„stelsel of tot de hersenen behoorende, en die, gelijk de „andere werkingen van het organisme des ligchaams, „ophouden als het ligchaam ineenstort. Gaat het lig„chaam te niet, dan ook eindigen de werkingen des „ligchaams; sterft het ligchaam, ook dan heeft de ziel „haar einde gevonden. De natuurwetenschap kent geen „persoonlijk voortbestaan van de ziel na den dood. Daar„door is de mensch, evenals het dier, slechts eene ma„chine; zijn denken is het gevolg van een bepaalden bouw „des ligchaams en de vrije wil is vernietigd. De toe„stand der hersenen van een of ander persoon zal deze „of gene gedachte voortbrengen, naar gelang de her„senen opgewekt zijn. Ik kan niet anders zeggen: *waar„lijk zoo is het.* De vrije wil bestaat niet en ook de „verantwoordelijkheid, de toerekening niet." — De materialist stemt dus volkomen overeen met den afgedwaalden physicus; wat deze ontkent, wordt ook door genen geloochend. Alle zedelijkheid, elke schuld en elke verdienste wordt onmogelijk gemaakt, aan elk geloof aan de eeuwigheid het anathema toegeworpen. En, welke verwarring! Het denkvermogen is bij den mensch, zoo als hij op aarde leeft, verbonden aan de hersenen; maar

volgt daaruit, dat de hersenen oorzaak, subject of laatste grond van de gedachte zijn? Een ieder weet, dat het drukken of wonden der hersenen botheid, bewusteloosheid, waanzinnigheid kan veroorzaken; dat de bouw en de grootte van den schedel met het denkvermogen in verband staat; dat het zenuwstelsel daarop invloed uitoefent; maar daaruit volgt slechts, dat de hersenen het werktuig zijn, waaraan de werkzaamheid gebonden is. Aan niemand eehter zal het invallen om te beweren, dat de organist één is met zijn orgel, ofschoon men moet toegeven, dat ook de beste organist met een ontstemd orgel niets kan laten hooren wat het oor streelt. De welsprekendste redenaar moet zwijgen als zijn tong verlamd is, en toch is de gezonde tong niet de oorzaak maar eene voorwaarde voor de welsprekendheid. Evenmin als de kunstenaar één is met zijn instrument, evenmin is de gedachte één met de hersenen. Een ieder ziet duidelijk uit het weinige wat we hier in het midden gebragt hebben, dat de materialist den mensch verlaagt in het edelste wat hij bezit, en hem veroordeelt om afstand te doen van alle voorregten, die zijne waardigheid, zijne grootheid, zijn adel uitmaken en hem de eereplaats verzekeren onder al het geschapene. Voorzeker is het geen eer voor den redelijken mensch, zoo hij als het redelooze dier zijn bestaan rekt in slavernij van een verachtelijk sensualisme of van een noodlottig fatalisme; als geen straal van hoop op een ander gelukkig leven hem kan bemoedigen in de rampen, die hem ontwijfelbaar treffen; als hij geene belooning mag hopen zelfs niet voor de grootste inspanning of voor de edelste opoffering.

Aan dit materialisme op het gebied der zielkunde sluit zich onmiddelijk aan en volgt er noodzakelijk uit

dat der theologie, zelfs zóó, dat de dwaling op beider gebied moeijelijk met juistheid kan onderscheiden worden. Zoo in den mensch geen geestelijk oog, zoo in hem geen onstoffelijk leven is, zal het hem onmogelijk zijn, een dusdanig leven buiten zich en boven zich te begrijpen. Krachtens de innerlijke waarneming, die wij van de onstoffelijkheid onzer eigene activiteit hebben, kunnen wij de eenige, onstoffelijke zelfstandigheid van een zuiveren geest, dus ook van God, — ik zeg niet gelooven, want het geloof geeft ons ook buiten onze waarneming van het bestaan van zuivere geesten en van God volkomen zekerheid, maar — ons voorstellen. Doch de materialist loochent de onstoffelijkheid onzer ziel; hij heeft derhalve geen idee van iets onstoffelijks, en omdat hij te gelijkertijd alle geloof verzaakt heeft, moet hij loochenen en loochent hij inderdaad het bestaan van een onligchamelijken God, en houdt elke godsdienst, de zoogenaamde dienst der natuur alleen uitgezonderd, voor kinderachtige beuzelarij. Als er niets bestaat dan de stof, ook dan is het geloof aan een God onzin; als er niets is dan de stof en de stof eeuwig is, ook dan is er geen schepper; als de stof alleen alles voortbrengt, ook dan bestaat er geen laatste, vrij werkende oorzaak. De stof alleen is dan onze God en de dienst van de stof de éénige redelijke godsdienst. De materialist gebruikt wel het woord God, maar loochent Hem te gelijkertijd door de bepaling die hij van God geeft, even als hij het bestaan der ziel ontkent door haar de essentiële eigenschappen te ontzeggen. „De voorstelling van een God", leert de reeds genoemde Feuerbach, „is ontstaan door dat de „mensch zijn *eigen Ik* aan diens beperkende gren„zen ontrukt en het als een objectief wezen boven zich

„en buiten zich plaatst en vereert. Het goddelijke wezen „is dus niets anders dan het wezen van den mensch, „van zijne banden ontdaan en als een onderscheiden „wezen beschouwd en vereerd. God is het geëmanci- „peerde, van de wetten der natuur bevrijde hart des „menschen; God is het onbeperkte zelfgevoel van het „menschelijk gemoed." Een tweede woordvoerder meent eene andere uitlegging te moeten geven: „De mensch „verdubbelt de natuur; hij onderscheidt de natuur van „de haar inwonende kracht, van haar beginsel: hij „maakt gaandeweg dat beginsel tot iets geestelijks en „beschouwt het als de ziel der wereld, kent dan die „ziel vervolgens eene persoonlijkheid toe en noemt ze „eindelijk God." Dat in zulk een systeem geen plaats is voor godsdienst, behoeft geene nadere verklaring; de verwerping van elke Christelijke godsdienst is de noodzakelijke gevolgtrekking van het eens gestelde beginsel. „De godsdienst", zegt dan ook Feuerbach, „is de kindschheid van den mensch"; men moet, voegt Buge er als gevolgtrekking aan toe, „niet met de „godsdienst worstelen, men moet ze vergeten."

„*Niet worstelen*", roept Buge zijnen volgelingen toe; het schijnt alzoo den materialisten nog eenige moeite te kosten om het hun ingeschapen denkbeeld van een God uit hun hart te wisschen; men worstelt immers niet tegen een schim, en het is den redelijken mensch onwaardig, alle krachten in te spannen tegen een denkbeeldigen vijand; *maar vergeten*, met geweld het geloof aan den levenden God uit zijn hart verbannen, die stem der rede smooren, die getuigenis van ons bewustzijn onderdrukken en als 't ware verstikken onder een opeenhooping van de onzinnigste dwalingen. Treurige, beklagenswaardige slavernij van ongeloof, van trotschen

waanzin! Zij willen niet luisteren naar de stem die hen ondanks hen zelven vervolgt; hun trots weigert, zich aan de uitspraak des gewetens te onderwerpen; zij kluisteren zich zelven in de vernederende ketenen der dwaling; zij staan even als Lucifer op tegen God en zijne openbaring om als Satan in den afgrond neer te storten.

En de wereld, dat wondervol geheel van de schoonste harmonie en van de eerbiedwaardigste geheimen, met zijn wording en met zijne wetten? Dat er bij den materialist geen spraak kan zijn van een vrijen, almagtigen Schepper, hebben wij reeds boven aangestipt, en is te duidelijk om er bij stil te staan. De vormlooze stof is, volgens hem, eeuwig en kent geen Schepper. De stof was altijd en bestond vóór alle eeuwen; geen denkende, geen scheppende God dus heeft de wording van het heelal bepaald en geregeld; de altijd veranderlijke, de werkelooze, de levenlooze stof is de laatste en eenigste grond van alles wat bestaat; met die stof zijn krachten onafscheidelijk verbonden en ook deze zijn eeuwig; het verhaal des Bijbels is dus onwaar en er bestaat geen Schepper; de krachten alleen van de stof zijn de scheppende oorzaken. Dit is de leer der materialisten. Maar hoe is alles uit de stof ontstaan? hoe zijn planten en gewassen, dieren en menschen geworden wat zij zijn? Zeer eenvoudig: het leven is niets anders dan eene vereeniging van stofdeelen, die mogelijk geworden is, toen de omstandigheden gunstig waren. Niets is nieuw in de natuur, en wat vroeger bestaan heeft had zijn ontstaan te danken aan krachten van de stof, gelijk aan die welke ook nu aan alles het bestaan geven. De materialist wijst ons dus op het systeem van de *génération spontanée*, volgens hetwelk alles, ook levende

wezens gevormd worden door de werking alleen van de krachten der stof. De krachten der stof in beweging gebragt, of in eene nieuwe verhouding tot elkander staande, of de wisselende werking en terugwerking van de stofdeelen kunnen dieren doen geboren worden; en ware iemand gelukkig genoeg om bij gunstige omstandigheden en op de vereischte wijze de stof-moléculen in beweging te brengen, hij zou de schepper van muizen, kikvorschen (dit beweert de materialist Helmont) kunnen worden. Maar van het eene dier tot het andere is de afstand niet groot; de bekwame physicus zou dan ook apen kunnen voortbrengen; maar volgens Vogt is de mensch een vervolmaakte aap: ziedaar dan de eene mensch schepper geworden van den anderen. Heerlijke theorie, die in plaats van de scheppende Almagt Gods de activiteit van de stof stelt, en onder gegevene voorwaarden den mensch zelven tot schepper verheft! Alle inwerking van boven, elke goddelijke tusschenkomst moet dus geloochend worden. Voor den materialist bestaat er geene absolute, vrije magt, geene scheppende kracht die van de stof onderscheiden zijn, die alles bestieren. Waar alzoo den eenvoudigen geloovige het schitterend licht van Gods Almagt en van zijne vaderlijke Voorzienigheid tegenstraalt, staat de materialist in de dikke duisternis der dwaling; waar wij de scheppende hand van God zegenen en zijne gaven dankbaar ontvangen, ontmoet de materialist de fatalistische krachten der stof. Hij wil alles uitleggen, maar zijne verklaring is onzin, en even als een verpestende damp alles, waarover de wind dien heenjaagt, of besmet of vernietigt, ontneemt ook zijne theorie aan alles wat hij verklaart de schoonheid en verhevenheid. Voor het treffende kunstwerk van Gods Almagt stelt hij een

onbegrijpelijk product van moléculen of stofdeelen, terwijl hij zelf òf atheïst wordt, door het loochenen van God, òf pantheïst, door de natuur zelve voor iets absoluuts, voor God te verklaren.

Maar wat te zeggen van den mensch? Moet zelfs de materialist niet toegeven, dat de mensch zich als een verstandelijk wezen voordoet, en dat in hem naast het ligchamelijke, naast het stoffelijke, zich nog iets anders openbaart, hetwelk door de waarneming der zinnen niet bereikt kan worden? Moet in hem niet een zeker iets aangenomen worden, dat onverschillig of het geest, verstand, rede of ziel of leven of gemoed genoemd worde, toch wezenlijk onderscheiden is van het ligchamelijke? — „Neen, neen," zegt de materialist (wij halen zijne verklaring aan, zonder te durven verzekeren, dat wij ze begrijpen;), „dat zou grove dwaling wezen. Ik kan de na„men, die door het algemeen spraakgebruik gewettigd „zijn, wel aannemen, maar alles wat geest genoemd en „als daarmede in betrekking staande beschouwd wordt, „is ten hoogste eene verheffing, een hoogere graad, een „sublimaat van de materie." De mensch zou dus een kunstmatig product zijn, een wezen, geheel uit ligchamelijke grondstoffen bestaande, waarin niets zich bevindt dat op den duur aan het mes van den anatomist, aan de oplossing van den chemist, aan den blik van den natuuronderzoeker zich zou kunnen ontrekken. Dit wezen „beweegt, ontwikkelt zich door voortdurend nieuwe „stof in zich op te nemen; het *leeft*, doch dit leven is „niets anders dan eene harmonische verhouding van wer„king en terugwerking van de stof; houdt die harmonie „op, en is de machine met der tijd versleten, dan vallen „de raderwerken uiteen en de dood vertoont zich. Dit „wezen neemt de zinnelijke indrukken der buitenwereld

„in zich op, geeft ze terug en vereenigt ze op de meest „verscheidene wijze, onderscheidt het algemeene van het „bijzondere, het gelijksoortige van het ongelijksoortige; „het *denkt*, maar dit denken, de verbeelding en haar spel, „het verstand en zijn begrip, zijne oordeelvellingen en ge„volgtrekkingen, dit alles is het gevolg der wonderbare „werkzaamheid van het ligchamelijk organismus; de ge„dachte is eene beweging van de stof, eene verplaatsing „van de stof der hersenen. Dit wezen is verder het too„neel van eene menigte van toestanden, die wij onder „het algemeene begrip van gemoed zamenvatten; het is „de kampplaats van elkander vijandige magten; het *ge„voelt*, maar ook die gevoelens en de inspanning waarmede „zij optreden, zijn niets anders dan de uitingen van het „ligchaam. Dit wezen kan zich tegen den aandrang zij„ner gevoelens verzetten of zich door hun geweld laten „medeslepen, het kan de rigting van zijn denkvermogen „leiden, op de noodzakelijke voorwaarden van zijn leven „een heilzamen of nadeeligen invloed uitoefenen, in de „uitingen van zijn wil voelt het zich door geen nood„zakelijkheid gedwongen; het is *vrij*, maar ook die vrije „wil is niets anders dan de tot hoogere magtsontwikke„lingen verhevene werkingen van de altijd trillende stof„deelen des ligchaams".

Wij schetsen slechts, zonder in wederlegging te treden; anders zouden we geneigd zijn te vragen, hoe de stof, die in zich levenloos, werkeloos, gevoelloos is, die zich zelf niet kan bewegen, het leven, de gedachte, de gevoelens, de vrijheid voortbrengen kan? Er leeft zonder twijfel in den mensch eene kracht die in hare uitingen aan het stof is gebonden, maar die toch tevens wezenlijk van de stof onderscheiden is. De materie, door hare natuur werkeloos, kan de bewerkster van

eene onstoffelijke werking niet zijn; zij wordt gedragen door de stoffelijke activiteit des menschen, doch draagt zelve die niet.

Zonder dat wij verdere aanmerkingen er bij voegen, begrijpt een ieder genoegzaam den afgrond van dwalingen, waarin de materialist zich werpen moet. Hij stelt eene absolute voorwaarde om eene stoffelijke ziel, om zuivere geesten, om God als reinen en zuiveren geest aan te nemen: „toon mij," zegt hij, „de onsterfelijke „ziel, opdat ik ze zie, en ik zal in haar gelooven; waar „is de onstoffelijke geest, opdat ik dien betaste en in „hem geloove? wijs mij uwen God, en ik zal mij begeven „ter plaatse waar Hij is, en als mijn oog Hem ontwaart, „zal mijne knie zich voor Hem buigen." Alsof de ziel, gezien en getast, God door het stoffelijk oog des ligchaams beschouwd kan worden! Neen, een God wiens wezen door de chemie kan opgelost, door het lancet ontleed en wiens uitgebreidheid door een maatstaf kan uitgemeten worden, bestaat voor den redelijken mensch niet; evenmin bestaat er eene ziel, welke de chemist ontleden, de anatomist deelen, de physicus wegen of de mathematicus meten kan. Onzinnigen noemt hen de H. Schrift, die, zeggende, wijs te zijn, dwazen zijn geworden!

En inderdaad, bestaat er voor den redelijken mensch grootere dwaasheid dan de waardigheid, die zijn adeldom, zijne grootheid uitmaakt, als weg te werpen en zich aan het redelooze dier gelijk te maken? Of is het geen dwaasheid, als God uit de wereld gebannen en deze tot een door het fatum gevormden en bestuurden klomp stof verklaard wordt? als aan den mensch alle vrijheid, elk zelfbewustzijn, elk vooruitzigt op iets beters dan de aarde hem geven kan, ontrukt wordt, en hij als het redelooze dier, na eene wisselende beweging der stof-

deelen waaruit hij toevallig is zamengevoegd, in de vergetelheid moet wegzinken? Wij begrijpen, dat de heidenen hunne wateren met Nereïden, hunne bosschen met Dryaden bevolkten; want er is in 's menschen natuur een krachtige aandrift om zich al hooger te verheffen en zoo naauw mogelijk met de godheid in aanraking te komen. Hoe ongerijmd het ook wezen moge, toch is het een pogen om de ingeschapen zucht naar grootheid voldoening te schenken, als de heidenen hunne helden tot halve goden herschiepen en aldus een nieuwe schakel voegden aan de keten, die zij zoo gaarne tusschen de goden en de menschen legden. Wij veroordeelen het dweepend spiritisme, dat de natuur des menschen als zuiver geestelijk beschouwt, en in het ligchaam niets anders ziet dan een gedwongen graf des geestes; maar die dwaling maakt zich althans aan geene verlaging des menschen schuldig. Als het rationalisme de zelfstandigheid en vrijheid der rede verkondigt, en den mensch van het gezag der goddelijke openbaring wil ontheffen, doet het dit ten koste der nederigheid; maar het materialisme vernedert den mensch tot een dier. Terwijl het pantheïsme mij vereeren wil door mij deel aan de godheid te geven, onteert mij het materialisme door mij aan het redelooze dier gelijk te maken. Doch hoe is het verklaarbaar, als de mensch zich zijne eigene eer ontrooft, vrijwillig afdaalt van het verheven standpunt, dat hij onder al het geschapene krachtens zijne waardigheid inneemt, hoe kan hij zóó ver door de dwaling worden medegesleept, dat hij loochent wat hem boven het dier verheft, om er zich straks aan gelijk te maken? Dit is een probleem, alleen door den hartstogtelijken hoogmoed des verstands of door de diepste ontaarding van het hart uit te leggen. Slechts tot waan-

zinnigheid gestegen trots kan het doemvonnis over God, over de ziel, over de edelste eigenschappen des menschen uitspreken, of alleen de grofste onzedelijkheid durft de eeuwigheid, de onsterfelijkheid, de stem des gewetens loochenen. De materialist roept aan de menschheid toe: „weet wel en begrijp, dat gij u zonder het minste regt „boven de andere schepselen verheft; dat gij u ten on„regte van een edeler afkomst waant dan het gewormte, „dat aan uwe voeten kruipt; stijg dan af van den troon „dien gij in uwe laatdunkendheid hebt opgerigt, begroet „het vee in den stal, de boomen als uw gelijken, reik „de hand toe aan het stof, waaraan gij in afkomst gelijk „zijt" Zoo luidt de verrukkende openbaring, door het materialisme aan den mensch gegeven! Zal de mensch die huldigen, en gedwee afdalen van den troon dien hij onder al het geschapene inneemt? Niemand zou een bevestigend antwoord voor mogelijk houden; veeleer zou ieder moeten verwachten, dat allen zich als uit éénen mond verhieven tegen de vernietiging hunner eeuwenoude voorregten; het materialisme moest, zou men denken, als een inbreuk op 's menschen regt veroordeeld, als een verraad aan de maatschappij gepleegd, gebrandmerkt worden.

Niettemin wordt het materialisme als een evangelie geprezen, als de grondwaarheid van den zoogenaamden magtigen vooruitgang in onze eeuw geroemd en geleerd. Professoren leeren het van hunne katheders en verpesten al vroeg het nog jeugdig gemoed van hunne toehoorders met het vergift der dwaling. Laplace, een professor in Frankrijk, schaamt zich niet, de volgende godslastering te schrijven: „Ik heb het gansche hemel„ruim doorzocht, maar nergens God gevonden." Een in de moderne wetenschap beroemd anatomist opende

jaarlijks zijne lessen met de even ergerlijke verklaring: „Ik heb vele lijken geopend, doch in geen deel van „'s menschen ligchaam iets van de ziel gevonden." De beruchte Gustave Flourens riep uit: „God moet zoo wel „uit de zedelijke als uit de stoffelijke wereld verbannen „worden," en de even diep gezonkene Littré: „de mensch „is onze God." — „De mensch alleen," herhaalt Feuerbach, „is onze God, regter en verlosser; hij alleen is „de waarachtige zaligmaker." En die woorden worden gretig opgevangen. Het materialisme toch is de met ijdele wetenschap opgetooide poging om door vernietiging van het idée van het bovenzinnelijke, van het bovennatuurlijke, de inwendige stem des gewetens te onderdrukken, die zich luide tegen het praktisch materialisme verzet, het is de wanhopige inspanning van een bedorven geest om het hoogere gezag te vernietigen, hetwelk als de oorsprong van de wet der zedelijkheid die der zinnelijkheid in toom houdt. Veronderstel, dat er geen God bestaat, dat alles met het menschelijk leven eindigt, dan geniet de mensch de vrijheid van het dier, geen wet bestaat er boven hem en hij zal zich alles mogen veroorloven. Waarom anders hebben de beklagenswaardige jongelieden van het onlangs gehouden congres ven Luik het grofsche materialisme gehuldigd en de onzedelijkste dwalingen verkondigd? Hoe kon anders voor een paar jaren eene Zwitsersche vrouw te Gent de onbeschaamdste stellingen verdedigen, die nog velen deden blozen? Die ergerlijke dwalingen zijn bekend, die alle zedelijkheid vernietigende woorden staan een ieder nog voor den geest. En dat kwaad dringt steeds dieper en dieper door, en grijpt alle standen der maatschappij aan; van de katheders wordt het kwistig uitgestrooid en

groeit welig op in de harten, die het als een verontschuldiging voor hunne uitspattingen aangrijpen; boeken zonder tal verspreiden het onder de ligtzinnige lezers, en dagbladen of vlugschriften, voor een lagen prijs of zelfs kosteloos rendgevent, nemen de taak op zich om het volk voor de leer der „emancipatie des menschen" te winnen. Het is nog geen jaar geleden, dat de arbeiders-vereeniging, te Frankfort gehouden, den materialisten van Duitschland de uitbundigste loftuitingen toezwaaide en hun dank zeide, „omdat zij het volk van „de knellende banden der godsdienst, van het ondragelijk juk des geloofs aan God en aan de onsterfelijkheid „der ziel bevrijd hadden." Italië, Duitschland, Frankrijk en ook België bieden den opmerkzamen toeschouwer het schrikwekkend schouwspel aan van een diep bedorven, verontzedelijkt volk, dat meer op de heidenen van het wulpsch Athene of van het wellustig Rome gelijkt, dan op Christenen. Het is eene treurige bekentenis, die wij moeten afleggen, maar de waarheid perst ze ons af: Laurent, de goddelooze professor van Gent, spreekt waarheid, als hij zegt, „dat hij vroeger „meende alleen te zijn, maar dat zijn naam weldra *legio* „zal wezen." Moet een ieder die nog door een gevoel van eigenwaarde bezield wordt, in wiens hart nog eene edeler geestdrift gloeit dan van genot en hebzucht, niet huiveren van schrik, als hij dien dwaalweg beschouwt waarop de ongeloovigen eene onbedachtzame menigte voortstuwen?

En zulk een drijven durft men nog vooruitgang, beschaving noemen! De Katholieke Kerk staat ten doel aan de hevigste aanvallen en meest lasterlijke aantijgingen, omdat zij zich door den tijdgeest niet laat me-

deslepen en vasthoudt aan het eeuwen-oude geloof, dat overal, waar het gepredikt werd, de banden der slavernij verbroken, de vrouw in haar eer hersteld, de tyrannie beteugeld, de familie hervormd en de geheele maatschappij op hechte grondslagen, namelijk van regtvaardigheid, zedelijkheid en onderling liefdebetoon, gebouwd heeft, d. i. den mensch waarlijk groot gemaakt heeft. Rein en verheven is de leer des Christendoms, walgelijk en vernederend voor den mensch het materialisme. Beiden prediken vooruitgang, vrijheid en verlossing, maar welk een verschil bestaat er tusschen beide rigtingen en gevolgen! De verlossing door het Christendom is de verlossing van de heerschappij des vleesches; zijne vrijheid is de herstelling van de heerschappij des geestes over het zinnelijke; zijn vooruitgang is eene naauwere vereeniging des menschen met God. Het Christendom staat alzoo lijnregt tegenover het materialisme: wat voor een Christen verlossing is, moet voor een materialist verachtelijke dwang zijn, en omgekeerd wat voor den materialist verlossing toeschijnt, zal voor den christen eene onteerende slavernij wezen. Feuerbach zegt het met evenveel onbeschaamheid als duidelijkheid: „Christus heeft den geest van het vleesch „vrij gemaakt; wij [materialisten] zullen het vleesch „van den geest bevrijden." Duidelijker kan het wel niet gezegd worden, welke de rigting is en welk het laatste gevolg zijn moet van het theoretisch materialisme. Het beginsel is vruchtbaar en moet ten zijnen tijde zich uiten in het leven. In het tweede en laatste gedeelte van dit artikel zullen we eerlang die materialistische strekking in het leven nader bespreken.

(*Het slot in het volgend nummer.*)

VERSCHEIDENHEDEN.

DE LEVENS DER PAUSEN. [1])

Wij hebben onlangs de achtste aflevering van bovengenoemd werk ontvangen. Het is nu ver genoeg gevorderd om met bescheidenheid onze gedachten er over mede te deelen, en, zeggen we het ronduit, om het aan alle onze lezers ten dringenste aan te bevelen en hen aan te sporen, het zoo veel mogelijk onder den kring hunner vrienden te verspreiden. De leeslust — wij laten de kwestie ter zijde of die te prijzen of te laken zij — is algemeen opgewekt, en diegenen maken schier eene uitzondering, welke niet op een of ander weekblad of maandschrift zijn ingeteekend en hunne vrije uren niet besteden aan het doorbladeren van deze of gene periodieke lectuur of van boeken in grooteren en kleineren omvang. Die leeslust bestaat, dit kan niet ontkend worden. Te vergeefs ook zou iemand die neiging, bij het meerendeel onzer landgenooten bestaande, willen onderdrukken; al ware hij met de beste gevoelens bezield en met den rijksten schat van argumenten toegerust, zijne pogingen om dien stroom te keeren zouden afstuiten op bepaalden onwil van het publiek, en zijne krachtigste bewijsvoering zoude magteloos zijn, naauwelijks gehoord en met eene zekere minachting beschouwd worden. Maar iets anders is het, dien stroom te keeren, iets anders dien te leiden. Slechte boeken, boeken van twijfelachtige strekking of met het mom van een geveinsden titel voorzien, maar van een verderfelijken inhoud, zijn een vergift, dat, al moge het langzaam werken, toch zeker zijn schadelijken invloed eenmaal zal openbaren. Een geschrift kan ook in mindere mate schadelijk wezen en toch afkeurens waardig zijn: zoodra een of ander boekje geen ander doel heeft

[1]) Door J. Chantrel. Vrij vertaald en bewerkt door J. H. Wensing, Oud-Professor. Te Utrecht, bij de Wed. J. R. Van Rossum.

dan den lezer een phantastische beeldengroep voor den geest te tooveren, wier bewegingen hem in eene koortsachtige spanning verplaatsen, als het niet anders te weeg brengt dan een geprikkelden toestand der verbeelding, als het slechts zinnelijke indrukken nalaat zonder het hart te verwarmen en tot edele gevoelens op te wekken, als het verstand niet gevoedt wordt en de lezer, na eenige kostbare uren aan de lezing besteed te hebben, even leeg van hoofd blijft, — zulk een boekje noemen wij spoedig nadeelig, al ware het alleen om den tijd die aan het lezen ten koste gelegd is. Men zal ons opwerpen: is elke uitspannings-lectuur dan af te keuren en te verwerpen? Zoodra het *utile* met het *dulce* vereenigd is, zullen wij de eersten zijn om ze aan te raden, maar ook van den anderen kant om ze af te raden, wanneer alleen het *dulce*, het prikkelende, het verhittende de schering en inslag van het werkje zijn. Men geve aan het lezende publiek niet eene nuttelooze, veel minder eene wufte of zinnelijke lectuur in handen, maar eene degelijke, eene gezonde, eene krachtige lectuur, die den geest met nuttige kennissen verrijkt, die het hart tot edele gevoelens stemt, die den wil door de kracht van een treffend voorbeeld tot het goede aanspoort. Hij die zulke geschriften vervaardigt, verrigt een groot liefdewerk en heeft aanspraak op algemeene lofprijzing; zulk een schrijver vereenigt het *utile* met het *dulce* en is den eeretitel van weldoener waardig. Bezit nu het werk dat wij bespreken, de opgenoemde vereischten van een goed boek? kan het dus onvoorwaardelijk aangeprezen worden? Wij aarzelen geen oogenblik, deze vragen in den volsten zin des woords bevestigend te beantwoorden. Het doel en de inhoud van het door ons aanbevolen werk zullen ons antwoord verklaren. Met weinige woorden kunnen we volstaan, om onze meening toe te lichten, en als we de aandacht onzers lezers op de *Levens der Pausen* vestigen, voldoen we tevens eenigermate aan den pligt der dankbaarheid, die wij tegenover den geleerden bewerker hebben, omdat hij de Katholieke Nederlandsche litteratuur met een degelijk werk verrijkt heeft.

Het doel daarvan wordt in de Voorrede met weinige woorden te kennen gegeven. Er zal geen spraak zijn van breedvoerige redeneringen over het bovennatuurlijke ontstaan en voortduren van het Pausschap, noch over de innerlijke kracht der door Christus verkondigde godsdienst, welke de trotsche keizers van het magtige Rome overwonnen en drie eeuwen van vervolging zegevierend door-

gestaan heeft, evenmin over het wonder eener heerschappij van de Pausen, „die nagenoeg zonder legers, dikwijls verdreven en „als bannelingen omzwervende, altijd bestreden, altijd het mikpunt „van de aanslagen der aardsche magten, van den hoon der godsdienst-„haters, van de verachting der onverschilligen", toch altijd op den troon gebleven zijn; ook niet over de vraag: „van waar komen die „grijsaards? wie heeft hun dien invloed verschaft? hoe hebben zij de „Romeinsche keizers vervangen? hoe hebben zij een zoo verwonder-„lijk gebied op aarde kunnen vestigen?" Evenmin over het achttienhonderdjarig bestaan van het Pausschap in weerwil van alle hinderpalen, noch over het bestaan van die instelling, welke tot de „ontwikkeling van de tegenwoordige beschaving den toon heeft ge-„geven, door wier invloed en onder wier leiding het Christendom „tot aan de uiterste grenzen der aarde verspreid is geworden en „welke tot op den huidigen dag het rijk der waarheid en de ware „vrijheid van het geweten in de wereld handhaaft." Het plan is: de *Levens der Pausen* te beschrijven, en dit brengt er van zelf toe, om door *feiten* te bewijzen, hetgeen *redeneringen* met meer moeite en minder indrukwekkend aantoonen.

De bewerker plaatst zich daar op het zoo opene en voordeelige terrein der historie, waarop de verschillende gebeurtenissen, zoo ze met chronologische orde verbonden zijn, staan als naauw aangeslotene gelederen, waartegen elke aanval van vijanden moet afstuiten. *Feiten* spreken het luidste, en, met klaarheid voorgesteld, moeten zij ook op den minst onderwezene en op den meest bevooroordeelde een indruk nalaten, bij dezen tot overtuiging, bij genen tot leering; daarom zeggen wij, dat de bewerker zich al aanstonds op een zeer voordeelig standpunt plaatst, en de opwerping voorkomt, dat de *Levens der Pausen* of te diep voor min onderrigten zijn of te weinig geven voor hen die voedsel voor hunnen geest zoeken. Men denke echter niet, dat het werk een drooge, moeijelijk vol te houden lezing van kronijkmatige opgaven aanbiedt en niets bevat wat de voorafgaande oorzaken en de onmiddelijke of meer verwijderde gevolgen der voorname feiten opgeeft. *De Levens der Pausen* zijn een volledig historisch verhaal, op gepaste wijze doorvlochten met opmerkingen en vingerwijzingen over het leven, het regt, de zienswijze en gebruiken der toenmalige tijden; de bewerker voert den lezer in het leven van de geschiedenis die hij beschrijft, en laat geene belangrijke bijzonderheid onvermeld omtrent feiten, waarover eene regtmatige

weetgierigheid inlichting vraagt; hij verhaalt en beschrijft beurtelings, al naar het onderwerp zulks vereischt; hij teekent ons de hoofdpersonen en doet den lezer hunne hoedanigheden, goede en slechte, als van nabij beschouwen; hij maakt een ieder vertrouwd met de instellingen, met de wetten, met de gewoonten der meest bewogene tijdperken van de algemeene geschiedenis; zijn werk is volledig, voor zoo verre een werk van dien omvang volledig zijn moet, en beantwoordt aan de behoeften van onzen tijd. Vooral zal het gerigt zijn, — niet tegen de „onverschilligen; want zoo dikwijls het de „waarheid geldt, gevoelt men zich voor haar ingenomen of van haar „afkeerig; men bemint ze of haat ze; slechts de onwetendheid kan „onverschillig zijn;" ook niet tegen de verklaarde vijanden van „den Stoel;" dezen toch zijn niet te bekeeren, omdat zij vijanden zijn niet uit overtuiging maar uit hartstogt; maar tegen — „de „mannen van het juiste midden, die het pausschap niet willen „vernietigen, maar hervormen, omdat het eene verouderde instel„ling zou zijn, die verjeugdigd, die op de hoogte van haren tijd „gebragt, en deelgenoot van den algemeenen vooruitgang gemaakt „zou moeten worden." Hij zal hen door feiten wederleggen, even-als een wijsgeer zijn tegenstander, die de beweging loochende, van de dwaasheid dier stelling overtuigde, door voor zijne oogen op en neer te wandelen. „Aan de waarheid moet de weg gebaand wor„den derwaarts, waar de leugen zich bevlijtigt, hare duisternissen „op een te pakken; het is noodig, het regtschapen publiek, hetwelk „de waarheid opregt bemint, duidelijk aan te toonen, aan welke zijde „de waarheid zich inderdaad bevindt".

Hiermede hebben wij in eenige trekken het *doel* des bewerkers aangegeven. Om onze lezers verder met den rijken inhoud van het door ons aanbevolen werk bekend te maken, zouden we de geheele reeks van hoofdstukken, waarin de *Levens der Pausen* op gepaste en doelmatige wijze verdeeld zijn, kunnen overschrijven; doch dit vordert gewis niemand van ons. Toch zullen we uit die belangrijke geschiedenis eenige bijzondere hoofdpunten aanwijzen, welke even als het overige met de vereischte uitvoerigheid en naauwkeurigheid behandeld zijn.

Het werk, voor zooverre het thans verschenen is, telt reeds acht afleveringen, waarvan elk ten naaste bij eene eeuw omvat en tot opschrift eene of andere gebeurtenis draagt, die het geheele tijdvak beheerscht. De geschiedenis van den eersten Paus, den H. Pe-

trus, en van zijne medearbeiders vult bijna de eerste aflevering en is doorwerkt met zaakrijke aanmerkingen over het leven der eerste Christenen, vooral met een overtuigend betoog van de waarheid, door de vijanden der Kerk met zooveel hartstogtelijkheid bestreden, dat de H. Petrus zijn bisschoppelijken stoel te Rome gevestigd heeft, dat hij dus de eerste Paus geweest is en dat zijne opvolgers in de bisschoppelijke waardigheid te Rome ook zijne opvolgers in het Primaat zijn. De Kerk van Christus breidt zich — zoo is verder de gang — allengs uit, en naar gelang harer uitbreiding ontwikkelt zich hare inrigting: alles wordt juister omschreven, zoowel de regten en verpligtingen der herders als die der geloovigen; de leer der Apostelen wordt niet alleen door geschriften verkondigd, zij gaat ook van mond tot mond en levert onder de hoede des H. Geestes de openbaring van Christus ongeschonden, rein en zuiver over als kenbron der waarheid. De Kerk wordt een meer en meer geregeld organisme, vertoont zich in grootscher trekken als de godmenschelijke maatschappij met hare wetten en hiërarchie, met hare onfeilbare kenteekenen, met hare van God gegevene magt. Zij leert en wordt geloofd, zij beveelt en wordt gehoorzaamd. Doch zulk eene magt als zij ontwikkelt, die leer welke zij verkondigt, doet de heidensche keizers op hunne troonen sidderen en beschaamt de teugellooze losbandigheid der afgodendienaars; de Kerk moet in het bloed harer kinderen gesmoord worden, en eene onafgebrokene vervolging van drie eeuwen oefent harc magt op weerlooze Christenen, slagt er tot twaalf millioen en moet zich toch overwonnen verklaren. (Afl. II.) De edele Constantijn buigt voor het kruis en verklaart zich Christen; de heidensche wereld maakt plaats voor de Christelijke en de Kerk viert hare zegepraal. De tijd harer beproeving echter is nog niet ten einde, of liever zal nimmer eindigen: naauwelijks heeft zij door de haar inwonende genade des H. Geestes het woeste geweld overwonnen, en zij ziet zich door hare kinderen aangevallen; al hare leerstukken worden achtereenvolgens, de eene na de andere, aangetast en bestreden. De onzinnige Gnostieken, de dweepende Montanisten en ontuchtige Manichaeën beproefden beurtelings de kracht van hunne spitsvondig redeneringen en van het wegslepende voorbeeld hunner zinnelijke uitspattingen om de leer en moraal der Kerk te vervalschen, maar alles te vergeefs: de Kerk bezit de gave van onfeilbaarheid en handhaaft haar leer, zij is heilig en bewaart hare zedeleer onbesmet. Een andere vijand daagt op: de trotsche Arius loochent

Christus' godheid en meer dan eene eeuw lang herhalen Arius' volgelingen hunnen aanval, maar ook nu blijft de Kerk overwinnares. Intusschen wekt God heiligen op, uitstekend in deugd en geleerdheid, om de Kerk in haren strijd ter zijde te staan en hare vijanden te beschamen, terwijl anderen onder aanvoering van een Antonius, Hilarion en van zoo vele anderen de woestijnen gaan bewonen, om der wereld het voorbeeld van Christelijke volmaaktheid voor te houden (Afl. III.). Een nieuw tijdperk van bloei breekt nu aan, het tijdvak der Kerkvaders: een H. Athanasius heeft Arius beschaamd; de H. Cyrillus overwint Nestorius, die twee personen in Christus leerde en dus het Gods-moederschap van Maria loochende, de H. Leo beschaamt Eutyches, die slechts ééne natuur in Christus aannam, terwijl de H. H. Chrysostomus, Basilius, Gregorius en zoo vele anderen door hunne welsprekendheid, geleerdheid en vooral door hunne hooge deugd als sterren van de eerste grootte schitterden (Afl. IV.). De H. Gregorius, de Groote bijgenaamd, zet het werk, door den H. Leo zoo gelukkig begonnen, met een even goed gevolg voort en oefent op de nog woeste en onbeschaafde, deels Ariaansch-gezinde barbaren een heilzamen invloed uit; de West-Gothen van Spanje en de Longobarden in het Noorden van Italië verwerpen de ketterij van Arius en de nog heidensche Angel-Saksen bekeeren zich tot het Christendom. Met de uitbreiding der Kerk houdt ook de innerlijke ontwikkeling der Kerk, het vaststellen harer tucht, de juistere omschrijving van de regten en verpligtingen van 's Pausen vertegenwoordigers in de verschillende provinciën gelijken tred. Zelfs de deerniswaardige toestand van Italië ontgaat aan 's Pausen waakzaam oog niet; hij ziet alles en voorziet in alles, en door zijne liefde en weldaden rigt hij van lieverlede een troon voor de Pausen te Rome op en legt de hechte grondslagen voor hunne wereldlijke heerschappij. De H. Benedictus en zijne kloosterlingen staan den Paus manmoedig ter zijde, stichten overal kloosters, kweekscholen voor deugd en geleerdheid, en verbreiden de ware beschaving. (Afl. V.). Eene nieuwe ketterij heft haar hoofd op en loochent de twee willen in Christus even als Eutyches de twee naturen loochende en wordt door de keizers van Constantinopel in bescherming genomen. Doch geleerde en moedige Pausen staan aan het hoofd der Kerk en verdedigen de waarheid der Katholieke leer; zij lijden ballingschap, martelingen en zelfs den dood, maar behalen de schitterendste overwinning op de vijanden der waarheid. (Afl. VI.).

Intusschen was de tijd, door God bepaald, aangebroken, waarop zijn Stedehouder op aarde ook over een aardsch gebied den scepter voeren en met de Pauselijke waardigheid ook die van een wereldsch vorst zou vereenigen. De Italianen erkenden reeds feitelijk den Paus als hunnen koning, de keizers van Constantinopel, nu wreede beeldstormers geworden en zich meer met theologische geschilpunten dan met het bestuur hunner gewesten bezig houdende, verloren door eigen schuld hetgeen zij niet meer konden verdedigen. Pepijn, de edele hertog der dappere Franken, verovert de bezittingen der Byzantijnsche keizers, door de Longobarden reeds bemagtigd, en schenkt ze aan den Paus. Deze kwestie, zoo belangrijk in onzen tijd, omdat de wettigheid van dat eeuwen-oud koningschap van alle kanten wordt aangevochten, is èn volledig èn duidelijk in de VIIe afl. behandeld. Ook de hoofdpersoon van die tijden, Karel de Groote, de eerste Katholieke en Romeinsche keizer die door den Paus gezalfd is, wordt in levendige kleuren geschetst; zijn karakter met zijne deugden en gebreken, zijn leven en zijn werken, de inrigtingen die hij schiep en de scholen die hij oprigtte, alles wordt ons duidelijk voor den geest geplaatst. De laatste afl. eindelijk verhaalt het leven van Lodewijk den Vrome en diens strijd met zijne zonen, het verval en de verdeeling van het ontzaggelijk rijk van Karel den Groote, de invallen der Sarazenen, en hoe zij in Italië door de Pausen worden overwonnen, de scheuring tusschen de Grieksche en Latijnsche Kerk en het Pontificaat van Paus Nicolaas den Groote.

Deze opgave van den rijken inhoud is, wij bekennen het volgaarne, hoogst onvolledig; toch zal zij voldoende wezen om den lof te wettigen, dien wij niet aarzelen aan het besproken werk toe te kennen. Daarenboven, alles is met dien juisten blik besproken, dien slechts eene veeljarige en gezette studie der kerkelijke geschiedenis schenken kan. Ook aarzelt de geleerde bewerker niet, fouten aan te wijzen, waar zij bij dezen of genen te vinden zijn; maar wordt ook een hoofdpersoon onregtvaardig van ketterij beschuldigd of van eene andere misdaad zonder grond beticht, die vindt hier een warm en bekwaam verdediger. Waarheidsliefde straalt op elke bladzijde door; geen vooringenomenheid met personen of feiten brengt ons hier van den waren weg af; de bewerker gispt openhartig, waar iets te berispen is, maar verdedigt ook met vrijmoedigheid, waar valsche beschuldiging of verkeerde voorstelling de geschiedenis geweld aandoen. Op die wijze is zijne geschiedenis een degelijk,

onpartijdig en leerrijk werk geworden en vereenigt het aangename met het nuttige. De stijl is over 't algemeen helder en boeijend, en al ontsieren eenige drukfouten menige bladzijde, de lezer vergeeft die bijna onvermijdelijke feilen om het genot dat hij smaakt.

Wij wenschen den geleerden schrijver, die zijn otium cum honore zoo nuttig weet te besteden, de noodige krachten toe om den moedig aangevangen arbeid gelukkig ten einde toe af te werken, en in het bewustzijn, dat zijne landgenooten een degelijk werk op prijs weten te stellen, de blijde zelfvoldoening te mogen vinden van niet te vergeefs zijne nog frissche krachten besteed te hebben aan de verdediging der waarheid, aan de beschaming van den laster, aan de verheerlijking der Katholieke Kerk.

ONVRUCHTBAAR GELD.

De *Bombay-Examiner* van 30 December 1865 geeft een berigt over eene vergadering, toen voor weinige dagen door de „Vereeniging „ter voortplanting van het Evangelie" (*Society for the propagation of the gospel*) te Bombay in Britsch Indië gehouden. Bij die gelegenheid deelde de predikant Duport, sekretaris dier vereeniging, o. a. deze wel armelijke vruchten der Protestantsche evangelisatie mede: „*Bekende* bekeerlingen zijn er wel is waar slechts weinig, maar de „geaffiliëerde *onbekende* kan men bij honderden tellen. De leeraars „hielden elken Zondag viermaal godsdienst-oefening in de landtaal tot „geestelijk nut van omstreeks vijf en twintig geregelde communi„canten. Geld en land hadden zij, dank der regering, in overvloed; „wat toch zeker een onfeilbaar teeken was, dat God in het Chris„telijk liefdewerk der vereeniging welbehagen had en het dus ook „zegende. Wijl er alzoo alle hoop bestond, dat er in het vervolg „nog vele *handtastelijke* bekeerlingen (*tangible converts*) te voorschijn „zouden komen, zoo moest de eerzame handelstand, de *Home-Society* [de rijke kooplieden van Bombay en de vrome geloovigen in Engeland] en de regering toch niet moede worden van de kerken, „scholen en inrigtingen der vereeniging, en bepaaldelijk de nieuwe „standplaats te Mazagong [met een vrijmetselaar tot leeraar!] mil„delijk te ondersteunen." — De predikant Fletcher verlangt meer leeraars en meer scholen. — Zijn ambtsbroeder Wilson sprak: „Mr. Gilbert [een zendeling, die, naar het schijnt, bij de Protes-

tanten aldaar een grooten naam heeft,] had hem in vertrouwen „gezegd, dat er onder de heidenen velen waren die door een be„hendigen kunstgreep (*a clever trick*) tot *passable-goede* Protestanten „zouden te maken zijn. Men moet aan de heidenen zeggen, dat „zij moesten *voelen*, dat zij *groote* zondaars zijn; want dat is het „juist wat de Christenen het meeste *voelden*. Vooral moet de zen„deling van de vrees der heidenen voor hetgeen na den dood komt „partij trekken." — De predikant Walford predikte eensgezindheid, eenheid in doen en werken, en was van meening, dat men een collegie moest oprigten om bekeerlingen tot de geestelijke bediening op te leiden. — Zoo dacht ook de predikant Kirk. — Doch de voorzitter der vergadering, de pasgekozen Anglikaansche bisschop van Bombay, lord Harding, was *niet* van dat gevoelen: „Hij vreesde, „dat een collegie vooreerst nog eene onrijpe, ontijdige onderneming „zou zijn; bekeerlingen, die men er heen konde zenden, had men „immers niet; en met bloote naam-Christenen, die nog *halve* heide„nen waren, kon men toch het collegie niet bevolken." Intusschen besluit de bisschoppelijke voorzitter met verwonderlijke gevolgelijkheid: „Ofschoon de Vereeniging ter voorplanting van het evangelie „sedert haar ontstaan geene bekeerlingen gemaakt heeft, of althans „geene welke dien naam verdienen: zoo is het toch goed, dat zij „bij al hare pogingen ruim ondersteund worde; want met geld „kan men toch altijd nog iets uitrigten." Eene meening welke de sekretaris Duport volkomen deelde.

Des voorzitters bewering wordt, naar zijne eigene bekentenis, gelogenstraft door het feit: zij hebben geene bekeerlingen, of althans geene bekeerlingen welke dien naam verdienen. En toch geeft die Vereeniging sedert jaren jaarlijks *verre over de millioen gulden* ter voortplanting van het evangelie uit! *Toonbare* bekeerlingen heeft men niet; en, om althans iets te zeggen, wijst de sekretaris op een hersenschim, waarvan we een tijd lang niets meer vernamen, op *onzigtbare* geloovigen, op eene *onzigtbare kerk*, die eindelijk dan toch eens, na jaren en jaren, door zoovele *handtastelijke* millioenen schats zou te voorschijn komen!...

HET HEDENDAAGSCH MATERIALISME,

BESCHOUWD

IN ZIJNE BEGINSELEN EN IN ZIJNE GEVOLGEN.

(*Vervolg en Slot van blz.* 55.)

II.

Er blijft ons nog een laatste punt ter behandeling over. Het materialisme bestaat niet slechts in theorie: het dringt ook door in het leven en wordt praktisch. Zelfs zou het niet zoo schrikwekkend noch zoo gevaarlijk wezen, als het niet, met alle krachten waarover elke dwaling beschikt, den beperkten kring van redenering en ontkenning trachtte te overschrijden, om straks zich te mengen in de verschillende betrekkingen van den Staat en van het individu, om eene beslissende stem te doen hooren in de vergaderingen, waarin het listig spel der staatkunde wordt afgespeeld, of in het heiligdom des gewetens, waarin magtige driften eene teugellooze vrijheid eischen. De dwaling der materia-

listen, dit valt niet te ontkennen, wordt in onzen tijd een al meer en meer verspreid en een ligtvaardig aangenomen dogma; hunne beginselen worden van lieverlede schrikwekkend vruchtbaar en een levensregel voor velen; zij oefenen een invloed uit, die en het individu en den Staat op den rand des afgronds voeren. Het materialisme moet, zoo willen het zijne aanhangers, de wet van den Staat, het alles regelend beginsel van de moderne wereld worden; het moet, van de voorportalen der universiteiten uitgaande, allengs de trappen van den troon beklimmen en door middel van redevoeringen en geschriften in de constitutiën en wetten zich indringen. Ook dit is, gedeeltelijk althans, bereikt; in de volgende bladzijden zullen we meer dan één droevig voorbeeld daarvan moeten aanhalen. Het is immers zoo geruststellend [!?] voor den mensch, als hij zich kan voorstellen, dat „er geen andere god dan het stof bestaat; „dat de zoogenaamde ziel niet onsterfelijk is; dat er geen „leven na den dood is en dat met dit leven alles eindigt"; er zijn zoo vele sterk sprekende redenen [!] voor den Staat om te verklaren, „dat magt regt is; dat het regt een „slotsom is van het getal; dat de gelukkige uitkomst „van een feit de beslissende uitspraak over het regtvaar„dige daarvan geeft, en dat geen Staat aan wien ook „eenige verantwoording schuldig is". Daarenboven de bovenmatige begeerte naar bezit — een eigenaardig kenmerk van onzen bedorven tijd — de buitensporige trots, die zoo velen bezielt en voortdurend gevoed wordt door het herhaald verkondigen van 's menschen vermeende regten, de koortsachtige opgewondenheid wegens eenige uitvindingen op het gebied van de krachten der natuur, de vooruitzigten op winst, die aan eene ligtgeloovige menigte worden voorgespiegeld — dit alles zijn de ver-

giftdranken, met volle bekers rondgeschonken, en die het volk moeten bedwelmen, om hen als slaven te doen knielen voor het stof, om niet slechts door valsche beginselen hun het geloof te ontrooven, maar ook alle begrip van wet en pligt te ontnemen en hen ook in het leven tot materialisten te maken.

Maar waarin bestaat het praktisch materialisme? hoe vertoont zich die dwaling bij het individu, hoe bij de vereeniging van individuën, bij den Staat? Kan het, in zekeren bepaalden zin genomen, als onschadelijk, zelfs als goed beschouwd worden? wanneer moet het bestreden, wanneer kan het geduld worden? Dit zijn zoo vele vragen, die de lezer ons met het volste regt voorstelt, en die van onzen kant met de vereischte aandacht verdienen beantwoord te worden. In de volgende bladzijden hopen wij daaromtrent eenig licht te verspreiden. Doch ook hier, even als in ons vorig artikel, moeten we ons tot eenige aanwijzingen beperken, en ons eerder vergenoegen met stof tot nadenken te geven dan een volledig betoog te leveren.

De meest algemeene vorm, waarin het praktisch materialisme zich vertoont, is genot en hebzucht. Stoffelijke dingen te begeeren, op alle mogelijke wijze te trachten, ze te verkrijgen, ze eens verkregen met al het geweld eener begeerlijke drift te genieten, is het materialisme, van de praktische zijde beschouwd. Maar haasten we ons, hier dadelijk een noodzakelijke onderscheiding te maken: niemand is materialist, alleen omdat hij stoffelijke zaken begeert en geniet, niet omdat hij zijn honger stilt of zijn dorst lescht; maar hij

zal met dien onteerenden naam bestempeld moeten worden, als hij niets anders wenscht of verlangt; wanneer hij naar niets hoogers, naar niets verhevener hongert of dorst dan naar stoffelijke dingen, als hij zijne bevrediging, zijne verzadiging slechts in het zinnelijke zoekt. Het praktisch materialisme is om het met zijn eigen naam te noemen, de afgoden*dienst van het stof*, even als het theoretisch materialisme de *vergoding van het stof is.*

De vormen van deze afgodendienst zijn tweevoudig: zij wordt namelijk gevonden of bij enkele en meerdere personen, als individuën beschouwd, of bij personen die zich tot een geheel hebben gevormd en onder den naam van Staat worden aangeduid. Over beiden een enkel woord. *Enkele* menschen dienen het stof, als zij in het bezitten van het stof hun hoogste doel, als zij in het genieten van het stof hun hoogste geluk stellen. Zulk eene afgodendienst zien we overal, en haar aard is tevens altijd dezelfde, terwijl hare traditiën, door eene reeks van eeuwen, opklimmen tot aan de eerste jaren van de geschiedenis der wereld. De begeerige hand van Eva en de ongehoorzaamheid van Adam hebben haar het eerste offer gebragt, toen zij voor het eten eener vrucht het gebod van hun God overtraden, de rust hunner ziel, hun geluk en dat van alle hunne nakomelingen verbeurden. Sedert dien ongelukkigen dag heeft de geheele wereld ter viering van die vernederende dienst rijke altaren opgerigt; het prachtige Corinthe, het wellustige Rome, het trotsche Babylon hebben haar overgenomen en hebben geknield voor de godin van de begeerlijkheid der oogen en des vleesches en van de hoovaardij des levens. Die altaren van zoo vroegen datum zijn onder het gewigt hunner schande bezweken en tot puin vergaan, terwijl

slechts enkele overblijfsels als eene waarschuwende stem voor de navolgende geslachten zijn overgebleven, om hen van eene slaafsche navolging af te schrikken en met denzelfden ondergang te bedreigen, zoo zij geen edeler, geen grootscher doel najagen dan de bevrediging van 's menschen laagste driften. Toch is genoemde afgodendienst niet vernietigd; elke opvolgende eeuw heeft haar nieuwe, steeds prachtiger tempels gebouwd en zelfs in de meer ernstige midden-eeuwen heeft de invloed van Mahomedanen en van Grieken de Europesche beschaving op het dwaalspoor van dien vermeenden vooruitgang gevoerd. De opkomst der steden, het ontstaan van nieuwe behoeften, de uitbreiding van den handel en de daaruit voortvloeijende rijkdom, het meer en meer vergemakkelijkt verkeer tusschen verschillende landen, dit alles werd allengs nieuwe, onbewuste, maar niet minder sterke aanleiding tot een terugkeer naar het materialisme des heidendoms. Een nog verderfelijker invloed oefende het tijdvak der renaissance uit, toen de burgerstand tot het zoeken vooral van stoffelijken vooruitgang, tot een overdreven jagen naar geld en winst werd aangeprikkeld en de edeler bewegingen van 's menschen hart gesmoord werden door de berekeningen van het koude verstand; toen de wufte en dikwijls liederlijke uitingen van de herlevende heidensche kunst, van de heidensche litteratuur, denkbeelden, zeden en bijna van de heidensche godsdienst aan de bedorvene hartstogten een nieuw voedsel, eene beklagenswaardige bevrediging, eene noodlottige aansporing gaven. En wie zou durven ontkennen, dat het praktisch materialisme in onzen tijd zijn hoofd meer dan ooit stout en hoog heeft opgeheven? Over alle standen der maatschappij heeft de afgodendienst van het stof zich verspreid, door ontelbare

individuën wordt zij gehuldigd en zelfs ten koste van het geluk des levens en der familiën, ten koste van de zielerust, die zij als haar ongelukkig slagtoffer vernietigt. Men behoeft slechts de welsprekende woorden van eenige leden der Fransche kamers te herlezen, waarbij zij met regtmatige verontwaardiging de buitensporige weelde en verkwistingen hekelden, die in hunne onmiddelijke nabijheid dagelijks aan het begeerig oog eener wufte menigte werden vertoond.

Evenwel is dit de droevigste zijde van het praktisch materialisme niet. Wordt eens het materialisme verheven tot een algemeen leerstelsel en wordt het eenmaal door allen, niet slechts als beginsel aangenomen, maar ook als levensregel gevolgd, dan kunnen de droevigste gevolgen niet achterwege blijven. De slaven van de materie beschouwen het begrip van zedelijkheid als een uitvloeisel van oude dwalingen, de zedeleer als een systeem van aan het volk opgedrongen inbeeldingen eeniger dweepers, het geweten voor niets anders dan voor eene stilzwijgende erkenning van het staats-wetboek; volgens het beginsel der materialisten is het enthusiasme van het genie, de inspiratie der kunst, de prijzenswaardige aandrift der wetenschap niets anders dan een soort van koortsachtige opgewondenheid der hersenen. Zóó wordt al wat heilig, al wat edel is, zelfs menschelijke instellingen aan verval, aan vernietiging prijsgegeven, zóó wordt regeringloosheid, opstand tegen het wettig gezag, verraad en politieke moord, elke overtreding in de meest afschuwelijkste gedaante als de *magna charta* van de menschheid gehuldigd. Overdreven zucht naar bezittingen dooft elk edel gevoel in het hart des menschen uit, maakt hem gevoelloos voor het lijden van zijn evenmensch, doet hem met

minachting neerzien op anderen, sluit zijne hand voor den behoeftige, schildert hem elk middel dat zijne schatten kan vermeerderen als geoorloofd voor, en naastenliefde, opofferingsgezindheid, regtsgevoel gaan te loor, als de daemon van het geld wordt aangebeden; overdreven zucht naar genietingen ontneemt aan den slaaf daarvan elk hooger streven, noodzaakt hem als het ware, te kruipen, vernietigt zijn levensgeluk, ontzenuwt zijn ligchaam, werpt hem voor de voeten van de schandelijkste driften; de man wordt gevangen in de strikken eener valsche vrouw, de moeder des huisgezins vergeet hare eer, de opvoeding der kinderen wordt verwaarloosd. Waar is de zedeloosheid schrikwekkender, waar het getal der armen grooter dan te Londen, het Babylon van onzen tijd? En tot dat uiterste moet de materialist vervallen. Als er geen God bestaat, als er geen ander leven is na den dood, waartoe dan nog zedelijkheid, waarom dan nog geluisterd naar de voorschriften der zedewet of naar de stem des gewetens? Zoekt dan het geluk op deze wereld, stapelt rijkdom op rijkdom, ontziet geen middel om tot het beoogde doel te geraken, wapent uwe hand des noods met den dolk des sluipmoordenaars, om een ieder die u den weg verspert omver te stooten, geniet zooveel gij kunt en gebruikt al zou het de vrijheid van het dier zijn; verzaakt elke hoogere aandrift, spot met alle wetenschap, onderdrukt elke edele beweging als ze u geen genot, geen zinnelijk genot verschaffen; het stof is uw god en aan de dienst daarvan moet gij u verbinden! „Het rationalisme en het materialisme onder-
„mijnen", zegt Emile Keller „de maatschappij en ver-
„toonen zich bij de hoogere klassen door het ophoo-
„pen van kapitalen, door ontzaggelijke ondernemingen,

„door hooge jaarwedden, bij de lagere klassen door haat „tegen de rijken en door driften die het heil van den „Staat bedreigen." [1])

Eene eerbiedwaardige stem, die niets spreekt dan waarheid en die nooit aangehoord wordt dan met diepen eerbied en gewillige onderwerping of — een bewijs te meer voor haar hoog gezag — met bitteren spot en kwalijk verborgen spijt, die stem heeft ook over ons onderwerp haar oordeel uitgesproken. De groote Pius IX heeft in zijne Allocutie van 9 Junij 1862 (*Maxima quidem*) en in die van 10 Augustus 1863 (*Quanto conficiamur*) dezelfde dwaling betreurd en met al den ernst van zijn Apostolisch gezag veroordeeld. Zijne woorden, schoon dikwijls reeds door onze lezers overdacht, mogen hier nog eens eene plaats vinden. Zij zijn altijd nieuw en, hoe dikwijls ook aangehaald, niettemin voortdurend in het geheugen terug te roepen; wij laten ze hier dus volgen:

„Zij [de geslepen zamenstellers van bedrog en leugensmeders] vreezen niet, te beweren: dat er geen opperst, „alwijs, alvoorziend goddelijk Wezen, hetwelk van dit „heelal onderscheiden is, bestaat; maar dat God het„zelfde als de natuur en daarom aan veranderingen on„derhevig is; dat God werkelijk in den mensch en in „de wereld wordt; dat alles God is en de eigenlijke „zelfstandigheid zelve van God heeft; dat God een „en hetzelfde is als de wereld en er alzoo geen verschil „is tusschen *geest* en *stof*, tusschen *noodzakelijkheid* en „*vrijheid*, tusschen *waar* en *valsch*, *goed* en *kwaad*, *regt*„*vaardig* en *onregtvaardig*..... Over gezag en regt verstouten „zij zich, zonder eenige schaamte, te beweren: dat het

[1]) *L'Encyclique et les principes de* 1789, p. 382.

„gezag niets anders is dan de slotsom van het getal „en van stoffelijke krachten, en dat het regt in het „stoffelijk feit bestaat; dat alle menschelijke pligten „een ijdele naam zijn en alle menschelijke feiten kracht „van regt hebben.

„En nu leugenvond bij leugenvond, waanzinnigheid „bij waanzinnigheid voegend, en alle wettig gezag, „alle wettige regten, alle verpligtingen en pligten met „voeten tredend, aarzelen zij niet, voor het waarachtig „en wettig regt de valsche en gewaande regten van „het geweld in de plaats te stellen, en de zedelijke „orde aan de orde der stoffelijke dingen ondergeschikt „te maken. Zij erkennen geene andere krachten dan „die in het stof zetelen; alle zedelijkheid en eerzaam- „heid stellen zij in het opeenhoopen en vermeerderen van „rijkdommen, hoe dan ook, en in het bevredigen van booze „lusten. Met die gruwelijke en verfoeijelijke beginselen „beschermen, koesteren en verheffen zij den verworpen „zin van het tegen den geest oproerige vleesch; zij „kennen er natuurlijke gaven en regten aan toe, welke, „naar hun zeggen, door de Katholieke leer vertreden „worden en verachten alzoo de vermaning des Apostels, „die ons toeroept: zoo gij naar het vleesch leeft, zult „gij sterven; doch zoo gij door den geest de werken „des vleesches doodt, zult gij leven" (Rom. VIII, 13.).

„Wij spreken [Allocutie van 10 Aug. 1863] van die „teugellooze en veroordeelenswaardige eigenliefde en „ijver, waarmede niet weinigen zonder in het minst „aan hunnen evennaasten te denken, hun eigen nut, „alleen hun eigen gemak najagen en zoeken; wij spreken „van die onverzadelijke zucht om te heerschen en te „bezitten, waarmede zij, met geheele terzijdestelling „van de wetten van eerlijkheid en regtvaardigheid,

„niet ophouden, rijkdommen, hoe dan ook, op begeer-
„lijke wijze zamen te brengen en opeen te hoopen, en,
„alleen op aardsche zaken bedacht, God en godsdienst
„en hunne ziel vergetende, al hun geluk stellen in
„het verzamelen van rijkdommen en schatten."

Duidelijker konden de droevige gevolgen van het materialisme niet aangegeven worden; met meer juistheid zal het beginsel waarop die dwaling steunt, en de gevolgtrekkingen die noodzakelijk er uit voortvloeijen niet kunnen gebrandmerkt worden. De loochening van God voert tot die aanbidding van het stof en slechts ééne schrede is er noodig om tot het vertreden van alle zedewet, van alle verpligtingen te komen en alzoo de deur te openen voor de gruwelijkste overtredingen en meest onnatuurlijke misdaden. De mensch verlaagt zich niet straffeloos, en de vloek, eens over een zijner daden uitgesproken, zal hem als een schaduw volgen, zoolang hij op het dwaalspoor blijft voortgaan en zich aan de magt van het kwaad niet ontworstelt door eene nederige bekentenis van zijne dwaling. De heidenen van het vervallen Rome of van het ontaarde Athene bieden genoegzame voorbeelden aan om hen die zien willen de oogen te openen, aan een ieder het treurigst tafereel voor te houden eener diepe verlaging van het individu, welke het koortsachtig jagen naar bezit en naar genot veroorzaakt. Die republieken waren eens magtig, bloeijend, en wekten de bewondering op zelfs van hunne vijanden; maar naauwelijks had Epicurus aan zijne landgenooten zijne verpestende leer voorgespiegeld en hen aangespoord om zich het genot van zinnelijke, stoffelijke goederen zoo duurzaam mogelijk te verzekeren, of zij verzaakten de treffende voorbeelden hunner vaderen ten opzigte van vaderlandsliefde,

van eerlijkheid, van opregtheid en ongeschonden trouw, en vervielen tot verraad, lage omkooperij, huichelarij en eedschennis. Ook Rome was eens ten toppunt van roem en grootheid gestegen, toen vaderlandsliefde en vrijheidszin de steunpilaren van dien staat waren; maar naauwelijks was de materialistische wijsbegeerte der Grieken naar Rome overgevoerd of de respublica Romana werd een speelbal in de handen van even wreede als hebzuchtige dwingelanden. Die philosophie van het stof werd begrepen in de prachtige zalen der Romeinsche senatoren en mogt zich weldra over eene populariteit verheugen die met niets vergeleken kan worden, maar die ook hare noodlottige uitdrukking vond in de zamenzwering van Catilina, in de tyrannie der driemanschappen, om ten laatste het geheele volk als slaven neer te werpen voor de voeten van naar bloed dorstende en wellustige dwingelanden, die zich keizers noemden. En vinden we dezelfde sporen in den maatschappelijken toestand van onze eeuw niet terug? Heeft ook dáár dezelfde materialistische philosophie niet als een invretende kanker het leven der maatschappelijke orde aangetast? Dreigt ook dáár dezelfde dwaling de maatschappij niet met algeheelen ondergang?

Deze vragen brengen ons tot den tweeden vorm waarin het praktisch materialisme zich vertoont. Als enkele individuën afdwalen en allengs in hun ondergang al meer en meer ongelukkigen medeslepen; als de dwaalleer der materialisten, van de universiteiten uitgaande en door geschriften en redevoeringen verspreid, zich plaatst op de trappen van den troon en in wetten zich indringt, dan wordt het praktisch materialisme van lieverlede een grondbeginsel van het sociële leven en een staatkundig systeem; als de individuën geen andere

aandrift meer kennen dan heb-en genotzucht, dan zal ook de staatkunde der maatschappij geen andere beginselen meer huldigen. De *afgodendienst van het stof* blijft niet lang slechts individuëel; zij wordt spoedig de gevaarlijke leus der geheele maatschappij.

Dit is, helaas! de groote kwaal van die staten geworden welke de ontwikkeling van den stoffelijken vooruitgang en de algemeene verbreiding van stoffelijke goederen als hoogste doel van de maatschappij beschouwen, welke geene andere staatkunde schijnen te kennen dan uitbreiding van grondgebied en vermeerdering van magt. Het maatschappelijk stelsel, dat de industrie als hoofddoel van den mensch en als spil der zamenleving aanneemt en hetwelk, in verbond met het liberalisme, zich in onzen tijd over eene algemeene goedkeuring mag verheugen, is de hoogste zegepraal van het praktisch materialisme. Omdat het de grootst mogelijke hoeveelheid van stoffelijke goederen tracht bijeen te gaderen, zoo veel mogelijk veelvuldige genietingen te scheppen, de volkomenste ontwikkeling van stoffelijke krachten te bereiken, de grootste veelvoudigheid van een zinnelijk leven uit te vinden, daarom is het inderdaad niets anders dan de in groote letters geschrevene heb-en genotzucht van enkelen, die zich tot een maatschappelijk geheel hebben vereenigd, niets anders dan de openbare afgodendienst van het stof, bij het individu slechts in het bijzondere leven zich openbarende, in een staat echter systematisch en in het openbaar zich ontwikkelende. Hier moeten wij echter de bovengemaakte aanmerking nog eens herhalen, en ons zelven den gulden regel in herinnering brengen: „qui bene distinguit, „bene docet"; men zou ons anders met reden het verwijt van verwarring en overdrijving kunnen voorwerpen.

Niemand is materialist — zeiden wij boven — omdat hij den honger of den dorst gevoelt, evenmin omdat hij den honger stilt en den dorst lescht. Op gelijke wijze is het verkeerde van het zoogenaamde industrialisme geenszins gelegen in het verwerven van stoffelijke goederen, noch in het gebruik dier goederen, allerminst in de heerschappij van den mensch over de krachten van het stof. — In zooverre het moderne industrialisme de heerschappij over het stof verovert, is het iets goeds, iets groots, omdat het de zegepraal van den geest over het stoffelijke is. Vrij moge de handel alle goederen beschikbaar maken en bijeenbrengen: wij juichen het toe; vrij moge de werktuigkunde de bergen doorboren en de zee onderwerpen, om ze aan de belangen der maatschappij dienstbaar te maken: wij roemen er op als op eene overwinning van 's menschen verstandelijke vermogens op het stof; vrij moge de uitvindingsgeest de verborgenste geheimen der natuur doorvorschen en nasporen: wij huldigen met des te meer eerbied de gaven en vermogens, aan den mensch geschonken, die daardoor het woord der H. Schriftuur vervult: „*crescite „et multiplicamini; replete terram et subjicite eam*"; was ten „vermenigvuldigt u; vervult de aarde en onderwerpt ze „aan Uwe magt". [1]) Maar juichen wij elke industrie toe? Hebben we geen andere woorden dan van lof voor het angstig jagen en het koortsachtig drijven van onze hedendaagsche moderne staten? Laten we onze gedachte volledíger uiteenzetten en ze met openhartige vrijmoedigheid, zonder overdrijving maar ook zonder vrees, aan het oordeel onzer lezers voorhouden. Om echter in de meest juiste bewoordingen en met meer kracht van overreding te spreken, zullen wij den be-

[1]) Genesis I, 28.

roemden kanselredenaar van Notre-Dame te Parijs, den even diepzinnigen wijsgeer als grooten kenner der hedendaagsche maatschappij, Pater Felix volgen, en den hoofdinhoud van twee redevoeringen opgeven, die hij over het onderhavige onderwerp gehouden heeft. [1])

Het Katholicisme valt in geene deele het systeem aan hetwelk met den algemeenen naam van ontwikkeling van het stof, van stoffelijken vooruitgang bestempeld wordt, omdat die ontwikkeling in zich eene wezenlijke en onmiskenbare waarde heeft. Doch men merke op, dat die waarde nooit absoluut maar slechts betrekkelijk is, in zooverre namelijk die ontwikkeling beperkt blijve binnen de grenzen, door God haar aangewezen, in zooverre ze aan een edeler, grootscher doel ondergeschikt gemaakt is en in verband gebragt worde met 's menschen eeuwige bestemming en Gods verheerlijking. Het Katholicisme geeft toe en heeft vóór alle godsdiensten geleerd, dat de vervolmaking van het stof, de voortdurende vooruitgang van de industrie, de steeds klimmende magt van den mensch over de natuur eene gewenschte uitbreiding, eene zegenrijke ontwikkeling is van 's menschen heerschappij, door God hem over de geheele aarde gegeven. Maar daar tegenover staat ook de waarheid, door de lessen der geschiedenis gestaafd, dat de mensch, terwijl hij het stoffelijke vervolmaakt en tot grootere ontwikkeling opvoert, zich zelven verlagen en dat zijne heerschappij in slavernij ontaarden kan: de voorbeelden zijn talrijk, die ons op treurige wijze herinneren, dat de hoogste ontwikkeling van het stof dikwijls gepaard gaat met het diepste verval van het menschdom.

---

[1]) *Le Progrès par le Christianisme.* Première année, 1856. *De la valeur du Progrès matériel; le Progrès matériel.*

Welke plaats moet alzoo de mensch tegenover het stof innemen, hoe moet hij zich plaatsen tusschen God en de zinnelijke wereld? Het antwoord op deze vragen geven ons de natuur en de bestemming van den mensch zelven. Hij is namelijk de persoonlijke eenheid van geest en stof; hij is de laagste in de rij der geesten, de hoogste in de orde der ligchamen, en staat alzoo in het midden tusschen beide wereld-orden. Van den eenen kant raakt hij de aarde, beschouwt hij het eindige, helt over naar het zinnelijke en is voortdurend in gevaar, in het stoffelijke neder te storten; van den anderen kant raakt hij den hemel, beschouwt het oneindige, haakt naar God en verlangt, Hem te bezitten. Hij moet dus het evenwigt en de harmonie bewaren tusschen de ontwikkeling der stoffelijke krachten en der geestelijke vermogens; hij moet aan alles wat in den mensch en in de maatschappij het edelste is eene verhevene, eene hoogere ontwikkeling, aan hetgeen lager en minder edel is eene lagere ontwikkeling geven. De geest, de ziel is het edelste deel, het ligchaam en het stof is het lagere; aan het eerste schenke hij derhalve de hoogere, aan het tweede de lagere ontwikkeling: dit is regt, dit is orde. God moet boven alles zijn en door alles worden gediend; de mensch moet en zich zelven en het stof dienstbaar maken aan de verheerlijking van God. Andersdenkenden, verklaarde vijanden der Kerk, mogen dan zeggen, dat het Katholicisme de vernietiging van den mensch, de verwerping van het stof is; beklagelijke onwetendheid of laakbare vooringenomenheid alleen kunnen zulke onzinnige beschuldigingen aan het Katholicisme voorwerpen. Integendeel: het Katholicisme houdt den standaard van industrie, van ontwikkeling, van vooruitgang hoog opgeheven; het huldigt de industrie als de overwinning

van het verstand op het stof, als de zegepraal van 's menschen werkzaamheid op de krachten der natuur, als de zigtbare uitoefening der heerschappij die God aan den mensch heeft geschonken, zooals de H. Schriftuur getuigt, „dat God hem magt gegeven heeft over al hetgeen „op aarde is". [1]) Het Katholicisme veroordeelt niet hetgeen van nature en in beginsel goed is, het predikt zelf den arbeid en roept aan allen toe: „werkt, en werkt „zonder verpoozing; onderdrukt door uwe vrijheid het „despotisme van het stof; overheerscht door uwe werk„zaamheid den opstand der natuur; breidt door verove„ring op verovering het koningschap uit waartoe gij „het regt door eene zegening van God ontvangen hebt. „Vermenigvuldigt uwe zegepraal en maakt van elke „overwinning als een verdere schrede tot nog luister„rijker verovering. Dwingt, zoo gij kunt, door de inspan„ning van uw vernuft de aarde, om u hare geheimen „te ontdekken. Gaat aan de elementen vleugelen vragen, „om met de snelheid van een arend van het eene einde „der aarde naar het andere u te begeven. Beheerscht „de zee, peilt hare diepten, en dwingt ze, u de schatten „van haren bodem te ontdekken. Doet dit alles; ik zegen „uwe pogingen en juich uwe overwinning toe."

Doch hiermede heeft de Kerk haren pligt slechts gedeeltelijk vervuld; zij moet na dit woord van aanmoediging en van lof ook hare waarschuwende en dreigende stem laten hooren, om den mensch voor overdrijving, voor uitspatting te behoeden. De Kerk wil en bevordert de industrie, maar keurt het misbruik af; zij juicht de overwinning des menschen op het stof toe, maar veroordeelt de heerschappij van het stof over den mensch.

---

[1]) Eccles. XVII, 3.

Zij wil het stof alleen als middel, niet als doel; zij eischt, dat het stof slaaf blijve en nooit meester worde; zij verlangt de ontwikkeling en den stoffelijken vooruitgang als voorwaarde, maar verfoeit ze als hoogste doel.

Hoe nu gedragen zich tegenover deze zoo duidelijke leer des Christendoms de materialisten en de regeringen die volgens hunne beginselen handelen en besturen? Zij keeren de ware orde om; hetgeen middel zijn moest, wordt bij hen éénig en hoogste doel; daarentegen hetgeen hunne aandacht het eerst moest boeijen wordt door hen ten eenenmale uit het oog verloren. Zij ontnemen aan den mensch het begrip zijner waardigheid en het bewustzijn zijner vrije heerschappij. Door hunne valsche opvatting eerstens van Gods wereldbestuur en van zijne vrije inwerking op de wetten der natuur, vervolgens van 's menschen betrekking tot het oneindige of tot het bovennatuurlijke en tot het eindige of tot de wereld, maken zij den redelijken mensch tot slaaf van het stof, ontnemen hem zijne koninklijke waardigheid en doen hem, door de omkeering der éénig ware orde, afdalen van het hooge standpunt waarop God hem geplaatst heeft. Door hunne dwaze leeringen maken zij den mensch waanzinnig en weten hem als 't ware te begoochelen door het schijngoed en het klatergoud, dat, in zich goed zijnde, om het gebruik hetwelk er van gemaakt kan worden, bedorven wordt en waarvoor zij hem laten knielen; zij doen hem van lieverlede de hoogste oorzaak van alles vergeten, om weldra het stof tot zijn god te kunnen verklaren; zij maken het stof tot iets geestelijks, leggen daarin iets bezielends en overreden den mensch om het te vereeren en te aanbidden.

Wij hebben hiermede reeds eene genoegzame verklaring gegeven van de dwaze en ergerlijke stellingen,

die in onze dagen verspreid en, hetgeen nog betreurenswaardiger is, ook in beoefening gebragt worden De onsterfelijke Pius IX heeft ze in bovengenoemde Allocutiën als met den vinger aangewezen en nog eens in den *Syllabus errorum* veroordeeld. Wij herhalen ze hier om wille van de duidelijkheid, terwijl we van elke toelichting verschoond zijn, daar zij als noodzakelijke gevolgtrekkingen uit de leer der materialisten voortvloeijen en zij zelve reeds eene volledige verklaring van hunne valsche beginselen behelzen.

„Er zijn geene andere krachten te erkennen dan die „in het stof zetelen, en alle zedelijkheid en eerzaamheid „is te stellen in het opeenhoopen en vermeerderen van „rijkdommen, hoe dan ook, en in het verzadigen zijner „lusten" (Stelling 58.). Maar — zoo moeten we hier aanmerken — als er geene andere krachten dan in het stof zijn, bestaan er ook geene *zedelijke* krachten noch zedelijke neigingen. Het kenmerkende onderscheid van het zedelijke is het offer, de vrije verloochening van zich zelven ten voordeele van anderen, de opoffering van zijn eigen leven voor het heil des evennaasten. Doch deze strekking is met den aard en met het wezen van het stof in lijnregte tegenspraak, daar het stof de vertegenwoordiging is van het egoïstisch beginsel, van onvoorwaardelijk zelfbehoud. Er kan dus bij de politieke materialisten van geen offer-leven, van geen zedeleer, van geen pligtvervulling spraak zijn; zij kennen niets anders dan zelfzucht, dan genot-en hebzucht, en met huiveringwekkende koelbloedigheid leiden zij de laatste gevolgtrekkingen uit hunne schandelijke beginselen af.

„Het regt bestaat in het stoffelijk feit, en alle men-

„schelijke pligten zijn een ijdele naam, en alle mensche-
„lijke feiten hebben kracht van regt" (Stelling 59.).

De mensch zou dus volgens deze ergerlijke theorie niet kunnen zondigen, noch onregt doen; volgens haar zijn al zijne handelingen overeenkomstig de ware orde, omdat zij de noodzakelijke uitingen zijn van materiële oorzaken. Buchner, Vogt, Moleschott en hoe de corypheën van het materialisme heeten mogen, komen hierin overeen, dat al het doen en laten van den mensch ten laatste op stoffelijke oorzaken berust en vooral op het verschil van opvoeding; volgens den materialist is het duidelijk, dat de zoogenaamde deugden en ondeugden niets anders dan onwillekeurige bewegingen zijn; dat roof en moord geene scherpere veroordeeling verdienen dan edelmoedigheid en dankbaarheid; dat de zedelijke toerekening en de verschillende uitlegging van menschelijke en dierlijke handelingen een overblijfsel van het oude bijgeloof is; dat elke zedewet een onding en dat de stem des gewetens een bedrog is; dat niemand met de godsdienst, zoo als Buge zegt, moet worstelen, maar een ieder ze moet vergeten.

„Het gezag is niets anders dan de slotsom van het
„getal en van stoffelijke krachten" (Stelling 60.).

Deze stelling is — zoo als iedereen gereedelijk inziet — in duidelijke tegenspraak met de beginselen van het materialisme. Deze dwaling zou immers alle gezag, elke regering en wetgeving moeten verwerpen, juist omdat elk gezag, iedere regering en wetgeving op zedelijke elementen gebouwd en berekend zijn, en de materialist volgens zijn systeem geene andere sociële leiding kan erkennen dan welke zich overal en ten allen tijde door eene blinde aandrift doet gelden, even als het instinct de dieren bij elkander houdt. Maar

toch, het leven dwingt den materialist ook hier tot inconsequentie. Hij moet nog regt en gezag aannemen en wordt zijns ondanks gedwongen, te gelooven aan zedelijke magt en aan een sociëel gezag dat op zedelijke grondslagen berust; maar om het zoo veel mogelijk te vernietigen, verwart hij het met overmagt en physiek geweld. — Ook van de praktische zijde is deze stelling een onding. Het gezag zou volgens deze leer gelegen zijn in het meer of minder der stoffelijke krachten, in de meerderheid van het getal! Maar het getal biedt toch geen enkelen waarborg voor innerlijke deugdelijkheid aan, en het *pars major* kan onmogelijk altijd als het *pars sanior* beschouwd worden. En niet bij God, niet bij de eeuwige beginselen van regt, maar alleen bij eene dikwijls dwaze meerderheid zal het gezag berusten? Een noodzakelijke consequentie van deze dwaze stelling is de volgende:

„De welgelukkende onregtvaardigheid van een feit „doet niets te kort aan de heiligheid van het regt" (Stelling 61.).

Hierin worden de oude beginselen van Machiavelli nog eens opgehaald: in de staatkunde zal van geen vergrijp noch van eenige misdaad spraak zijn, maar alleen van misrekeningen; er zullen geen zonden, maar alleen misslagen zijn; er zullen geen verpligtingen der zedewet, maar alleen voorzigtigheids-maatregelen bestaan. Dit is de theorie der materialisten. Maar waarom zouden zij zich bepalen tot de bekrompene toepassing van deze stelling op de staatkunde alleen? Neen, met de meest logische gevolgtrekking en met de grootste opregtheid meten zij de regtvaardigheid der menschelijke handelingen, ook in het bijzonder leven, af naar den gelukkigen

uitslag! Als er geen krachten dan in het stof zijn (St. 58.), als het feit regt is (St. 59.), als het gezag niets anders is dan de slotsom van het getal (St. 60.), dan handelt immers de sterkere met het grootste regt, wanneer hij van zijn overmagt gebruik maakt, en de zwakkere is niet slechts ongelukkig, maar ook nog daarenboven misdadig, als hij zich tegen dat zoo heilig regt verzet. Wij gaan alzoo met rassche schreden terug naar de tijden van het gedoemde vuistregt, en dàt is onze eeuw van hoog geroemde beschaving! Maar misschien heeft de hooge vlugt der moderne wetenschap vele zwakke hoofden doen duizelen. Anders is het ons onverklaarbaar, dat de roovers der midden-eeuwen nu volgens de beginselen der vrije wetenschap geregtvaardigd worden. Helaas, die ongelukkigen! hadden zij een paar eeuwen later geleefd, geen galg of rad, maar een burgerkroon, ovatiën en schitterende belooningen waren hun deel geweest.

Wij zouden uit de geschiedenis verscheidene feiten kunnen aanhalen waarin men de streng logische toepassing van de boven aangehaalde beginselen der materialistisch-gezinde staatkunde kan nagaan. Wij vergenoegen ons echter, met op drie zulke feiten te wijzen, maar die dan ook afdoende zijn. Rome, dat weinig oor had voor den diepen zin van de schoone Grieksche koren en waarvoor de diepzinnige redetwisten der Atheensche wijsgeeren schier onverstaanbaar waren, ving echter een klank uit de Grieksche beschaving op en bragt dien op zijn bodem over. Epicurus, de materialist bij uitnemendheid, telde al spoedig bijna evenveel volgelingen te Rome als de stad inwoners bevatte. Veel inspanning was er ook niet noodig om zijne leer te begrijpen; het volgende formulier behoefden de Romeinen slechts aan te nemen:

„de mensch is niets anders dan een stuk materie, met „spieren voorzien om te kunnen gevoelen; noch boven, „noch vóór noch na hem is iets eeuwig of onsterfelijk; „het doel des levens is: een zoo groot en zoo lang „mogelijk genot te hebben". Dat Rome deze leer begreep en in toepassing bragt, bewijzen de afzigtelijke graven, naast den Appischen weg gelegen, en waarin de kinderen geworpen werden, om den hongersdood te sterven en door den aan hen gepleegden moord de ontaarde ouders van den last der opvoeding te bevrijden; de vijvers der Romeinsche grooten, waarin gesmoorde slaven geworpen werden, om tot aas voor de visschen te dienen, welke, met menschenvleesch gevoed, den smaak der Romeinen beter prikkelden; de maaltijden in de prachtige zalen der Romeinsche paleizen, waarbij slaven moesten vechten, om het oog der gasten eenige voldoening te schenken en door hun bloed de wellustige wreedheid der heeren te verzadigen. En die leer, eerst in het privaat leven ten toon gespreid, werd een beginsel, door den Staat overgenomen en in zijne staatkunde ten uitvoer gelegd. Waarom anders de onophoudelijke oorlogen met vrije volkeren, de voortdurende onderdrukkingen van hen die eens ten onder gebragt waren? vanwaar anders die bloedige onlusten om het bezit der heerschappij, dat moorden van duizende gladiatoren ten gevalle van bloeddorstige wreedaards? Rome had het materialistisch beginsel ingezogen, dat de mensch niets is dan stof, dan eene toevallige opeenhoping van atomen; dat het regt van den sterkere de wet is waardoor deze atomen beheerscht worden, en dat dit regt zich uitstrekt zoo ver als de magt gaat; evenmin als het dier te beklagen is hetwelk door den jager geveld wordt, verdiende dus in hun oogen het weggeworpen kind, de vermoorde slaaf,

de stervende gladiator eenig medelijden: het was slechts de heen en weerbeweging van het stof, zooals het in de woestijn gebeurt, wanneer een dwarrelwind heden duizende hoopen stof opeenstapelt om ze morgen uiteen te jagen. Die verderfelijke leer der toenmalige materialisten is de sleutel voor de zoo verregaande wreedheid en wellust der Romeinen. Men wane echter niet, dat deze beginselen begraven werden onder de puinhoopen van het vernietigd heidendom. Niettegenstaande den invloed van eene hoogere beschaving en van Christelijke begrippen, in weerwil van wetenschappelijke verlichting en van maatschappelijken vooruitgang, heeft het kwaad zich aan die boeijen kunnen ontworstelen en zijne beginselen kunnen ontwikkelen. De Fransche revolutie, het kind van de bedorvene en materialistische philosophie der 18de eeuw, heeft de gruwelen van het heidensche materialisme zoo niet met meer wreedheid, althans met koudere berekening herhaald. De *noyades* te Nantes en in het Zuiden van Frankrijk, de onafgebroken werkzaamheid der guillotine, het koelbloedig moorden van duizenden, het wreedaardig toegepaste regt van den sterkere op staten en op individuën, de ongebondenste zedeloosheid en de onnatuurlijkste misdaden, het verkrachten van alle regten, dit alles was de gevolgtrekking van de beginselen van Helvetius, die „alle zede„lijke handelingen en eigenschappen beschouwde als het „gevolg van den invloed van buiten en van eene natuur„lijke prikkelbaarheid", van Lamettrie, die „den mensch „eene machine en een plant noemde", van Diderot, die „voor den meusch de vrijheid van het dier eischte", van den Baron von Holbach, „die alles voor natuur „verklaarde; voor wien de zedelijke mensch niets anders „was dan de natuurlijke mensch, beschouwd onder een

„bepaald gezigtspunt; die het denken als eene schud-„ding der hersenen, de zedelijke en onzedelijke hande-„lingen voor de uitingen van een verschillend instinct" verklaarde.

Een ieder kent de bittere vruchten van dien bedorven boom; de wreedheid en zedeloosheid der Fransche revolutie, de verkrachting der geheiligste regten, de vernietiging van alle beschaving, de omverwerping van elke orde en daartegenover de afschuwelijkste wanorde, de grootste misdaden, de diepste verzonkenheid, dit alles heeft een ieder, welke die treurige bladzijden onzer nieuwere geschiedenis bestudeerde, met schrik en huivering bevangen. En toch, die tijden worden teruggewenscht en een veel gelezen dagblad in het ongelukkig Italiê heeft den treurigen moed om aan de helden van dat tijdvak uitbundigen lof toe te zwaaijen, de Italianen aan te sporen, hunne voetstappen te drukken en geeft hun als leus aan het woord: vernietigen. *Vernietigen*, *haten*, *moorden*! In deze drie woorden kan het geheele systeem dier materialisten zamen gevat worden. [1])

[1]) Men vergelijke Dl. XLIX, blzz. 130-139 van *De Katholiek*, waar een kort overzigt gegeven is van hetgeen de revolutie in Italië beoogt.

GESCHIEDENIS VAN HET BEGGIJNHOF

TE

AMSTERDAM.

(*Vervolg van Dl.* IL, *bl.* 308.)

III.

TWEEDE TIJDVAK.

1578 — 1798.

Binnen de stad, vrijheid en ambachts-heerlijkheid van Amsterdam zou geen andere godsdienst toegelaten zijn dan de Roomsch-Katholieke, en niemand zou zich met woorden of werken tegen hare uitoefening mogen verzetten; — zoo was het eerste artikel van het verdrag, dat in Februarij en Maart 1578, door de Staten van Holland aangegaan, door den Raad van Amsterdam bezegeld, door den prins van Oranje bekrachtigd, door den aartshertog Matthias en de algemeene Staten goedgekeurd en door de mannelijke inwoners van Amsterdam die boven de achttien jaren oud waren bezworen werd.

Den 26^{en} Mei van hetzelfde jaar werden de Magistraat en een gedeelte der geestelijkheid verjaagd en de R. K. kerken geplunderd.

Den 10^{en} September daaraanvolgende beschikten de Staten van Holland over geestelijke inkomsten der Kerk ten voordele van predikanten, scholen enz.

En in October werd aan het burgerweeshuis een som van twee duizend gulden uit het zilverwerk der Nieuwe kerk geschonken. Dit weeshuis, omtrent het jaar 1520 door eene rijke Amsterdamsche vrouw, met name Haasje Claes-dogter in 't Paradijs, begonnen op of omtrent de plaats, waar zich thans nog het logement de Keizerskroon bevindt, werd van 1523 af bestuurd door regenten, die van Burgemeesteren hun aanstelling ontvingen. Den 10^{en} Maart 1579 stond het Bestuur der stad de goederen van de kapel in de Kalverstraat of de Heilige Stede aan het weeshuis af, en zoo is het te verklaren, dat de kist, waarin ten jare 1345 het H. Sacrament van Mirakel heeft gerust, in het bezit van dat weeshuis gekomen is. [1]) Een oud Missaal echter, dat aan het S^{t}. Rochus-altaar van de H. Stede, twee oude processie-vanen en de vier kussens, waarop Maximiliaan en zijn gevolg bij het bezoek der H. Stede heeft geknield, die waarschijnlijk aan dezelfde kapel toebehoorden, zijn in dien tijd, of iets later, het eigendom van het Beggijnhof geworden. [2]) Nog in dezelfde maand Maart 1579 sloten de regenten eene overeenkomst met de mater en de nonnen van het S^{t}. Luciën-klooster, dat tegenover het toenmalige weeshuis stond, en ook met de Karthuizers, die hun klooster hadden bij of op het tegenwoordige Karthuizers-kerkhof, dat toen buiten, nu binnen de stads wallen gelegen was; waarbij de goederen dezer beide kloosters aan het weeshuis toegeschikt werden, tegen eene levenslange uitkeering voor huisvesting en onderhoud der contracterende kloosterlingen. Het oude S^{t}. Luciën-klooster werd in 1580 in weeshuis veranderd, en in 1632 door het aantrekken van het

[1]) Zie A. J. Pluym, *het H. Sacrament van Mirakel*, bl. 87.
[2]) t. a. p., bl. 86, vv.

oude-mannen-envrouwenhuis, dat ten Zuiden van den ingang stond, vergroot. In 1635 kocht het burgerweeshuis, ten behoeve van het meisjes-huis, een stuk gronds van acht honderd vierkante voeten van het Beggijnhof, en wel, zoo als onder de ontvangsten van dat Hof vermeld staat: „voor de plaets aen 't Weeshuijs" tegen eene som van zeven honderd gulden. Door den verkoop van dezen grond, die over de oude Beek gelegen was, gaf het Hof op nieuw een bewijs van zijn eigendoms-regt op onbebouwden grond binnen zijne grenzen. [1]) En dat de regenten van genoemd weeshuis nog omtrent 1850 den grond van het Beggijnhof niet als openbaar eigendom beschouwden, bleek uit hunne aanvrage om daar een raam, aan de straat van dat Hof uitkomende, te mogen vergrooten.

Na deze kleine afwijking in de chronologische volgorde keeren wij tot het jaar 1580 terug.

Den 18^{en} April van dit jaar verbood men in Amsterdam de uitoefening der Roomsche godsdienst, te weten: het prediken, trouwen, doopen en andere oefeningen naar de Roomsche wijze. Naar van Heussen meldt, werd reeds op den 2^{en} Februarij van hetzelfde jaar aan M^{r}. Simon Joosten, overste van het Beggijnhof, gelast, de stad te verlaten, omdat hij de Mis gelezen had. Indien hij al vertrokken is, dan kan zijne afwezigheid toch niet lang geduurd hebben, gelijk blijkt uit den datum van sommigen zijner handteekeningen in het *Hoej's-Boeck*, die van weinig tijds later dagteekenen. Bij verdrag van den 20ste December 1581, tusschen de Staten van Holland en de stad Amsterdam onderteekend, en den 17^{n} Januarij 1582 door den prins van Oranje

[1]) Vergelijk Wagenaar, *Geschiedenis van Amsterdam*, Burgerweeshuis.

goedgekeurd, ontzag men zich niet, te bepalen, „dat de „stad alle geestelijke gebouwen en erven, binnen haren „omtrek, naar zich zou mogen nemen."

Deze bepaling scheen echter niet die kracht te hebben, dat de stad zonder verdere vergunning al de genoemde goederen kon naasten; immers eerst twee jaren later verscheen er eene bijzondere acte van de heeren Staten van Holland met eenen staat der goederen van de conventualen, enz. die de stad tegen zekere voorwaarde naar zich zou kunnen trekken. Deze staat, in het stedelijk Archief te vinden, begint met het volgende opschrift: [1])

„Voer die van Amstelredam.

„Staet van alle den goederen toebehorende den con- „uentualen binnen deser stede, mitzgaders acte van den „Heeren Staten van Hollant (dd. 21 Januarij 1584), „bij dewelcke burgermeesteren geautorizeert werden „die voersc. goederen te moegen aenvaerden ende be- „houden, mitz den voersc. conuentualen naer behoiren „alimenterende." Deze staat is 69 bladzijden groot, en bevat opgaven der nagenoemde conventen, en de namen, den ouderdom enz. van de in 1584 daartoe behoord hebbende conventualen, namelijk:

Uit eene geschrevene opgave van 1651 of daaromtrent [2]) blijkt, dat nevensstaande conventen op dien tijd waren:

„Betaniën Conuente, veranderd in: het Oude-zijds Groot-school, in de Koestraet en de Betanië-straet;

---

[1]) Zie gedeeltelijk afschrift in 't Archief van het Beggijnhof, A, 1. N°. 46.

[2]) Archief, G, N°. 1.

„Ste Ursulen Conuente, veranderd in: het Spin-huijs (aan de Oude zijde);

„Ste Margreten „ gelegen naast: de Banck van Leeninghe;

„Ste Ceciliën „ veranderd in: het Princen-Hoff;

„Ste Geertruiden „ gelegen op het eijnde van de Nieuwe-straet, aen de Borghwal (Nieuwe-zijde);

„Ste Agnieten „ gelegen op d' oude zijdts Achter Borgh-wal, tegens over het oude Mannen huijs;

„Ste Mariën „ S$_{ta}$ Maria Magdalena, nu de Banck van Leeninghe, staende jn de Nes;

„Ste Claren „ gelegen op d' Oude zijdts Voorborghwal, bij de sleutels brugge;

„Cellesusteren „ gelegen daer d' Oude Convoij plagh te wesen, op de zeedijck;

„Clarissen „ gelegen achter in de Calverstraet, nu het Tucht-huijs.

In de acte van 1584 worden niet genoemd de volgende kloosters of conventen, die wij in het manuscript van 1651 of daaromtrent vermeld vinden:

de Minnebroeders, op d' oude zijdts achter-Borghwal, alwaer de Monnicken ende bloetstraet zijn doorgeroijt;

de Pauwels Broers, Mannen Clooster, nu S^t^. Joris-hoff;

Oude Nonnen, nu het Gasthuijs;

Nieuwe Nonnen daer aen; nu het Gasthuijs-hoff, op d' oude Turffmarkt; [1])

S$_{te}$ Catharina Clooster, was aen het Ste Agnieten Clooster volghende;

S$_{ta}$ Barbara, volghende op Sta Clara;

---

[1]) Nu sedert 26 jaren S^t^. Bernardus-gesticht.

Sta Lucia, nu het Wees-huijs;
Het vrouwe Gasthuijs, was op de hoeck van de Nieuwe-straet, (Nieuwe zijde).
Cathuijsers Clooster (toen) buijten de Haerlemmerpoort;
D' Abdije off Reguliers Clooster, buijten de Reguliers-poort.

Hetzelfde manuscript vermeldt nog de volgende „Kerc-„ken en Capellen, vóór de veranderinghe [1]) tot Amster-„dam geweest:
S^{t}. Oloffs Cappel, aan de Zeedijck;
Ste Nicolaes, (nu d'oude) Kerck;
Ste Pieters Cappel, nu de groote Hal, off Vleesch-huijs;
(op) Het Ronde Begijn-hoff, nu de Engelse kerck;
de Heilighe Stede, nu genaemt de Nieuwe zijdts Cappel;
Ste Catharina, (nu de nieuwe) Kerck;
L. Vrouwe-Cappel, nu de Vrouwe-steegh; en S^{t}. Jacobs Cappel, op de Nieuwe dijck tegens over d'Arms-steegh."

Het verdient onze opmerking, dat op den staat der conventen en conventuale goederen van 1584, die door de stad konden genaast worden, het Beggijnhof of zijne kapel geene vermelding vindt. Men beschouwde het Hof niet als een klooster of convent, maar als een bijzonder eigendom, staande onder het beheer van de Meesteressen der Beggijnen.

Een request van 1646 [2]) vermeldt ons, dat reeds in de eerste jaren na de reductie of verandering (1578) de genoemde Meesteressen bij de heeren Burgemeesters ontboden werden en daar het bewijs leverden van haar wettig en regtelijk beheer over de gemeenschappelijke goederen van het Hof. Zij schijnen als eene nog al afdoende reden te hebben aangegeven, dat die goederen hunnen oorsprong of uitbreiding niet aan aalmoezen te

[1]) Dus vóór de Reformatie.
[2]) Archief A, 2. N°. 14, L^{r} a.

danken hadden. Verder zegt hetzelfde stuk, dat, bij de naasting der geestelijke goederen in deze stad, de goederen van het Beggijnhof werden geacht en gehouden als van eene andere natuur en vrij van confiscatie te zijn. Wij mogen hier wel vragen, of men waarlijk gedacht zou hebben, dat de roof van geestelijke goederen geoorloofd was? Het Hof was echter al te Roomsch, dan dat het in zulk eenen woeligen tijd, waarin de gereformeerde predikanten zich niet ontzagen om openlijk zelfs tegen Burgemeesters op te treden, zonder eenige hindernis zijn geheel wettig bezit zou kunnen handhaven. Wagenaar toch teekent op 1587 aan, dat de meeste predikanten te Amsterdam, uit zekere vleijerij voor Leicester, de Burgemeesters op den predikstoel hekelden, en dat men zelfs aan de Lutherschen hun verzoek van Februarij 1588, om eene openbare plaats tot uitoefening van hun godsdienst te mogen hebben, weigerde.

Toen echter de Staten van Holland, bij plakkaat van 9 Maart 1589, de uitoefening der Roomsche godsdienst verboden, scheen de vroedschap van Amsterdam beter gezind te zijn dan negen jaren te voren, daar zij besloot, dit plakkaat niet af te kondigen, dan onder uitdrukkelijk beding „dat Schepenen de straffen bij hetzelve bedreigd, „zouden mogen matigen, zooals zij in billijkheid en „naar gelegenheid der zake zouden bevinden te be„hooren." Doch in 1591 heette het, dat eenige oproerige, heimelijk den vijand toegedane geesten, in Amsterdam en zijne vrijheid, onder schijn van de pauselijke godsdienst te oefenen, dagelijks heimelijke vergaderingen hielden, met een boos opzet tegen den vrede en de welvaart van de stad; en nu moesten de Roomschen het weder misgelden, gelijk blijkt uit de strenge

straffen, waarmede zij bedreigd werden. Aan zulke bepalingen scheen men tot 1641 genoeg te hebben, en waarlijk schenen zij meer dan voldoende, om de Roomschen in hunne dierbaarste belangen te krenken.

Het was, dunkt ons, een geluk voor het Beggijnhof, dat een groot gedeelte van de daarop staande huizen tot het bijzonder eigendom van particulieren behoorde, en dat slechts een betrekkelijk zeer klein getal gebouwen met de open plaats het eigendom van het Hof was. De Beggijnen waren geen kloosterlingen, daarenboven behoorden velen van haar tot de aanzienlijkste familiën der stad; zoo althans spreken oude overleveringen, wier waarheid uit de geschriften van die jaren moeijelijk te bewijzen maar ook even moeijelijk tegen te spreken is; dit echter is zeker, dat veler familienaam overeenkomt met de namen, die wij onder de Schouten en Burgemeesters vermeld vinden. Had men het Beggijnhof aan de stad willen trekken, dan zou deze met het weinige gemeenschappelijke goed bijna niet gebaat zijn; had men ook de andere huizen en erven op dat Hof zich willen toeëigenen, dan zou men niet alleen de stichting, maar ook de belangen van particulieren hebben aangerand; had men besloten om, met verkrachting van regt, de afsluiting van het Hof weg te nemen en de oude privilegiën op te heffen, ligt zou het algemeen, uit gevoel van zedelijkheid, de verdediging der maagden en weduwen op zich hebben genomen, en de voorname familiën uit de stad zouden niet zoo gemakkelijk hebben toegelaten, dat hare bloedverwanten, die in geenerlei opzigt onder de onregtvaardige wetten tegen de kloosters en conventen vielen, van hare veiligheid en rust beroofd werden.

In dezen tijd moet gebeurd zijn wat eene oude

Beggijnhofs-overlevering, volgens de aanteekening van eenen vermaarden oudheidkundige, [1]) heeft bewaard, dat, toen, tijdens de Hervorming, aan de Amsterdamsche kinderen van de H. Begga het bruin habijt met wijde mouwen verboden werd, de zusters, dochters en nichten van Burgemeesters, van welke er verscheidenen onder de Beggijnen waren aangenomen, ten stadhuize voor de Heeren kwamen met de vraag, of de Heeren nu maar zelven bepalen wilden, wat kleed de Beggijntjes moesten aantrekken; waarop de Heeren antwoordden, dat zij zich kleeden konden, niet als nonnen, maar als de vrouwen en dochters van de Burgemeesters. Hierop volgde de aanvaarding van het huifmutsje met den kovel of met de kap, van den sluijer, de kraag en den bouwen. Nogthans bleef bij de aanneming of professie nog het bruine habijt voortdurend in gebruik.

Het Beggijnhof bleef bestaan, niettegenstaande het van eene nu en dan tegen de Katholieken opgehitste Regering bij wijlen eenige daden van onregt te verduren had.

Wij willen nu eerst de geschiedenis der kapel beschrijven, die omtrent het jaar 1607 door de Regering aan de Engelschen ten gebruike werd afgestaan. Wij vinden vermeld, dat sedert de reductie der stad tot aan den tijd, waarin de kerk van het Hof tot de predikatie der Engelschen geschikt is, dus van 1578 tot 1607, de bewoonsters gewoon waren, in die kerk, met welweten van den Schout, en zoo als zij meenden ook van den Magistraat, hare gebeden te storten en hare devotie te houden. De Schout en andere heeren van den Magistraat waren daarvan meermalen getuigen

[1]) Zie *Volks-Almanak voor Nederlandsche Katholieken*, 1855, bl. 177.

geweest, zonder haar daaromtrent eenige berisping of verbod te geven. [1])

In dien tusschentijd kwamen de Meesteressen en Beggijnen in kennis, dat hare kerk door Burgemeesters en de zes en dertig Raden der stad zou gegund en geaccordeerd zijn aan de Retrosijnen (Rederijkers), om haar te gebruiken voor hunne spelen; ja zelfs zouden dezen (en op het Hof kon men dit wel weten) er reeds hun tooneel hebben ingebragt. Zij namen nu hare toevlugt tot den Magistraat, betuigden, dat *die kerk zoo wel als de andere gebouwen op het hof bijzonder eigendom waren*, en dat men voor het stichten en het onderhoud nooit de burgerij had aangesproken (waaruit volgde, dat zij geen publiek eigendom was); verder, dat zij geene onredelijke behandeling verdiend hadden; dat zij gelijk stonden met de gewone burgerij in het vrije gebruik harer huizen; dat zij zeer zouden lijden in de stilte en „bequaemheit", als de Retrosijnen en hun aanhang vrijen toegang kregen tot die kerk, die geheel door de muren van het Hof was ingesloten; dat zij tot haar groot leedwezen hare huizen zouden moeten verlaten, en dat zij om deze redenen de bestuurders der stad, die volgens oude privilegiën hare defenseurs en protecteurs waren, verzochten, haar het vrije genot van hare voornoemde eigene goederen te laten. [2])

Bij een request van 26 October 1798, tot teruggave van de Engelsche kerk, werd dit stuk als bijlage overgelegd met de opheldérende aanmerking, die wij hier bijvoegen om het aandringen van het eigendoms-bewijs dier kerk: „alhoewel deze voordragt de gewenschte uitwer„king niet heeft gehad, kan men de waarheid der aange-

[1]) Archief, A, 2. N°. 25, L^r. b.
[2]) Archief, A, 2. N°. 1, L^r. a.

„haalde woorden niet in twijfel trekken, alzoo zij werden „bijgebragt voor eene aanzienlijke vergadering, wier „oudste leden ongetwijfeld het Beggijnhof nog vóór de „Reformatie in zijnen ouden bloei gekend hebben, en „die alzoo in dit geval niet konden misleid worden. „Ook is het niet te vermoeden, dat maagden, die reeds „in druk waren door het ontnemen harer kerk, zich „zouden verstout hebben, te onderstaan, om Burgemees„teren en 36 Raden te misleiden door logentaal, welke „alleen een geschikt middel zoude geweest zijn, om „haar aan het gevaar van nog meer onaangenaamheden „bloot te stellen." Zoo beweerde men het wettig eigendom der kerk en ontkende, dat zij openbaar goed was. [1])

Het schijnt, dat de Rederijkers de kerk niet gekregen hebben. Een grooter gevaar echter dreigde het Beggijnhof, toen men, volgens Wagenaar, om Engelsche kooplieden, Avonturiers genaamd, herwaarts te lokken, hun in 1598 onder verschillende plaatsen, die zij tot halle of woning konden kiezen, ook het Beggijnhof aanwees. Zou men waarlijk het wettig verkregen en bezeten goed van Nederlanders aan vreemdelingen hebben willen overgeven? was men dan zoozeer op die vreemde gelukzoekers gesteld? Misschien zou de furie van het hedendaagsch nationaliteits-systeem hier eenige uitlegging kunnen geven. Gelukkig hebben de Engelsche kooplieden aan dit aanbod geen gehoor gegeven; het Beggijnhof bleef bestaan, omdat de Engelsche gelukzoekers er geen zin in hadden. Maar het gevaar voor de kerk was niet geweken; immers zij werd tegen of in 1607 aan de Engelsche Presbyterianen afgestaan. Dezen verzochten nu ook, de sa-

[1]) Archief A, 2. No. 12, Lit. k.

cristij te mogen hebben. De Beggijnen daarentegen verzochten, de sacristij tot een bidplaats te mogen houden, met dit voor die omstandigheden nog al gelukkig gevolg, dat haar verzoek werd ingewilligd. Deze plaats was echter te klein, en daarom kwamen zij somtijds in een van de huizen op het Hof tot het gebed te zamen. Nu gebeurde het op eenen Allerzielen-dag, dat vele bewoonsters van het Hof, maar niemand van buiten, allen vrouwen onder elkander, zonder eenigen priester, in zeker huis van het Hof 's morgens vroeg in het gebed vereenigd waren, toen mijnheer de Schout de waterpoort, aan de sloot bij de kerk, had laten openbreken, daardoor op het Hof was gekomen, en de biddende vergadering kwam verstoren. De heer Schout heeft de verzamelde personen op die plaats bij elkander gehouden, tot dat zij, op het aanhouden van ZEd., twee manspersonen van buiten het Hof, namelijk: Jasper van Dijemen en Pieter van Zoll ontboden, die zich ten behoeve van den heer Schout als borg hebben gesteld voor hetgeen bij de heeren Burgemeesters, of bij de heeren Schepenen of bij andere goede mannen verstaan zoude mogen worden, door de Beggijnen enz. ter zake van het voorgevallene verbeurd te zijn; en niettegenstaande in die acte van borgtogt de Burgemeesters zelve het eerst werden aangewezen tot decisie van de voornoemde zaak, heeft nogthans de Schout de genoemde borgen aansprakelijk gesteld.

De Beggijnen wendden zich nu tot heeren Burgemeesters, als hare voogden en voorstanders in alle zwarigheid. Zij beweerden dat eene vergadering als bovengenoemde niet met de plakkaten van de Staten of met de willekeuren van de Stad in strijd was, daar het gebed, waartoe zij zamenkwamen, eene indifferente acte zijnde, bij alle religiën bestond; dat zij, als wonende

op een besloten hof, met al de bewoonsters waren te beschouwen als leden van één huis of familie; dat bij de plakkaten en willekeuren geen verbod was uitgegaan tegen het gezamenlijk gebed van een huisgezin of familie, al was het van de Roomsche religie, wanneer de leden er van, zonder eenige vergadering van buiten, in eene kamer of gedeelte van het huis tezamen hunne gebeden kwamen storten. Zij hoopten, dat de Heeren zouden verstaan, dat zij niets strafwaardigs hadden verrigt, te meer daar van eene zamenkomst van vrouwen, zooals allen waren, geen gevaar te verwachten stond. Zij verzochten dan ootmoedig, dat de Heeren den heer Schout geliefden te „verspreecken", dat ZE. haar en hare borgen ter zake voornoemd ongemoeid zou gelieven te laten. [1])

Het is onbekend, maar toch wel te vermoeden, dat dit verzoek niet zonder gunstig gevolg gebleven is.

De Beggijnen hadden nu haar kerk verloren, die kerk, die zij uit eigene middelen hadden gebouwd op den grond, die haar volgens alle regt toebehoorde, die kerk, welke op eene afgesloten plaats stond, die geheel een privatief eigendom was, aan welke volgens hare bewering zelfs geene aalmoezen van anderen waren gewijd, die kerk, die nooit eene openbare kerk was geweest, maar die uitsluitend ten gebruike van de Hofbewoonsters strekte, en waarin, slechts bij wijze van uitzondering, een vreemde mogt binnen komen. Voegt daarbij, dat de geheele gemeente, welke aan die kerk verbonden was, namelijk allen die op het Beggijnhof woonden, Katholiek was gebleven, en dat nu zulk eene kerk afgenomen en niet aan stad of landgenooten, maar aan vreemdelingen,

[1]) Archief A, 2. N°. 25, Lr. b.

aan de Engelschen ten gebruike werd afgestaan, dat de Stad zelve in 1665 die kerk uit de stedelijke geldmiddelen, dus ook uit de opgebragte penningen der Hofbewoonsters, liet vergrooten, dan zien we in de roof- en annexatie-woede, welke in onze eeuw ons werelddeel teistert, niets anders dan eene herhaling van het gruwzaam onregt, dat vóór ruim twee eeuwen ook Nederland heeft getroffen. Het is bij dit alles nog als een opmerkelijk feit aan te stippen, dat men de afsluiting van het Hof zooveel mogelijk heeft geëerbiedigd. Wanneer ge toch uit de Beggijnhof-steeg het Hof binnentreedt, en in de zeventiende eeuw was er geen andere toegang, dan moet het terstond uwe aandacht treffen, dat ge behalve de poort, die onmiddellijk aan den ingang staat, weinig passen verder nog eene tweede poort ontmoet, die het Hof voldoende kan afsluiten, al is ook de eerste geopend. Tusschen die beide poorten is een toegang tot de oude kerk of kapel van het Beggijnhof. Die toegang kan niet bestaan hebben in den Roomschen tijd, omdat het altaar hem zou hebben versperd; hij is blijkbaar van latere dagteekening, en, behalve voor het gemak der nieuwe bezoekers, zeer zeker tusschen de twee poorten gebragt, om van buiten door de eerste poort aan den ingang van die kerk te kunnen komen, zonder het Hof, dat immers door de tweede poort nog kan worden afgesloten, in zijne vrijheid te hinderen.

Een ander onregt, naar onze meening door geene enkele wettelijke bepaling te verdedigen, bestaat in de willekeurige beschikking, welke de Stad zich omtrent het bak- wasch en ziekenhuis van het Hof veroorloofde. Waar tegenwoordig het huis der Eensgezindheid staat, trof men vroeger het zoo even genoemde gebouw aan.

aan. Het stond op den grond van het Hof, en al weder scheen de zucht om vreemden te believen en hen naar Amsterdam te lokken, de oorzaak te zijn van het onregt, dat men aan echte Nederlanders ging plegen. Een zekere Venetiaan, Anthoni Obisij, die de kunst verstond om „cristalleine" glazen te blazen en te bakken, wilde zich wel in Amsterdam vestigen, toen Burgemeesters en Tresorieren der stad in 1597 hem voor den tijd van tien jaren eene vrije, goed ingerigte woning en werkplaats aanwezen in het huis op den Zuidwestelijken hoek van het Beggijnhof. [1]) De Meesteressen van de gezamenlijke Beggijnen kwamen bij Burgemeesteren en Raden tegen dit aanbod in verzet, beriepen zich op de sauvegarde van Albrecht van Beijeren, graaf van Holland enz., merkten op, dat het Beggijnhof geen kloosterlijke stichting was, en verzochten in het bezit te worden gelaten. [2]) Maar de vreemdeling moest het winnen; en hij, die „neffens zyn proffyt oock der Stadts eere moest soecken", heeft dan ook zijne zaak ter dezer stede eenige weinige jaren uitgeoefend. In 1686 werd dit huis door regenten van het Gasthuis in deze stad te koop aangeboden, maar onder voorwaarden, die wederom laten blijken, dat de onbebouwde plaats van het Beggijnhof niet als openbare straat te beschouwen is. [3]) De Hofbewoonsters moesten, na het verlies van hare kerk, toch weder naar een ander bedehuis omzien, al liepen zij ook gevaar van nieuwe moeijelijkheden met het stedelijk Bestuur; en volgens een nog loopend gerucht zou een huis, met een gevel half van hout, bij de tegenwoordige kleine poort,

---

[1]) Stedelijk Archief, het tweede groot Memoriaal-register der Stad, fol. 186.

[2]) Archief van het Beggijnhof A, 2. N°. 12, Lr. p.

[3]) Archief als voren, Lr f.

tot een huiskerkje zijn ingerigt. Daar stond dan het altaar, waar menigmaal de beroemde man, wiens korte levensschets wij gaan geven, het H. Misoffer opdroeg.

Wanneer men de groote zaal der pastorie van het Beggijnhof binnentreedt, dan ziet men terstond aan zijne linkerhand het portret van eenen man, die van 1594 tot 1631, als pastoor en overste het Hof bestuurd heeft. In den jeugdigen leeftijd van ongeveer 26 jaren aanvaardde hij deze bediening, na eerst, zoo het schijnt, aan het geestelijk heil van zijne landgenooten, de Vriezen, te hebben gearbeid. Vraagt gij, wie hij is, de kerkelijke geschiedenis geeft u dan den beroemden naam van Sibrandus Sixtus van Oostervirum (ook wel Vischer genoemd). In 1610 ontving hij ook de pastorele bediening van de Oude-Zijde, die op het Beggijnhof werd overgebragt. Hij werd Proost en Aartsdiaken, en Vicaris van Haarlem, Leeuwarden en Groningen, zoodat hij, bij het openstaan der zetels, de zorg van drie bisdommen moest dragen. Gedurende bijna veertig jaren heeft hij in Holland en Vriesland ongeloofelijk veel gearbeid aan het heil der zielen, en aan de bekeering der afgedwaalden. Soms heeft hij acht en twintig op elkander volgende nachten in dat heilzame werk doorgebragt. Hij ontzag geen slaap, geen honger of dorst. En als gij dan zijn pijnlijk gelaat, zijne krampachtig zamengetrokken handen beschouwt, dan ziet gij daarin de eereteekenen van een veertigjarigen arbeid, die aan Holland en Vriesland tot geluk, hem zelven tot zaligheid, en allen tot voorbeeld was. Hij overleed te Amsterdam den 9^{en} Januarij 1631, in den ouderdom van 63 jaren; en de algemeene droefheid, die ook onder de voornaamste Katholieken heerschte, was de schoonste lofspraak bij het afsterven en de begrafenis van den trouwen herder.

„Na het heilig overlijden van den Hoogwaardigen „Heer, mijnheer Mr. Sibrandus Sixtus van Oostervirum, „Licentiaat „in de Godtheidt" Proost, Archidiaken en „Vicarius van de Kathedrale kerk van Haarlem, en „Pater van het Ronde Beggijnhof van Amsterdam, die „gestorven is in het jaar 1631, op den 9^{en} dag van „Januarij, zijne ziel zij in de eeuwige glorie!, zoo ben „ik L. M." [het is de beroemde Leonardus Marius, die het schreef] in zijn plaats gekomen den 18^{n} Januarij „van hetzelfde jaar". Hij vond er, volgens zijne aanteekening, nog twee Beggijnen die in de Katholieke tijden geprofest waren; de eene, Cornelia Wiggers, overleed den 18^{n} Junij 1634; de andere, Cornelia Cornelisse, den 16^{n} Februarij 1635. Zijne hand heeft ook het volgend formulier van professie (der Beggijnen) geschreven:

„Ik N. N. beloove God Almaegtig, Vader, ende Sone „en H. Geest, de Hoogwaerdige Moeder Gods Maria, „onse Heilige Patroon Joannes Evangelista, en H. Pa„tronersse Maegd en Martelersse, S. Vrsula met haer „H. Geselschap en alle Gods lieve Heiligen, dat ik van „nu aen door Gods heilige gratie, zal leven in suijver„heid des lichaems en gehoorsaemheijd, onder de Gees„telicke Vader en Overste van desen Hove, en de Eer„waerdige Meestressen, regeerende bij mijnen tijd, soo „lang als ik in dese plaets en staet verblyve. In den naem „des Vaders, ende des Soons ende des H. Geestes. Amen".

Voordat wij de gebeurtenis, die in 1646 op het Beggijnhof voorviel, gaan verhalen, meenen wij, om het mogelijke verband, eerst het volgende uit Wagenaar te moeten vermelden. Eenige leden hadden ter vergadering van Holland nu en dan aangedrongen op het vernieuwen en verbreeden der plakkaten tegen de Pausgezinden. Maar Amsterdam toonde zich hiertoe ongenegen. Het

had zelfs in 1641 verstaan, dat men, wat de geestelijke zusters of klopjes aanging, moest blijven bij het oude gebruik, of, zoo men op eene verandering stond, dan wilde het de zamenwoning van meer dan twee klopjes wel verboden zien, wanneer slechts het Beggijnhof daarvan uitgezonderd bleef. Doch in de lente van 1644 vervoegden zich twee predikanten en eenige ouderlingen bij Burgemeesteren, met eene ernstige klagt, *over het dagelijks aangroeijen der papisten, alhier ter stede;* de Raad der stad besloot echter, bij de bestaande resolutiën te blijven; en later was zijn oordeel, dat de bestaande plakkaten genoegzaam waren tegen de stoutigheden der Roomschgezinden, en dat de vreemde papen en inkomende geestelijken en alle hiërarchie of geestelijke Regering vooral behoorde geweerd te worden.

Misschien was de volhardende ijver van onzen Marius en vooral het gelukkig gevolg van dien ijver eene medeoorzaak der gerezene klagt. De bekeering toch van onzen Nederlandschen Virgilius, den grooten *Joost van den Vondel*, die van *Jakob Ouzeels*, en die der voornaamste en rijkste familiën van Amsterdam tot het Katholiek geloof, is vooral aan Marius toe te schrijven.

In Januarij van 1645 werd de Nieuwe kerk op den Dam een prooi der vlammen. Men bouwde haar, op kosten van de Stad, weder op. Doch deze en andere bezwarende uitgaven, waaronder die van den opbouw van het nieuwe stadhuis, nu het paleis, wel het eerst voorkwamen, deden naar nieuwe inkomsten uitzien.

Nu blijve het aan het oordeel van meer bevoegden overgelaten om te beslissen, of het volgende wederregtelijke onderzoek naar de bezittingen van het Beggijnhof, ook in eenig verband stond met de financiële moeijelijkheid, waarin de stad zich bevond.

Op den 28ᵘ September 1646, [1]) omtrent tien ure voor den middag kwam Melchgor, dienaar van den oppersten Officier, op last van zijnen meester, bij Heijltge Pieters, Meesteres van het Beggijnhof, met het verzoek, dat Marius ten twee ure na den middag bij den heer Officier aan huis zou komen, om met hem te spreken. Maar dewijl Marius op dien dag uit de stad was, antwoordde de Meesteres, dat hij morgen aan dat verzoek zou voldoen. De dienaar zou nader komen berigten, welk uur voor zijnen heer het geschiktste was. Maar de Officier kwam denzelfden middag op het Hof, en begeerde van eene andere Meesteresse, Aeltge Jans, de boeken en rekeningen van het Hof; doch Aeltge „als dooff en belett" heeft uitstel gekregen tot den volgenden middag drie ure, wanneer ZEd. zelf weder op het Hof zou komen. Onmiddellijk daarna ging hij naar bovengenoemde Heijltge Pieters, en eischte van wege de heeren Burgemeesters de boeken van het Hof op. Op haar antwoord, dat zij geen boeken had, zeide de Officier, dit wel beter te weten, en hij verzocht, dat zij open en regt zoude gaan, onder belofte, dat de heeren Burgemeesters haar dan wel de hand zouden bieden. Hij toonde haar ook een pakket papieren, waarin, volgens zijn zeggen, van alles klaar bewijs zou zijn. Toen men echter den naam van Marius noemde, verzocht hij, dat Marius den anderen dag omtrent acht ure bij hem zou komen; doch denzelfden avond werd Marius op den volgenden morgen ten zeven ure bescheiden Op het bepaalde uur vond Marius bij den Officier ook den heer Graswinkel, Advocaat-fiskaal in civilibus van de Edel Grootmogende Heeren Staten van Holland, die,

[1]) Archief, A, 2. N° 14, Lr. a. Handschrift van Marius.

na eenige gesprekken, met den eisch der boeken van het Hof aankwam. Of Marius zich al beriep op de protectie van de Burgemeesters, of hij al verzocht, eerst met HEd. te mogen spreken, dit baatte niet, omdat de Burgemeesters zelve aan den Officier den last en opdragt tot dezen eisch gegeven hadden. Men maakte zich nu gereed om te zamen naar het Hof te gaan. Doch de goede pastoor, bevreesd voor eene opschudding van de gemeente, als hij onder zulk een geleide naar huis ging, verzocht, dat hij, om dit te vermijden, alleen over straat zou mogen gaan, belovende, onder het oog en de magt der Heeren te blijven, zonder hen te ontwijken. De Officier stemde er in toe, maar de Fiskaal sloeg het af. Hij ging dan met den Fiskaal, en de Officier volgde. In de pastorie gekomen, ontbood Marius twee Meesteressen, tot wie de Fiskaal den eisch rigtte om de boeken en rekeningen over te leveren.

Zij, hierover ten hoogste verbaasd, dewijl dit of iets dergelijks noch aan haar, noch, voor zoover zij zich herinnerden, aan hare voorzaten ooit was geschied, verzochten in alle ootmoedigheid, met zuchten en beven, om de vergunning van in zulk eene ongehoorde zaak eerst eens de heeren Burgemeesters te mogen spreken. Ofschoon dit verzoek werd afgeslagen, hielden de Pastoor en de Meesteressen vol; de laatsten waren zelfs op het punt, een voetval te doen, toen de heer Officier Hasselaer, wiens gemoed getroffen was, den Fiskaal ter zijde nam, en, zooals Marius dacht, hem voorstelde, dat verzoek in te willigen; waarop de Fiskaal antwoordde: „ik „zal het niet toestaan, want ik weet, welken last ik heb".

Nu gingen zij naar het huis van de Meesteresse die het boek en de rekening bewaarde; doch haar niet te huis vindende, bleven de beide heeren geduldig en

beleefdelijk hare tehuiskomst afwachten, blijkbaar besloten om niet heen te gaan, hoe lang hare afwezigheid ook mogt duren. Marius begreep, dat er niets aan te verhelpen was, en vernam, na veel onderzoeks, dat het boek en de rekeningen gegeven waren in de handen van Lijsbeth Braesmann. Hij maakte dat bekend, en nu werd aan den eisch voldaan. De pastoor heeft daarna den Officier gebeden, om de boeken aan de Burgemeesters ter bewaring te geven, en niet aan den Fiskaal; waarop de Officier zijn woord en verzekering gaf.

Kort daarna leverden de maagden van het Hof een request in bij heeren Burgemeesters en Regeerders der stad, waarin op de oude privilegiën en op hunne handhaving en erkenning door het stedelijk bestuur, ook na 1578, gewezen werd; waarin zij, behalve het boven reeds aangevoerde, aantoonden, dat zij geene religieusen waren, omdat zij ieder oogenblik het Hof konden verlaten en in het huwelijk treden, en omdat zij ook ieder afzonderlijk hare eigene goederen hadden; dat zij behalve ieders particulier bezit ook nog hadden, en capabel waren om te hebben, gemeenschappelijk goed, gelijk dit met gilden en andere gemeenschappen ook het geval was; dat zij daarentegen ook hare gemeenschappelijke lasten hadden, als het onderhoud van brug, poorten, straten, tuinen en behoeftige maagden op het Hof; dat de Regering zich nog nooit gemoeid had met hare administratie, en dat zij zelfs na de reductie, „zijnde omtrent „acht ende 't sestich jaren," zonder eenige verhindering, in het bezit en gebruik van hare gemeenschappelijke goederen gebleven waren. Ten slotte verzoeken zij om restitutie der boeken. [1])

[1]) Archief, A, 2. N° 14, Lr. a

Dit voorval bleef niet zonder invloed op den geldelijken toestand van het Hof, want al had men door de goedheid van de Burgemeesters na korten tijd de boeken terug ontvangen, toch waren er, die onrustig over het weghalen der boeken, de gelden, welke zij op lijfrenten aan het Hof hadden geschoten, ter somme van elf honderd gulden terug vorderden.

De Heeren van de Stad hebben nu de volgende rekening over 1645 kunnen vinden: [1])

Ontvangsten.

1°. Batig slot over het dienstjaar 1644.		ƒ 844—14—10.
2°. Renten van uitgezette kapitalen . .	-	615—14— 6.
3°. Van oudeigens.	-	12— 4— 0.
4°. Huishuur	-	887— 1— 8.
5°. Van de Eeuwige Memorie	-	405— 0— 0.
6°. Afgeloste kapitalen enz.	-	382—13— 8.
Van de kosteres, saldo der kerk .	-	505— 4— 8.
De Ontvangsten zijn. . .		ƒ 3652—12— 8.

Uitgift.

1°. Uitgift voor de kerk	ƒ 997— 7— 0.	
2°. Groote reparatie aan huizen . . .	- 1416— 9— 0.	
3°. Kleine reparatie .	- 187— 8— 0.	
4°. Van achtsten penning, schoorsteengeld en straatgeld.	- 83—19—12.	
5°. Aan oudeigens . .	- 75— 3— 0.	
6°. Aan renten . . .	- 140— 0— 0.	
7°. Verschillende uitgaven.	- 333—11— 0.	
De Uitgift is.		ƒ 3233—17—12.
Batig slot op 22 Februarij 1646.		ƒ 418—14—12.

[1]) Archief, A, 2. N°. 18, L°. a. 1e Deel.

Had men bij het opeischen der boeken misschien eene confiscatie in den zin, ten voordeele der stedelijke kas, dan kon men zien, dat zulk een maatregel slechts eene mug in eenen leeuwenmuil zou geworpen hebben.

Onder het bestuur van pastoor Marius vinden wij over eenige Beggijnen het volgende: Francijntje Andries is, met goedvinden van den pastoor, naar „Embrick" in het groote convent van S^t. Agniet gegaan; Gerarda Winands is als een voorbeeld van geduld en van alle deugd aan den kanker overleden; Maria Godefridi (Govers) uit Oosdorp wordt genoemd: *virgo sancta*, eene heilige maagd, die na 19 jaren, 4 maanden en 22 dagen als Beggijn geleefd te hebben, in den ouderdom van 38 jaren is overleden.

Nog wordt achter den naam van Catharina de Witt gemeld, dat zij is: *soror consultiss. D. Advocati de Witt*, zuster van den zeer schranderen advokaat de Witt. Zij is den 12^a Februarij 1633 als Beggijn aangenomen. [1])

Doch Marius zelf strekte vooral tot luister van het Beggijnhof. Hij was geboortig uit Zeeland, werd professor te Keulen, president van het Hollandsche Seminarie aldaar, later pastoor van de Oude-Zijde en rector der Beggijnen te Amsterdam. Hij bekleedde te gelijk verhevene kerkelijke waardigheden. Hij muntte uit door zijn uitstekend vernuft, zijn verwonderlijk geheugen, zijne diepe geleerdheid en beroemde welsprekendheid. Verschillende werken, door hem geschreven, de blijvende getuigen van zijn zeldzamen geest, en het bekende boekje: *Amstelredams eer ende opcomen door het H. Sacrament des Altaers*, *anno* 1345, uitgegeven te

[1]) Archief, A, 2. N°. 24, Lr. d.

Antwerpen in 1639, hebben wij aan zijne hand te danken.

Amsterdam had zich bijna twee en twintig jaar in zijn bezit mogen verheugen, toen hij den 18ⁿ October 1652, in het 64ᵉ jaar zijns levens, kwam te overlijden. Hij werd in de kerk van de Nieuwe-Zijde begraven, met de blijken van eenen algemeenen eerbied en belangstelling.

De groote Vondel bezong zijne geleerdheid, zijne deugd, minzaamheid en letterkunde. Hij schreef een vers onder zijn beeld, en nog twee grafschriften, die den eerbied van den grooten leerling voor zijnen grooten leermeester getuigen.

Dat in 1645 het derde eeuwgetij van het Mirakel van Amsterdam op het Beggijnhof met bijzondere plegtigheid gevierd zal zijn, mogen wij opmaken uit het Chronicum en den jubelzang, door Vondel op het eeuwfeest gedicht.

In datzelfde jaar was er met Marius en de Meesteressen nog een heer in het bestuur der goederen van het Hof, met name Mʳ. Herman Cornelisse. Hij was blijkbaar van 1633 af medehelper van den pastoor in de heilige bediening, en bleef dit tot in 1648 of 49, wanneer hij werd opgevolgd door Mʳ. Hermannus Jacht, die reeds den 25ⁿ Februarij 1649 de rekening en verantwoording mede onderteekende. Mʳ. Jacht zag Marius opvolgen door Mʳ. Lambertus Hoffman en bleef ook onder hem medebestuurder van de goederen des Hofs.

In 1664 op den 21ⁿ November, op den „dach van „onse Lieve vrouwe presentatije [zoo luidt eene verklaring van Meesteressen] is Zyn Hoochwaerden de „Bisschop van Castoriën op het Begynhof gecomen en „nae datte syn goddelycke dienst ent sermoen gedaen

„heeft soo sijn onse overste en maegden bij malkander „geweest en bevreest zijnde dat Mijnheer vander Mije [een der twee kapellaans van het Hof] bij ons niet „sou blijven alsoo tot een andere plaes wiert beroepen „soo hebben wij altesame neffens onse geestelijke Vader [den pastoor] aen sijn hoochwaerden ootmoedelijck en „eendrachtelijck versocht als oock mede aen Mijn heer „vander Mije dat zijn Eerw. gelieve tot ons genegen „te wesen waer over wij met dancbaerheijt van sijn „hoochwaerde de benedictije hebben ontfangen en den „voorsc. heer vander Mije op dese plaes mee aenge- „nomen ende gestelt is geworden waeromme wij onderghe- „schreven Meesterissen het selve by dese in kennisse van „waerheijt hebben ondertekent den.—

MARRITIJE JANS RIJCKEN,
ANNITIJEN VECHTERS,
HEIJLTGEN PIETERS. [1])

Binnen een jaar hadden de Beggijnen de gelegenheid, om nog op eene andere wijze hare hoogachting voor den Eerw. Van der Mije te doen blijken. De pastoor M^r. Hoffman, baccalaureus en kanunnik, overleed den 9^en October 1665, en werd den 13^en daaraanvolgende in de Engelsche kerk begraven in een eigen graf, N°. 126. Nog altijd hadden de Beggijnen het regt, om zelve eenen pastoor te kiezen. Het is wel opmerkelijk, dat zij dit regt nog behielden in die tijden, waarin haar pastoor niet slechts rector van het Beggijnhof maar ook pastoor van de Oude-Zijde der stad was. De geestelijke overheid liet dit welligt begaan, omdat zij toch altijd de goedkeuring van deze keuze en de aan-

[1]) Archief, A, 2. N°. 24, L^r. a.

stelling moest geven, en er alzoo geen gevaar bestond, dat, ten gevolge van der Beggijnen beschikking, een minder geschikt priester deze bediening zou aanvaarden.

Nu werd gelijk te voorzien was, M^r. David Van der Mije, die reeds eenige maanden met M^r. Jacht den overledene in de geestelijke en tijdelijke bediening had bijgestaan, door de maagden gekozen en aangenomen, en door den Apostolischen Vicaris, bisschop van Castorië, daags na de begrafenis van den pastoor, in diens plaats gesteld. In Februarij van het volgende jaar teekent M^r. Jacht nog mede bij het sluiten der rekening, maar dan ook voor het laatst, ofschoon hij eerst in 1674, als kapellaan van het Beggijnhof, overleed.

Wij vinden in twee notariële acten van 9 en 10 Januarij 1668 melding gemaakt, dat op een avond tusschen zes en zeven ure de poort van het Hof onwettiglijk is geopend en gesloten door daartoe onbevoegde manspersonen, die in- en uitgegaan zijn, en andere mannen, alsook eene vrouw doorgelaten hebben. Dit feit van inbreuk op de afsluiting, en het daartegen gedaan verzet toont al wederom aan, dat van zekere zijde het Beggijnhof in zijne regten wel bemoeijelijkt, maar door het Bestuur van het Hof toch ook moedig verdedigd werd.[1]) De financiële toestand was in 1673 tot 75 zóó ten achteren, dat men eene uitgave van *f* 40 jaarlijks, die ten gelieve der Beggijnen, zooals uit de rekeningen blijkt, anders plaats had, heeft moeten opgeven.

In het begin van 1674 ontstond er een geschil met de overlieden van het zijdereeders gild. Aan de Oost-

[1]) Archief, A, 2 N° 25, L^r. a.

zijde nl. der kerk van het Beggijnhof (toen de Engelsche kerk) lag, tusschen de sloot en de kerk, naast de groote poort, een gebouwtje, dat uit een boven- en benedenverdieping bestond. De bovenverdieping was vroeger de sacristij der kerk geweest; deze sacristij was niet aan de Engelsche gemeente afgestaan, bleef, zoo als wij boven vermeldden, vooralsnog eene bidplaats van het Beggijnhof, maar werd later door Burgemeesteren eerst aan de overlieden van het S^{t}. Josephs-gild gegund; daarna namen in 1665 de ijkers der maten er hun intrek; ten jare 1668 kwamen de overlieden van het zijdereeders-gild er bij; maar daar deze kamer niet geschikt was voor beiden, kregen de ijkers in last, om haar aan het zijdereeders-gild over te laten.

De benedenverdieping of kelder bleef, zooals het van ouds was, een waschplaats voor het Beggijnhof. Doch de overlieden van het laatstgenoemde gild meenden misschien, dat kracht boven regt gaat; zij kwamen op den 9^{en} Maart van het genoemde jaar de „deuchdelijke ende „aeloude possessie turberen", door het slot van dieu kelder te doen veranderen, en aan de regthebbenden den toegang en het gebruik er van te beletten.

Het Beggijnhof wendde zich tot Burgemeesters, beriep zich op de voortdurende possessie, verzocht de continuatie van dat aloude en deugdelijke bezit, met interdictie aan de overlieden, om verder eenig belet of perturbatie te doen.

Bij marginale dispositie ordonneerden Burgemeesters en Regeerders der stad, den 19^{en} Maart 1674, om genoemden kelder weder aan de supplianten in te ruimen. [1]) In

[1]) Archief, A, 2. N°. 12, L^{r}. e.

1749 schenen over denzelfden kelder weder nieuwe moeijelijkheden gerezen te zijn; althans vindt men van de zoo even genoemde acte een notariëel afschrift, gedagteekend den 9^{en} Julij van dat jaar.

Boven is vermeld, dat pastoor Hoffman in de oude kapel (de Engelsche kerk) werd begraven; dáár rust ook het stoffelijk overschot van bijna al zijne opvolgers, tot aan pastoor Joannes Hegeman, wiens lijk er den 25^{en} Februarij 1818 werd ter aarde besteld. [1])

Den 7^{en} Julij 1642 hadden de Beggijnen vergunning gekregen, om in die kerk te mogen begraven, en reeds op denzelfden dag maakten zij van deze vergunning gebruik. Zij legden nu een register van begravingen [2]) aan met het opschrift: „in dit boeck heb ick begonne te „schrijuen wie in onse b. g. kerrick begrauen is ende „in wiens grauen dat sij liggen nae het hoochgen [3]) van „die kerrick gescheijt int jaer 1641 maer wij hebbent „eerst vercregen om te begrauen op den 7 Julius 1642."

In dit register vindt men de begravingen, niet alleen van Hofbewoonsters maar ook van anderen, om het even of men hen in eigene of wel in de zoogenaamde kerkgraven ter aarde bestelde. Naar aanleiding van het opschrift, waar sprake is van *onse b. g.* (Beggijnen) *kerrick*, mag men veronderstellen, dat het regt van eigendom op die kerk, althans in de gedachte, nog niet was opgegeven. Eene aanteekening op Mei 1643 meldt zelfs, dat bij het maken van een graf in het doophuis, de steenen gemetselde voet van S^{t}. Jans-outer ontdekt werd, en dat men dit heeft opgeschreven, om de vroe-

[1]) Archief, A, 2. N°. 6, L^{r}. e.

[2]) Archief, als voren L^{r}. d.

[3]) Het hoogen of aanhoogen zal hier wel beteekenen het aanvullen der inzakkende graven.

gere plaats er van in het geheugen te houden. De herinnering zou eenen herbouw van dit altaar in lateren tijd gemakkelijk maken. Ook wordt in 1655 bij eenige begrafenissen vermeld, dat zij geschied zijn in een kerkgraf op het koor, daar het outer geweest is.

De vergunning echter, om in de genoemde kerk te begraven, sloot niet uit, dat in een bijzonder geval, als het volgende, ook buiten die kerk, zelfs op het kerkpad, dat van de poort af over het Hof naar het R. K. kerkhuis leidde, eene begrafenis plaats had. Wij vermelden dit feit, omdat het in verband staat met eene hier onder op te geven en nog voortdurende gewoonte, en omdat het aanduidt, hoe de Beggijnen ook in het jaar 1654 over de straten van het Hof als over een wettig eigendom, ja zelfs als over eene eigene begraafplaats beschikten. Eene Meesteresse, Cornelia Arens genoemd, had de 33 laatste jaren van haar leven in den staat van Beggijne doorgebragt. Zij had veel geleden door den afval harer vrienden, dat is: harer familie-betrekkingen, die het ware geloof hadden verlaten. En misschien tot eene blijvende afkeuring van zulk kwaad, en welligt ook om zich te vernederen, had zij hare begeerte te kennen gegeven, om na haar overlijden onder de goot begraven te worden. Desniettegenstaande begroef men haar, nadat zij den 14^{en} October 1654 was overleden, den 22^{en} van die maand, in een eigen graf, N°. 26, in de Engelsche kerk. [1]) Volgens eene aanteekening van pastoor Dierout, die in 1712 pastoor van het Beggijnhof werd, hadden alle oude Beggijnen hem gezegd en bevestigd, dat de genoemde overledene, ter oorzake van bijzondere, door hem opgeschrevene voorvallen, die met

[1]) Archief, A, 2. N°. 6, L^{r}. d.

haar lijk en lijkkist na hare begrafenis hadden plaats gehad, eindelijk in hare begeerte voldaan en op het breede kerkpad bij de goot ter aarde besteld werd, en dat van dien tijd af, volgens oude overlevering, alle jaar op den 2^{en} Mei nog hare grafstede, „met bloemeties „wort verciert." [1])

Dezelfde pastoor teekende aan, dat hij „den 7 Julii „van het jaer 1727, ter oorsaeck van het verniewe van „t' dack van de Engelsche kerck en t' heijje van die „dicke hooge Pilaere tot steunsel van de zijmuere van „die kerck s' morgens vroeg met den daegeraet die steen „of sarck op het kerckspat aen de geut digt aen het „heck van het grasplijn heeft doen opligte en daer „onder heeft gevonde de dootkist en het geraemte daer „in van Cornelia Arents, Beggijntie"; en verder dat hij in 1732, bij gelegenheid van het leggen van een steenen voet voor het nieuwe hek om het grasplein van het groote Hof, „gemelde dootsbeendere in een niew „kisje in dat graf heeft gelegt." [2])

Wij zijn al wederom eenige jaren in onze geschiedenis te ver gegaan, om zooveel mogelijk het gelijke bij elkander te voegen; nu moeten wij, na eenen godsdienstigen vredegroet aan de graven der afgestorvenen, terugkeeren naar het altaar, dat op korten afstand in eene nederige woning was opgeslagen, en waar het offer voor de zielerust der overledenen aan God gebragt werd. Het behoeft wel geene vermelding, dat vele namen, die wij in het register der begravingen ontmoeten, ook op de lijst der gefundeerde zielemissen voorkomen, en dat de vrees voor

[1]) Archief, A, 2 N°. 24, L^{r}. d. Ook tegenwoordig is op den 2^{en} Mei het strooijen van bloemen op dat graf de taak van de jongst aangenomen Beggijne.

[2]) Archief, als voren.

eenen nieuwen roof van kerkelijke goederen de vrome Hofbewoonsters niet kon tegenhouden, om, ieder naar vermogen, hare offergaven aan kerk en altaar te wijden. Dat die vrees, vooral na het afnemen der Hofs-boeken niet weinig was vermeerderd, kan men afleiden uit eene aanteekening van 1646, [1]) welke zegt, dat men middelen heeft aangewend „om de naem van de kerck „te verduijsteren". Nogthans blijkt uit de aanteekeningen der kosteressen van 1650—1717 [2]) en uit de opschriften van vele geschenken in zilver, dat de ijver voor Gods huis de vrees voor nieuwe onregtvaardigheid overtrof; terwijl verder een register, loopende van 1671, [3]) opgeeft, dat men aan den opbouw of vertimmering eener nieuwe kerk eene som van ruim dertien duizend gulden besteedde. Waarschijnlijk omvatte deze vernieuwde bouw een groot gedeelte van de tegenwoordige Katholieke kerk. Volgens een opschrift op den daartoe gebruikten troffel, werd de eerste steen gelegd door Gualtherus Abraham Van der Mije, den 2^{en} Julij 1671. En ruim een maand later, den 9^{en} Augustus, vergunde Z. H. Paus Clemens X, „aen de Bidt-plaets van het Beggijnhof tot „Amsterdam" het broederschap van het Allerh. Sacrament des Altaars, dat den 15^{en} Maart 1672 door den pastoor werd afgekondigd.

Wij wenschen met onze lezers het nu voltooide heiligdom te bezoeken. Wij gaan er binnen op den S^{t}. Ursula-dag van 1672. Het altaar staat in zijne rijkste versierselen uitgedoscht, en de prachtige roode gewaden, die zijne tombe omgeven, zeggen ons, dat er feest is ter eere van H. Martelaressen. De H. Ursula toch en

[1]) Archief, A, 2. N°. 18, L^{r} c.
[2]) Archief, A, 2. N°. 3, L^{r}. a.
[3]) Archief, A, 2. N°. 18, L^{r}. g.

hare HH. Gezellinnen zijn de Patronessen dezer kerk. En deze dag is bepaald om Mejufvrouw Joanna Blesen, die ge misschien als eene zuster van Vondels vriend erkent, onder het getal der Beggijnen op te nemen. [1]) Zij is daar, in haar gewoon deftig gewaad, voor het hoofdaltaar neergeknield naast de Beggijne, die haar als geestelijke Moeder ter zijde staat; de anderen, die hare omgeving uitmaken, zijn hare speelgenooten, en gij ziet er de Meesteressen ook. De Eerw. heer David Van der Mije, weleer advokaat in den Haag, later kapellaan en spoedig daarna pastoor en overste van dit Hof, heeft na de Litanie van de H. Moeder Gods het gebed gezongen, en keert zich om naar de maagd, die thans als bruid het oogenblik van hare toewijding aan God afwacht. Hij heeft in de zeven jaren van zijn pastoorschap reeds meer dan een dertigtal Beggijnen aangenomen, en hij acht zich gelukkig, wederom die plegtigheid te mogen verrigten. De blijdschap straalt uit zijne heldere, geestige oogen, en na eene korte toespraak vraagt hij:

„Wat is de begeerte dezer dochter?" — De geestelijke Moeder der bruid rigt zich op en antwoordt:

„Eerwaardige Vader en waarde Meesteressen! deze „dochter verzoekt hier aangenomen te worden als Beg„gijntje, om God te dienen in zuiverheid en gehoor„zaamheid naar den regel en de ordonnantie van deze „plaats." De pastoor keert zich naar de bruid en vraagt:

„Is dit uwe begeerte, dochter?"

Zij antwoordt met vastberadenheid: „dit is mijne „begeerte".

---

[1]) Archief, A, 2. N° 24, Lr. d.

De Meesteressen verklaren, dat zij hare toestemming hebben gegeven, en daarop zegt de pastoor:

„Daar dan uwe begeerte is, om hier te leven in zuiver-
„heid en gehoorzaamheid, naar den regel en ordonnantie
„van deze plaats, zoo zullen wij met dit doel den
„H. Geest aanroepen."

Het *Veni Creator* en de Litanie van den Heiligen Naam Jesus worden gezongen; de bruid gaat met hare omgeving naar de pastorie en verwisselt hare kleederen tegen het bruin habijt, dat men in oude tijden droeg. Bij de toespraken en gebeden, die er volgen, treft ons vooral de soort van tonsuur, als de pastoor, onder eenige toepasselijke woorden, haar een haarlok van het hoofd knipt, daarna de gelofte, die wij reeds boven leerden kennen, het *Te Deum* en de gezamenlijke H. Communie. [1])

De plegtige Hoogmis was ten einde, de hartelijkste gelukwenschen waren in de vriendelijke woning van den pastoor reeds gewisseld, en de bruid keerde terug naar hare woning, misschien wel het huis, dat in 1675 ten name van Pieter Blesen werd gekocht, en dat, liggende aan de Zuidzijde, naast de vroegere meer besprokene glasblazerij, een ruim gezigt over het Spui gaf. Daar vergaderden zich de vriendinnen der bruid, om met haar de vreugde van den dag te deelen; ook eenige vrienden, ofschoon zij niet aan het feestmaal mogten aanzitten, kwamen hunne gelukwenschen aanbieden. Was daar ook niet Nederlands grootste dichter? Of hadden ook al zijne verzwakte voeten hunne dienst geweigerd, dan klonken er toch de toonen van zijnen dichterlijken geest, die met altijd jeugdige kracht in den vijf-en-tachtigjarigen oude bleef voortleven. Hij was de

[1]) Archief, A, 2 N°. 22, Lr. d.

man, van wien, nu twee jaren geleden, onze J. A. Alberdingk Thijm, op het feest eener vijftigjarige professie, ten Beggijnhove gevierd, liet zingen:

„Als op dit hof in vroeger tijd,
Voor twee maal honderd jaren,
Een bloem aan God werd toegewijd,
Uit Amstels maagdenscharen,
Dan klonk niet zelden op het feest
Voor God en alle braven,

De stem eens dichters, groot van geest
En wijdberoemd van gaven.
Dat was de stem van Vondel-zelf,
Den eedlen Dichterkoning,
Wiens zang weêrklonk in 't kerkgewelf
En in de kleinste woning;
Hij die de Serafim bezong
En teedre Cherubijntjes, —
Hem vloeiden liedren van de tong
Voor klopjens en begijntjes."

„Zoo o. a. voor begijntjen Joanna Blesen [1]) en voor „het vermaarde klopjen Dina Noortdijck. *Poëzij*, I, „blz. 529 en 521.

De groote Vondel vereerde dan deze staatsie van Joanna Blesen met zijne dichterlijke bloemen, en zal wel de overtuiging gehad hebben, dat de nieuwe Beggijne de geuren en kleuren er van heeft kunnen waarderen.

Zij leefde nu eenigen tijd in hare zoete eenzaamheid op het Hof voort, en was, zooals wij uit de onderschei-

[1]) Dr. Van Vloten vergist zich, wanneer hij aan Vondels dichtstuk „*Ter staatsie van jonkvrouwe Johanna Blesen*" het jaartal 1658 toevoegt.

ding, die haar later ten deel viel, kunnen opmaken, allen een voorbeeld van stichting. De tijd van faliën kwam aan; zij ging met hare geestelijke Moeder naar de Meesteresse, en daarop alleen naar den pastoor en overste, en verzocht aan beiden ootmoedig om het kleed van versterving tot meerdere volmaaktheid in haar geestelijk leven. En op den bepaalden dag, die Zondags te voren in de kerk werd afgekondigd, knielde zij neder voor de Communiebank van het hoogaltaar, en na de gebeden en de predikatie hernieuwde zij haar verzoek aan den Eerw. Vader en aan de Eerw. Meesteressen, bij monde van hare geestelijke Moeder; en de Meesteressen legden de falie op haar hoofd, en de Eerw. Vader legde zijn hand er boven en sprak in het Latijn: „ont„vang het kleed van versterving, opdat gij de eeuwige „erfenis moogt genieten; in den Naam des Vaders en „des Zoons en des H. Geestes. Amen." Daarna gaf hij haar de brandende waskaars in de hand; en onder de H. Mis, die volgde, ontving Joanna, nu als een ware Falie-beggijne, de H. Communie.

De plegtigheid der krooning volgde weder op een lateren tijd. Acht dagen te voren komen de twee regerende Meesteressen, n.l. zij die het dagelijksch bestuur uitoefenden, bij de Falie-beggijne, om haar tot de krooning te verzoeken en de algemeene lasten te dragen. En, na afkondiging in de kerk op Zondag te voren, komt op den bepaalden dag de Beggijne met een boek in de hand, waarop het kroontje ligt, begeleid door de Meesteressen, voor de Communiebank van het hoogaltaar, en legt het kroontje voor zich neder. En na het *Veni Creator* en de predikatie zet de Eerw. Vader haar het kroontje op, in het Latijn zeggende: „ontvang de kroon, „en wees getrouw tot den dood; in den Naam des Vaders

„en des Zoons en des H. Geestes. Amen." — Hij geeft haar weder de kaars in de hand; dan wordt het *Te Deum* gezongen, de H. Communie uitgereikt en de H. Mis opgedragen. [1])

In het begin van het jaar 1695 zien wij onze Joanna met de waardigheid van Meesteresse vereerd, en twee jaren later treedt zij naast Anna de Magistris als regerende Meesteres op. Deze Anna de Magistris was uit het geslacht van Ivo of Ieff Gerritsz, die door zijn testament van 11 October 1614 [2]) den grond gelegd heeft voor een hofje ten dienste van oude vrouwen, en wel later door zijnen neef Jan Jans Olij, die, met drie anderen tot uitvoerders van dit testament benoemd, op de tegenwoordige Egelantiers-gracht dit hofje stichtte. Jan Jans Olij woonde in het huis genaamd *S^t. Andries*, op den Nieuwendijk te Amsterdam, en vermoedelijk werd de gemelde stichting om deze reden tot nu toe het S^t. Andries-hofje genoemd. De directie en administratie van dit hofje was ten laatste geheel op Anna de Magistris gekomen, en nu benoemde zij in 1698 bij testament [3]) de twee Meesteressen, Joanna Blesen en Joanna Vissers tot hare opvolgsters in de directie en administratie van dat gesticht. Zoo is het bestuur van dat hofje bij het bestuur van het Beggijnhof gekomen.

Voordat Anna de Magistris haar testament ging maken, waarin zij het S^t. Andries-hofje mildelijk bedacht, vond zij het geraden, den advokaat Van den Enden te raadplegen, in hoe ver een geestelijke persoon vrij kon

---

[1]) Archief, A, 2. N°. 22, L^r. e.

[2]) Archief, B, N°. 9, L^r. a.

[3]) Archief, B, N°. 9, L^r. c.

zijn in het maken van een testament. [1]) Dit was ongetwijfeld ten gevolge van een plakkaat, d. d. 4 Mei 1655, waarbij was vastgesteld: vooreerst, dat niet vermogt te worden „gedisponeerd ten behoeve van eenige geestelijke „persoonen, kloppen, nonnen, of andere pausgezinde „geordende personen"; en ten andere, wat betrof zoodanige kinderen, die zich tot eenigen opgenoemden geestelijken staat zouden hebben begeven, en binnen of buiten de Vereenigde Nederlandsche provinciën woonden of resideerden, dat dezen in het vermaken van het erfportie, hun van hunne ouders toegekomen, geene vrije beschikking zouden hebben, maar die goederen moesten laten komen aan de erfgenamen *ab intestato*.

Het bleef ons onbekend, of Anna de Magistris een octrooi voor het maken van haar testament heeft gehad; waarschijnlijk niet; en dat dit voor haar ook geen vereischte was, bleek later uit eene verklaring der Staten van Holland en West-Friesland, d.d. 1 Augustus 1731, dat het testament van de Beggijne Cornelia van Goor, niettegenstaande het plakkaat van 1655, stand moest grijpen en effect moest sorteren, zijnde dit plakkaat niet toepasselijk op de Beggijnen hier te lande. [2]) In 1699 waren Anna de Magistris en Joanna Blesen overleden. Den 11^{en} November van het jaar 1700 overleed ook de pastoor, de ZeerEerw. Wijdberoemde Heer [Rev. adm. atq. ampliss. d.] David Van der Mije, Aartspriester (zoo werd in die tijd de Deken genoemd). Den 13^{en} hebben de Meesteressen de kosteressen en oudkosteressen ontboden, om over de keuze van eenen nieuwen pastoor te raadplegen. Des avonds, het was een

---

[1]) Archief, B, N°. 11, L^{r} f.

[2]) Archief, A, 2. N°. 1, L^{r}. c.

Zaturdag, kwam de HoogEerw. heer Groenhout aan de pastorie, en verklaarde, met den HoogEerw. heer De Swaen Vicaris te zijn, bij de afwezigheid van den Apostolischen Vicaris Codde, die naar Rome was afgereisd; en nog dienzelfden avond vroeg hij de Meesteressen, wien zij dachten te kiezen. Deze verzochten hierop eenigen tijd van beraad. Op den volgenden dag preekte de heer Groenhout over het gebed tot het verkrijgen van een goeden herder. Na den middag kwam ook heer De Swaen; en de beide Vicarissen onderhielden zich ongeveer anderhalf uur met de Meesteressen, de twee oud-kosteressen en de opperkosteres, en kwamen onderling overeen, dat de heer Coetenburgh pastoor van het Beggijnhof zou worden. Den 17^{en} hield de HoogEerw. heer De Swaen de uitvaart voor den overledene. Den 21^{en}, den feestdag van Maria-Presentatie, zijnde een Zondag, installeerde hij den WelEerw. heer Simon Franciscus Coetenburgh. Na de preek deed hij de Vesper-kap aan den nieuwbenoemden om; deze ging hierop bij den voet van het altaar zitten, en ontving uit de handen van den Vicaris de bos sleutels, en op zijn hoofd de bonnet. Toen zongen de zangers het *Te Deum*, en de nieuwe pastoor zong het gebed. [1])

Ruim vier jaren later, op den 5^{en} Februarij 1705, den feestdag der H. Agatha, was het andermaal een bijzondere vreugde op het Hof: de pastoor vierde zijn vijfentwintigjarig priesterschap. Wel rustte de groote Vondel van zijn zingen uit, maar toch klonken in matige versjes de zoetste zegenwenschen den feesteling tegen. [2]) Kon ik met u de rijkgetooide kerk bezoeken, ik zou

---

[1]) Archief, A, 2. N°. 22, L^{r}. a.

[2]) Archief, A, 2. N°. 24, L^{r}. b.

aan de kosteresse vragen, ons de ornamenten aan te wijzen, die weleer aan de kapel van S^{t}. Sebastiaan of het Handboogs-gilde, in de Oude of S^{t}. Nicolaas-kerk, dezer stede hadden toebehoord, en die na den beeldenstorm van 1578 door de voorouders van den Eerw. heer Cruijssen werden aangekocht, en onder pastoor Van der Mije in het bezit van het Beggijnhof zijn gekomen. [1]) Wij zouden ook nieuwsgierig zijn naar de altaargeraden, die weleer aan den priester Jacobus Olij toebehoorden. [2]) Waren misschien de zeer antieke, allerschoonst geborduurde kasuifels, die, afkomstig, zoo men zegt, uit Haarlems vermaarde stikschool, nog op het Beggijnhof bewaard worden, onder deze geschenken? Niemand zal het nu, in 1866, kunnen verzekeren.

Wij durven niet zeggen, of dit zilveren feest door de kerkelijke assistentie van vele priesters werd opgeluisterd, maar moeten het betwijfelen; daar pastoor Coetenburgh, zeker in zijne hoedanigheid van Deken, den 22^{en} Mei 1704, op verzoek van den heer François De Vicq, Hoofd-Officier van Amsterdam, aan de Heeren en Paters schriftelijke mededeeling had gedaan van het eerste artikel der resolutie van de Ed. Groot-Mogenden, genomen den 10^{en} Mei te voren, „dat geen Roomse „priesters zullen vermogen te gaen preecken of eenige „dienst, van wat nature die zoude mogen wesen, te „te doen buijten haer districte of parochie, in een dis„trict of parochie van een ander, ten zij bij zieckte of „noodige absentie van de zelve, of dat de plaets mocht „comen te vaceeren enz, en dat d' hooft officier gewilt „heeft, dat ieder priester deser stede zoude zeggen of

[1]) Archief, A, 2. N°. 3, L^{r}. b.

[2]) Archief, A, 2. N°. 20, L^{r}. m.

„hij dit placaet wilde opvolgen en gehoorzaemen of „niet".

Onderaan zijnen brief van mededeeling stond: „d' hooft „officier zou zelf ieder priester wel aen zijn huijs ont- „boden hebben, maer oordeelde dese weg van bekent- „maecking de gemackelykste en voor uweerw. d' aen- „genaemste." [1])

Door deze resolutie moet misschien worden uitgelegd wat eens eene hoogbejaarde vrouw uit 's Gravenhage zeide, dat nog in hare jeugd, alleen op het groote aanbiddingsfeest, S^t^. Michaëls-dag, in de S^t^. Jacobs-kerk eene plegtige H. Mis met assistentie geschiedde, en dat men, om dit te mogen doen, eene goede som gelds aan de Regering moest betalen. Die Katholieke kerken die tegelijk kapellen van een of ander gezantschap waren schenen van dezen dwang vrij te zijn.

Boven vernamen wij, dat de aartsbisschop van Sebaste, Petrus Codde, Vicarius-Apostolicus in Holland, op reis was naar Rome. Bij een Pauselijk decreet van April 1704, den 7^en^ Mei gepubliceerd, werden eenige zijner geschriften als gevaarlijk veroordeeld, en hij zelf, na als Vicaris dezer landen geschorst te zijn, nu geheel van zijne bediening ontzet. Betreffende deze zaak vinden wij eenen brief van den Kardinaal Paulutius d.d. „Ro- „men, den 9 Mij 1705", waarvan het opschrift was: „aan „de seer Eerw. Paters Carolus van der Burght, Jacobus „Claasman, ende Franciscus van Heer, Apostolijke Mis- „sionarissen ..... tot Amsterdam." Die luidt als volgt:

„Seer Eerwaarde Heeren,

„Uijt uwe brief van ul. aan onsen alderheijligsten Heer „geschreeven den 7 April, ende ook van anderen heeft

[1]) Archief, G, N°. 5.

„sijn heijligheit verstaan, hoe seer de magistraaten van „'t vereenigde nederland begeren dat de tweedragt weg- „genoomen sijnde, de vorige rust ende vreeden aan de „Hollantse missie ten vollen weeder gegeven werden, „het selve is sijnheijl: seer aangenaam, welkers wens „seekerlijk deselfde is, maar het is t'eenmaal vruchteloos „dat er over de herstellinge van den Aartsbisschop van „Sebaste meerder soude gehandelt worden, de wijlse bij „sijnheijl: vast ende onverbreekelijk staat nooit meer over „die saak woorden te voeren, des bleijft daar 't eigens „als nog obsteeren de alderswaarste oorsaake waardoor „hij is gebragt om desselfs afsetting te besluijten, on- „dertussen sal zijn Hijl: niet naarlate bedagt te sijn „om andere bekwaame middelen in te gaaren waardoor „behoudens alvoorens het geloof en behoudens de eere „van den Apostolijken stoel de opgestaane tweedragt „soude kunne bijgelijt worden, ende hij hoopt met er „daat int kort te sulle betoonen, hoe seer het hem ter „herten gaat dat aan de voorgemelde begeerten der „magistraate soo ras het doenelijk is werden voldaan, „dit heeft den Hijl[e] vader mij bevoolen aan ul[n] te be- „antwoorden, ende i[n sijnen?] naam de Apostolijken „seegen aan ul: minelijk meede te deelen, [het welk?] „dewijl ik volbrengen soo wensch ul: toe van God..... „blijschap ende geluck.

„Romen den 9 Mij 1705.

„Eerw. Vaders
„Ul. ten dienste,
„Cardinaalis Paulutius." [1])

[1]) Archief, G, N°. 4. Het is blijkbaar eene kopie, en nog wel van eene vertaling.

In het jaar 1719 was er eene geheele vernieuwing van het pastoorshuis noodig, en dit werk werd in het begin der lente aanbesteed voor de som van achtduizend gulden. Reeds den 26^{en} Mei legde de pastoor den eersten steen „aen de ingang nae 't hof tussche de voordeur en „zijkamer onder 't heckie". [1]) Het was niet meer de ZeerEerw. Coetenburgh, met zijn streng gelaat en zeer gekort en gedund hoofdhaar; ge ziet van onder een zware, rijk gekrulde en blonde paruik, want wij zijn nu in den paruikentijd, het zachte en vriendelijke gezigt van den ZeerEerw. F. C. Dierout u tegenlagchen. Aan zijne zijde staat een ander priester, dien ge terstond als zijnen broeder zult erkennen, ofschoon zijne paruik een meer donkere tint en zijn gelaat een iets strengere uitdrukking heeft. De eerste was in 1712, na het overlijden van zijnen voorganger, op de gewone wijze pastoor van het Hof geworden, en werd door den tweede, als kapellaan, in zijne bediening bijgestaan.

Gaan wij in de Octobermaand van 1730 een bezoek aan het Hof brengen, dan zien we een twintigtal geestelijken in de pastorie vergaderd, om eene gewigtige beslissing te nemen. De Edel-Groot-Mog. Heeren Staten van Holland en West-Friesland hadden, bij plakkaat van 21 September ll., en wel bij het 6^{e} artikel, gelieven te ordonneren, dat de Roomsche priesters, reeds in functie zijnde, eene schriftelijke verklaring, in het derde artikel van dat plakkaat vervat, zouden hebben af te leggen, waarin moest voorkomen, dat zij een hartelijken afkeer hadden van het gevoelen dergenen, die leerden, dat de Paus of eenige kerkelijke overheid de magt heeft, om de onderdanen te ontslaan of te dispenseren, wegens

[1]) Aanteekening in Archief, A, 2. N°. 24, L^{r}. d.

ketterij of eenige andere oorzaak, van den eed en de gehoorzaamheid aan de burgerlijke overheden.

Dit plakkaat vond waarschijnlijk zijne aanleiding in de ontstane gisting onder het volk, toen er in den Haag over het toelaten van eenen Pauselijken Vicaris hier te lande werd geraadpleegd. Sommige predikanten ontzagen zich niet, die raadplegingen van den predikstoel af te bedillen. In Amsterdam kwam het zelfs zóóver, dat men schimpschriften en spotprenten verspreidde tegen die leden der Staten en die hooge ambtenaren van Holland welke men als geneigd tot zulk eene toelating beschouwde. Het gaf daar zelfs aanleiding tot eene stedelijke keure, van den 19^{en} October, tegen allen die zich met de verspreiding dier schriften en prenten hadden ingelaten.

Nu ging er onder de Katholieken een praatje rond, dat hunne priesters eene schriftelijke verklaring als bovengenoemde niet konden onderteekenen, en dat Hun Edel-Groot-Mog. hun magt en gezag geliefden uit te strekken tot en over buitenlandsche volkeren en onderdanen die niet onder hun oppergezag en gebied stonden. Zulke gesprekken bemoeijelijkten de priesters van Amsterdam. De meesten dezer toch begrepen, dat de Staten het oog niet hadden op eenen toestand, zooals die in de middeleeuwen was, waarin de Paus, ook in het tijdelijke, aan het hoofd der Christelijke maatschappij stond, en volgens den regtstoestand van die dagen voor vorsten en volken als een beslissend scheidsregter optrad. Verder meenden zij, dat de Staten van Holland zich niet lieten gelegen liggen aan de meening, die men over de betrekking van andere landen tot den Paus was toegedaan; en als men zich nu bepaalde tot den tegenwoordigen toestand van ons land, dan zagen verreweg de meeste priesters van Amsterdam er geen bezwaar

in, te erkennen, dat de Paus of eenige andere kerkelijke overheid het regt niet had, om de onderdanen der vereenigde Provinciën van den eed en gehoorzaamheid aan het burgerlijk gezag te ontslaan.

Nu zonden de priesters van Amsterdam, den 25^{en} October 1730, een request op, waarin zij het boven vermelde kortelijk zamenvatteden, en ook nog het volgende schreven:

„Aen de Ed. Groot-Agb. Heere Borgemeesters der „Stad Amsterdam.

„De suppliante, wetende wat se volgens natuerlijcke „en Goddelijcke wet aen hunne wettige souvrijne in het „tijdelijcke schuldig sijn, sijn berijt het selve [dat artikel van verklaring] te ondertekene..... daer de sup„pliante seer wel gerust ende versekert sijn, dat als „haer Ed. Grootmog. in t' selve placaet gelieve te spreke „van Overhede en onderdaene haer Ed. Grootmog. daer „door niet anders gelieve te verstaen als Overhede van „dese landen en onderdaene van desen Staet waerom het „selve artikel met dien verstande oock gerustelijck van „de Suppliante van woort tot woort kan werden onder„tekent, soo keere de suppliante de welcke tot onrust „van hunne gemeentens niet gaern soude sien dat sij „ten dien eijnde door een bode of imant anders voor „UEd. Groot Agb. soude worde geciteert sig in alle „onderdanighijt tot UEd. Groot Agb. met ootmoedig „versoeck dat UEd. Groot Agb. goede gelieft te sijn „omme de suppliante te permitteere om het gevolge „en ter voldoeninge van het opgemelde placaet het selve „darde artikel in voege voorschreve binne korte en be„paelde tijt buijte citatie of geregtelijcke dagvaerding „te komen ondertekene en in welcke verwagting hebbe

„sij de eer van met diepe respect en alle onderdanighijt
„sig te teekene

Ed. Groot Agb. Heere

UEd. Groot Agb. Heere

onderdanigste Dienaere
en getrouste Onderdane

Was getekent: HENDRICK GRASPER,

JOANNES SCHOUWE,	HENRICUS REINIERSE, §
JAN DE JAEGER,	THEODORUS BRELLIJ,
FRANC. CORN. DIEROUT,	HILARION BOURDON,
FRANC. VAN DEN HEUVEL,	ENGELBERTUS BROUWER,
JOAN CRAMER,	ADRIANUS VAN KOUWENBERG,
JOAN RADEMAKER,	FRANC. VAN DEN BOLCK,
JOES DE LONGAS,	ANTONIUS DE ROIJ,
FRANC. VAN MUNNICKHOVE,	JACOBUS JANSENS,
PETRUS VAN DEN BRANDT,	JOAN HEUKELMAN,
SIMON REINIERS,	JACOBUS BROERS. [1])

§ ad mentem istius libelli mihi prelecti explicati subscribo.

De Eerw. pater Longas begaf zich met dit request ten huize van den President-Burgemeester en bood het Zijn Edel-Groot-Achtb. aan, uit naam van alle priesters en geordenden, uitgenomen den heer Top en de twee heeren Caveljieren. Zijn Edel.-Groot-Achtb. las het en keurde het goed, zeggende, dat er in het 3e artikel niets anders verzocht werd, en dat het alleen op het burgerlijke zag en op deze onderdanen van den Staat. En na eenige zamenspraak zeide gemelde Burgemeester: „wij begeeren „niet, dat gij een hair van uwe religie zult afgaan, wij

[1]) Archief, G, N°. 6.

maals heerschende godsdienst ware gewijd geweest, maar meer nog, nu die afpersende aandacht alleen op hen scheen te vallen. Op den 14^en^ Augustus 1737 hebben dan de Edel-Groot-Mog. Heeren gelieven te besluiten, dat van alle huizen welke dienden tot vergaderplaatsen of kerkehuizen van de Roomschgezinden in deze provincie, zoo in de steden als ten platten lande, het collateraal zou moeten worden betaald, driemaal in de honderd jaren. Dit scheen echter nog niet voldoende, en wat de letter van dit besluit niet aangaf, werd bij resolutie tot elucidatie den 21^en^ December daaraanvolgende er bij gevoegd: dat namelijk het collateraal driemaal in de honderd jaren betaald zou moeten worden, niet alleen van de huizen welke dienden tot vergaderplaatsen van de Roomschgezinden in deze provincie, zoo in de steden als ten platte lande, hetzij de dienst actuëel daarin werd gedaan, hetzij die eenigen tijd mogt opgeschort zijn, als zij maar tot dat gebruik geaffecteerd bleven, maar ook van de woonhuizen der pastoors of kosters, hetzij die bij de kerkhuizen stonden of daar van verwijderd waren, en van de huizen of woningen die ten voordeele van de kerkhuizen of statiën werden verhuurd, ook van de boomgaarden, erven en tuinen, tot de kerkhuizen of woningen der pastoors behoorende, en in het algemeen van alle aan het collateraal subjecte effecten en goederen, aan de kerkhuizen of zoogenaamde statiën in eigendom toebehoorende, of tot onderhoud derzelve geschikt of dienende. Voorts werd bepaald, dat op den eersten Januarij 1738 de eerste termijn tot betaling zou zijn vervallen, dat vóór den 1^en^ April daaraanvolgende een aangift dier goederen onder eed moest gedaan worden, en daarna vóór den 1^en^ Julij de betaling moest geschieden. [1])

[1]) Archief, A, 2. N°. 7, L^r^. a.

Dit was eene belasting op de goederen in de doode hand. Men nam blijkbaar in aanmerking, dat 's lands schatkist minder voordeel van zulke goederen geniet dan van andere, die herhaaldelijk, vooral door versterf, van den een op den anderen overgaan, en op die wijze ook telkens eene niet onaanzienlijke som aan het land opbrengen. Men verloor echter uit het oog, dat de zedelijke en ook de stoffelijke voordeelen, welke de goederen in de doode hand meestal aan de maatschappij bezorgen, wel kunnen opwegen tegen het veel geringere verlies, dat de schatkist zich moet getroosten. Doch hoe zouden de Edel-Groot-Mog. van 1737, in de schaal van regt en billijkheid, de zedelijke voordeelen van de kerkelijke goederen der Roomschgezinden hebben kunnen wegen? Een dikke nevel, die aan velen als licht voorkwam en als licht werd geprezen, bedekte hunne anders zoo helderziende oogen.

Deze belasting, die den naam van collateraal droeg, omdat zij zich naar de wetten op de successie regelde, moest betaald worden tot den twintigsten penning, dat is van iedere twintig één, dus: vijf ten honderd. Het was voor het Beggijnhof een zware slag; te meer daar men, geheel ten onregte, de huizen van het Hof, die aan dat Hof toebehoorden, als eigendom van de kerk beschouwde, en daarbij ook de schulden niet in aanmerking nam, welke op die huizen drukte, omdat zij niet bij hypotheek op dezelve gevestigd waren. Had men willen inzien, dat de kerk met pastorij eigendom van het Hof, en de kerk geen eigenares van dat Hof was, had men verder, ook bij de tegenovergestelde, hoewel valsche meening, ten minste eenige inschikkelijkheid omtrent de schulden willen betoonen, ofschoon zij niet verhypothekeerd waren, dan zou de belasting niet zoo zwaar

geweest zijn. Nu beliep zij voor de kerk, pastorie enz., met eene verhooging van tien per cent: *f* 3124.16. [1])

Toen in 1771 andermaal het collateraal moest betaald worden, vreesde men, dat deze belasting, volgens eene publicatie van 29 Junij 1743, het dubbele, dat is: tien ten honderd zou moeten bedragen. De Meesteressen begrepen, dat zij zich bij request aan de Edel-Groot-Mog. Heeren Staten moesten wenden, om eenen meer billijken aanslag te verwerven. Uit dit request en de daarbij behoorende memorie hebben wij voor onze geschiedenis het volgende aan te stippen. De woningen op het Hof behoorden gedeeltelijk aan particulieren en gedeeltelijk aan de communiteit. Er mogten buiten den pastoor geen manspersonen op het Hof vernachten. De communiteit moest niet alleen hare huizen, maar ook de straten, de hekken en de poorten onderhouden, en zelfs de onkosten der lantaarnen dragen, „wordende deeze Beggijnhof als „een afzonderlijk en op zich zelven staande gedeelte „van de stad geconsidereerd; 't welk niet anders, dan „door vrouwen, die zich tot eene stille en afgezonderde „leevenswijze overgeeven, zonder echter geestelijke ge„loften te doen, bewoond mag worden, en hetwelk ook „daarom des nagts geslooten wordt gehouden." Ook moest het Hof arme Beggijnen ondersteunen. Hiertoe echter was het gedurende eenige jaren niet bij magte geweest. Sedert achttien jaren had men ook den pastoor niets kunnen uitbetalen van zijne jaarwedde. De huurgelden waren gering. En zoo was men in de laatste acht jaren eene som van *f* 11200:10: ten achteren geraakt. De geheele schuld beliep *f* 15200. Ofschoon deze som niet als hypotheek op de huizen gevestigd was, daar de reglementen

[1]) Archief, A, 2. N°. 16, L^r. o.

van het Hof dit verboden, verzochten de Meesteressen, dat zij toch in zake van het collateraal als zoodanig mogt worden beschouwd. Zij wezen er ook op, dat slechts een zeer gering gedeelte van de opbrengsten der huurpenningen nu en dan tot onderhoud der kerk moest strekken, en dat alzoo, met uitzondering van de kerk en pastorij, de andere perceelen niet als geheel vallende onder de wetten op het collateraal waren aan te merken. Nogthans verzochten zij alleen, om van de belastbare waarde der huizen eene som van ƒ 15200 te mogen aftrekken, zijnde dit de schuld welke op die panden drukte.

Of dit request met een gunstigen uitslag bekroond werd, is ons niet gebleken; dit alleen zagen wij, dat op een request, van wege de administrateurs en bewindvoerders der Roomsche kerken in deze provincie bij de Staten ingediend, den 16^{en} Maart 1771 de gunstige resolutie viel, dat de Roomsche kerken met toebehooren niet begrepen waren onder de publicatie van 29 Junij 1743, en zij alzoo met het betalen van den 20^{en} penning konden volstaan. [1])

De financiële toestand was in de laatste helft der achttiende eeuw verre van gunstig. De rentegevende goederen, in zoover zij door schenking waren verkregen, hadden meestal bezwarende bepalingen aan zich verbonden; de veelvuldige herstellingen aan de huizen, die verouderden, de zware belastingen, de renten van opgenomene gelden, en andere lasten, op de goederen klevende, veroorzaakten eenen achteruitgang, die door de ruime giften van de pastoors en van sommige Beggijnen slechts eenigermate tegen te houden, maar niet geheel te keeren was.

Nu een oog werpende op de uiterlijke gedaante, zien

[1]) Archief, A, 2. N°. 7, L^{r}. a.

wij, dat de vele noodzakelijke en volbragte herstellingen of vernieuwingen het Hof merkelijk verbeterd hebben. De beek, die in het begin dezer eeuw (wij zijn nog in de achttiende), aan den Noord-westelijken hoek, het water van den Voor-burgwal een eind wegs liet binnenstroomen, is gedempt; maar bij het Spui is eene groote verandering gekomen. In de tweede helft der zestiende eeuw was het erf tusschen het Beggijnhof en het Spui geen straat meer; deze zou dan ook, nadat de straat, welke tusschen het Hof en den Voor-burgwal om de Westzijde van het Beggijnhof liep, in 1511 door dat Hof met huizen was bezet, geheel doelloos geweest zijn. Ook de brug, die weleer over de Beggijnensloot lag, was vervangen door eene plank; het erf zelf, toen even als nu, buiten het Hof gelegen, werd door de Beggijnen tegen eene jaarlijksche som als bergplaats verhuurd;[1]) maar later werd er eene brug over de sloot en over den Voor-burgwal gelegd; deze brug bestond reeds in 1597, [2]) en zoo lag er tusschen het Spui en het Hof weder eene doorloopende straat. In 1733 werd aan deze openbare straat door het Bestuur van het Beggijnhof een nieuwe toegang tot het Hof gemaakt; dit geschiedde op aanzegging van de Edele Heeren Schout en Burgemeesters, omdat de koetsen en sleden, die personen of goederen voor het Beggijnhof aanbragten of afhaalden, den doorgang in de Kalverstraat te veel hinderden. Zij konden nu op het Spui bij den nieuwen ingang komen; doch deze werd alleen geopend, als de Roomsche kerk aan- en uitging. [3]) In lateren tijd heeft men deze kleine poort bij den dag open gelaten, en zich het

[1]) Archief, A, 2. N°. 12, L^r. d.
[2]) Archief, A, 1. N°. 53.
[3]) Archief, A, 2. N°. 24, L^r. d. Vergeleken Wagenaar; *Amsterdam*.

ongerief getroost van een al te drukken overgang en eene te groote levendigheid.

Tegen de helft van de achttiende eeuw ging de financiële toestand, zooals wij boven zagen, achteruit; maar ook, en dit was rampzaliger, werkten verschillende oorzaken te zamen tot storing van den onderlingen vrede. Een zekere Margaretha van Raij, die ongelukkig genoeg onder de Beggijnen was opgenomen, maakte zich aan verregaande ongehoorzaamheid, onrust, twistzucht en kwaadwilligheid schuldig, en heeft, gedurende de laatste zestien jaren van haar leven, aan het Bestuur en eenige bewoonsters van het Hof verschillende onaangenaamheden, zelfs bij Heeren Burgemeesters berokkend. Zij overleed in 1744.

Den 8^{en} September 1745, overleed de ZeerEerw. heer Dierout, pastoor en deken. Het is opmerkelijk, dat wij in dit jaar geene aanteekening vinden over het vierde eeuwfeest van het Mirakel, dat toen inviel. Het kon niet vergeten zijn; jaarlijks toch werd de gedenkdag met een oktaaf gevierd, de Beggijnen baden de getijden van het H. Sacrament van Mirakel, het werkje van Marius was in veler handen, en nog in 1737 was bij Gerardus van Bloemen, in de „nieuwe Gekroonde Berg „Calvarië", te Amsterdam uitgegeven: eene *Memorie, volgens het Origineel, van de Processie van 't H.H. Sacrament van Mirakel uyt de H. Stede tot Amsterdam*, opgesteld den 16^{en} December 1651, naar het verhaal van Agatha Hendricx Loen, welke op laatstgenoemden tijd reeds 91 jaren oud was. [1]) Dit alles doet toch genoeg-

[1]) Archief, C, N°. 11, het origineel en de afdruk. Geen van beide stukken waren ten jare 1845 in het bezit van het Beggijnhof. Dit is de reden, waarom zij zelfs in de historisch-kritische proeve van Mgr. Pluym over het Mirakel, geene plaats hebben ingenomen.

zaam vermoeden, dat het eeuwfeest niet onopgemerkt zal zijn voorbijgegaan.

Na den dood van Pastoor Dierout werd de Eerw. heer Franciscus van den Heuvel door de Beggijnen gekozen, en den 16en September door den Hoogwaardigen heer Crivelli, Apostolischen Nuntius aangesteld. Hij nam bezit van de pastorie, en onderteekende op 15 Februarij 1746 met de Meesteressen Geertrudis Peperhoven, Maria van den Burgh en Anna Voorhout de goedkeuring op de afgeslotene rekeningen. Maar de herhaalde pogingen, om eene acte van toelating te verkrijgen, bleven vruchteloos. De stedelijke Regering bleef de admissie weigeren en eischte eenen priester, die ouder van leeftijd en Amsterdammer van geboorte was. De Apostolische Nuntius schijnt het niet oorbaar geacht te hebben, om zijn eens gegevene aanstelling te handhaven, maar stelde den ZeerEerw. heer Augustinus van Dijck aan, die reeds 28 jaren pastoor te Leiden was geweest, en die dan ook den 31en Maart 1746 door de Regering werd toegelaten. Men leest niet, dat hij door de Beggijnen is gekozen. Misschien was hij om deze reden niet aan allen welgevallig; dat althans de verhouding tusschen den nieuwen pastoor en de Meesteressen niet zeer gunstig was, blijkt uit de woorden, die onder de rekening van 1746, blijkbaar door eene der laatsten, geschreven zijn: „Het boeck is van dit jaer niet getekent omdat de „pastoor de Heer van Dijck niet beliefde te verkiesen „volgens de Regels van deze Plaas." Ook de beide volgende jaren bleef het boek ongeteekend, en eerst in 1749, keurden de pastoor en twee Meesteressen de nog niet onderteekende rekeningen dier jaren goed; maar de pastoor voegde er de aanmerking bij, dat een der Meesteressen, vriendelijk verzocht zijnde, op de reke-

ning te komen, dit heeft geweigerd. In 1751 werd pastoor van Dijck opgevolgd door pastoor Gijsbertus Ouwerogge; doch deze overleed reeds in November van het volgende jaar. Hij had echter in dat ééne jaar veel voor het Beggijnhof gedaan. Het voorbeeld toch van Margaretha van Raij had blijkbaar veel kwaad veroorzaakt; de onderlinge vrede was verstoord, eene verderfelijke uithuizigheid had den goeden geest gedeeltelijk uitgedoofd, de gehoorzaamheid en wederkeerige liefde hadden veel geleden, en de ergernis, daardoor onder de geloovigen der stad ontstaan, was niet gering. Gelukkig hadden de goede zorgen van den pastoor alles weder zoo goed mogelijk hersteld, toen na zijn overlijden de ZeerEerw. heer Jacobus De Roeper de herderlijke bediening aanvaardde. Hij was door de Beggijnen wel niet gekozen, maar na zijne benoeming door haar met algemeene blijdschap aangenomen. In bijna zeven jaren was niemand als Beggijn geprofest; nu echter begon het getal weder in bijna gelijke mate als vroeger aan te groeijen Onder de achttien Beggijnen, door dezen pastoor aangenomen, vinden wij in 1765 ook Catharina Xaveri, wier naam wij alleen vermelden, omdat zij zich op de beoefening der schilderkunst heeft toegelegd. Zij heeft met eenigen van hare tijdgenooten nog in de negentiende eeuw geleefd. Hermina Crajenschot, in hetzelfde jaar geprofest, overleed eerst in 1818.

Bij de later volgende pastoors vinden wij geenerlei melding gemaakt van eene keuze door de Beggijnen, en ook niet van eene aanneming door haar. Voorzeker zal niemand het kunnen wraken, dat het oude privilegie om een pastoor of rector te kiezen voor goed ophield, daar de kerk en de priesters van het Hof nu

niet alleen ten dienste waren voor deszelfs bewoonsters, maar ook voor alle geloovigen der stad.

De laatste drie pastoors hadden hunne aanstelling ontvangen van Mgr. Crivelli; en na het overlijden van pastoor De Roeper heeft Mgr. Ghilini, in 1772, den ZeerEerw. heer Timotheus Ewald tot zijn opvolger aangesteld. Deze heeft in zijne zestienjarige pastorele bediening slechts zes Beggijnen aangenomen, van welke een om haar gedrag het Hof heeft moeten ruimen. Na zijn plotselijken dood in 1788 werd hij door pastoor Josephus Maju opgevolgd. Deze heeft in zijn vierjarige bediening vier nieuwe Beggijnen mogen opnemen, onder welke ook zijne eigene zuster Elisabeth Maju. Hij overleed den 2en Januarij 1792, en pastoor Joannes Lesscher werd hem door Mgr. Brancadoro, aartsbisschop van Nisibe en Bestuurder der Missie, tot opvolger gegeven. Deze had reeds vijf maanden na zijne aanstelling, op den 10en Junij 1792 het bijzondere voorregt, getuige te zijn van eene hier te lande toen nog buitengewone plegtigheid. Het was Zondag onder het Oktaaf van het Allerh. Sacrament, toen Mgr. Brancadoro, met vergunning der stedelijke regering, openlijk in de kerk van het Beggijnhof het H. Sacrament des Vormsels toediende aan eene menigte van geloovigen uit de stad en van buiten.

Pastoor Lesscher heeft in de vier eerste jaren zijner bediening vier Beggijnen aangenomen, maar in de latere jaren van zijn leven zag hij haar getal niet vermeerderen. Een ander genoegen echter bood zich voor hem aan: bij resolutie van het Provinciaal Comité van Holland, genomen op den 22en Junij 1797, het derde jaar der Bataafsche vrijheid, was besloten, op de kohieren van verpondingen van de huizen der stad Amsterdam af te schrijven de verpondingen der kerken

en verdere godsdienstige gestichten van andere gezindten (dan de eertijds heerschende), volgens de gedane splitsingen. Maar meer nog lachte hem eene nabijzijnde toekomst aan, die hem, hij durfde het als zeker gelooven, weder in het bezit zou stellen van de oude kapel van het Beggijnhof, toen bijna twee eeuwen in gebruik bij de Engelsche gereformeerde gemeente. Hij zag ongetwijfeld in zijnen geest het altaar weder verrijzen onder de hooge bogen dier altijd geliefde kapel, en hij verheugde zich reeds in het plegtige feest eener nieuwe inwijding. Die blijde vooruitzigten gaven hem kracht, om de zorgen en moeiten, welke hij zich in dezen zou moeten getroosten, met eene vreugdevolle bereidvaardigheid aan te nemen. De goede man kon niet vermoeden, dat hij aan zijnen opvolger niet anders dan teleurgestelde verwachtingen zou nalaten. Nooit had hij kunnen denken, dat bijna 70 jaren later de hoop om in het oude bezit hersteld te worden, menschelijkerwijze geheel zou vervlogen zijn. De beschrijving der droevige, vreemdsoortige teleurstellingen, wij zouden bijna zeggen der geheime kuiperijen, waaraan het Beggijnhof scheen ten doel te staan, behoort tot de geschiedenis van het volgende tijdvak.

(Wordt vervolgd.)

TOELICHTING

VAN EENIGE

ZONDERLINGE MEENINGEN.

Gelijk vroeger door ons werd aangemerkt, is de vraag naar de betrekking tusschen Kerk en wetenschap, godsdienst en wetenschap, geloof en rede enz. eene dier vraagstukken welke de Nederlandsche Hervormde kerk niet weinig in beweging brengen; zelfs heeft die vraag aanleiding gegeven tot een vinnigen strijd tusschen twee hoogleeraren van dezelfde hoogeschool D^{r}. J. J. Doedes en M^{r}. C. W. Opzoomer.

De heer Opzoomer is niet een der geringste lichten waarop Utrechts hoogeschool zich verheffen mag; hij wordt geroemd als de grootste onzer hedendaagsche wijsgeeren en heeft zelfs de eer, om als het hoofd eener school genoemd te worden, waardoor hij in zekeren zin eene reuzengestalte heeft verkregen; hieruit kan men opmaken, van hoeveel gewigt het gevoelen van dien Meester

der wetenschap te achten is en met welke gespannen verwachting wij Opzoomers *Nog eens oud of nieuw, antwoord aan Dr. J. J. Doedes* ter hand namen, hopende, daarin iets belangrijks te vinden, wat tot de oplossing der zoo betwiste vraag zou kunnen leiden.

Dat Opzoomer het gewigt van den strijd niet gering acht leert hij op bl. 5, waar hij zegt: „in het overige „van mijn schrijven kan ik alleen aan de zaak denken, „een zaak zoo ernstig en zoo heilig, dat het in den „strijd over haar de hoogste belangen der menschheid „geldt." De eerste bladzijden waren aan het persoonlijke gewijd en bevatten een zeer vleijend compliment aan zijnen collega.

Als man der wetenschap bij uitnemendheid treedt hij op als verdediger van de regten der wetenschap, doch het beginsel, door hem aangevoerd, om den strijd tot een goed einde te brengen, kwam ons zóó vreemd voor, dat wij het aanstonds onder de *zonderlinge meeningen* dachten te moeten rangschikken. Onze lezers mogen zelve oordeelen, of de weg, dien hij insloeg, niet een zeer zonderlinge is.

Welke is die weg? Opzoomer wil de twistende partijen zoo ver mogelijk van elkander verwijderen, aan ieder zijn eigen gebied aanwijzen, waarop hij zich vrij mag bewegen, en dan vooral niet toelaten, dat de een inbreuk make op het gebied van den ander.

Hij begint daarom met godsdienst en wetenschap te scheiden: „Ik heb genoeg geleerd van het leven en van „de geschiedenis om de godsdienst niet lager te stellen „dan de wetenschap, die mij de wereld, den zamenhang „van al het eindige doet kennen" (bl. 10).

„Zoo is het mijne leus: God én de wereld, en daarom „ook: godsdienst én wetenschap" (bl. 11).

Dat wil met andere woorden zeggen: „het gebied van „de godsdienst is het goddelijke, God, en daarmede heeft „de wetenschap niets te maken, want het gebied der „wetenschap is de wereld, de zamenhang van al het „eindige. Evenzeer dus als God en wereld gescheiden zijn, „zijn ook godsdienst en wetenschap gescheiden."

Die scheiding drijft de hoogleeraar zelfs zóó ver, dat hij in den mensch twee vermogens vindt, waarvan het eene moet dienen voor de godsdienst, het andere voor de wetenschap: „strijdende voor de regten van het *ver-* „*stand*, zie ik de regten van het *hart* niet voorbij." d. i. de godsdienst is eene zaak van het hart; de wetenschap eene zaak van het verstand.

En dat wij den meester goed begrepen, hoe zonderling die meening ook velen, wier oog nog niet bedorven is door de nieuwere wetenschap, moge toeschijnen, blijkt, onzes inziens, duidelijk uit het volgende: „Eerst waar „de godsdienst een geheel andere zaak, een geheel an- „der veld had dan de wetenschap, was zelfs de MOGE- „LIJKHEID van strijd verdwenen;" en — „er was nu plaats „voor twee wereldbeschouwingen, de eindige en onein- „dige, die zich met elkander konden vereenigen, zonder „elkaar ooit tegen te spreken. Alle strijd verviel, zoo- „dra het gebied der godsdienst een geheel ander werd „dan het gebied van kennis" (bl. 13).

Zoo zijn de eigen woorden van den hoogleeraar Opzoomer; zelfs de *mogelijkheid* van strijd is verdwenen, alle strijd verviel, zoodra het gebied der godsdienst een geheel ander werd dan het gebied van kennis.

Wij bekennen, dat het ons moeite kost, den meester in die absolute scheiding zelfs in de gedachte te volgen, dewijl wij gewoon zijn, onze gedachten aan de werkelijkheid te toetsen, en niet onze abstractiën voor de werke-

lijkheid uit te geven. En dat wij hier weder met eene kolossale abstractie te doen hebben, is bij een weinig nadenken voor ieder eenvoudig gezond verstand duidelijk. Laat ieder het beproeven, om *verstand* en *hart* zóó absoluut te scheiden, als het hier verlangd wordt; met het verstand kenne men alleen de wereld en het eindige, zonder zijn hart er aan te hechten, en met het hart beminne men alleen God, zonder Hem te kennen met het verstand. Wie is in staat, zijn eene *ik* in die twee *absolute ikheden* te verdeelen, van welke de eene slechts denkt, en de andere slechts gevoelt, zonder dat die gedachte of dit gevoel ooit met elkander in aanraking kunnen komen en op elkander eenigen invloed uitoefenen?

Het is dan ook niet te verwonderen, dat de eene hoogleeraar aan den anderen durft verwijten, dat hij geen begrip heeft van wetenschap: „Niet alleen het „begrip van wetenschap, ook het begrip van weten is „oneindig ruimer. Of is er geen andere kennis dan de „hoogste graad van kennis? Is er geen ander weten, „dan het hoogste weten, de zekerheid? Gelden dan de „lagere graden van kennis allen voor niets? Is er, naast „het zeker weten, dan geen weten met waarschijnlijk- „heid? En is het getal van de graden dier waarschijn- „lijkheid niet oneindig groot? Gij schijnt alleen het weten „met volmaakte zekerheid te kennen, waar men dit niet „heeft daar is geen wetenschap, daar weet men niet, „maar is men onwetend" (bl. 72). Aldus vraagt de hoogleeraar van de wijsbegeerte, de wetenschap der wetenschappen, aan den hoogleeraar der godgeleerdheid, en geeft ons daardoor de gelegenheid, van hem te vernemen, wat de wetenschap is. Zoo zal het welligt duidelijker worden, hoe „het gebied der godsdienst een „geheel ander werd dan het gebied der kennis."

Als wij deze vragen nader beschouwen, zouden wij zeggen, dat de heer Opzoomer naar het ander uiterste schijnt te streven van hetgeen hij aan zijn collega verwijt; terwijl immers volgens hem de heer Doedes *het weten met volmaakte zekerheid* alleen wetenschap schijnt te noemen, schijnt de heer Opzoomer integendeel den naam van wetenschap te willen geven *aan iederen graad van kennis*; „het begrip van wetenschap, ook het begrip „van weten is oneindig ruimer"; laten wij vooral letten op dat echt wetenschappelijk woord *oneindig*, hetwelk zoo geschikt is om ons een juist begrip te geven van hetgeen de meester onder wetenschap verstaat.

Men denke echter niet, dat men hier het juist begrip van wetenschap te zoeken heeft; de meester, om allen strijd onmogelijk te maken, is gewoon, zich zoo ver mogelijk van zijne tegenpartij te verwijderen, en dat juist is hetgeen hij hier gezocht heeft.

Wetenschap is hem geheel iets anders dan iets weten: „de wetenschap (zegt hij op bl. 76) is meer, is iets „anders dan de som van wat wij stellig, absoluut zeker „weten." Herinneren wij ons, dat degene die ons hier wil zeggen, wat de wetenschap is, is een leeraar in de wijsbegeerte, die meermalen reeds dezelfde stof overwogen en behandeld heeft en dus moeijelijk zal falen in de uitdrukking zijner gedachten, zoodat wij wel de meeste aandacht aan zijne woorden mogen schenken; daar en boven wil hij een collega teregt wijzen, die „alleen het „weten met volmaakte zekerheid schijnt te kennen", en maakt daarbij het publiek tot beoordeelaar en beslisser van het geschil; voorzeker wel reden voor een hoogleeraar, om zijne woorden te wikken en te wegen. En wat verkondigt ons dan die hoogleeraar omtrent de wetenschap? „Zij is," zegt hij, „meer, zij is iets anders

„dan de som van wat wij stellig weten." Welke orakeltaal vol dubbelzinnigheid! In welke nevelen van abstractie schijnt hij op te willen varen, om het groote geheim aan het oog der menigte te onttrekken! De wetenschap is meer dan.... de wetenschap is iets anders dan...! Wat is zij dan meer of iets anders? Heeft de meester ook goedgevonden, om ons dit raadsel op te lossen?

Doch vragen wij (want vragen is immers geoorloofd): *wat* is de wetenschap meer, *wat* is zij anders dan de „som van wat wij stellig, absoluut zeker weten"? Ook op die vraag vonden wij geen antwoord; maar in plaats van te zeggen: zij is: antwoordt het orakel: *zij geeft aan ons geheele denken eene rigting.* Een zeer wetenschappelijk antwoord op de vraag: wat is de wetenschap?!

Wij zouden dit antwoord welligt aldus ter verduidelijking mogen aanvullen: Van wetenschap en weten hebt gij, collega, geen begrip; dat is de zaak van de mannen der wetenschap; maar ook ik *weet het niet*, of liever wil het geheim niet aan de menigte bekend maken, zij zoude te verlicht worden, als wij dat licht lieten schijnen; maar ik zal u zeggen wat de wetenschap doet: „zij geeft aan ons geheele denken eene rigting."

Wij noodigen den lezer uit, om de duidelijkheid van de Opzoomeriaansche wetenschap te bewonderen; hoeveel is hier niet te vragen: *zij geeft eene rigting*, hoe onbestemd! *aan ons*, is dat alleen Opzoomer c. s. of alle menschen? GEHEELE denken!

Welligt kan het volgende nog iets tot nadere verklaring aanbrengen: „Er is een groot verschil tusschen „een man, die vele door niemand betwiste stellingen weet „en een wetenschappelijk man.... Een wetenschappelijke „geest bezielt hem alleen, die voor geen enkel deel der „wereld onverschillig is, die van *de* wetenschap in haar

„geheel, in haren vollen omvang, genoeg heeft geleerd, „om innig vertrouwd te zijn met haar doel en met den „weg, waarop zij wandelt, om dat doel te bereiken.... „Hij alleen is een wetenschappelijk man, die zich in „de rigting der wetenschap voortbeweegt, en die niet op „den eenen weg een stap vooruit gaat, om op den ande„ren weg twee stappen terug te gaan" (blzz. 77 en 78).

Is het u nu duidelijk, wat de wetenschap van Opzoomer is, wat hij u niet regtstreeks wilde zeggen, maar u doen gevoelen? Zeker, zeker zij is iets meer, iets anders dan hetgeen wij weten; Zij is *een geest*, *zij geeft een rigting aan ons geheele denken*, *zij heeft een doel*, *zij beweegt zich immer voort op den weg*, *waarop zij wandelt*, *om dat doel te bereiken; zij beweegt zich in ééne rigting; gaat altijd vooruit*, *nooit achteruit. Een wetenschappelijk man is hij*, *die zich door haar laat geleiden*, *die van haar leert*, *zich in hare rigting beweegt.* Zij schijnt inderdaad eene godheid van het moderne heidendom, die de hoogescholen rondreist, de hoogleeraren bezielt en aanstelt tot hare organen en onder hen vooral ONS, namelijk Opzoomer C. S. *Est Deus in nobis*, *agitante calescimus illo!* Zij is DE *wetenschap;* niet wat wij weten, al weten wij het absoluut zeker; voorzeker, meester, wij herkennen de godheid, die gij aanbidt, doch die geen godheid is; de valsche, ongekende en verborgene godheid, die zich voor den God der wetenschap wil uitgeven en in de plaats stellen van den Heer, die de God der wetenschappen is, en die alleen wijsheid en wetenschap aan de menschen kan geven. Doch als wij vragen: wat is wetenschap? vragen wij niet naar de goddelijke wijsheid, maar naar de menschelijke wetenschap.

Doch die valsche godheid is zoo duidelijk in alles zigtbaar, èn in het doel èn in den weg, dien zij bewan-

delt èn in hetgeen zij leert, dat wij geenszins kunnen geacht worden, hier mis te tasten.

Welke is de rigting der wetenschap? vraagt Opzoomer, en aanstonds verraadt hij haar doel: God te onttroonen en zich zelve voor God in de plaats te stellen. „De rig-„ting der wetenschap is in het leven der natuur de ver-„vanging van het persoonlijke door het onpersoonlijke, „in het leven van den mensch en de maatschappij de „vervanging van het goddelijke door het menschelijke, „OVERAL de vervanging van het oneindige door het „eindige, van het bovennatuurlijke door het natuurlijke."

Zietdaar het doel van den geest, die den wetenschappelijken man Opzoomer en zoovelen met hem bezielt; zietdaar de rigting, waarin hij zich voortbeweegt en den weg, waarop hij zich naar het groote doel laat geleiden: niets te weten van het persoonlijke, noch van het goddelijke, noch van het oneindige, noch van het bovennatuurlijke. Is dat niet de moderne godheid, wetenschap?

Doch die geest, die hem niets weet te zeggen omtrent het oneindige, het goddelijke, het bovennatuurlijke, het persoonlijke, voor wien het goddelijke dus zoo goed als niet bestaat, „huldigt" in dat eindige, waarvan alleen hij weet, „een ijzeren noodwendigheid" (bl.85), en tracht dus, zooveel hij kan, de natuur, den mensch, de maatschappij tot God te verheffen. „Als gij vermogt", zoo schrijft de heer Opzoomer (bl. 80), „ons „die wet der causaliteit, die onbeperkte noodwendig-„heid van al wat geschiedt te ontnemen, dan zou de „vaste grond onder onze voeten zijn weggezonken, en „wij zouden afscheid nemen van de wetenschap, over-„tuigd, dat waar geen wetten buiten ons zijn ook geen „wetenschap in ons denkbaar is." Die wetenschap, die niets kent dan het eindige, „die mij de wereld, den

„zamenhang van al het eindige doet kennen", is geen wetenschap meer, is niet denkbaar in ons, indien niet alles geschiedt met *onbeperkte noodwendigheid*! indien dat eindige, die wereld niet door ONBEPERKTE *noodwendigheid* beheerscht wordt! Die wetenschap is niet te vreden met noodwendigheid in het eindige, zij vordert en ziet ONBEPERKTE *noodwendigheid* en wel in al wat geschiedt. Wat is dat anders dan het eindige veroneindigen, de wereld met wat er in is tot God maken?

Die wetenschap strijdt dus met zich zelve, in zooverre zij zegt, niets dan het eindige te kennen en dan weder aan dat eindige eene onbeperkte noodwendigheid toeschrijft, welke het noodzakelijk oneindig maakt, ja zelfs die onbeperkte noodwendigheid in het eindige ziet, terwijl zij erkent, van het oneindige niets te weten.

Zij strijdt tegen de geheele bestaande orde, want, ofschoon *onze* kennis van het goddelijke, het oneindige, het bovennatuurlijke hier geene volmaakte kennis kan wezen, omdat ons kenvermogen eindig en beperkt is, zijn wij daarom niet geheel zonder kennis en wetenschap van God, den oneindige. [1]) En al wordt het eindige door geene *onbeperkte noodwendigheid* beheerscht, is er toch orde en noodzakelijkheid genoeg, dat het een voorwerp van onze wetenschap zijn kan. „*Orde*", zegt de H. Thomas, „*wordt voornamelijk gevonden in de zaken en „komt daaruit tot onze kennis*"; [2]) nu, die eenheid en orde te zien, welke God in de zaken gelegd heeft, dat is immers wetenschap.

En met zulke wapenen denkt men de overwinning te behalen in den strijd voor de waarheid; en met zulk

---

[1]) Men zie Dl. XIX, blzz. 333, vv. over de natuurlijke Godskennis enz

[2]) *Summa Theol.* II. 2, XXVI, A. 1, ad 2.

licht meent men de duisternis der dwaling te verdrijven; en door zulke mannen worden de toekomstige burgers en bestuurders van den Nederlandschen Staat gevormd.

Dat zal dan de ware wetenschap zijn: zij, die niets weet van het goddelijke, niets van het persoonlijke, niets van het oneindige, niets van het bovennatuurlijke; die in al wat geschiedt geen vrij bestuur van eene goedertierene, goddelijke Voorzienigheid zien kan, maar een ijzeren noodwendigheid huldigt. Voorzeker, het is wel een geest, die eene rigting gegeven heeft aan dat geheele denken; maar, helaas! niet de Geest der Waarheid, integendeel de vader der leugentaal en des bedrogs. Is hij niet kenbaar aan de uitsluiting van God buiten de wereld, aan de wanorde en tegenstrijdigheid, die hij voortbrengt, maar vooral aan de heerschappij, die hij onder den naam van *de wetenschap* zich over den geest des menschen wil toeëigenen, en die hem door de mannen der valsche wetenschap wordt toegekend?

Als wij dergelijke zaken lezen, komt ons dikwerf de vraag op de lippen, of zij die dit schrijven zelve wel begrijpen hetgeen zij schrijven? Of hunne rede wel helder ziet in die duisternis en tegenstrijdigheid? Of zij inderdaad niet zoo geheel onder den invloed van dien valschen geest zijn, dat zij de kracht hunner eigene rede verloochenen en daardoor de duisternis en tegenstrijdigheid, die nogtans zoo duidelijk zijn, niet bemerken? Gelukkig roemen wij dan den Katholiek, die met vrije overtuiging zijn rede in de gehoorzaamheid des geloofs en van het goddelijk gezag der Kerk gevangen geeft; dat geloof, dat de rede niet uitdooft of bederft, maar *van alle dwalingen bevrijdt, en haar door de kennis der goddelijke zaken wonderlijk verlicht, versterkt en vervolmaakt.*[1])

[1]) Encyclica: *Qui pluribus*, 9 Nov. 1846.

Wij zeggen: met vrije overtuiging, want, gelijk Z. H. Pius IX uitdrukkelijk verkondigt, „de menschelijke „rede, om in eene zaak van zóóveel belang niet be„drogen te worden en te dwalen, moet het feit der „goddelijke openbaring zorgvuldig onderzoeken, opdat „zij zeker zij, dat God gesproken heeft en zij Hem, „gelijk de Apostel wijsselijk leert, redelijke gehoor„zaamheid geve. Wie toch weet niet of kan niet weten, „dat men aan God, als Hij spreekt, alle geloof verschul„digd is? en dat niets met de rede zóózeer overeenstemt „dan toe te stemmen en vastelijk te hechten aan het„geen men zeker weet, dat door God, die noch bedro„gen kan worden noch bedriegen kan, geopenbaard is?" [1])

Doch hoe is die overtuiging nog mogelijk bij hen die zooverre reeds hunne rede verloochend hebben, dat zij als de hoogste wetenschap, d. i. de hoogste kracht der menschelijke rede, verkondigen: van God en het goddelijke niets te weten. Helaas! zij willen God niet meer kennen! En toch verkondigt hun hunne eigene rede als laatsten en eersten grond der dingen niets anders dan God zelven, en zijn zij gedwongen, te erkennen, dat zonder het bestaan en de kennis van God geene voltooijing der rede, d. i. geene wetenschap mogelijk is.

Laten wij nog een paar voorbeelden aanhalen van die verwoesting welke de geest der dwaling in 's menschen rede aanrigt.

Wie weet niet, dat Busken Huet en Harting twee alleruitstekendste geesten zijn, doch, helaas! zóózeer door de nevelen der dwaling omwikkeld, dat zij van het licht der waarheid niets meer onderscheiden, en

[1]) t. a. p.

ofschoon nu of vroeger van beroep godsdienstleeraren, van de godsdienst niets meer begrijpen? En wie is daarvan de schuld? Wie anders dan de valsche geest, onder wiens invloed zij gevormd zijn, en nog altijd gebukt gaan; die valsche wetenschap, die aan onze academiën heerscht en, in plaats van de geesten tot de waarheid te brengen, ze van de waarheid verwijdert, niet leert, op te bouwen en zich in de waarheid te verblijden, maar af te breken en te vernietigen wat nog van godsdienstige waarheid in de Hervormde kerk is overgebleven.

Ziethier de getuigenis van Busken Huet in zijn *Ongevraagd Advies* (1866, blzz. 81—82): „Geheel ben ik „het met Réville eens, dat er geene geopenbaarde „waarheden bestaan, en ook door mij wordt de Chris„telijke revelatie voor denkbeeldig gehouden..... Niet „de ons omringende werkelijkheid, niet ons denken, „maar alleen onze verbeelding doet ons aan God geloo„ven; en al hetgeen de moderne theologen ons van „hunne redelijke godsdienst verhalen is woordenspel „of grootspraak." Gelooft hij nog aan God, dan is dit het werk zijner VERBEELDING, niet zijner rede, noch zijns harten; de Christelijke revelatie, d. i. dat God zich geopenbaard heeft door de menschwording van Christus, den Zoon Gods, houdt hij voor DENKBEELDIG, d. i. niet werkelijk gebeurd. Wij zien hier dezelfde nieuwere wetenschap, die getuigt, niets te weten van God en van Zijne liefdevolle beschikkingen tot den mensch; het is, alsof God en het goddelijke werk voor haar niet meer bestaat. Wat hij verders van de moderne theologen zegt: dat hetgeen zij ons van hunne redelijke godsdienst verhalen woordenspel of grootspraak is, willen wij gaarne gelooven op de getuigenis van iemand die zóó in de geheimen der moderne theologie is ingewijd.

Maar als wij dan de uitdrukkingen zelve aandachtig nagaan, welke zonderlinge duisternis en tegenstrijdigheid schijnt dan in den anders zoo helderen geest te heerschen, zoodra het godsdienstige zaken betreft.

„Niet de ons omringende werkelijkheid, niet ons „denken maar alleen onze VERBEELDING doet ons aan „God gelooven." Busken Huet heeft vergeten te zeggen, of onder dat woordje *ons* alleen hij en Réville begrepen zijn, of alle menschen; doch daar hij hier iets onmogelijks zegt, doet het er weinig toe, of wij aan hem alleen, of aan allen denken.

Het eerste wat hier onze aandacht vordert is het woord *geloof*; wat beteekent dat woord als men zegt, ik geloof aan God of ik geloof in God? „Gelooven", gelijk de Catechismus van het Concilie van Trente zegt, en deze heeft gezag, „beteekent hier niet meenen, „oordeelen, vermoeden; maar, zoo als de H. Schrift „leert, heeft dit woord de beteekenis eener allerzekerste „toestemming, waardoor de geest aan God, zijne gehei„men openbarende, vastelijk en volhardend zijne toe„stemming geeft. Weshalve hij gelooft, (wat tot ver„klaring dezer plaats dient) die van iets zonder eenige „aarzeling zeker en overtuigd is."

Dat geloof wordt vervolgens genoemd een *geloof aan God*; hoe moeten wij die uitdrukking hier verstaan? Beteekent het: dat wij gelooven, dat er een God is? of dat wij gelooven aan God, die zich openbaart door ons zijne geheimen mede te deelen? of (wat het ook kan beteekenen) dat ik niet slechts God geloof met het hart en Hem belijde met den mond, maar met den meesten ijver en godsvrucht naar Hem, als het hoogste en volmaaktste goed, streve?

Dat *gelooven aan God* nu, in welken zin ook genomen,

wordt in ons voortgebragt, volgens Busken Huet „niet „door de ons omringende werkelijkheid, niet door ons „denken, maar alleen door ONZE VERBEELDING." Hoe dat mogelijk is, zal hij, die het ons verzekert, beter kunnen verklaren dan wij het kunnen begrijpen. Voor ons is het echter eene onmogelijkheid, eene tegenstrijdigheid, dat het geloof een werk van onze verbeelding zoude zijn. Die allerzekerste toestemming is het werk van onzen geest en de goddelijke genade; en de beweegreden van dat geloof (motivum fidei) is de redelijke overtuiging, dat God, die niet kan falen noch bedriegen, gesproken heeft, en wij aan God, als Hij spreekt, alle geloof verschuldigd zijn; dat Hij het hoogste goed is, tot welks genot wij geroepen zijn, buiten wiens bezit voor den menschelijken geest geen rust mogelijk is.

Wij betwijfelen zeer, of Busken Huet zelf wel begreep, wat hij daar neder schreef.

Niet het geloof aan God, maar het geloof aan goden, het veelgodendom, de afgoderij, is een werk der verbeelding. „De groote en eerste bron der afgoderij", zegt Broere, „is imaginatie, zij wilden God persoonlijk zien." [1]) En nu in het tijdperk der rede, en vooral der Christelijke rede, die afgoderij niet meer mogelijk is, zoude men het geloof aan God willen doen doorgaan voor een werk der verbeelding? Het geloof aan God, den zuiveren oneindigen Geest, de hoogste Eenheid en Orde, die door geen beeld kan afgebeeld worden, en door den menschelijken geest gekend wordt als de hoogste oorzaak van al wat bestaat, als oneindig ver alle eindige vol-

[1]) „Zou dat niet weder Jupiter, Apollo, Mercurius en wie meer „zijn, indien slechts de tijd der verbeelding niet lang voorbij was, en „de mensch in deze ontwikkelingen niet zijn eigen goddelijke krachten „aanschouwde, niet zich zelven aanbad?" *De Katholiek*, Dl XXI, bl. 22.

maaktheid te boven gaande, en door van het eindige, al wat eindig en vooral al wat stoffelijk is te verwijderen!

Wat is de reden? Men wil God persoonlijk zien en dat kan men niet in dit leven; ofschoon men, daartoe bestemd zijnde door God, eens tot die gelukzaligheid zal komen, als men zich er niet vrijwillig van uitsluit. In dit leven kunnen wij alleen door *behulp* der zinnen en dus ook der verbeelding tot God komen en van Gods wezen kennen, voor zoo verre dit in de schepselen is uitgedrukt; maar wij *zien* God noch met de zinnen, noch met de verbeelding, noch zelfs met de rede; „maar", zegt de H. Thomas (*S. Theol.* I. XII. 12.), „omdat de „zinnelijke dingen uitwerkselen zijn, van de oorzaak „afhankelijk, kunnen wij daaruit er toe komen om van „God te kennen of Hij is, en om van Hem te kennen „wat Hem noodzakelijk toekomt, voor zoover Hij de „eerste oorzaak is, alles wat Hij veroorzaakt heeft te „boven gaande." En die kennis is eene kennis van het verstand, van de natuurlijke rede. Volmaakter dan deze kennis is het geloof, dat, gelijk Thomas zegt, eene „kennis [cognitio quaedam] is, in zooverre het verstand „door het geloof bepaald wordt bij iets wat gekend „kan worden" (ald. Art. 13). Dat de kennis die wij van God hebben door de genade volmaakter is dan die door de natuurlijke rede, bewijst de H. Thomas aldus: „De kennis die wij door de natuurlijke rede hebben, „vordert twee zaken: beelden, van het zinnelijke geno- „men, en het natuurlijke intelligibele licht, krachtens „hetwelk wij de verstandelijke voorstellingen daarvan „aftrekken.

„En omtrent beide wordt de menschelijke kennis door „de openbaring der genade geholpen. Want het natuur-

„lijke licht van het verstand wordt verlicht door instor-
„ting van het genade-licht; en soms ook worden in
„'s menschen verbeelding van Gods wege beelden ge-
„vormd, welke de goddelijke zaken beter uitdrukken
„dan die welke wij van het zinnelijke nemen, als blijkt
„in de profetische gezigten; en soms ook worden van
„Gods wege sommige zinnelijke zaken gevormd, of ook
„woorden, om iets goddelijks uit te drukken, gelijk bij
„het Doopsel de H. Geest gezien werd in de gedaante
„eener duive, en de stem des Vaders werd gehoord:
„*Deze is mijn beminde Zoon.* Matth. III, 17" (ald. Art. 13).

Besluiten wij met hetgeen de Catechismus van het Concilie van Trente zoo schoon over de voortreffelijkheid van het geloof zegt: „Hieruit nu mag men de waardigheid
„en voortreffelijkheid der Christelijke wijsheid en uit haar,
„hoe veel wij aan de goddelijke goedheid verschuldigd zijn,
„leeren, daar het ons gegeven is, aanstonds tot de kennis
„der alleruitstekendste en zeer te begeeren zaak als langs
„de trappen des geloofs op te klimmen. Hierin toch ver-
„schillen veel van elkander de Christelijke wijsbegeerte
„en de wijsheid dezer eeuw, dat deze door de leiding
„van het natuurlijke licht alleen, van de uitwerkselen
„en van hetgeen door de zinnen wordt waargenomen
„langzaam voortgaande, slechts na langen arbeid, naau-
„welijks ten laatste het onzigtbare Gods aanschouwt
„en de eerste oorzaak en bewerker van alles erkent en
„begrijpt: de andere daar en tegen scherpt zoodanig
„den menschelijken geest, dat hij zonder eenige moeite
„in den hemel doordringen en, door den goddelijken luister
„verlicht, eerst de eeuwige bron des lichts zelve, ver-
„volgens wat daaronder gesteld is, kan aanschouwen,
„zoodat wij met de hoogste voldoening der ziel onder-
„vinden, dat wij geroepen zijn *uit de duisternis tot het*

„*wonderbare licht*, gelijk de Vorst der Apostelen zegt, [1]) „en, geloovende, van onuitsprekelijke blijdschap opsprin- „gen. Te regt dan belijden de geloovigen allereerst, dat „zij in God gelooven, wiens majesteit wij, volgens Jere- „mias' gezegde, [2]) onbegrijpelijk noemen. Want, gelijk de „Apostel zegt, [3]) Hij bewoont een ontoegankelijk licht, „hetwelk niemand der menschen gezien heeft, maar ook „niet zien kan; toen Hij immers tot Moses sprak, zeide „Hij: *de mensch zal Mij niet zien, en leven.* Want opdat „onze geest tot bij God, boven wien niets verhevener is, „kome, is het noodzakelijk, dat zij geheel van de zinnen „afgetrokken zij; waartoe wij het vermogen in dit leven „natuurlijker wijze niet hebben."

Zóó verre is het er van af, dat, gelijk Busken Huet verzekert, *alleen onze verbeelding ons aan God gelooven doet.*

Eer nemen wij de bekentenis aan zijner onwetendheid, dat hij namelijk niet meer weet, wie God is, noch wat gelooven is, en nog minder, wat gelooven aan God is. En dan moeten wij die allerverhevenste wetenschap en wijsheid betreuren, waarvan de Apostel spreekt in zijn brief aan de Romeinen (I, 21). „Alhoewel God ken- „nende, hebben zij hem echter niet als God verheerlijkt „of gedankt; maar zij zijn ijdel geworden in hunne „gedachten, en verduisterd werd hun onverstandig hart; „voor wijzen zich uitgevende, zijn zij dwaas geworden — „en zij hebben de heerlijkheid van den onbederfelijken „God verwisseld met de gelijkenis eens beelds van een „bederfelijk mensch, en van vogelen, en van viervoetige

[1]) I Pet. II, 9.
[2]) Jer. XXXII, 19.
[3]) I Tim. VI, 16.

„en van kruipende dieren. Daarom gaf God hen over „aan de lusten huns harten enz." En ons blijft niet over dan Hem, die ieder mensch, komende in deze wereld, verlicht, te smeeken, dat Hij ook de duisternissen van die uitstekende geesten verlichte, opdat zij den éénigen waren God en dien Hij gezonden heeft, Jesus Christus, erkennen. Zouden zij nog naar de kennis dier waarheid verlangen?

Wat wij van den heer Harting willen mededeelen is genomen uit het door hem geschrevene in *De Tijdspiegel* van Januarij 1866, onder den titel van: *Het Evangelie naar Johannes, ook van Johannes?* De beslissing van de vraag, of het vierde Evangelie van den Apostel Johannes is, schijnt voor de moderne theologie zóó gewigtig, dat met de bevestiging daarvan het geheele moderne gebouw gevaar loopt, in te storten. Voorzeker reden genoeg, om alle wetenschappelijke krachten tegen dat zoo gewigtig bolwerk te verzamelen, en ten minste te pogen, om deze overlevering der eeuwen af te breken. Voor den Katholiek heeft deze vraag minder belang; hij gelooft aan de goddelijke ingeving der Heilige Schrift, en weet, dat tot die Heilige en onfeilbare Schrift en het woord Gods het Evangelie volgens Joannes behoort. Toch is het voor hem een genoegen, te zien, hoe God zelfs de natuurlijke middelen gebezigd heeft, om aan zijn werk kracht te geven, en den grondslag zóó hecht en sterk heeft gemaakt, dat alle poging van menschelijke wetenschap daartegen ijdel is.

Ieder gezond verstand begrijpt gemakkelijk, dat, om te bewijzen, wie de schrijver is van een boek, de *uitwendige getuigenissen* het eerst in aanmerking behooren

te komen, en dat de inwendige getuigenissen, hoe gewigtig ook, slechts tot bevestiging kunnen dienen. Professor Beelen zegt: „Dat het Evangelie, 't welk „den naam van Joannes draagt, in waarheid een ge„schrift van zijne hand is, daarvoor getuigt de gan„sche Oudheid eenstemmig; en het is er zoo ver af, „dat er in dit geschrift iets voorkome, 't welk niet „strookt óf met hetgeen wij van elders weten aangaande „den persoon van Joannes, óf met den tijd waarop hij „zou geschreven hebben, dat integendeel alles daar„mede volmaaktelijk overeenstemt; zoodat *de uitwendige „of historische getuigenis voor de echtheid van het vierde „Evangelie door inwendige bewijzen allerkrachtigst wordt „bevestigd.*" Wat doen nu die magtige bestrijders met die *eenstemmige getuigenis der Oudheid*? Eene getuigenis, die alles afdoet en beslist? Men tracht die getuigenis, al is men genoodzaakt, die te erkennen, zooveel mogelijk te verduisteren, weg te redeneren en de aandacht daarvan af te leiden. Ziethier hoe de heer Harting op zijne meesterlijke wijze die taak tracht te vervullen:

„Slechts met een enkel woord zij hier ter plaatse „melding gemaakt van de *uitwendige* getuigenissen, waar„op men zich in deze zaak van weerszijden [als of de oudheid ooit een anderen schrijver genoemd had!] be„roepen heeft. Veel licht gaat daaruit toch niet voor „ons op..... Wat daarentegen latere [!] kerkelijke schrij„vers, als Irenaeus, Diognetus, Tatianus en anderen „daarover geschreven hebben, verdient, om bekende „redenen, hier weinig in aanmerking te komen. Uit „hunne getuigenissen blijkt alleen, dat de apostolische „oorsprong van het 4e Evangelie op het einde der 2e „eeuw in de meeste kerkelijke kringen erkend werd.

„Bij dezen stand der zaak schijnt aan de inwendige

„kritiek de beslissing te moeten worden overgelaten, „of en in hoeverre wij hier een werk van apostolischen „oorsprong voor ons hebben" (Blzz. 10 en 11).

De geleerde man is blijkbaar met de uitwendige getuigenissen verlegen; hij schijnt er al het gewigt van in te zien, maar heeft er belang bij, het gewigt daarvan niet al te zwaar te laten wegen. Ofschoon voor *hem* daaruit *niet veel* licht opgaat, is het toch niet geheel duisternis, al schijnt de zon niet in vollen luister op den klaren middag aan den onbewolkten hemel. Er zijn overigens getuigenissen genoeg van Irenaeus, Diognetus, Tatianus en anderen, doch dat zijn LATERE kerkelijke schrijvers, en, (zegt hij) *om bekende redenen*, verdient dat *weinig* in aanmerking te komen. Maar indien ze *weinig* gelden, dan zijn zij toch niet geheel te verwaarloozen en komen *eenigzins* in aanmerking. De *bekende redenen*, die hier alles schijnen af te doen, kunnen toegelicht worden door *De Katholiek*, Dl. XXXV, in: *De toestand van het Protestantisme, geschetst naar de Nieuwe Jaarboeken van wetenschappelijke Theologie*; in welke *Jaarboeken* de heer Harting verklaart, dat „in de beoefening der theologische weten„schap, *ieder geheel op zich zelven zal staan, zelfstandig* „*eene eigene overtuiging zal scheppen*, zonder zich om „het gevoelen van anderen te bekommeren" (t. a. p. bl. 394). De heer Harting is geen minnaar van iets aan te nemen op gezag, en daarom verdienen die getuigenissen bij hem weinig in aanmerking te komen; al blijkt er uit, „dat de apostolische oorsprong van het 4e Evan„gelie op het einde der 2e eeuw in de meeste kerke„lijke kringen erkend werd." Wij zouden zeggen, dat uit die getuigenissen blijkt, dat de geheele Kerk op het einde der 2e eeuw Joannes voor den schrijver van het 4e Evangelie hield en dat deze eenparige getuige-

nis niet weersproken werd. De Katholiek kan begrijpen, van welk gewigt zulk een eenparige kerkelijke getuigenis is: de getuigenis van eene geheele maatschappij, onder de meest verschillende volken verspreid, de overeenstemming van al hare bisschoppen, priesters, geleerden, enz. Maar voor den heer Harting gaat daaruit *niet veel licht* op; hij gelooft aan geene Kerk, aan geen gezag, aan geen kracht van getuigenis, al is zij nog zoo sterk; hij mag immers niets voor waarheid houden, wat *hij* niet door zich zelven alleen als waarheid erkent, en daarom komen zij, *om bekende redenen*, bij hem weinig in aanmerking.

En daarbij dan is de heer Harting zóó zeker [!?] van zijne zaak, dat „bij dezen stand der zaak de beslissing „aan de inwendige kritiek SCHIJNT te moeten worden „overgelaten." Inderdaad, wij gelooven, dat hij nog aarzelt, te bevestigen, dat men de beslissing aan de inwendige kritiek moet overlaten. Die getuigenissen wegen al te zwaar, getuigenissen van eenen Irenaeus, Diognetus, Tatianus en anderen, vooral van eenen Irenaeus, die ons de getuigenis verkondigt van de kerken van Smyrna en Ephese, en van den H. Polycarpus, een leerling van den H. Joannes. Zoude de heer Harting zijne getuigenis en die der modernen boven de getuigenis dier oudheid durven stellen?

Doch, zegt de heer Harting, „uit hunne getuigenis „blijkt alleen, dat de apostolische oorsprong van het „4e Evangelie op het einde der 2e eeuw in de meeste „kerkelijke kringen *erkend* werd", niet immers dat Joannes de schrijver is. Als wij dat willen omkeeren, zal het blijken, dat de heer Harting in zijne eigene netten gevangen is, want, al mogt nu de *inwendige kritiek* van den heer Harting en anderen beslissen, dat wij

hier geen werk van Apostolischen oorsprong hebben, dan zal immers uit hunne getuigenis alleen blijken, dat in de 19e eeuw de Apostolische oorsprong van het 4e Evangelie niet *erkend* werd, niet dat de H. Apostel Joannes niet de schrijver daarvan geweest is. En zoo blijkt het dan, volgens de getuigenis van den heer Harting, hoe ijdel het geheele werk is, waarmede de moderne theologie zich in ons vaderland bezig houdt. Zóóverre is het, helaas! gekomen, dat men niet meer naar de waarheid zoekt, ja dat men gaat getuigen, dat de waarheid niet te vinden is; want indien de getuigenissen van *latere* schrijvers, die nogtans aan het feit zeer nabij zijn, niet in aanmerking mogen komen, welke waarde zal dan de getuigenis van de allerlaatsten hebben, die, eenige eeuwen later gekomen, zich tegen de eenparige getuigenis der vorige eeuwen durven verklaren, en, terwijl zij aan geene menschelijke rede gezag toekennen, voor hunne menschelijke rede eerbied en onderwerping durven vorderen?

De reden echter, waarom uit de uitwendige getuigenissen „voor ons [den heer Harting c. s.] niet veel licht „opgaat", waarom de zoo gewigtige getuigenissen van kerkelijke schrijvers „weinig in aan aanmerking verdie„nen te komen", is te zoeken in de niet vermelde, maar toch *bekende redenen*, men houdt niet van gezag. En toch geldt het hier eene zaak, welker beslissing vooral, om niet te zeggen uitsluitend, van gezag afhangt, waaromtrent het gezag ten minste beslissend moet geacht worden.

De voornaamste en krachtigste redenen om te bewijzen wie de schrijver van eenig werk is, worden genomen uit de uitwendige bewijzen; het betreft immers

een feit, hetwelk door historische bewijzen kan en moet beslist worden.

„Er zijn drie bronnen van zekere waarheid: *het gezag*, „*de rede* en *de ondervinding.*[1]) Ieder mensch put daaruit; „ieder leert door die middelen, leert door gezag, door „rede en ondervinding. Zoo is de onmiskenbare orde, „zoo gebeurt het ieder dag, zoo ieder uur; zoo leert „het kind en de grijsaard, de eenvoudige en de geleerde, „en onveranderlijk tusschen die wetten der natuur." [De heer Harting c. s. schijnen hier een uitzondering te willen maken, en alleen door rede te willen leeren.] „Elk „dezer criteria heeft zijn eigenaardigheid. Het gezag „verzekert het naast: dat iets is; de rede verzekert het „naast: hoe iets is; de ondervinding verzekert het naast: „wat iets werkt. Zij zijn dus met elkander geenszins in „strijd, maar, analogiesch aan die innige betrekkingen „van het *zijn*, het hoedanig zijn of het *wezen*, en de „*werking des bestaans*, veronderstellen, helpen en onder- „steunen zij elkander. *Nihil est in rerum natura prærup- „tum, nihil a ceteris avulsum stare potest et diuturnitatem „habere*, zegt Cicero met waarheid, en het is voor den „wijsgeer een onbeschrijfelijk genoegen, te zien, hoe waar „gezag, klare rede en beproefde ondervinding elkander „altijd getrouw zijn, en als de drie bevalligheden „van het rijk der waarheid elkander steeds omhelzen. „Dan heeft de eene, dan de andere de eerste plaats, „naar gelang de aard is der waarheid die beslist moet „worden; maar elk behoudt den haar toekomenden in- „vloed, en de band der vereeniging wordt nimmer ver- „broken.

„De hoogste wetenschap is slechts ontwikkeling der

---

[1]) Wij halen aan: *De Katholiek*, Dl. XXVIII, bl. 69.

„eerste beginselen, en de volmaking slechts de voltooij-
„ing en verheerlijking der eenvoudigste natuur. Hoe
„meer die drie krachten of die drie middelen van waar-
„heidskennis zich ontwikkelen en volmaken, te meer
„doen zij hun eigenaardig onderscheid gelden. Over
„waarheid die onze rede te boven gaat, of historie die
„vóór ons gebeurd is, kan slechts *gezag* beslissen; wan-
„neer het op *wetenschap* aankomt in den eigenlijksten
„zin, is die beslissing aan de *rede* gelaten; en als het te
„doen is om feit bij uitnemendheid, d. i. om de stoffelijke
„natuur, dan wordt de uitspraak gevraagd aan de onder-
„vinding."

Het is duidelijk, dat wij de beslissing van het historisch feit, of Joannes, de Apostel, de schrijver is van het 4e Evangelie aan het *gezag* te vragen hebben. Dat *gezag* nu bestaat, volgens den heer Harting, al gaat daaruit voor hem niet veel licht op. Die hij als getuigen noemt, zijn mannen van erkende wetenschap en uitmuntende rede, zoodat dat gezag aan rede en ondervinding getoetst is. Zij verkondigen ons de getuigenis van eene openbare maatschappij, die hare verkondigde waarheid grondt op dat Evangelie, het voorleest in hare vergaderingen, het gebruikt ter verklaring der waarheid en ter vorming der zeden, en daarbij getuigt, het boek ontvangen te hebben van dengene, die het schreef. Wat zoude men nog meer kunnen verlangen? Vooral indien men in aanmerking neemt, dat de persoon van den schrijver van zóó weinig gewigt geacht wordt, dat men plaatsen uit de Evangeliën vindt aangehaald met deze woorden: *de Heer zegt*, *de Verlosser spreekt*, *de Waarheid zegt*, enz. met of zonder bijvoeging van *in het Evangelie*. Die oude schrijvers immers deden vooral het goddelijk gezag van Christus gelden.

Voor den heer Harting zijn die getuigenissen niet voldoende; „uit hunne getuigenissen blijkt alleen, dat „de apostolische oorsprong van het 4e Evangelie op het „einde der 2e eeuw in de meeste kerkelijke kringen „*erkend* werd." En al wordt nu die Apostolische oorsprong op het einde der 2e eeuw algemeen erkend, daaruit volgt immers niet, dat een Apostel het 4e Evangelie schreef? zoo meent ten minste de heer Harting. Hoezeer spijt het ons voor hem, dat hij gedwongen wordt, om zijne natuurlijke rede en zijn gezond verstand zoo veel geweld aan te doen. Hoe geheel anders zoude hij de zaak beschouwen, indien zijn verstand niet beneveld ware.

Het is echter niet geheel onverklaarbaar, dat de heer Harting zoo weinig waarde hecht aan de uitwendige getuigenissen, getuigenissen van zooveel gewigt „dat" de Apostolische oorsprong van het 4e Evangelie „reeds „op het einde der 2e eeuw in de meeste kerkelijke „kringen erkend werd." De heer Harting toch, en velen welligt met hem, heeft er het grootste belang bij, dat het 4e Evangelie niet van den H. Apostel Joannes zij; want, niettegenstaande hij aan geen gezag hecht, gaat het moeijelijk, het gezag van dien grooten Apostel zoo geheel te verwerpen. Nu gelooft de heer Harting niet meer aan vele waarheden die in dit Evangelie verkondigd worden, en met name niet aan de realiteit van 's Heeren opstanding, welke in dit Evangelie, indien het echt is, door een ooggetuige duidelijk wordt verkondigd, zoodat hij die wel zoude moeten aannemen. Dogmatische vooroordeelen dus benevelen den zoo helderen geest. Ter toelichting diene wat de heer Harting schreef in de *Nieuwe Jaarboeken van wetenschappelijke Theologie*, Ve deel, 2e stuk, *De Opstandingskwestie*, bl. 177: „En „zoo komen wij met hem [Dr. Prins] tot het *evangelie*

„*van Joannes*. Maar is dat echt? Zietdaar reeds terstond „eene allergewigtigste vraag! Eene vraag, door welker „toestemmende beantwoording de geheele opstandings- „kwestie als met een enkelen slag is uitgemaakt. Im- „mers, indien het op voldoende gronden kan bewezen „worden, dat het 4de evangelie afkomstig is van den „man, aan wien het wordt toegekend, dan bezitten wij „in het daardoor medegedeelde verhaal van 's Heeren „opstanding het berigt van een ooggetnige, en wel van een „volkomen bevoegd, allergeloofwaardigst ooggetuige." En als ware dit nog niet sterk genoeg, om te zeggen, dat de echtheid van dit 4e Evangelie het pleit beslecht, zoo vervolgt hij: „Dan verstomt iedere tegenspraak..... „Ja, dan wordt het inderdaad een raadsel, hoe men „(gelijk bijv. Ewald doet) met dergelijke mededeeling „van een αὐτόπτης voor zich er nog een oogenblik aan „kan denken om de realiteit van 's Heeren opstanding te „bestrijden. Maar nu; is het evangelie van Johannes echt?"

Is het niet duidelijk, dat de heer Harting, die de realiteit van 's Heeren opstanding niet aanneemt, niet kan aannemen volgens zijne moderne beginselen, er zeer groot belang bij heeft, dat het 4e Evangelie niet echt zij? De uitwendige getuigenissen, hoe gewigtig en alles afdoende ook, zal hij slechts met een enkel woord vermelden, om des te langer te verwijlen bij de *inwendige gronden*, die hem beter tot zijn doel, namelijk de onechtheid van het 4e Evangelie te bewijzen, kunnen dienen. Dat zegt hij zelf ons in het bovenaangehaalde opstel *De Opstandingskwestie*, bl. 179: „Inwendige gronden „hebben ongetwijfeld hunne eigenaardige waarde. Ik kan „mij daarvan soms met goed gevolg bedienen, om de „onechtheid van een geschrift, zoo al niet zeker, dan „toch zoo waarschijnlijk mogelijk te maken."

Het zijn dus dogmatische vooroordeelen, welke den heer Harting de voorkeur doen geven aan de *inwendige kritiek*, waarvan hij zich met goed gevolg kan bedienen, niet om de echtheid te bewijzen, maar om *de onechtheid van een geschrift, zoo al niet zeker, dan toch zoo waarschijnlijk mogelijk te maken.* Neen! de uitwendige getuigenissen, die de echtheid bewijzen, kunnen, volgens hem daartoe niet dienen; zij geven *niet veel licht, verdienen weinig in aanmerking te komen* enz., maar aan de inwendige kritiek schijnt de beslissing te moeten worden overgelaten!

Hoe groot is toch de verwoesting, welke de dwaling in 's menschen geest aanrigt! Hoe digt zijn soms de nevelen, waardoor hij belet wordt, de heldere waarheid te aanschouwen! Men meent de waarheid te zoeken en te vinden, en bevindt ten laatste, dat men in denzelfden cirkel is rondgeleid, en het doel, de waarheid, geene schrede nader gekomen is.

HET BEGRIP VAN KERK,

VOLGENS

Dr. RÉVILLE.

Het is genoegzaam bekend, dat Dr. Pierson zijne betrekking van predikant bij de Waalsch-Hervormde gemeente te Rotterdam heeft opgezegd en dien stap tegenover zijne laatste gemeente heeft trachten te regtvaardigen. Ofschoon de redenen, die den heer Pierson daartoe bewogen, even zeer schijnen te gelden voor al die predikanten welke de moderne rigting zijn toegedaan, zoo zijn toch niet allen geneigd, heen te gaan, gelijk Pierson; en de heer A. Réville, Theol. Dr. en predikant bij de Waalsch-Hervormde gemeente te Rotterdam, heeft het noodig geoordeeld in een werkje onder den titel van: *Wij blijven*, de redenen te ontvouwen, om welke hij voor zich meent, zijne betrekking van predikant, al is hij modern theoloog, niet te moeten opzeggen. Overigens stemmen beide predikanten hierin overeen, dat het Hervormde kerkgenootschap niet meer voldoet en noodzakelijk hervormd moet worden. Doch Pierson, als een geest van ruimer opvatting, wil een geheel nieuwe kerk bouwen; Réville integendeel, meer bekrompen, wil de oude langzamerhand zóó *hervormen*, dat zij geheel nieuw wordt; hetgeen, naar onze bescheidene meening, niets anders kan voortbrengen dan een armzalig lapwerk.

Pierson verlaat de Hervormde kerk, omdat zij hem te eng is, en, terwijl hij zich één wil gevoelen met de geheele menschheid, hem in een afgesloten kring in die menschheid opsluit; Réville blijft, omdat hij zich zeer goed daar te huis gevoelt; hij „een zoon der oude her„vormers naar het vleesch en nog veel meer hun zoon „naar den geest."

Wat zoekt Dr. Pierson dan? Hij zoekt niets anders dan de *Katholieke* Kerk, die alleen de ware Christelijke is, en alleen, omdat zij van goddelijken oorsprong is, de geheele menschheid kan omvatten, voor alle tijden, plaatsen en omstandigheden dezelfde is en blijft, omdat Christus, wiens Kerk zij is, gisteren, heden en in eeuwigheid dezelfde is en blijft. Dat kan Pierson nooit vinden in de Hervormde kerk, en haar tot een Katholieke kerk te hervormen is evenzeer onmogelijk; hij verlaat dus die kerk, om de ware te zoeken. Dr. Réville blijft; hij kent geen andere kerk, dan die door menschen gemaakt en hermaakt wordt; ontkent ook niet, dat de Hervormde kerk een afgesloten kring in de menschheid vormt; maar zegt aan Dr. Pierson, dat de Kerk *onmogelijk* anders zijn kan. Zoo immers antwoordt hij aan Pierson: „Wanneer gij er de Kerk een verwijt van „maakt, dat zij een afgesloten kring vormt in de mensch„heid, zoudt gij er u met evenveel regt over kunnen „beklagen, *dat de regen nat maakt.*" Bij gevolg is het volgens Réville *absoluut onmogelijk*, dat de Kerk de geheele menschheid omvat; zij moet noodzakelijk een afgesloten kring zijn. Wij integendeel zeggen, dat eene kerk, die een afgesloten kring in de menschheid vormt, de Kerk van Christus niet is. De Kerk van Christus is één en éénig, zij is het geheimzinnige ligchaam van Christus; door haar en in haar zijn wij allen één met

Christus en door Christus met den Vader; die ééne Kerk is verspreid door alle tijden, door alle landen en onder alle volkeren der wereld; zij is het groote ideaal, naar welkers bezit alle groote geesten streven, en dat alleen gekend en begrepen wordt in de Katholieke Kerk, die ons de werkelijkheid toont. De Theol. D^{r}. en predikant der Waalsch-hervormde kerk kent niets meer dan *kerkjes*, afgesloten kringen in de menschheid; zóó vernielend heeft de hervorming voortgewerkt, dat zij zelfs het begrip van Kerk, die uitverkorene bruid van Christus, heeft vernietigd. Is het te verwonderen, dat dichterlijke geesten, als Pierson, haar verlaten, en gaan dweepen met ijdele droombeelden van humaniteit en humanisme, waarin zij eene kerk meenen te zien, die in de toekomst allen zal vereenigen? Alsof de eindige mensch de Kerk, het grootste bewijs, dat God zich met de menschelijke natuur vereenigd heeft, door zijne eindige vermogens en krachten zoude kunnen voortbrengen; als of men zoude kunnen wenschen en verlangen naar een ideaal, indien God die wenschen niet voorkomen had en door Zijne schepping de mogelijkheid daarvan had leeren kennen! Voorzeker wat Pierson verlangt en zoekt, is zeer goed; maar wij kunnen hem de verzekering geven, dat het ideaal, waarnaar hij zoekt, werkelijk bestaat en veel volmaakter, dan hij het zich kan voorstellen, in de Katholieke Kerk.

Na hetgeen wij hier gezegd hebben, is het begrijpelijk, dat Réville de zonderlingste meeningen verkondigt omtrent die kerk, die voor hem *onmogelijk* iets anders kan zijn dan een afgesloten kring in de menschheid. Wij behoeven hem daarvan geen verwijt te maken. De Hervormde kerk, buiten welke voor hem geene Kerk is, geeft hem niets anders te zien dan een zóó onvolledig en gebrekkig

model, dat Dr. Réville er in blijft, om het te hervormen, de gebreken te verbeteren, het zoo goed en zoo kwaad als het kan op te lappen. Hoe zoude hij zich een goed begrip van Kerk kunnen vormen? Hij geeft ons dus terug, wat hij ziet, zooveel mogelijk verbeterd volgens zijne zienswijze. Wat is dan volgens Dr. Réville, de Kerk? Wat ziet hij? „De Kerk," zoo schrijft hij (bl. 21), „is in mijn oog „een school, eene inrigting van opvoeding en onderwijs." Dat staat zoo woordelijk gedrukt, en het behoeft ons niet te verwonderen, dat moderne predikanten tegenwoordig zich zoo gemakkelijk van de eene school naar de andere (het middelbaar onderwijs, dat overigens meer oplevert) kunnen verplaatsen. „De Kerk is in mijn oog „een school, eene inrigting van opvoeding en onderwijs." Welk een zonderlinge meening! dus geene *maatschappij*, geene maatschappij van de menschen met God en met elkander; dus geene gemeenschap met Christus, gelijk Paulus aan de Corinthers (I, I, 9) schrijft: *getrouw is God, door wien gij geroepen zijt tot gemeenschap met zijnen Zoon Jesus Christus, onzen Heer*; dus geen gemeenschap met den Vader, gelijk Joannes schrijft (I, I, 3): *Wat wij gezien en gehoord hebben, verkondigen wij u, opdat ook gij gemeenschap met ons hebt, en onze gemeenschap eene gemeenschap zij met den Vader en met zijnen Zoon, Jesus Christus.*

„De Kerk is in mijn oog een school." Wij herinneren ons een anderen modernen predikant, die prekende over Openbaring XXI, 22. „*En een tempel zag ik niet daarin*", de menschen letterlijk uit de Kerk preekte; hij beweerde, dat de Kerk een school was, niet meer noodig voor hem die volleerd was; en daar wij in den hemel volleerd waren, zoude er ook geen tempel zijn; zoo was ook de Kerk niet meer noodig voor hem die genoeg geleerd had. De goede man begreep niet, dat *de Kerk* op aarde, overeen-

komstig de eindige natuur van den mensch, zich in vele gemeenten moet splitsen, die te zamen de ééne Kerk zijn, terwijl in den hemel geen tempel gezien wordt, omdat de hemel zelf niets anders is dan de voltooijing der Kerk, waar alles volmaakt één zal zijn in Christus, en één herder en één schaapstal zal wezen.

„De Kerk in mijn oog een school"! Onze Katholieke lezers begrijpen, dat wij hier nog veel meer tot toelichting zouden kunnen zeggen. Helaas, hoe diep is de geest gezonken in de Hervormde kerk! Hoe zijn die leerlingen te betreuren, die van hunnen paedagoog omtrent die heerlijke stichting van Christus slechts dit leeren: „de „kerk is in mijn oog een school"! Wat moeten zij wel denken, als zij in den Bijbel lezen van *het huis van God*, *het ligchaam*, *de bruid van Christus*, *de stad Gods*, *het nieuwe Jerusalem*, en bij dat alles zich de voorstelling van eene school moeten maken?

Van die Kerk, in het oog van den Theol. D^r^. Réville *eene school*, *eene inrigting van opvoeding en onderwijs*, worden de zonderlingste zaken verhaald. Natuurlijkerwijze zoude men denken, dat *die school* opgerigt en ingerigt was door Christus, dat de leermeesters, door dien oppersten Leermeester gevormd en aangesteld waren; dat zijne leer, de leer van Christus namelijk, de eenige regel is dien men te volgen heeft, enz. enz.; zou zoude het ten minste eene kerk van Christus mogen heeten. Doch hierin zoude de geachte lezer zich zeer vergissen. Gevolgelijk te redeneren behoort maar weinig tot de gewoonten der Protestantsche godgeleerden en vooral der moderne predikanten. Als zij over de Kerk redeneren, zien zij slechts naar hun gebrekkig model, aan hetwelk zij voortdurend bezig zijn met te hervormen en te verbeteren. En wat ziet D^r^. Réville dan nog?

„Op dit punt zou men het verschil tusschen de roomsche en onze kerk kunnen zamenvatten in deze korte formule, dat volgens de eerste de Kerk iemand tot Christen maakt, volgens ons integendeel de gezamenlijke Christenen de Kerk uitmaken."

Hoe schoon en vruchtbaar dit idee is: *Onze moeder, de Heilige Kerk*, gelijk de Roomschen de Kerk noemen, kan men zien in het XXXIII^ste^ Deel van dit maandschrift (*Bloei der Katholieke Kerk*); daarnaar verwijzen wij, zonder daar voor het oogenblik met iemand over te twisten. Wij zullen het betreuren, dat de Protestanten geene kinderen meer zijn van de vrije vrouw, van het Jerusalem dat daarboven is, volgens de getuigenis van hunnen predikant Réville; en bijgevolg, dat die de Kerk niet tot moeder heeft, ook God niet tot Vader kan hebben. De Kerk, dat is *hunne Kerk*, maakt hen niet Christenen; maar de Christenen maken en hermaken de Kerk van Réville, naar gelang het hun gepast toeschijnt: „het bestaan der kerkelijke inrigting", zegt hij, „hangt dus volgens onze wijze van zien geheel af van het nut dat ze sticht als beschermster en bevorderaarster van het Christelijk leven."

Wij achten het niet ongepast, aan te merken, dat de tegenstelling, door den heer Réville gemaakt: „volgens ons integendeel *maken* de gezamenlijke Christenen de Kerk *uit*" verre is van juist te zijn. Ook de Katholiek zal gereedelijk toestemmen, dat *de gezamenlijke Christenen de Kerk uitmaken:* want zooals o. a. de Mechelsche Catechismus leert: „*de H. Kerk op aarde is de vereeniging der geloovigen, die in gehoorzaamheid aan den Paus van Rome de ware leer van Christus belijden.*" Allen die tot de Kerk behooren zijn ledematen van het geheimzinnige ligchaam van Christus. Doch als wij eenige tegenstel-

ling willen aannemen, dan moeten wij in plaats van *uitmaken* lezen *maken*; en dan zal volgens de Roomsche leer de Kerk ons Christen maken, terwijl de Protestanten zelf hunne kerk maken. En dat zoodanig de meening is van den heer Réville blijkt ook onder anderen uit dit gezegde: „hieruit volgt, dat ik het dikwijls met u „geheel eens zal zijn, wanneer GIJ, overtuigd dat een of „ander leerstuk of kerkelijk gebruik in strijd is met het „welzijn der menschheid of de algemeene menschenliefde, „nu ook beweert, dat dit leerstuk afgeschaft, of dit ge„bruik veranderd moet worden."

Volgens de Roomsche leer is de Kerk een goddelijke instelling, en volgens de Hervormde kerk eene geheel menschelijke: volgens de Roomsche leer is de Kerk de maatschappij van de menschen met God en God met de menschen; eene maatschappij, niet door de menschen, maar door God gemaakt, die met zich in Christus de menschelijke natuur heeft vereenigd, en waaraan de mensch niets wezenlijks te veranderen of te hervormen heeft; volgens de Hervormden is de Kerk eene inrigting van opvoeding en onderwijs, een middel om het Christelijk leven te *beschermen* en te *bevorderen*; welke door de menschen, die ze maakten, naar behoefte hermaakt en hervormd kan worden. Immers de Kerk maakt ons tot Christen; maar men is reeds Christen, ja er zijn reeds vele Christenen, vóór *de gezamenlijke Christenen* de Kerk *maken*!?

De godsdienst is, volgens die theorie, geene maatschappelijke zaak, maar eene individuële zaak; naar die leer is zij niet noodzakelijk Kerk, en zal men Christen kunnen zijn zonder eene kerk uit te maken.

Er zal, volgens datzelfde stelsel, dan ook geene werkelijke vereeniging van God met den mensch bestaan; de Zoon van God zal de menschelijke natuur niet met

zich in één goddelijk persoon vereenigd hebben, en de godsdienst zal slechts eene abstracte gedachte zijn.

Deze en meer andere gevolgtrekkingen zouden wij uit die valsche leer kunnen afleiden. Men heeft de zaak juist omgekeerd, en laat den mensch doen wat God alleen doen kan; doch daarmede wordt het goddelijk werk, zooverre de mensch dat kan, vernietigd.

Neen! de gezamenlijke Christenen *maken* de Kerk niet. Christus heeft uitdrukkelijk gezegd: „*Gij zijt Petrus*, „*en op die steenrots zal* IK MIJNE *Kerk bouwen.*" Eerst legt Christus zelf den grondslag, en kiest daartoe een persoon, dien Hij tot steenrots maakt, en op die levende steenrots bouwt niet een ander, maar Christus zelf ZIJNE Kerk. Zoo zendt Hij dan Petrus met de Apostelen uit, om alle afgedwaalden tot één te vergaderen, allen, die willen, tot Christenen te maken, in de reeds bestaande Kerk op te nemen en zoo te vestigen op de onvergankelijke steenrots. Met die Kerk blijft Christus, in die Kerk woont Christus, door die Kerk deelt Hij de waarheid en genade mede, verkondigt Hij zijne wet en geeft deel aan de hemelsche goederen. Zij is onze moeder.

Neen, neen! de Hervormde kerk is uwe moeder niet, en gij zijt niet hare kinderen; en Dr. Reville vergeet al wat hij gezegd heeft en spreekt als Katholiek, d. i. volgens het natuurlijke gevoel, als hij aan het einde uitroept: „en gij, Hervormde kerk, over wier hoofd thans „zooveel stormen loeijen, gij kunt rekenen op het hart „UWER KINDEREN", en haar verder noemt: „GOEDE, „EDELE MOEDER." Inderdaad de natuur is Katholiek, en in zijne poëtische vervoering heeft Dr. Réville al zijne valsche theoriën van *school* en *inrigting* en *gemaakte Kerk* vergeten.

Ten slotte willen wij nog eene schoone getuigenis

voor de Katholieke Kerk vermelden. Wel is zij niet zoo gemeend; het is een profeet, die onheil spelt, maar in zijne eigene woorden ons de verzekering geeft, dat wij niets te vreezen hebben. „Als eenmaal het kolossale „gevaarte der Roomsch-Katholieke Kerk door eigen „zwaarte ingestort en tot duizend kleine fragmenten ver„brokkeld zal zijn", enz. Welke schoone getuigenis! de moker van het Protestantisme heeft te vergeefs drie eeuwen dat kolossale gevaarte gebeukt, het staat nog ongedeerd, krachtig door zich zelven, door *eigen zwaarte* bestand tegen de hevigste stormen; en verbeeld u nu, dat kolossale gevaarte, dat door *eigen zwaarte*, zonder vreemde steunsels, de eeuwen trotseert, zal, naar Réville's profecij, door *eigen zwaarte* instorten en tot duizend kleine fragmenten verbrokkeld worden! Met andere woorden: het zal zich zelven vernietigen, gelijk de Protestanten met hunne kerk doen! Laten wij toch het vreemdwerkend brein van den modernen predikant bewonderen, en hem de verzekering geven, dat, eer het kolossale gevaarte door eigen zwaarte instort, menige eigengemaakte kerk ten grave zal gebragt zijn.

BRIEVEN VAN PAUSELIJKE ZOUAVEN.

IV.

We houden ons overtuigd, dat vele Zouaven-brieven, die der algemeene bekendheid overwaardig zijn, nogtans aan het publiek onbekend blijven, vooreerst wijl derzelver waarde, als dikwijls door gebrekkig schrift en spelfouten beneveld, niet door iedereen wordt opgemerkt, en ten andere wijl de ouders, die brieven van hunne zonen uit Italië ontvangen, menigmaal zelven te hooggestemd van gevoel zijn, om in het meest verhevene iets buitengewoons te zien. Zóó is de onderstaande brief veel te lang verscholen gebleven, maar toch eindelijk een man van oordeel onder de oogen gekomen, en aan onze redactie opgezonden met een begeleidend schrijven, waarin de brief op zijne regte waarde geschat en niet weinig toegelicht wordt.

„Eenige dagen geleden viel mij bijzijnde brief in „handen. Bij aandachtige lezing scheen het mij toe, dat hij „welligt een plaatsje zou waardig zijn in *De Katholiek*. „Het gebrekkige schrift en de duizende spelfouten daar„gelaten, werd ik niet weinig getroffen door de bemin„nelijke eenvoudigheid, door het levend geloof, door de „zoo innige godsvrucht en het groot betrouwen op den „bijstand der H. Maagd, door de hartelijke en opregte „ouderliefde, door den offergeest en den heldenmoed, „die er in doorstralen.

„Ook heb ik het schoone feit der bescherming van „den bisschop nog nergens vermeld gezien.

„Ik meen, ter opheldering hier nog te moeten bijvoe„gen, dat de schrijver, Jozef B., een bekeerling is. In „1858 is hij met zijne twee zusters Katholiek geworden. „Hij is altijd geweest van een onbesproken gedrag. Zijne „moeder, thans weduwe, is Katholiek; zijn vader was „Protestant, gelijk zijn broeder, voor wiens bekeering „hij zoo vurig en aanhoudend bidt, nog is.

„Later heb ik vernomen, dat de bisschop, over wien „hier gesproken wordt, is geweest de bisschop van „Viterbo; ZHW. begaf zich naar eene stad op de Na„pelsche grenzen."

Proeedi, 25 *April* 1866.

Dierbare Moeder!

Ik heb uw brief van 17 Maart ontvangen. Ik hoop, dat gij mij spoedig schrijft; want ik ga weêr gaauw van hier, daar ik juist geteekend heb bij de 8ste compagnie, omdat die het meest door holen en dalen moet: dus dat is voor mij een groot vermaak; want ik ben sterk en gezond.

Ik heb de eer gehad, om, met een vriend van mij, een bisschop te vergezellen; deze moest naar het stadje N., acht uur boven de plaats waar ik thans lig. Op bevel van den Kaptein nam ik mijn karabijn mede, en zoo gingen wij, dertien in getal, met den Bisschop, de bergen in.

Maar wat gebeurt er?

Wij zijn op weg, en daar komen de *brigands* aan. Wat moesten wij doen? Ons overgeven? Neen! wij roepen de H. Maagd aan, en gaan er kloekmoedig tegen in. Wij wondden er *twintig*, en de anderen namen de vlugt: dat was voor ons eene vreugd. Wij trokken met groot genoegen voort, en de eerste kapel de beste gingen wij in, om de Moeder Gods te bedanken, dat wij, door hare voorspraak, waren gespaard gebleven.

De bisschop, die goede man, was zeer ontsteld; maar *„het is niets, „mijne kinderen"* zeide hij, *„God is met ons; gij, Zouaaf Jozef! zult bij*

„God gekroond worden, en gij anderen ook". Dus, Moeder! houd moed, en bid voor mij.

Bij onze terugkomst had ik de eer, om verhoogd te worden tot Zouaaf van de eerste klas; dus nu heb ik een streep op mijn mouw, en moeten zij allen voor mij aanslaan, tot den Kaptein toe.

Moeder! als gij mij geen geld kunt sturen. is het ook goed; want ik weet, dat gij en mijne zusters er alle drie hard voor moet werken, en dat gij, Moeder! alle dagen een dagje ouder wordt; God zal ook mij niet vergeten. Dus, Moeder! als gij het noodig hebt, zoo stuur het mij niet; dan zal God mij wel sterken.

Ik ben lang in Rome geweest, eer ik gekleed werd; in die dagen was mijn eenige troost een sigaar en naar de kerken gaan; want daar was een boel in te zien: ik dacht niet eens om huis; dan was ik hier en dan daar, dan bij den Paus en dan in de kerken. Dus dat was voor mij een groot genoegen.

Moeder! wees getroost, en vertrouw op God en de H. Maagd; die zal ons nooit vergeten. Ik zal alle dagen voor u bidden. Tante! troost u: Jozef is op een goeden weg gekomen; ik hoop, dat ik het nog eens van mijn broeder mag hooren; ik bid alle dagen voor hem. Ik houd niet op met bidden voor u; dus houdt niet op, voor mij te bidden.

Naar aller gedachten is de oorlog verklaard; ik hoop, dat het doorgaat; dan zal ik moed toonen voor mijn geloof; ik zal strijden, zoolang ik nog een droppel bloed in mijn lijf heb. Dus, Moeder! als ik u niet meer zie, dan wensch ik u een gelukkig sterfuur; zie ik u niet meer op aarde, dan toch zeker in den Hemel; blijf dus getroost, zeer geliefde Moeder! en bid voor uwen zoon Jozef.

Lieve Tante! gij moet niet schreijen over mij; ik heb het goed, en sterf ik voor het geloof, dan ben ik martelaar! Dus houd moed! Leve Pius IX! Leve Pius IX!

Thans noodigen we onze lezers op een treurtooneel, dat in de hoogste mate verteederend en stichtend is.

Een Pauselijk Zouaaf ligt in het hospitaal te sterven. Zijn vriend, die ook in het hospitaal en op het ziekbed ligt, wil opstaan, en zich naar zijn stervenden vriend begeven, maar.... hij mag niet. Zonder te morren of tegen te spreken, blijft hij in zijne legerstede, maar zie!

daar rigt hij zich op, gaat in zijn bed nederknielen, en bidt voor den stervende.

O goede jongeling! laat het u nooit berouwen, dat gij uwen vriend alleen hebt laten sterven: gij mogt niet van uwen geneesheer, gij mogt uw kostbaar leven niet in grooter gevaar brengen! Laat het u nooit berouwen; want die verlatenheid heeft het sterven van uwen vriend zooveel te verdienstelijker gemaakt, en door dat gebed op uwe legerstede hebt gij hem meer geholpen dan gij hadt kunnen doen door duizend liefdediensten en duizend woorden van troost!

Een weinig later hoort hij, dat zijn vriend overleden is.

Nu volgen er, gelijk zich, vooral in die omstandigheden, gevoelen laat, eenige oogenblikken van diepe droefheid; maar naauwelijks heeft een priester hem eenige woorden van troost toegesproken, of hij herneemt zijne kracht, en denkt aan de ouders van den overledene, aan wie de treurige tijding moet geschreven worden: de goede priester neemt die taak op zich. Den volgenden morgen schrijft hij zelf, nog altijd te bed liggende, aan zijne dorpsgenooten onder de Zouaven en aan zijne eigene familie. Dien laatsten brief laten we hier volgen, maar niet, gelijk we in den regel doen, met weglating der eigennamen; het vriendenpaar Ruizendaal en Banis en het dorp Bussum, waarvan zij afkomstig zijn, mogen wel algemeen bekend worden.

Velletri, 21 *Julij* 1866.

Zeer geliefde Ouders, Broeders en Zusters!

Ik hoop, dat gij dezen brief in betere gezondheid zult ontvangen dan ik mij thans bevind; alhoewel niet ernstig ongesteld, heb ik mij gisteren morgen, op order van den docter, naar het hospitaal moeten begeven. Verschooning voor het slechte schrijven, dat nu volgt; want ik heb naar bed moeten gaan, en schrijf dus liggende.

Gisteren avond ten zeven ure heeft mij een zware slag getroffen: Antonius Ruizendaal, mijn vriend, die meest altijd bij mij was, is overleden, na met groote godvrucht de H. Sakramenten ontvangen te hebben.

Hij is dan niet meer, die altijd bij mij was, wanneer wij in onze vrije uren des namiddags hier of daar eene kerk gingen bezoeken, om daar ons hart voor den goeden God uit te storten, en aldaar te bidden voor onze lieve Ouders, Broeders en Zusters en verdere vrienden en kennissen; en wanneer wij dan gingen wandelen, en soms over Bussum spraken, waarvan wij zoo weinig tijding ontvingen, ach! dan scheen hij reeds een voorgevoel te hebben, dat hij Bussum niet zou wederzien.

Uit deze woorden *„waarvan wij zoo weinig tijding ontvangen"* blijkt volstrekt niet, dat de familie zoo weinig schrijft. Het is bekend, dat zeer vele brieven, die immers dikwijls eenig geld bevatten, onder weg verloren gaan, bijzonder als de afzender vergeten heeft, op het adres te schrijven: *viâ Marseille*; in het Roover-koningrijk is ook de brievenpost onveilig.

Hoe voelde ik mij gesticht en opgewekt, als hij dan soms zeide: »gaarne zou ik, op het slagveld de regten der Kerk verdedigend, »sterven; maar mogt het soms den Heer behagen, mij hier aan eene »ziekte te laten sterven, dat dan ook zijn heilige wil geschiede.

Ach, hoe goed deed het dien jongeling aan 't hart, toen hij, acht dagen vóór zijn dood, nog een brief van zijne zuster Kee ontving! Toen liet hij mij in het hospitaal roepen, waar hij daags te voren ingegaan was, en zeide hij: »nu hebben wij toch eens tijding van »Bussum ontvangen." Zijn brief moest ik hem terstond voorlezen. Hoe bijzonder scheen hij zich te verheugen, toen in den brief stond: »vooral de groetenis aan Gijs Banis"; alsof zijne familie wel wist, dat wij kameraden waren.

Toen ik, twee dagen vóór zijn dood, hem bezocht, zeide hij mij: »kom morgen terug, en schrijf dan weêr eens voor mij naar Bussum". Helaas! den volgenden dag was het hem niet meer mogelijk.

Gisteren morgen, toen ik voorbij zijn bed ging, riep hij nog zoo vriendelijk: »Gijs! kom eens bij mij zitten praten"; maar ik mogt en kon niet.

Ik had den oppasser verzocht, mij te komen waarschuwen, als hij slechter werd, en gisteren avond tusschen zes en zeven ure kwam men mij verwittigen, dat Ruizendaal stierf. Ik wilde opstaan, maar ik mogt niet. Niet anders kunnende, knielde ik in mijn bed neder, en bad voor den goeden jongeling. Eindelijk, kwart over zevenen, kwam men mij berigten, dat hij dood was. Mijn gemoed was vol. Zoo menigmaal had hij mij gezegd: »als het tot een vechten komt, »zullen wij ons best doen; ik zal u trouw ter zijde staan, wanneer »de Piëmontezen den Heiligen Vader aanvallen".

Ik had in dien oogenblik behoefte aan troost. Al de Bussummers waren in andere plaatsen; ook Hilhorst was naar de vierde compagnie vertrokken, zoodat ik nu alleen hier was in het hospitaal. De goede Eerw. Heer van de Wiel kwam bij mij, en troostte mij, zeggende: »Vriend, verheug u! uw vriend is als een martelaar, als een Heilige gestorven, en is in den Hemel". Verder bleef hij nog eenigen tijd bij mij; ik verzocht hem, onzen Pastoor van den dood van Ruizendaal te verwittigen (gelijk hij op mijn verzoek reeds aan Mijnheer Pastoor had geschreven, dat Ruizendaal ziek was), om zoodoende aan zijne familie het treurig berigt meê te deelen. Nog dezen morgen bragt Z.Eerw. mij papier, opdat ik aan mijne Ouders alsook aan de andere Bussumsche Zouaven zou kunnen schrijven, hetgeen ik ook gedaan heb.

Ruizendaal is zacht en gelaten, overgegeven aan Gods heiligen wil, gestorven; ik verzoek u allen, Ouders, Broeders en Zusters en verdere kennissen! uwe gebeden hemelwaarts te zenden voor de rust zijner ziel.

Ik bevind mij thans veel beter dan gisteren; morgen hoop ik te biechten, en Maandag, wanneer Ruizendaal begraven wordt, te communiceren.

Ik verzoek u allen, uwe gebeden ook voor mij en alle Bussumsche Zouaven en verder voor ons geheele bataljon hemelwaarts te zenden, opdat de goede God zijn zegen over ons uitstorte.

Ik groet u verders allen, geliefde Ouders, Broeders en Zusters en verdere kennissen! u alle goed toewenschende; en mogt het God behagen, mij ook tot zich te roepen, zijn heilige wil geschiede! alhoewel ik gaarne op het slagveld nog eens de regten der Kerk zou verdedigen.

Bidt voor mij, en ik zal ook voor u bidden. De groetenis aan Mijnheer Pastoor en Kapellaan en verder aan de geheele familie van

uw liefhebbenden zoon Gijs.

Deze brief, een ieder zal het ons toestemmen, is de eenvoudigste maar tevens de welsprekendste lofrede, die op den overledenen Zouaaf kon gehouden worden.

Welk eene schildering van zijne eenvoudige godsvrucht, als hij in zijne vrije uren met zijn vriend een kerk binnengaat, om daar het offer van zijn leven aan God op te dragen, en te bidden voor zijne dierbare familie in Bussum!

Welk eene innige vereeniging van geloof, heldenmoed en vriendschap, als hij te gelijk den H. Vader verdedigen, zijn vriend beschermen, en zijn eigen bloed storten wil!

Het schoonst echter wordt ons zijne figuur, als hij, de dappere soldaat van den Paus, op zijn ziekbed, in het hospitaal, gelaten sterft. Neen, die Zouaaf had, om zijn leven te kunnen opofferen, de aantrekkelijkheid van het gevaar, de verhitting van den strijd en de voorspiegeling van onsterfelijke heldenglorie niet noodig; hij had kracht genoeg, om, ver verwijderd van zijne familie, verstoken van het bijzijn van zijn vriend — hij had kracht genoeg, om in de grootste verlatenheid het offer van zijn leven aan God te schenken. Zulk een Zouaaf is na zijn sterven niet voor het Pauselijk leger verloren: met de martelaren van Castelfidardo staat hij voor den troon van God, en als het tot een vechten komt, zal hij, meer dan hem anders mogelijk was geweest, zijn vriend getrouw ter zijde staan.

Die achtergebleven vriend heeft, terwijl hij den overledene schetste, ons tegelijk, zonder het te vermoeden, al de schoonheid van zijn eigen ziel te aanschouwen gegeven. Is hij reeds van zijne ziekte hersteld? Heeft de droefheid hem geheel ter neergedrukt, of zal hij, na het verlies van zijn vriend, toch voor den H. Vader blijven strijden?

Gelukkig kunnen we op deze vragen antwoorden, door een uittreksel te geven van zijn volgenden brief.

Velletri, 6 *Augustus* 1866.

Zeer geliefde Broeder!

Ik ben altijd, Goddank! goed gezond gebleven, uitgezonderd dat ik acht dagen in het hospitaal geweest ben met de koorts, terwijl mijn vriend Antonius Ruizendaal gedurende dien tijd in het hospitaal overleden is. Gij kunt denken, dat dit verlies mij en de andere Bussumsche Zouaven gevoelig trof; doch wij troosten ons met de gedachte, dat we hem eens in den Hemel zullen wedervinden, en bovendien, het was Gods heilige wil, en diens wil geschiede! Wees zijne ziel in uwe gebeden gedachtig!

Ik ben nu weêr goed gezond.

Reeds eenmaal ben ik bij onzen H. Vader den Paus geweest, en wij zijn met de meeste liefde en goedheid ontvangen. Gij kunt u zeker geen denkbeeld maken van hetgeen wij gevoelden op het oogenblik, toen wij bij dien goeden Vader Pius werden toegelaten, die, te midden der rampen welke Zijne Heiligheid treffen, op God vertrouwt, en ons daarin een zoo schoon voorbeeld geeft, namelijk dat hij bidt voor zijne vijanden, en medelijden heeft met de zondaars, die zich op den dwaalweg bevinden.

Opgeruimd en vrolijk verlieten wij Zijne Heiligheid, vast besloten, om, wanneer het gevorderd wordt, ons bloed voor de regten der H. Kerk en van onzen H. Vader Pius ten offer te brengen.

Wat de Italianen aangaat, deze zijn van een zeer slecht karakter Voor de weldaden, die Zijne Heiligheid hun tracht te bezorgen, betoonen zij zich zeer ondankbaar, en zij zouden misschien zelfs gaarne Zijne Heiligheid van den troon verdreven zien. Als hier in Velletri geen Zouaven lagen, zouden de inwoners reeds lang tot oproer overgeslagen zijn; doch de vrees voor de Zouaven houdt hen terug, en het kon hun ook zeker wel eens slecht opbreken.

Ook in Rome schijnen de inwoners zeer gezind voor Garibaldi: dit toonen zij maar te duidelijk, Toen ik de laatste maal in Rome was, werden er op éénen nacht zeven soldaten van Zijne Heiligheid vermoord. Wanneer de Franschen Rome uitgaan, moeten wij er heen, en dan zou het mij zeer verwonderen, zoo er geen oproer kwam.

Doch, geliefde Broeder! zoo het gevorderd wordt, zullen wij met

moed de regten van Zijne Heiligheid en die der Kerk verdedigen, en hetzij tegen de burgers, hetzij tegen de Piëmontezen hopen wij, door de genade Gods ondersteund, voor de heilige zaak, die we hier zijn komen verdedigen, ons bloed te storten, en liever te sterven dan in het minste achteruit te gaan.

De meesten onzer leven zóó, en hiertoe wekken wij elkander gestadig op, dat wij ieder oogenblik, zuiver van doodzonde, voor Gods regterstoel kunnen verschijnen.

Verder, geliefde Broeder! verzoek ik u, vuriglijk den goeden God te bidden, opdat Hij toch maar spoedig aan de rampen, die thans de Kerk treffen, een einde make. Bid voor onzen H. Vader den Paus, opdat de goede God toch maar spoedig voor Zijne Heiligheid dagen van rust en vreugde moge doen aanbreken. Bid, ja! ik verzoek het u, voor mij en al de Bussumsche Zouaven, opdat wij stipt onze pligten mogen vervullen, gelijk wij dagelijks voor u bidden, en zijt hartelijk gegroet van uw liefhebbenden Broeder

Gijs Banis.

Om geleidelijk tot de togten tegen de roovers over te gaan, zullen we eerst onze Zouaven volgen op een militairen marsch; de schertsende toon, die aangeslagen en volgehouden wordt bij het beschrijven van de grootste vermoeijenissen, zegt ons, dat we te doen hebben met den echten Zouaaf.

Filetlino, 28 *Junij* 1866.

Twee dagen vóór H. Sakramentsdag ontvingen wij bevel, om ons marschvaardig te maken. Wij moesten van Velletri vertrekken naar Subiaco, en wel met den eersten trein van acht uur naar Valmontone. Daar arriveerden wij ten negen uur, marcheerden tot op een half uur afstands van het stadje, en verbleven in een *osteria*, aan den grooten weg gelegen, tot ongeveer twaalf uur. Maar nu begon de marsch voor goed.

Wij vertrokken, en gingen door tot half zeven des avonds, met pak en zak beladen, ten bedrage van zoowat 60 pond. Ik kan u zeggen, dat het mij nog al bijzonder meêviel; want ik had gedacht, bij al dat klimmen en klauteren over bergen en steenen, en dan nog dikwijls langs zeer steile wegen, afgematter te zullen zijn; doch dit

ging bijzonder wel. Afwisselend werd er gezongen, nu eens een Pius-lied, dan weder een Wideribombom of de een of andere marsch.

Ten zeven uur arriveerden wij in Olevano, een stadje, gelegen tusschen Valmontone en Subiaco en boven op een berg, die in Italië iet of wat hooger zijn dan onze duinen, en met deze zoowat in verhouding staan als een sago-korreltje tot een grooten Pruissischen aardappel. Daarbij komt, dat men de stad reeds op een zeer verren afstand ziet, en dikwijls denkt, er langs een regten weg op aan te loopen; maar eensklaps neemt de weg, links of regts, een keer, en dan maar weder aan het draaijen rondom den berg, tot dat ge denkt, de stad te bereiken; maar ja wel! klim nog maar een uurtje, en dan zullen we zien, hoever we gevorderd zijn. Vraagt ge aan een der u ontmoetende landlieden, hoeveel wegs gij nog te maken hebt, dan antwoordt de Signor of de Signora u met een lagchend gezigt: »O »Signor! una quarta d'ora", of ook wel: »una mezza oretta"; wel zeker! verheug u maar en wees blij; maar marcheer nog een stevig uur opwaarts en al draaijende, niet wandelende, maar stappende als Zouaaf, en gij zult eindelijk het stadje bereiken en binnengaan.

Nu zal het klimmen toch wel gedaan zijn? hoor ik u vragen. Bedaar wat; het klimmen is gedaan, op zoowat een kleine 300 trappen na (het na-dessert van den marsch), die u door de stad heen geleiden naar het puntje van de slaapmuts of liever naar de kaserne, die op den hoogsten top, in den volsten zin verstaan, gelegen is.

Ik behoef u niet te zeggen, dat we dien nacht geen slaapbollen noodig hadden, en dat wij op de lange veêren, doch hier bij toeval wat klein geknipt, heerlijk sliepen.

Des anderen daags om zeven uur in den morgen was het weêr op nieuw »randseltje op den rug", en ging het naar Subiaco, onze bestemming; daar kwamen wij omstreeks twaalf uur, vermoeid en wel, aan. Nu rusten? O neen; poetsen, jongens! Immers wij hadden een heerlijk verfrisschend regentje gehad, dat zeer goed doet, en vooral aan de wapens, o zoo goed!

Subiaco is een schoon stadje, veel netter dan Velletri. In de nabijheid ligt een klooster der Scholastieken van den H. Benedictus, en nog hooger, op zoowat 2,000 voet boven de oppervlakte der zee, ligt het klooster en de grot van den H. Benedictus. Ik heb dit alles gezien, en ben ook in de grot, alsmede op de plaats geweest waar de H. Benedictus zich in de doornen wentelde; daar staat nu een roozenperk. Schoon heiligdom, ver verwijderd van de booze wereld, en waar God in alle eenvoud en zuiverheid gedient wordt!

Ook heb ik aldaar het Franciscanen- en Capucijnen-klooster bezocht. In het eerste heb ik onder andere muurschilderingen ook nog die van de Martelaars van Gorcum aangetroffen; jammer, dat ze bijna alle deerlijk verwaarloosd waren, zoodat men ze ter naauwernood kon ontcijferen.

Thans bevind ik mij in Filettino, een klein stadje van 3,000 zielen, en ongeveer twee uren verwijderd van de Napelsche grenzen. Men zegt, dat wij binnen kort het kamp zullen betrekken in de nabijheid van Rome.

Op een anderen keer is het marcheren en patrouilleren eene ware verlustiging.

Subiaco, 15 *Julij* 1866.

's Morgens om vier uur verlieten wij Cori. De koele morgen kondigde ons een zeer schoonen maar warmen dag aan. Mijne medgezellen waren vier Hollandsche Zouaven, een korporaal uit Gent en twee maréchaussées. De eerste berg, dien we moesten beklimmen, was moeijelijk en rotsachtig; men vond er allerlei houtgewas en soms vermolmde boomen, die eeuwen en eeuwen getrotseerd hadden. Dan was er weder een zeer vruchtbare berg, waar het koren zeer weelderig op prijkte. Zoolang wij den nacht niet zagen, was het voor ons eene gedurige verrukking. De dag eindigt; het veld was onder het zoete avondlicht zoo schoon, zoo schilderachtig! Nooit heb ik schooner gewesten, prachtiger verschieten, en landschappen met meer verscheidenheid gezien; nu waren het verrukkende valleijen, dan schoone heuvelen en bergen, dan weder steden en dorpen, overschoone huizen en villa's, die men van boven naar beneden, langs alle kanten en op alle afstanden gewaar werd; alle afgezonderde en toch met elkander overeenkomende voorwerpen, alsof ze daar elk voor elkander waren geplaatst.

Onder de gebouwen heb ik bijzonder opgemerkt de villa van Fabiola, waar zij des zomers haar verblijf hield, en waar die groote Heiligen, zooals Pancratius, Sebastianus en meer anderen en ook hare nicht Agnes bijeenkwamen, en waar zij door hare slavin Séraf (haar doopnaam was Mériam) is bekeerd geworden. Neem het boek *Fabiola of de Kerk der Catacomben*, dat gij, geloof ik, wel hebt, en gij zult daar alles in vinden. Toen ik het huis binnentrad, kreeg ik eene rilling door mijne leden, en ik was zeer gevoelig, omdat ik mij vele

dingen van haar herinnerde, dewijl ik hare levensbeschrijving tweemaal gelezen heb. Het huis is in der tijd zeer schoon geweest; maar het is eene zeer vreemde bouworde; men vindt er nog vele gewelven en gangen, maar van het hout is door de vernieling des tijds veel vergaan. Des avonds ten half negen verlieten wij de villa.

De nacht kwam nu weldra aan. Deze ontrukte ons veel schoons, maar hij wilde ons toch niet zonder eenige vergoeding laten: de maan, de sterren, de schoone hemel van Italië, alles scheen ons genoegen te willen aandoen; het was een tooneel, om duizendmaal op onze knieën te vallen voor de schoonheden, die wij bij afwisseling zagen; en niet het minste ongeval kwam ons voor: geen enkele brigand was er te zien of te vinden.

's Nachts ten twaalf uur kwamen wij te Montefortuno aan; daar hebben wij gegeten en drie uur geslapen; geloof mij, daar genoten we na de vermoeijenis eene zoete rust.

's Morgens om vier uur vertrokken wij vandaar, en kozen een anderen weg huiswaarts. Wij gingen altijd langs den voet eens bergs en over kleine vruchtbare heuveltjes; somtijds gingen wij meer dan een uur langs malsch groen, koren en weilanden; dan weder langs wijngaarden, waar men ook allerlei bloemen en vruchtboomen zag; nu en dan beklommen we eens een kersen- of moerbeziënboom, van welke wij, zooveel wij maar wilden, konden plukken, want dáár hebben de menschen veel eerbied voor de Zouaven. Nog twee verschillende malen werden wij binnen verzocht, en dronken daar een goed glas wijn. Zoo ging die dag voorbij, en 's avonds ten negen uur kwamen wij weder te Cori aan, zonder op onze patrouille eenig onraad ontmoet te hebben.

De beschreven patrouille moge vermakelijk geweest zijn, zij was nogtans, de dapperste Zouaven kunnen het soms zoo treffen, bijna vergeefsch.

Minder streelend voor het schoonheids-gevoel, maar rijker in uitkomsten, en dus veel genoegelijker voor het Zouaven-hart, was de volgende patrouille, medegemaakt en beschreven door den wakkeren Zouaaf, die, op zijn eerste campagne, de roovers in „een groot Spaansch „kasteel, of liever, een kasteel, dat aan een Spanjaard „behoort", verrastte en gevangen nam.

Scifoli, 10 *Augustus* 1866.

Des nachts werden wij stilletjes gewekt, en kregen last, om al onze kardoezen mede te nemen, en dadelijk te verschijnen op de plaats der kaserne. Daar gekomen, keek ieder zijne karabijn na, of ze nog goed geladen was, en wij marcheerden dadelijk af, berg op, berg af, tot 's morgens elf uur. Toen hielden we vijf uren rust, en aten een stuk brood.

Daarna marcheerden wij verder op, en de kaptein zeide ons: „Jongens, opgepast! dezen nacht zullen wij het genoegen hebben, „om eens geducht te kloppen; want wij zijn de brigands op het spoor, „die onlangs slaags zijn geweest met de linie-troepen, waarvan zij „den kaptein en eenige manschappen hebben doodgeschoten".

Wij gloeiden van woede, en trokken er op los; doch het was mis. De eerste zes of zeven dagen bleven we de brigands op het spoor, doch altijd niets. Wij doorzochten de huizen en alles, wat ons 's nachts tegenkwam, en, ja wel! den negenden nacht, met de huiszoekingen, daar kregen we lucht; wij omsingelden de hutten, en haalden er *negentien* uit, waarbij *drie vrouwen*. De gendarmen boeiden de kerels twee aan twee, en daar eene lijn door, en wij marcheerden zoo op Castro, en vandaar op Frasinone, alwaar we de brigands overleverden, en van Frasinone keerden we weder naar onze garnizoensplaats Ceprano terug.

In denzelfden brief lezen we van eene tweede goed geslaagde patrouille; uit deze blijkt voor den zooveelsten keer, dat de Zouaven niet wijken voor overmagt: zij vragen niet, hoeveel vijanden er zijn, maar waar ze zijn.

Wij vertrokken weder, om patrouille te maken, wijl de brigands zich weder vereenigd hadden, en het zeer lastig maakten aan kleine steden en vooral aan kloosters. Wij liepen dan weder dagen en nachten, maar altijd hadden zij den reuk van ons, tot op een nacht, dat wij aan een Franciscaner-klooster kwamen, waar zij des morgens in allerijl langs getrokken waren. Wij moesten wachten, omdat wij in vier afdeelingen waren en elkander dààr zouden ontmoeten.

De kaptein vroeg *acht* liefhebbers, om eenige verkenningen te doen. Ik was er, op mijn verlangen, bij; wij gingen uit, en stootten op

een troepje, volgens onze gissing, van *twaalf* of *veertien* brigands. Wij vielen, met den hartsvanger op den karabijn, op hen aan, doch zij gaven zich over, op vijf na, die van den donker gebruik maakten en ontsnapten; we bragten onze gevangenen bij de hoofdtroep, en vervolgens moesten zij met ons verder marcheren.

Ongeluk en Redding.

Den volgenden nacht marcheerden wij naar eene stad, welke ons garnizoen zoude zijn, genaamd Veroli. Wij trokken een hoogen berg over, en zagen licht in eene hut onder aan den berg; dit was genoeg: wij vlogen, van het eene stuk rots op het andere springend, naar omlaag, en ja wel! ik spring op een groot rotsblok, dat los ligt, en val naar beneden: een gat in mijn hoofd, of liever een snede, zoolang als een vinger en zoo breed, dat er een vinger in liggen kon; doch God bewaarde mij: ik bleef, onder het vallen, met mijne karabijn tusschen twee rotsblokken hangen, en het schot ging langs mijne ooren de lucht in. Ik werd, zoo goed als men kon, verbonden, en bij aankomst te Veroli ging ik in volle statie naar het hospitaal, waarin ik tien dagen geweest ben.

Nieuwe patrouilje in bijzonderheden.

Eergisteren nacht maakten wij weder patrouille. De gendarmen liepen voorop: zij stootten op vijf brigands, doch zij pakten niemand, om reden dat zij niet wisten, hoe zij het hadden. De Zouaven van mijne patrouille waren er het digtste bij; ik pakte er een, en mijn kameraad ook, maar de overige drie gingen er van door. Ik gaf dien vent aan een ander over, legde nog eens, zoo goed en zoo kwaad als ik in den donker kon, aan, doch het schot miste; ik hoorde den kogel fluiten, maar zag niets vallen. Niettegenstaande al de vermoeijenissen en ontberingen ben ik gezond, doch zoo mager als een sprinkhaan; maar de mageren zijn hier het best: die kunnen tegen de warmte.

Pater Wilde is weder bij ons geweest, om biecht te hooren; zulk eene gelegenheid wordt door ieder waargenomen. O, wij zijn toch gelukkig, zoo voor onzen grooten H. Vader en voor ons geloof te mogen strijden! Ik heb met vier man pater Wilde vergezeld naar de andere detachementen; wij hadden onze karabijn en twee revolvers bij ons. Niemand is hier veilig; als wij in de steden liggen, dan hebben wij druk werk, om heeren of dames te transporteren naar stations of andere plaatsen.

Wie voelt zijn Hollandsch hart niet kloppen en zwellen bij het lezen van de volgende regels?

Velletri, 31 *Julij* 1866.

Tot mijn leedwezen moet ik u schrijven, dat er eenigen gedeserteerd zijn, en anderen poging hebben gedaan om te deserteren; *maar, zooals gij wel kunt denken, geen Hollander zal dit doen.*

Even als den vorigen keer, zullen we sluiten met een bewijs van de voortreffelijke stemming, waarmede onze Zouaven het gevaar te gemoet gaan, dat binnen kort, door het uitvoeren van de September-conventie en het wegnemen van het Fransche bezettingsleger, Rome, den Paus en zijne dappere verdedigers bedreigt. Gelijk men zien zal, is de briefschrijver wederom een boerenknaap.

Zij zijn bang voor revolutie in Rome; maar als de revolutionnairen durven beginnen, wat zullen wij ze raken! De brigands hebben we altegaâr weggejaagd, ten minste wij hooren noch zien er meer van; dus wij zullen dat andere volk ook wel gaauw wat opruimen; wij hebben er veel zin in, om de zwarte boonen eens uit onze karabijnen te laten fluiten. Het zal misschien wel gaauw gebeuren; maar dat is ook goed: dan hebben wij weêr wat te doen.

Het zou mij anders nu wel gelegen komen, om u te helpen aan de bouwerij; maar ik ben zoo ver weg: ik kan het zelf bijna niet gelooven. Kon ik maar vliegen! Ik zou gaarne bij u wezen, zoolang als het ten minste rustig bleef hier in den Kerkelijken Staat; maar anders, als er wat te doen komt, dan is er zooveel geld niet in de wereld, dat ik bij u wilde wezen; dan ben ik veel liever hier, om, zoolang als ik kan, te vechten voor den Paus.

Nu, wij zullen zien, wat of God geeft; maar als het zóó is, gelijk zij hier praten, dan zullen wij binnen twee maanden wel meer weten dan nu; dan zal het misschien wel beslist wezen; dan hebben wij het misschien wel gewonnen, en als wij het verliezen dan geloof ik niet, dat er veel Zouaven meer wezen zullen; want ik geloof niet, dat er zullen wezen die achteruitgaan: dus dan moeten wij het winnen, of wij worden allemaal verslagen. Nu, wij zullen het maar in Gods heiligen wil laten berusten.

GESCHIEDENIS VAN HET BEGGIJNHOF

TE

AMSTERDAM.

(*Vervolg van bl.* 144)

IV.

DERDE TIJDVAK.
1798 — 1840.

Wanneer wij op den 19^{en} Junij van het jaar 1795 door Amsterdam wandelen, dan zien wij alom eene feestvreugde heerschen, die ons, bij de beschouwing van alle rampen, die dat jaar over ons dierbaar vaderland heeft uitgestort, aan waanzinnigheid schijnt te grenzen. Onze vereenigde provinciën waren door de Franschen overheerscht, en tot eene Bataafsche Republiek vervormd. Er was eene alliantie tusschen de Fransche en Bataafsche Republiek gesloten. Men zong en jubelde van Bataafsche vrijheid, en weinig scheen men te vermoeden, dat de Zuster-Republiek eene proef kwam nemen, of ons vaderland ook voor uitputting vatbaar was.

Als men op de Noordermarkt, tot opluistering van het feest der vrijheid, eene trophee voor kunsten en wetenschappen ziet verrijzen, zou men waarlijk meenen, dat er, na vele stormachtige jaren, een bloeitijd van rust en wetenschappelijke ontwikkeling was aangebroken. Of als ge op

de Westermarkt, in het beeld van eenen Hercules, die de Hydra verslaat, u het volk vindt voorgesteld, dat de Aristocratie vernietigt, of op de Botermarkt, in eenen Gothischen tempel, met allerlei zinnebeeldige figuren versierd, u het graf der oude constitutie ziet afgebeeld, of in de Plantaadje, op het voetstuk van eene Egyptische naald, de vlugt van Willem V en de vernietiging van het Stadhouderschap vindt afgeschetst, dan zult ge medelijden gevoelen met een volk, dat weldra in de slavenketenen eener vreemde heerschappij gekluisterd, door schromelijke belastingen verarmd, en onder de stappen van eenen algeweldenaar vertreden, zuchtend en biddend naar het oogenblik der verlossing uitziet, waarop een telg van den ouden Oranje-stam het diep vernederd vaderland weder uit zijne slavernij zal oprigten.

Indien we, bij al die droevige herinneringen, ons nog over iets mogen verblijden, dan is het over de eenheid tusschen vorst en volk, welke na de heillooze jaren van verdeeldheid tot stand kwam, over de vernietiging van het oude stelsel eener heerschende of bevoorregte kerk, en over de opheffing der Staten-regering en van al hare plakkaten en resolutiën, die uit dat oude stelsel waren voortgevloeid. Deze vernietiging en opheffing, te gelijk met de afscheiding der Kerk van den Staat, werd bij proclamatie der Nationale Vergadering, vertegenwoordigende het volk van Nederland, gedagteekend 18 Augustus 1796, aan het volk bekend gemaakt. Doch het lag geenszins in de bedoeling der Nationale Vergadering, om de Fransche revolutie-mannen in hunne goddelooze verachting jegens de godsdienst na te volgen; immers zij had, bij missive van den 10^{en} Augustus 1796, aan de gewestelijke besturen, onder anderen, te kennen gegeven: dat zij, aan den eenen kant, ten volle overtuigd was van de onmogelijkheid, om de

verworvene vrijheid zonder deugd te bewaren; dat de beste wetten ijdel zijn, zoo zij niet van de zeden des volks hare stevigste steunsels ontleenen; dat de godsdienst alleen op bevordering van deugd en goede zeden den meest vermogenden invloed heeft; dat eene maatschappij, die de godsdienst vertreedt, ontwijfelbaar naar haren val neigt; en dat dus volksbestuurders, die waarachtig het heil van den Staat bedoelen, de godsdienst boven alles in waarde houden en beschermen moeten. Maar dat zij van den anderen kant voor zeker hield, dat de Kerk en de Staat twee geheel onderscheidene ligchamen zijn, en dat het verleenen van eenig voorregt, hoe ook genaamd, aan het eene kerkgenootschap boven het andere, lijnregt inliep tegen de grondbeginselen, waarop de nieuwe maatschappelijke orde steunde.

In betrekking tot het Beggijnhof hebben we nu de nieuwe Staats-regeling na te gaan, die onder anderen ook voorschriften bevatte over de kerkgebouwen en pastorijhuizen der voormaals heerschende kerk.

Deze Staats-regeling, den 23en April 1798 door het Bataafsche volk in zijne grond-vergaderingen goedgekeurd en bekrachtigd, en den 1en Mei daaraanvolgende geproclameerd, bevatte in hare additionele artikelen:

ART. 5.

Alle andere [1]) kerkelijke goederen, door *vrijwillige gift*, *erfmaking*, *inzameling* of *aankoop*, bij eenig kerkgenootschap verkregen, worden als het wettig eigendom der bezitteren erkend en als zoodanig aan hen verzekerd.

[1]) Er was in het vorige artikel gehandeld over alle geestelijke goederen en fondsen, waaruit te voren de tractementen of pensioenen van leeraren of hoogleeraren der voormaals heerschende kerk betaald werden.

ART. 6.

Alle kerkgebouwen en pastorijhuizen der voormaals heerschende kerk, voor zooverre zij door aanbouw uit de afzonderlijke kas der gemeente geene bijzondere en wettige eigendommen zijn, worden overgelaten aan de beschikking van ieder plaatselijk bewind, om deswege tusschen alle kerk-genootschappen eenig vergelijk te treffen, en wel binnen de eerstkomende zes maanden na de aanneming der Staats-regeling.

De grondslag van dit vergelijk is, in iedere plaats het grootste getal van leden der onderscheidene kerkelijke genootschappen, hetgeen alzoo de relatieve meerderheid van zielen zal uitmaken.

Hetzelve zal de voorkeus hebben omtrent de naasting eener plaatselijke kerk en pastorij, onder bepaling echter, na gedane begrooting van de waarde dier gebouwen, van eene matige uitkeering, hetzij in eens, of bij termijnen, aan de andere kerk-gemeenten, naar evenredigheid van derzelver leden, welke allen, door deze bepaling, worden gehouden, voor altijd afstand te hebben gedaan van de gemeene aanspraak.

De alzoo genaaste kerken en pastorijen blijven ten allen tijde onder de bezitting, beheering en het speciaal onderhoud dier kerk-gemeenten, aan welke dezelve, volgens het hier voorgaand onderling contract, zijn toegewezen.

De geschillen, over dit een en ander ontstaande, worden ten spoedigste beslist door het Vertegenwoordigend Ligchaam.

De torens, aan de kerkgebouwen gehecht, benevens de klokken, met derzelver huizingen, worden

verklaard, eigendommen te zijn en te blijven der burgerlijke gemeenten, staande ten allen tijde onder derzelver beheering en onderhoud.[1])

Eene publicatie van het intermediair uitvoerend bewind, van den 12^en^ Julij daaraanvolgende, en een besluit der eerste Kamer van het Vertegenwoordigend Ligchaam, van den 30^en^ November van hetzelfde jaar, behelsden nadere bepalingen en eene opheldernde verklaring ter geregelde en eenparige uitvoering.

Volgens het eerste lid van art. 6. had binnen zes maanden na de aanneming der Staats-regeling, en alzoo vóór den 1^en^ November 1798, tusschen alle kerkgenootschappen een vergelijk moeten getroffen zijn.

Het plaatselijk Bewind of de Municipaliteit van Amsterdam benoemde den 20^en^ Julij van dat jaar eene Commissie, met opzigt tot de kerkgebouwen en pastoriehuizen der voormaals heerschende kerk, bestaande uit de burgers GERARD VERRIJN c. s. Deze Commissie, die een ontwerp van vergelijk moest voorstellen, kon in eene stad als Amsterdam, waar het zoo vele kerken en kerkgoederen betrof, met haar ontwerp niet zoo spoedig gereed zijn als men wel verlangde. Wel zou, bij eene regtvaardige toepassing der wettelijke voorschriften, haar arbeid veel verligt en verkort geworden zijn; maar, als men in aanmerking neemt, dat de beginselen van regtvaardigheid, hoe hoog ook uitgebazuind, waar zij der eertijds heerschende kerk eenigzins ongevallig konden zijn, vele tegenbedenkingen en diep ingewortelde vooroordeelen te overwinnen hadden; dat de Commissarissen zelve, of niet geheel vrij van zulke voor-

[1]) Amsterdam schijnt den toren der Beggijnhofs-kerk niet als zijn eigendom te hebben aanvaard.

oordeelen waren, of zich boven die van anderen niet moedig wisten te verheffen, dan mag het geen verwondering baren, dat haar ontwerp ruim zeventien maanden te laat werd ingediend en de kenteekenen droeg van eene kleingeestige zifterij, met het blijkbare doel, om, volgens het diep doorgetrokken zuurdeeg van vroegeren tijd, de voormaals heerschende kerk, al wederom ten nadeele van de andere kerkgenootschappen, te bevoordeelen.

Uit de gegronde tegenbedenkingen, den 14^{en} Maart 1800 op hun ontwerp van schikking over de kerkgebouwen der eertijds heerschende gezindheid binnen Amsterdam, door gecommitteerden van het R. K. kerkgenootschap ter Municipaliteit ingeleverd, [1]) blijkt ten duidelijkste de bedoeling der ontwerpers, om alle Protestantsche kerken door de Protestanten te laten naasten, en de uitkeering, die zij, volgens het bovenvermelde art. 6, daarvoor aan andere kerkgenootschappen zouden moeten doen, te brengen tot op de helft van het billijk verschuldigde.

Bij de droevige omstandigheden, waarin de Katholieke Kerk op dezen tijd verkeerde, zou eene milde toepassing der wetten ten voordeele van de Katholieken te Amsterdam, eene gebeurtenis geweest zijn, die wel met gouden letters in onze jaarboeken mogt aangeteekend staan. Immers Paus Pius VI was gevankelijk uit Rome weggevoerd, en overleed den 29^{en} Augustus 1799 in ballingschap. Een Engelsch- Russische legermagt viel omtrent denzelfden tijd in Noord-Holland; en, ware zij niet geslagen, zooals het bij Bergen geschiedde, dan had al ligt eene geheele omkeering van zaken, zeker niet ten voordeele der Katholieken,

[1]) Bibliotheek van het Beggijnhof, N°. 905.

in de Nederlanden, althans te Amsterdam, kunnen plaats hebben. Het was dus voor de Protestanten wel zaak, om zoo lang mogelijk te dralen. Toen echter Napoleon Bonaparte, in Frankrijk tot eersten Consul verheven, zich nog al gunstig voor de Katholieke Kerk betoonde, had deze omstandigheid misschien wel eenigen invloed op de Amsterdamsche Municipaliteit; althans den 24^{en} Februarij 1800 ontving de Commissie der Roomsch-Katholieken aldaar de verzameling van stukken, behelzende het ontwerp van schikking over de kerkgebouwen der eertijds heerschende gezindheid binnen die stad. Deze Commissie moest het voorgelegde ontwerp examineren, en zich ten spoedigste, immers binnen drie weken na de ontvangst, aan de Municipaliteit expliceren, of zij het goedkeurde en er genoegen mede nam. Uit het reeds bovenvermelde zagen wij, dat het voorgelegde ontwerp hare goedkeuring niet mogt wegdragen.

Na deze beschrijving van den algemeenen toestand, die wij tot meerdere duidelijkheid van het volgende lieten voorafgaan, hebben wij de handelingen van het Beggijnhof, met betrekking tot zijne oude kerk of kapel, kort en zakelijk mede te deelen.

Pastoor en Meesteressen van het Hof hoopten, dat het gebruik en ongestoorde bezit der oude kerk met haar sacristij weder tot de oorspronkelijke en eenige eigenaars zou terugkeeren. De Engelsche Gereformeerde gemeente had haar wel van het begin van 1607 in gebruik; haar koster bediende zich ook wel van de bovenverdieping [1]) der voormalige sacristij, die vroeger, jaren lang, door verschillende gilden was ingenomen;

[1]) De benedenverdieping was in het bezit van het Hof gebleven; zie boven, bl. 115.

maar de nieuwe Staats-regeling van 1798 bood nu de eerste gunstige gelegenheid aan, die zich na een tijdsverloop van 191 jaren opdeed, om de eigendomsregten van het Beggijnhof op die kerk en sacristij te doen gelden. De pastoor J. Lesscher en de Meesteressen maakten van deze gelegenheid gebruik, bij een request aan de Municipaliteit der stad, den 26^{en} October van hetzelfde jaar. [1])

In dat request dragen zij voor, dat, naar hun inzien, 's Hofs wettig eigendom van gezegde kerk en sacristij aan geen twijfel kan onderhevig zijn; zij bewijzen vooreerst hun eigendom van den geheelen grond van het Hof, waarop die kerk staat, doordat hun eigendom nooit is betwijfeld of betwist; door den opdragtsbrief van 13 Julij 1346, [2]) waarbij, „coppe van der lane „quyt scout tot een vrien eyghen dat beghijnhuijs den „joncfrouwen den beghinen..... ende hem daer of heeft „opgedraghen enen vrien eijghendoem"; verder, door het onderhoud der straten, lantaarnen, bleekvelden met hunne hekken, poort en brug, buiten die poort over de sloot, in een woord van alles, wat het Hof aangaat, dat ten allen tijde door de Beggijnen bekostigd is. Zij halen den verkoop aan van een stuk gronds, door hunne voorzaten aan het burgerweeshuis in het jaar 1635 gedaan, ten bewijze dat zelfs de Protestanten in (voor de Katholieken) min gunstige tijden dat eigendom hebben erkend.

En wat ten andere het kerkgebouw en de sacristij betreft, beweren zij (blijkbaar met het oog op het

---

[1]) Archief, A, 2. N°. 12, L'. k. Dit pakket bevat alle verdere stukken over de reclames van de Engelsche kerk, die in dezen, zonder verdere aanwijzing, zijn gebruikt.

[2]) Archief, A, 1. N°. 1.

5e en 6e der additionele artikelen, boven vermeld), dat beide gebouwd zijn voor rekening van de Beggijnen en niet van anderen, uit eigen fondsen van het Hof. Zij bewijzen het uit eene gelijke bewering, die kort na de reformatie, door de maagden van het Hof bij de Burgemeesters en 36 Raden was ingediend, en in zulke tijdsomstandigheden wel niet van onwaarheid kon verdacht worden. [1]) Zij vinden in een besluit van Burgemeesteren, dat hun in 1674 het gebruik der onderverdieping van de sacristij verzekerde [2]) „een blijk, „dat Burgemeesteren op dien tijd, zijnde 124 jaren vroe„ger aan de reformatie, niet geheel vervreemd waren „van het gevoelen, dat die sacristij aan het Beggijnhof „toekomt."

Zij laten verder uit den brief van het kapittel der L. V. kerk in den Haag van 8 Augustus 1419 [3]) zien, dat de gemeente op het Hof geheel van de stad en van de parochie afgesloten was, en in het kerkelijke als een ligchaam op zich zelf stond, waarmede de burgerij niets gemeen had; dat de genoemde kerk en hare kapellaan uitsluitend ten dienste van het Hof waren, en dat dan ook die kerk niet voor rekening der stad of geheele gemeente, maar voor rekening van het Beggijnhof gebouwd was, als hebbende alleen daarvan het gebruik.

Na eene aanhaling uit Joannes van Beke, die spreekt van het Beggijnhof *„mit haar Capelle"* en van Wagenaar, die van genoemde kerk zegt „dat zij *tot het Beggijnhof „plagt te behooren"*, spreken zij over de vergrooting en verbetering, die de kerk met sacristij in en sedert 1665 heeft verkregen, [4]) en in het vaste vertrouwen, dat

[1]) Archief, A, 2. N°. 1, Lr. a. Zie ook boven, blzz. 98, vv.
[2]) Archief, A, 2. N°. 12, Lr. e. Zie boven, bl. 115.
[3]) Archief, A, 1. N°. 6. Zie Deel II, blzz. 301, vv.
[4]) Vergelijk bl. 102.

de eigendom derzelve aan het Hof toekomt, nemen zij de vrijheid, aan te merken, dat de onkosten, tot die vergrooting en verbetering gedaan, niet in aanmerking kunnen komen, als zijnde gedaan aan vreemd goed, zonder toestemming, zonder goedkeuring, zonder volmagt van de eigenaars of hunne administrateurs; en zij vragen, of het gebruik van die kerk (bij de Engelschen) gedurende 191 jaren niet wel zou opwegen tegen de onkosten, aan dezelve gedaan, te meer daar het gemis dier kerk veel meer onkosten veroorzaakt heeft aan de R. K. gemeente, die op het Hof een andere nieuwe kerk voor hare rekening heeft moeten laten opbouwen.

Zij verzoeken ten slotte: *dat de Municipaliteit gelieve het Beggijnhof te herstellen in het bezit van zijn wettig eigendom, zijne oude, nu Engelsche kerk en van de sacristie, thans gebruikt wordende door den koster derzelve.*

In het Dagblad der vergaderingen van de Municipaliteit van Amsterdam (bl. 116) werd dienaangaande het volgende geschreven:

26 October 1798.

„Is ter Vergadering verscheenen de Burger Johannes „Lesscher, Pastoor van de Roomsch Catholijke kerk op „het Begijnhof, en heeft dezelve geleezen een adres, „door hem en de Meesteressen van het Begijnhof ge„tekend, daarbij, na aangevoerde redenen, tot betoog „van het recht van eigendom van den Pastoor en de „Meesteressen tot de Engelsche Kerk, met derzelver „sacristie, op het zelve Hof staande, dezelve Kerk en „sacristie reclameerende:

„En heeft de Voorzitter den Burger Lesscher voor„noemd, in dezen gerenvoyeerd aan de Commissie, bij „deze Vergadering, den 20^{n} Julij ll., met opzicht tot

„de Kerkgebouwen en Pastoriehuizen der voormaals „heerschende Kerk benoemd, bestaande uit de Burgers „Gerard Verrijn c. s."

Deze Commissie begreep, dat vele redenen voor de vermelde vordering pleitten, *dat de bijzondere eigendom van het geheel zeer wel bewezen was*, dat de afzonderlijke grondbewijzen der kerk, die ontbraken, moesten aangemerkt worden als begrepen te zijn in de bescheiden van eigendom die het geheel betroffen, dat de verdere aanhalingen almede aantoonden, dat het eigendomsregt van het geheel zoo door daadzaken als door uitspraken van Burgemeesteren meermalen is erkend geweest, dat het Beggijnhof niet, als de Nonnenkloosters na de verandering der regering in 1578, is opgeheven, en dat het regt der Beggijnen op de kerk, waarvan zij door magt zijn ontzet geweest, meer moet aangemerkt worden te zijn die van een burgerlijk dan wel die van een geestelijk goed. De Commissie meende in dezen niets te kunnen beslissen, en adviseerde, dat men de decisie er van moest overlaten of aan de regterlijke magt, of liever nog in de tegenwoordige omstandigheden aan het Vertegenwoordigend Ligchaam des Bataafschen volks.

Dien overeenkomstig werd door de Municipaliteit besloten.

In het dagverhaal der handelingen van het Vertegenwoordigend Ligchaam, Eerste Kamer, lezen wij het daarop genomen besluit van den 29^{en} December 1798, dat, al waren de bijgebragte redenen van Meesteressen van het Beggijnhof van dien aard, dat zij tot bewijs van privativen eigendom konden verstrekken, zulks evenwel in dit geval de Municipaliteit niet mogt beletten, om deswegens op grond van het 6^{e} der additionele artikelen der Staats-regeling en daartoe betrekkelijke pu-

blicatiën, de noodige beschikkingen te entameren en te volvoeren.

De Municipaliteit, niet wetende, wat dit besluit eigenlijk voorschreef, stelde, den 11^en^ Januarij 1799, de noodige bescheiden in handen van eene drieledige Commissie, om haar te dienen van consideratiën en advies. Ook bij deze hadden de aangevoerde bewijzen zulk een gewigt, dat zij den 12^en^ Maart daaraanvolgende rapporteerde: „*Wij zouden dan ook ingevolge deze onze bevinding inclineren*
„*om U lieden favorabel omtrent deze gedane reclame te ad-*
„*viseren en den eigendom van de voorz. kerk en sacristie*
„*aan Pastoor en Meesteressen van hetzelve Beggijnhof toe*
„*te kennen.*"

Nu hoopte men ongetwijfeld, dat de zaak spoedig ten einde zou loopen, dat de kerk en de sacristie zonder eenige vergoeding terug gegeven, en over de goederen, in de kerk aanwezig, in der minne gehandeld zou worden. Wat zal nu wel het voorstel der Commissie van 20 Julij 1798 zijn? Zoo was zeker de dikwijls herhaalde vraag, die men elkander deed.

Eindelijk ontvingen de gecommitteerden voor de belangen der R. Katholieken en ook het bestuur van het Beggijnhof, op den 24^en^ Februarij 1800, het zoo lang verwachte rapport en plan van schikking. En het voorstel luidde, dat pastoor en Meesteressen de kerk en sacristij, zooals die thans vergroot en vertimmerd was, voor het Beggijnhof, bij wijze van transactie, zouden overnemen als een bijzonder en wettig eigendom, mits opbrengende de helft der som, waarop die kerk nu geschat was, zijnde die helft *f* 3750.

De gecommitteerden voor de belangen der R. Katholieken kwamen, bij schrijven van 14 Maart 1800, met kracht tegen dit voorstel op, bijzonderlijk, omdat ge-

noemde som geheel aan de Engelschen zou blijven en ruim zes maal meer zou zijn dan het bedrag, dat, bij eene algemeene verdeeling volgens getalsterkte, aan de anderen zou toekomen. Deze afkeuring, die door het drukken van het antwoord der gecommitteerden algemeener bekend werd dan het schrijven, dat twee dagen later van het Bestuur van het Beggijnhof bij de Municipaliteit inkwam, was welligt oorzaak van het nog loopende gerucht, dat men de Engelsche kerk op het Beggijnhof voor zekere som gelds had kunnen koopen, maar dat men deze gunstige gelegenheid verzuimd heeft. Wat is er van de zaak? Pastoor J. Lesscher en Meesteressen C. M. Achtienhoven en E. Crajenschot hebben, bij schrijven van 16 Maart 1800, verklaard, dat zij om toegevend en inschikkelijk te zijn, niet volstrektelijk op hun gesustineerd regt insteerden, en daarom liever verkozen, in een minnelijk vergelijk te treden, en alzoo het bij 't voorsz. ontwerp van schikkingen gedane voorstel om voorsz. kerk en sacristie van het Beggijnhof bij wijze van transactie over te nemen als een bijzonder eigendom, tegen opbrengst van *f* 3750, goedkeurden en accepteerden.

De tegenbedenkingen der Engelsche gemeente op dit plan van schikking bleven, zooals het schijnt, tot aan het einde van 1809 voor het Bestuur van het Beggijnhof verborgen. De zaken namen in dien tusschentijd geen keer; de kerk bleef nog in het gebruik der Engelschen, en uit het rapport van de heeren van Anrae en La Grange, over hun onderhoud op den 29^{en} November 1809 met eene Regerings-commissie te Haarlem, mogen wij als zeker besluiten, dat de vredelievende goedkeuring en acceptatie, om tegen eene som gelds, bij wijze van transactie, de kerk voor het Hof over te nemen, door de Engelschen werd afgewezen. Ruim acht

jaren bleef de reclame rusten. Het jaar 1801 zag eene nieuwe Staats-regeling verschijnen. Een ander van 1805 bragt een Raadpensionaris aan het hoofd der Bataafsche Republiek, terwijl in 1806 de Republiek in een koningrijk werd veranderd.

Zien we nu, wat in dezen tusschentijd op het Beggijnhof merkwaardigs voorviel. Den 14^{en} Julij 1801 overleed pastoor Lesscher, misschien nog met de blijde vooruitzigten, dat toch zijn opvolger het genoegen zou smaken, om de oude kapel of kerk te betrekken. Pastoor Joannes Hegeman, die eerst te Diemen en Overdiemen, en later gedurende bijna negen jaren in de gemeente buiten de Utrechtsche poort te Amsterdam, de herderlijke bediening had waargenomen, werd den 23^{en} Julij door Mgr. Aloysius Ciamberlani tot pastoor van het Beggijnhof aangesteld. Nog in hetzelfde jaar nam hij twee Beggijnen aan, nadat er een stilstand van zes jaren in de aanneming had plaats gegrepen.

In het jaar 1804 was het gebouwtje, [1]) dat in de Roomsche tijden tot sacristij der kapel van het Hof gediend had, zóó bouwvallig geworden, dat er een belangrijk herstel noodig was. Het was door alle tijden heen eigendom van het Hof gebleven, immers door geen enkele acte was dit regt op anderen overgaan, maar over het gebruik der bovenverdieping had de stedelijke Regering nu en dan beschikt, eerst ten voordeele van het Beggijnhof (zie bl. 100), later ten gelieve van verschillende gilden (zie bl. 115), tot dat op het einde der vorige eeuw de koster der Engelsche kerk, men weet niet op welke wijze dit geschied is, het gebruik dier bovenverdieping had. De onderverdieping was al-

[1]) Archief, A, 2. N°. 12, L^{r}. 1.

tijd ten dienste van het Hof gebleven. Daar echter over dit gebouwtje, dat te gelijk met de oude kapel door het Hof als eigendom werd gereclameerd, nog geene beslissing was genomen, en zijne herstelling toch eene dringende behoefte was geworden, hebben Heeren Thesaurieren-Ordinaris, op den 26^{en} September 1804, de volgende resolutie, blijkbaar als middelweg, genomen: om de afbraak van het oude gebouw, staande langs de sloot, gedeeltelijk boven gebruikt wordende bij den koster van de Engelsche kerk en onder bij het Beggijnhof, aan de inwoneressen van dat Hof af te staan, en haar den grond tot *wederopzeggens toe* te gunnen, ten einde daarop te mogen doen plaatsen eene loods of werkplaats, alles onder nadere goedkeuring, en onder beding, dat tijdens deze vergunning het Hof den uitwijkenden muur aan de sloot-zijde zou moeten herstellen en onderhouden. [1]) Het Gemeentebestuur heeft verder het eigendomsregt van het Hof op het besproken gebouw en erf erkend, zoo althans meenen wij uit een straks aan te halen schrijven van Regentessen te mogen opmaken. Zeker is het, dat nu, in 1866, reeds gedurende meer dan dertig jaren, dit gebouw met het daarbij behoorend erf bij den bewaarder der hypotheken niet anders dan als een wettig eigendom van het Hof bekend staat. [2])

De zaak der reclame van de kerk enz. kwam op nieuw

---

[1]) Archief, A, 2. N°. 12, L^{r}. 1.

[2]) Om alle moeijelijkheden met het Gemeentebestuur te voorkomen, heeft het Beggijnhof, bij den twijfel, die van stadswege over den eigendom gemaakt werd, in 1865 verzocht, om den grond, waarop de loods staat, onder titel van aankoop tot zijn onbetwistbaar eigendom te mogen maken. Na eenige tegenbedenkingen onder den vorigen Burgemeester, werd dit verzoek onder Burgemeester Fock toegestaan.

in behandeling, toen een koninklijk decreet, dd. 2 Augustus 1808, aan den pastoor en de Meesteressen de gelegenheid aanbood, om andermaal hunne reclames, ook zonder aanbieding van eene geldsom tot vergoeding, in te dienen. De Meesteressen, die zich nu Regentessen noemden, doen het den 4en November van hetzelfde jaar, bij een schrijven aan den Burgemeester der stad, en wijzen er op, dat door het Gemeentebestuur in het geschil tusschen haar, Regentessen, en de kerkmeesters der Engelsche gemeente, wegens de verandering van eene aan dezelve kerk annexe kamer, *nog korteling* [1]) *de volledige eigendom van gemelde kerk als haar in hare qualiteit toebehoorende erkend is.* Zij verzoeken de bemiddeling van den Burgemeester bij den Landdrost, om weêr spoedig in het bezit te komen van haar wettig eigendom, nl. van de kerk met hare fondsen, enz.

Nu volgde in Mei 1809 eene aanschrijving van de Commissie tot onderzoek en vereffening der geschillen over kerken en kerkelijke fondsen in het departement Amstelland, om alle noodige bescheiden en consideratiën tot staving van het gesustineerde regt vóór of op den 1en Junij aan haar in te zenden.

Onmiddellijk geven pastoor en Meesteressen gevolg aan deze aanschrijving, en rigten aan de genoemde Commissie een adres, waarin zij andermaal hun regt aantoonen tot reclame van hun oude kerk, thans door de Engelsche Presbyteriaansche gemeente, en op hare sacristij [2]), nu door den koster dier gemeente gebruikt wordende.

---

[1]) Dit kan op niets anders doelen dan op de resolutie van Thesaurieren, dd. 26 September 1804, hier boven vermeld.

[2]) De hier bedoelde sacristij was hoogst waarschijnlijk een ander dan het boven vermelde gebouwtje, waarvan in 1804 sprake was, daar hier gesproken wordt van eene sacristij, die nog in 1809 door den koster der Engelsche gemeente gebruikt werd.

Zij herhalen al de reeds boven, in 1798 en later, aangevoerde bewijzen, en voegen nog als grondbrieven daarbij de kopie van den open brief in dato 15^{en} April 1417, [1]) waarbij de stad de Zuidzijde van het tegenwoordige Hof aan de Beggijnen verkoopt, en de kopie der acte van 29^{en} Januarij 1511, [2]) waarbij de stad haar het thans bebouwde gedeelte aan de Westzijde langs den Voor-burgwal, als eigendom afstaat; en zij voegen daarbij de consideratiën, in 1650 door den Advocaat Joan de Witte op deze beide stukken gemaakt. De adressanten zijn van oordeel, dat deze stukken zouden kunnen strekken ten bewijze van den eigendom der uitgestrektheid van het Hof, zooals zij thans nog is, en dus ook van den grond, waarop voornoemde kerk en sacristij zijn gebouwd. Zij vullen nog de bijlagen tot hun adres aan met hun request van 4^{en} November 1808 aan den Burgemeester van Amsterdam.

De Burgemeester stelde deze stukken in handen van den kerkeraad der Engelsche Gereformeerde gemeente, om daarop zijne tegenbedenkingen te maken, en den 25^{en} Julij van hetzelfde jaar 1809 verzond hij ze met de gemaakte tegenbedenkingen, onder een begeleidend schrijven van zijne hand, aan de voornoemde Commissie.

De strijdende partijen ontvingen in November eene aanschrijving, om ter bespreking der ontstane geschillen, op Woensdag den 29^{en} van diezelfde maand, in persoon of bij vertegenwoordigers te compareren in het locaal van het Landdrost-ambt te Haarlem.

Wanneer wij de omstandigheden van dezen tijd overwegen, en in aanmerking nemen, dat, vijf maanden gele-

---

[1]) Archief, A, 1, N°. 5.

[2]) Archief, A, 1. N°. 28.

den, een afschuwelijke kerkroof was gepleegd door de inlijving der nog overige Pauselijke Staten bij het Fransche keizerrijk, en dat Paus Pius VII in strenge afzondering te Savona gevangen werd gehouden, dan kunnen wij ons moeijelijk voorstellen, dat het Bestuur van het Beggijnhof veel hoop kon koesteren op het herstel van eene twee honderdjarige onregtvaardigheid, die op zijne oude kerk was gepleegd; en nogthans mogt men geene middelen tot herstel der vorige bezittingen onbeproefd laten.

Op den bepaalden dag, uur en plaats, verschenen, als behoorlijk gevolmagtigden van het Beggijnhof, de heeren J. C. van Anrae en A. la Grange; ook kwamen er eenige vertegenwoordigers van de Engelsche gemeente, die niet met genoegzame volmagten waren voorzien, om ten fine der zaak te kunnen handelen. Men zegt wel eens: tijd gewonnen is veel gewonnen; dit mogt vooral van toepassing heeten op het einde van 1809 en op de eerste helft van 1810, wanneer het eenen eisch gold van een R. K. gesticht tot teruggave van onregtmatig afgenomen goederen. In die dagen toch kon men voorzien, dat de groote Fransche geweldenaar ook Nederland weldra bij zijn keizerrijk zou inlijven, gelijk hij de Kerkelijke Staten gedaan had, en dat hij zich, na zoo vele onregtvaardige daden, aan eene kapel of kerk van een Beggijnhof wel weinig zou laten gelegen liggen.

Zien we nu, wat op de gemelde zamenkomst plaats had.

Het Beggijnhof reclameerde de kerk, het sacristij enz. als zijn privatief eigendom, en haalde wederom zijne bewijzen daarvoor aan.

De Commissie antwoordde, dat bij zulk eene bewering, en als men tot geen vergelijk kon komen, de zaak niet meer van hare competentie zou zijn, maar dat men

den eisch tot restitutie voor den gewonen regter zou moeten brengen, en procedures aanvangen, die kostbaar en daarenboven toch altijd aan het onzekere blootgesteld zouden zijn. De gevolmagtigden vernamen nu ook voor het eerst, tot hunne groote verwondering, dat het Bestuur van het Hof in het jaar 1800 eene som van *f* 3750 aan de Engelsche gemeente had aangeboden, wanneer deze van de kerk wilde afzien. De president verklaarde, dat deze gemeente, reeds gedurende twee eeuwen in het bezit der kerk, even sterk als het Hof vasthield aan haar gesustineerd regt; dat zij zelfs de vroegere aangebodene som niet heeft willen accepteren, en dat men op deze wijze tot geen vergelijk kon komen.

Nadat de heeren der Engelsche gemeente afzonderlijk waren gehoord, deelde de president mede, dat deze gemeente nimmer in den afstand der kerk zou treden, maar wel gaarne zou vernemen, welke vraag tot vergelijk door het Beggijnhof gesteld werd. Deze vraag bleef dezelfde, alleen met dit onderscheid, dat men bereid was, om het orgel, het koperwerk, de banken en verdere roerende goederen van die kerk aan de Engelschen af te staan. Nu wenschte men, van de andere partij te vernemen, wat ze daarop zou aanbieden. De assessoren antwoordden, dat de Engelschen daar niet in zouden komen. De president wijdde nog al eene bijzondere aandacht aan het twee-honderdjarig gebruik of bezit, en verlangde nu, dat het Beggijnhof eene som gelds zou eischen, waarvoor de Engelschen de kerk zouden kunnen koopen, of wel hun een aanbod zoude doen, om de kerk weder in bezit te krijgen. Binnen den tijd der nu verzochte en toegestane acht dagen van uitstel, werd namens het Beggijnhof geantwoord, dat het zijn regt op de kerk niet wilde afstaan en ook geen geld wilde

aanbieden, maar eenvoudig bij zijnen eisch persisteerde.

De Commissie tot onderzoek en vereffening der geschillen over kerken enz. zond nu aan den Burgemeester van Amsterdam eene kopie der reclames van het Beggijnhof, met den last, om de gecommitteerden der Engelsche gemeente daarop te hooren en hunne tegenbedenkingen in geschrift af te vragen.

Het eenige, wat wij van deze tegenbedenkingen konden opsporen, laat zich uit het verhandelde van 29 November en vooral uit de volgende wederlegging afleiden.

„Wat betreft het geavanceerde door den kerkeraad „der Engelsche gereformeerde gemeente, hetzelve bestaat „hoofdzakelijk daarin, dat de voorsz. gemeente sedert „meer dan twee eeuwen in het rustig en vrij gebruik „van dit kerkgebouw geweest is, en op dien voet in „het bezit der voorsz. kerk behoort gemaintineerd te „worden, en dat de aanspraak van pastoor en Meeste„ressen in regten zoude moeten bewezen worden, en „dezen (aangezien dat ook hier het regt van praescriptie „wel in aanmerking mag komen) zich ter behoorlijker „tijd hadden moeten adresseeren."

Ten antwoord diende:

„Men beroept zich dus op eene langdurige possessie, „doch men schijnt teffens overtuigd geweest te zijn, dat „zulks geenen genoegzamen titel kan opleveren, om in „deze possessie verder gecontinueerd te worden; waarom „men in bedenking geeft, of *ook hier het regt van prae„scriptie niet in aanmerking mag komen*; en men voegt er „verder bij, dat *pastoor en Meesteressen zich ter behoor„lijker tijd hadden moeten adresseeren.*

„Maar men wil wel eens gevraagd hebben, of het „regt van praescriptie ten dezen wel in eenige de minste „aanmerking *kan* komen, daar het naar algemeene gron-

„den van regt en billijkheid zeker is, dat dit regt alleen „kan en behoort te werken ten nadeele van hen, die „in de gelegenheid geweest zijnde om hun wettig regt „tegen de onwettige bezitters in tijds te doen gelden, „zulks verzuimd hebben, en het dus aan zich zelve te „wijten hebben, dat zij na een langdurig tijdsverloop „van hunnen wettigen eigendom verstoken zijn.

„Maar is dit hier het geval geweest?

„Zijn de wettige eigenaars van de kerk op het Beggijn- „hof, welke na de Reformatie daarvan gedepossideerd „zijn geworden, immer in de gelegenheid geweest, om „hun wettig regt ten dezen opzigte te doen gelden; of „met andere woorden, kan men zich daarop beroepen, „*dat zij zich ter behoorlijker tijd niet hebben geadresseerd*?

„Trouwens de toenmalige denkwijze was te zeer be- „kend, dan dat men zulks met eenige de minste hoop „van succes zoude hebben durven ondernemen; en het „zoude zelfs zeer gevaarlijk geweest zijn zich aan de „gevolgen daarvan bloot te stellen."

Eene andere bedenking, die, van eene ons tot nu onbekende zijde, in het midden werd gebragt, en een antwoord uitlokte, was van den volgenden inhoud: dat, volgens het plakkaat van de Staten van Holland, d.d. 4 Mei 1655, de Beggijnen als particuliere personen, geene roerende of onroerende goederen mogten verkrijgen, de eene van de andere niet mogt erven of over hare bijzondere goederen niet mogt beschikken; en dat alzoo pastoor en Meesteressen niet bij magte zouden zijn, om het bewijs te leveren, dat het regt van eigendom dezer kerk tot op hen bij erfopvolging, of making, of gifte ter zake des doods, zoude zijn gedevolveerd.

Wij zagen op bl. 125, dat dit plakkaat niet toepasselijk was op de Beggijnen. Maar, genomen eens, dat ook aan de

Beggijnen het regt van erfenis en erfmaking was ontnomen, dan zou bij de reclame der kerk dit plakkaat nog niet van toepassing zijn, „omdat" zoo luidde het antwoord, „de *pastoor en Meesteressen* nooit als particulieren, „voor zich als *individu's*, zich eenig regt op die kerk heb„ben aangematigd of nog zouden aanmatigen. Maar zij „hebben zich geadresseerd in hunne qualiteit als repre„senterende een *corpus morale*, en verzocht hersteld te „worden in het bezit van die kerk, welke ten koste van „dat ligchaam gesticht is, en waarvan het naderhand op „eene allezins onwettige wijze is ontzet geworden.

„Dit *corpus morale* heeft nimmer opgehouden te exi„steren, en existeert nog ten huidigen dage, en is ook „altoos als zoodanig door de Regering dezer stad erkend „geworden; doende het volstrekt niets ter zake, wie de „leden van dat ligchaam successivelijk geweest zijn, of „nog zijn.

„Men kan derhalve van de tegenwoordige requestran„ten, die als representerende dit *corpus morale* zich aan„melden, met geen den minsten schijn afvorderen eenig „bewijs, dat het regt van eigendom van deze kerk tot „op hen bij erfopvolging, of making, of gifte ter zake „des doods, zoude zijn gedevolveerd. Die overgang van „eigendom heeft nooit plaats gehad, en kon ook nooit „plaats hebben; de individuele leden van dat ligchaam „hebben voor zich zelve ieder *qua particuliere personen* „nooit eenigen den minsten eigendom aan deze kerk ge„had, maar het *corpus morale*, waartoe zij behooren, is „*van den beginne af aan tot nu toe* de eenige en wettige „eigenaar van deze kerk, even als van verscheidene op „het Beggijnhof staande percelen, geweest en gebleven."

Wij hebben op de schriftelijke wederlegging der zoo even aangehaalde tweevoudige tegenbedenking geen jaar

of dagteekening gevonden, en kunnen alzoo niet het juiste jaar bepalen, waarin zij gediend heeft, maar toch zeker behoort zij bij de bekende terugvordering. Na de zamenkomst der beide partijen op 29 November 1809, werden, zoo als wij zagen, op de eenigzins gemitigeerde reclames van het Beggijnhof, de tegenbedenkingen van de Engelsche gemeente, door bemiddeling van den Burgemeester, ingewacht. Doch de zaak bleef al wederom hangen; zelfs op den 26^{en} en 27^{en} April van het volgende jaar, toen de gevolmagtigden van het Hof zich te Haarlem bevonden, om zoo veel mogelijk eenen gunstigen uitslag te bespoedigen, vernamen zij, tot hunne niet geringe verwondering, van den president der meergemelde Commissie, dat de Burgemeester nog niets van zich had laten hooren. Men sprak nu ook over eene nieuwe aanschrijving aan dien Burgemeester; maar wat hiervan geworden is, bleef ons onbekend. Dit echter is zeker, dat er van wege het Beggijnhof, op den 29^{en} Junij 1810, een request aan koning Lodewijk Napoleon tot reclame der kerk werd ingediend. Men voerde op nieuw de reeds bekende bewijzen van eigendom aan, merkte in het bijzonder op, dat het Burgerweeshuis in 1635 een stuk gronds, tot zijne uitbreiding noodig, wel deugdelijk van de Meesteressen des Hofs gekocht, en niet van Burgemeesters ten geschenke ontvangen had; en dat de Municipaliteit in 1799 de besprokene kerk en sacristij als eigendom der Beggijnen had erkend. Ook het aanbod van geld, dat in 1800 door het Hof was gedaan, om de zaak te bespoedigen, kwam ter sprake, maar met de opmerking, dat men nu na tien jaren tot zulk een aanbod volstrekt niet kon besluiten, zoowel om de tegenwoordige penurie van gelden, als om het gemis der vruchten, welke de tegenwoordige kerk, uit eenige woonhuizen

bestaande, sedert dien tijd, in geval van verhuring, al wederom had kunnen opleveren, en wel vooral, omdat men zich door het decreet van 2 Augustus 1808, ook zonder dergelijke offertes, tot onbepaalde reclames der oude kerk geregtigd oordeelde. Over de aanmerking, door de Commissie gemaakt, als zou deze zaak bij den gewonen regter moeten dienen, werd gezegd, dat men langwijlige procedures zocht te vermijden, ook om de kosten, die daarop doorgaans loopen, dat het Hof zulke kosten niet kon dragen, en reeds schade genoeg en meer dan te veel geleden had door het ruim tweehonderjarig gemis der kerk, omdat het gedurende al dien tijd verstoken bleef van eene jaarlijksche inkomst, groot ongeveer *f* 1000, welke de huizen, die men voor bedehuis heeft moeten gebruiken, ieder jaar hadden kunnen afwerpen. De gevolmagtigden van het Hof wendden zich dan tot Z. M., om zonder eenig proces, de kerk, het sacristij en alle aankleven van dien, zonder verwijl weder in bezit te krijgen.

Nu moest men geduldig den verderen gang der zaak afwachten. Maar het valt ligt te begrijpen, dat de nieuwsgierigheid sterk gespannen was en naar alle middelen uitzag, om iets van het verder beloop te vernemen. De Commissie ter vereffening had, zoo kon men denken, waarschijnlijk haar rapport aan Z. M. uitgebragt, en nu zou het van belang zijn om te vernemen, wat de inhoud van dat rapport was. Al weder een uitstapje naar Haarlem. Het was nu de 1e Julij. En zie, wat zij daar van den president der Commissie vernamen, was zóó geheel volgens den zin, dat de gevolmagtigden het bijna niet beter hadden kunnen wenschen. De president deelde hun mede, dat de Commissie als zoodanig een rapport uitgebragt en afgezonden had aan den minister van

Eeredienst, bestaande hierin: dat volgens hare meening *het geheele Beggijnhof en speciaal de kerk op datzelfde Hof een privatief eigendom van de Beggijnen was*, dat de billijkheid allezins de teruggave vorderde, dat deze onder het toezigt van den Burgemeester moest geschieden, dat de Engelschen wel eenigen tijd dienden te hebben, om naar eene andere gelegenheid om te zien, en dat ze ook voor de vele verbeteringen en reparatie eenige schadevergoeding behoorden te hebben; doch dat de bepaling der schadevergoeding, even als de geheele zaak, aan de uitspraak van Z. M. moest overgelaten worden. Er was geen melding gemaakt van de vroeger uitgeloofde som. En de president verzekerde, dat in diezelfde maand Julij wel eene voor het Hof gunstige uitspraak zoude volgen, en de zaak alzoo buiten regters handen, ten voordeele der Beggijnen, zou afgedaan worden. Uit een schrijven van denzelfden president D. van Horbag, d.d. 25 Junij 1812, blijkt, dat hij op den 20^{en} Mei 1810 finaal rapport had uitgebragt aan den Landdrost van Amstelland, omtrent en op het request der Meesteressen, met overlegging van alle stukken, tot die zaak betrekkelijk. En uit een aanteekening, door den heer van Anrae op dien brief gesteld, zien we, dat de Landdrost den 23^{en} of 24^{en} daaraanvolgende dispositie had genomen.

Zulk een gunstig rapport, als boven vermeld is, had men, na al het gesprokene op 29 November 1809, niet mogen verwachten. Wij kunnen nagaan, welk eene blijdschap deze tijding ook bij den pastoor en Meesteressen van het Beggijnhof te weeg bragt; in diezelfde maand toch, zoo luidde de verzekering, zou er eene gunstige uitspraak voor het Hof volgen; en al hebben wij geen schriftelijk bewijs voor ons vermoeden in handen, toch mogen wij veronderstellen, dat de schadevergoeding, waar-

van gesproken was, geen onoverkomelijk bezwaar zou opleveren. Maar, helaas! spoedig moest men de wispelturigheid der aardsche gebeurtenissen ondervinden; want op denzelfden dag, die deze blijde tijding verkondigde, onderteekende koning Lodewijk, die Holland te veel beminde om er de tyrannieke heerschappij van zijnen broeder te kunnen dulden, zijnen afstand van het koningrijk ten gunste van zijnen oudsten zoon, met de koningin als regentes; en reeds den 3en Julij 1810 verliet hij ons diep ongelukkig vaderland. De keizer verklaarde dezen afstand en overdragt als krachteloos, en vereenigde, bij een besluit van 9 Julij daaraanvolgende, Holland met het Fransche keizerrijk. Hij verdeelde het in zeven departementen, en bepaalde, dat op den 1en Januarij 1811 het Fransche beheer zou worden ingevoerd.

Bleef nu de zaak van het Beggijnhof rusten? Nog niet. Den 10en Julij werd, op last des konings, het request aan den minister verzonden. Maar het antwoord? Te vergeefs hebben wij er naar gezocht. Opmerkelijk is het echter, dat het officiële request met den verkorten inhoud in margine, en het renvooi aan den minister in het archief van het Beggijnhof berust, zonder eenige koninklijke beschikking, noch ten voor-, noch ten nadeele.

Het mag onze aandacht niet ontgaan, dat bij keizerlijk decreet van 18 October 1810, houdende organisatie der Hollandsche departementen, in betrekking tot de Eereddiensten bepaald werd:

Art. 206. De organisatie van de Katholijke en Protestantsche geestelijkheid, thans bestaande, wordt in stand gehouden.

„ 207. Onze Minister van de Eeredïensten zal Ons de behoeften der kerken en derzelver be-

dienaars doen kennen, ten einde daarin, in geval van ongenoegzaamheid, worde voorzien. [1])

Wij vinden in eene briefwisseling tusschen de beide gevolmagtigden van het Beggijnhof, d.d. 15 en 17 November 1810, door een dier heeren de vrees uitgedrukt, dat de Engelsche gemeente misschien de betwiste kerk als een publiek kerkgebouw zou opgeven; maar de heer van Anrae stelt hem gerust met te schrijven, dat partij nimmer de kerk van het Hof onder de verdeeling der publieke kerken kan brengen, daar zij al te wel bewust is, dat de kerk in quaestie door de leden van alle plaats gehad hebbende regeringen als een wettig eigendom van pastoor en Meesteressen erkend is; dat echter, zoo partij soms eenige poging in dien zin mogt ondernemen, er toch genoegzame middelen ter bestrijding voorhanden waren, zoo als: het rapport van de Commissie, en het rapport van den minister van Eeredienst, [2]) daar deze beide collegiën het besproken gebouw als een wettig eigendom van het Hof hadden erkend. Hij was echter niet zonder alle vrees, maar deze vrees was van eenen geheel anderen aard; want daar keizer Napoleon zoodanige gestichten in Brabant gesupprimeerd had, zou men misschien, door nu de zaak te roeren, het Beggijnhof aan hetzelfde gevaar blootstellen; daarom was hij van oordeel „om met de zaak in quaestie tot 1811 te su„percedeeren."

Voordat wij de volgende gebeurtenissen gaan vermelden, die maar al te wel aanduiden, dat zelfs op het einde van 1813, de zaak der oude kerk van het Hof har beslag nog niet verkregen had, staan we met geene

[1]) *Handboekje voor de zaken der R. K. Eeredienst.* 1848. blzz. 19. vv.
[2]) Het rapport van den minister is ons tot nu toe onbekend.

geringe verbazing te zien op eene aanschrijving van Burgemeester en Wethouders, d.d. 3 Februarij 1866, aan het bestuur van het Beggijnhof gerigt. [1]) Indien we bij zulk een achtbaar collegie eene vergissing durfden veronderstellen, en dat nog wel in den considerans van een besluit, dat een vermeend eigendomsregt der gemeente moest handhaven, zouden we hier bijna aan eene vergissing durven denken. Er staat te lezen: „Overwegende „dat dit open plaatsje [2]) noch aan de Engelsch Gere„formeerde Gemeente met de kerk in 1810 in eigendom, „noch aan het Beggijnhof met den grond, waarop nu „voormelde timmerloods staat, in 1804 ten gebruike is „afgestaan," enz. Nu is in 1804 de grond, waarop de loods staat, door Tresorieren van de stad aan het Hof afgestaan tot wederopzeggings toe. [3]) Maar wie stond in 1810 de kerk aan de Engelschen af, en dat wel in eigendom? De stad? Maar zij was nooit een eigendom van de stad geworden, al had deze haar in de 17e eeuw ook laten vergrooten. En het plaatselijk bewind was toch in 1810 zeer goed bekend met de reclames van het Beggijnhof, en kon, ook volgens de Staats-regeling van 1798, geen regt hebben, om over bijzondere en wettige eigendommen te beschikken. Of dacht het misschien volgens die Staats-regeling daartoe het regt te bezitten, hoe is het dan mogelijk, dat noch het Beggijnhof, noch de Staats-commissie tot verdeeling der kerkgebouwen in 1812, dus twee jaren later, eenige kennis bleek te dragen van eene beschikking, die met de belangen, aan

[1]) Nieuw archief van het Beggijnhof, No. 28.

[2]) Dit open plaatsje is een plek gronds, behoorende bij het gedeelte, dat bij open brief, d.d. 15 April 1417, van stadswege aan de Beggijnen werd verkocht.

[3]) Zie boven, bl. 210.

beider zorgen toevertrouwd, zoo naauw verbonden was? Maar moeten wij aannemen, dat de stad in waarheid zulk eene beschikking heeft genomen, dan wenschten wij, uit liefde voor het regt en voor de eer der stad, nog eenmaal de bewijzen te kunnen mededeelen, dat deze beschikking niet verdacht kan worden, van onregtmatig en lichtschuw geweest te zijn.

Wij zouden uit deze beschikking bijna opmaken, dat de stad zich zelve als eigenares der kerk beschouwde; doch, wat de stedelijke regering ook moge beschikt hebben, wij kunnen, bij de overtuiging, dat die kerk in de 16e en 17e eeuw nooit door haar is genaast, en met het oog op de reclames van het Beggijnhof, ons maar niet overtuigen, dat, door de besprokene beschikking van 1810, de Engelsche gemeente in een openbaar en niet dubbelzinnig bezit als *eigenares* is getreden, en dat alle daden eenerzijds en het eenvoudig gedoogen anderzijds, een bezit zouden te weeg brengen, hetwelk eene verjaring kan doen geboren worden.

Na deze misschien wat wijdloopige beschouwingen, stappen wij weder over op het zuiver historiesch terrein, om te zien, wat onder de keizerlijke regering voor onze geschiedenis merkwaardigs voorviel.

Volgens reçu van den 27en Julij 1811, afgegeven door J. Hodshon, Adjunct-maire en gedelegeerd officier van den Burgerlijken Stand te Amsterdam, werden door pastoor Hegeman aan hem afgegeven drie stuks registers, welke, zooals uit verder onderzoek bleek, waren: de doop- en huwelijks-registers, over de jaren 1700 tot 1738, en een doop-register, over de jaren 1739 tot en met 5 Julij 1811. [1]) Deze moesten dienen als registers van den Burgerlijken stand.

[1]) Archief, A, 2. No. 13.

Een keizerlijk decreet van 29 October 1811 beval, dat de verschillende eeredienſten in Holland, gedurende het jaar 1812, met inachtneming der in Frankrijk heerschende wetten en verordeningen, moesten worden georganiseerd, en dat te dien einde eene Commissie uit de voornaamste kerkleeraars der onderscheidene gezindheden zich te Amsterdam, onder het voorzitterschap van eenen keizerlijken Commissaris, zoude vereenigen, om die organisatie voor te bereiden, de verdeeling der kerkgebouwen tusschen de onderscheidene gezindheden voor te dragen, enz.

Het decreet van den 24^{en} Januarij 1812 gaf daaraan gevolg, door het benoemen van Commissarissen voor elke gezindheid, onder welke de R. K. aartspriester J. J. Cramer te Amsterdam, als medelid voor de R. K. eeredienst optrad. Aan de benoemde Commissarissen werd het opgedragen, zich, wegens een plan van verdeeling der kerkgebouwen, onderling te verstaan; en nu maakte de zoo even genoemde aartspriester, met betrekking tot Amsterdam het volgende voorstel: dat aldaar aan de Roomsch-Katholieke eeredienst zouden worden hergeven drie kerken, te weten: de Nieuwe kerk, de Noorderkerk en de Oude of S^{t}. Odulphus-kapel, mitsgaders, ten behoeve van het Beggijnhof, de voormalige kapel van dat gesticht. Dan kon men voor de drie eerstgenoemde kerken een negental bedehuizen te dier stede doen opruimen.

De Commissarissen uit de Hervormden verklaarden zich niet ongunstig over het gedane voorstel. En van den keizerlijken Commissaris D'Alphonse, vinden we ook geene aanmerking op dit plan, in zoo ver het betrekking had tot de kerk van het Beggijnhof.

Dat de gevolmagtigden van het Hof ook in dezen

eenig werkzaam deel hebben genomen, zouden wij durven opmaken uit eenen brief van den bovengenoemden heer van Horbag, d. d. 25 Junij 1812, waarbij hij aan den heer van Anrae meldt, dat alle stukken betreffende de reclames der Regentessen van het Beggijnhof, met het finaal rapport der Commissie tot onderzoek en vereffening van geschillen over kerken en kerkelijke fondsen in het departement Amstelland, en met het besluit, door den Landdrost daarop genomen, te vinden zouden zijn in het archief van het Landdrost-ambt, toen ter secretarie van de Préfecture.

In de maand Augustus van hetzelfde jaar waren de ontworpen organisatiën der verschillende eerediensten in gereedheid, en werden, bij een algemeen rapport van den keizerlijken Commissaris, aan den minister van eerediensten te Parijs gezonden. Vele aanmerkingen vielen op het, hier niet vermelde, financiële gedeelte. Maar het hoofdbezwaar tegen de ontworpene organisatiën, waarin het oprigten van bisdommen eene voorname plaats innam, bestond in den strijd van Napoleon tegen den Paus, zonder wien zulk eene oprigting toch niet uitvoerbaar was.

Napoleon keerde als een vlugtende verwonneling, den 18^{en} December 1812, van zijn veldtogt naar Rusland te Parijs weder. Paus Pius VII was op last van den keizer als een gevangene van Savona naar Fontainebleau overgevoerd. De keizer wilde zich, ten minste in schijn, met den Paus verzoenen. Hij wist het zelfs zóó ver te brengen, dat de Paus op den 25^{en} Januarij 1813 een concordaat met hem sloot, waarbij bepaald werd: dat beiden zich nader zouden verstaan over de in Holland op te rigten bisdommen. Dit concordaat werd op den 13^{en} Februarij daarna als staatswet afgekondigd. En nu

werden er in den loop van dit jaar nieuwe ontwerpen vau organisatie voor Holland in gereedheid gebragt; maar de toen plaats hebbende staatkundige gebeurtenissen deden de voltooijing daarvan vertragen.

De ijzeren scepter van Napoleon werd op den 18^{en} October op de slagvelden van Leipzig verbroken. Ook ons vaderland hernam in de volgende maand zijn onafhaukelijk bestaan, en daarmede eindigden de bemoeijenissen van het Fransche bestuur met de organisatie der eeredienslen in Nederland. [1]) Amsterdam juichte over de bevrijding van het dierbaar vaderland; de Katholieken juichten ook uit volle borst, want de slavenketenen waren verbroken, en welligt zou, na de groote verbroedering, welke uit de gemeenschappelijke rampen was geboren, het nieuwe Bestuur ook de belangen hunner godsdienst naar regtvaardigheid en billijkheid behandelen. Maar mogt het Beggijnhof ook nu nog de hoop koesteren, van nog eenmaal in het bezit zijner oude kerk hersteld te worden? Of zou veeleer de Engelsche gemeente zich mogen verheugen, dat de lastige reclames van het Hof nu ten laatste toch wel een einde zouden nemen? Misschien heeft de Grondwet van 29 Maart 1814 de vreugde der laatste vermeerderd en de hoop des eersten verminderd. Die Grondwet toch, welke de Christelijke Hervormde godsdienst aan den Souverein voorschreef, liet genoegzaam doorschemeren, dat de wetgevers in Nederland zich nog niet geheel van alle gedachte aan eene heerschende kerk hadden kunnen ontdoen.

De pastoor en Meesteressen begrepen dan ook, dat zij vooralsnog, bij het nieuw gevestigd Staats-gezag, op

[1]) In deze beschrijving heeft het *Handboekje voor de zaken van Roomsch-Katholijke Eeredienst*, tweede jaargang, 1848, ons zeer veel dienst bewezen.

de teruggave der kerk niet moesten aandringen. Welk meer gunstig oogenblik zij zich in de toekomst hebben voorspiegeld, bleef ons een raadsel; maar pastoor Hegeman heeft dat oogenblik niet mogen beleven: hij overleed den 20ᵉⁿ Februarij 1818. In zijne bijna 17 jarige bediening op het Hof heeft hij den later te beschrijven financiëlen nood moeten zien klimmen, maar had toch bij zijn sterven het genoegen, dat al de zeven Beggijnen, die hij had aangenomen, hem gingen overleven.

Den 4ᵉⁿ Maart daarna werd door Mᵍʳ. Ciamberlani tot pastoor van het Beggijnhof benoemd de Zeer Eerw. heer Hermannus Udeman, die reeds bijna zeventien jaar de pastorie van Duivendrecht bediend had. Zeer spoedig moest hij ondervinden, dat de kerk, die uit verschillende woonhuizen was zamengesteld, een aanmerkelijk herstel noodig had; nog bleef men, in de hoop op de teruggave der oude kerk, een paar jaren wachten; maar in September 1820 begreep men, dat er geen verder uitstel mogt plaats hebben. Nu rigtte men een request aan den koning, om teruggave der oude kerk, en zoo dit niet mogelijk was, dan om eene subsidie tot herstel der tegenwoordige kerk. Reeds den 24ᵉⁿ October verzond de Directeur-generaal voor de zaken van de R. K. Eeredienst dit request aan de Burgemeesteren van Amsterdam, ten einde hem daarop te dienen van berigt, consideratiën en advies, en op te geven, of de Engelsche kerk geacht kon worden, het wettig eigendom uit te maken van het Beggijnhof, en welke noodzakelijke herstellingen aan het bij request bedoelde bedehuis moesten geschieden, enz. Pastoor en Meesteressen hebben, op aanschrijving van Burgemeesters, deze vragen beantwoord, bij een schrijven aan Burgemeesters, waarin zij op de teruggave hunner oude kerk en sacristij

aandrongen, en te gelijk zonden zij een schrijven aan den Directeur generaal, bij wien zij andermaal hun regt van eigendom aanvoerden, en verklaarden, dat hunne bewijzen door de geconstitueerde magten, zoowel als door verschillende daartoe benoemde Commissien, allezins voldoende waren bevonden, en dat aan hun verlangen wel zou voldaan zijn geweest, zoo de Fransche overheersching slechts weinige maanden later ware ingevallen; zij hielden met kracht van redenen en met bondige wederlegging van mogelijke tegenbedenkingen, op de teruggave aan, maar eindigden met te verzoeken, dat, zoo de drang der omstandigheden en tijden voorals nog hun herstel in voormelden eigendom bezwaarlijk mogt maken, dan toch hun request om subsidie niet van de hand mogt gewezen worden. [1]) Daarenboven hebben Meesteressen, den 27^en^ October 1820, aan de gecommitteerden der Engelsche Gereformeerde gemeente eenen brief gezonden, om een gedeelte der oude kerk te mogen hebben; maar dezen wisten, met eene verwijzing op het onlangs gepresenteerde request aan den koning, eene afwachtende houding aan te nemen, en alzoo hun antwoord uit te stellen, totdat eerst de gevolgen van dat request zouden kenbaar zijn. [2])

En wat waren die gevolgen? De Engelschen gaven de kerk niet terug; en van eene rijks-subsidie is geen spoor te vinden.

Waarom, vraagt men zich zelven onwillekeurig af, niet bij een geregeld proces de kerk teruggeëischt? De bewijzen van eigendom waren krachtig genoeg, de Engelsche gemeente kon zich slechts op het gebruik der kerk beroepen. De stad ook kon geen wettigen titel

[1]) Archief, A, 2. N°. 15, Lr. e.

[2]) Archief, A, 2 N°. 12, Lr. m.

van eigendom op die kerk aanwijzen, en had dan ook onmiddellijk na de reformatie, niet den eigendom, maar alleen het gebruik aan de Engelschen gegund. Het Beggijnhof had zijn regt doen gelden, zoodra de overmagt ophield. Waarom geen proces? Vraag den arme, die niet om niet zal kunnen procederen, waarom hij geen proces aanvangt! Is een proces niet altijd eene kostbare en daarenboven gewaagde onderneming? En wat al treurige gevolgen van onderlinge onrust en afkeer had een regtsgeding van deze soort niet onder de ingezetenen van dezelfde stad kunnen veroorzaken?

Het Beggijnhof was arm. In 1800 was men voor achterstallige belasting over de laatste vijf jaren ongeveer *f* 3300 schuldig. Na dien tijd klommen de jaarlijks op te brengen belastingen tot bij de *f* 1500. Vele kapitalen, die op de bezittingen waren belegd, werden opgeëischt; de noodige herstellingen aan de huizen namen toe; de huurprijzen verminderden; eenige werkbazen maakten misbruik van vertrouwen; de nood klom zoo hoog, dat men, om de belastingen van het jaar 1811, groot *f* 1649 te kunnen betalen, na eerst een uitstel te hebben verkregen, eene hoeveelheid goud en zilver van de kerk heeft moeten verkoopen. [1]) In 1814 waren Meesteressen genoodzaakt, een surchéance van betaling en van alle procedures en executiën, gedurende den tijd van twaalf maanden, aan den Souvereinen vorst te verzoeken, terwijl zij aantoonden, dat zulk een uitstel het gesticht van den ondergang kon vrijwaren. [2]) Er moesten wel buitengewone maatregelen genomen worden, want de schuld bedroeg de helft van de waarde, waarop al de roerende en onroerende goederen van de kerk en van

[1]) Archief, A, 2. N°. 14, L^r. b.

[2]) Als voren, L^r c.

het Hof getaxeerd waren; en dan zelfs, als men de reparatiën buiten rekening liet, bedroeg het jaarlijksche tekort ruim *f* 600. [1]) In het volgende jaar verkreeg men van Z. M. vergunning tot eene geldnegotiatie van *f* 30,000 met vrijdom van zegel en registratie-regten. [2]) In 1827 moest men, ter goedmaking der kosten voor de vertimmering aan het kerkgebouw, weder eene leening van *f* 20,000 sluiten. Pastoor Van Kokkeling, die na het overlijden van pastoor Udeman, dat op den 14^{en} April 1822 plaats had, hem opvolgde, was de droevige getuige van dezen treurigen achteruitgang der financiën, daar het Hof onder eenen al te zwaren schuldenlast gedrukt was. Hij had in de eerste vier jaren nog het genoegen gehad, van zes Beggijnen aan te nemen, maar nu was er, tot zijne droefheid, een stilstand in de aanneming, die, gedurende negen jaren volhoudende, niet vóór 1834 werd onderbroken.

Alvorens verder te gaan, hebben wij uit het jaar 1833 op te merken, dat het Beggijnhof, even als de eigenaars van de perceelen, aan de Beggijnensloot gelegen, met de stad eene overeenkomst aangingen, waarbij de stad zich verbond, om, tegen eene jaarlijksche contributie, in het schoonhouden dier sloot te voorzien. Daarenboven verklaarden Burgemeester en Wethouders, dat deze sloot niet tot stads-wateren behoorde, en zij alzoo aan de hoofdbestuurders van het Gesticht van Boetvaardigheid geene vergunning konden geven, om over die sloot eene brug te leggen, te meer nog omdat zulk eene vergunning in strijd zou zijn met het oude regt van afsluiting, dat het Beggijnhof bezat. [3])

---

[1]) Als voren, L^{r} d.

[2]) Archief, A, 2. N°. 15, L^{r}. d.

[3]) Archief, A, 2. N°. 12, L^{r}. u.

De geldelijke nood begon het Hof met eenen geheelen ondergang te dreigen, toen in 1837 aanmerkelijke herstellingen aan de woonhuizen werden vereischt, die, volgens de gemaakte begrooting, de som van *f* 7500 zouden beloopen. Wat nu te doen? De directie nam hare toevlugt tot de koninklijke milddadigheid, met eerbiedig verzoek om eene rijks-subsidie van zes duizend gulden. En in het antwoord van den Directeur-generaal voor de R. K. Eeredienst, d. d. 21 November 1839, komt het volgende voor: „Ofschoon Zijne Majes-„teit geene termen gevonden heeft, om het verzoek, „zooals het was liggende, in te willigen, heeft Hoogst-„dezelve echter, — uit aanmerking, dat het Beggijnhof „een der oudste gestichten van de hoofdstad is, welks „instandhouding de geraadpleegde provinciale en stede-„lijke autoriteiten in vele opzigten wenschelijk achten, „en dat bij de R. K. bevolking van Amsterdam in hooge „achting staat, — goedgevonden den Directeur-Generaal „voor de Zaken van de R. K. Eeredienst te magtigen, „om als een blijk van Hoogstdeszelfs belangstelling, de „toezegging te doen van eene subsidie van drie duizend „gulden." In hetzelfde schrijven wordt het Beggijnhof nog genoemd: „dat aloude gesticht, waaraan voor de „R. K. bevolking der hoofdstad eene bijzondere herin-„nering verbonden is, ten gevolge van de in de kerk „van dat Hof jaarlijks gevierd wordende plegtigheid. [1])

Weldra zou de hier bedoelde plegtigheid een tijdperk van buitengewonen luister intreden, bij het vijfde eeuwfeest van het Mirakel van Amsterdam, in 1845. Mogt slechts in het korte tijdsverloop, dat er aan vooraf ging, de benarde toestand van het Hof in eenen beteren veranderd worden! De gunstige beschikking van den ko-

[1]) Archief, A, 2. N°. 15, Lr. g.

ning had eenigermate eene betere toekomst voorbereid. Maar God, die redding weet te geven waar Hij redden wil, had tot werktuig in zijne handen eenen man uitgekozen, die, uit eene voorname familie te Amsterdam gesproten, zich aan het altaar des Heeren had verbonden. Hij had reeds eenige jaren te voren als kapellaan den toenmaligen pastoor van het Beggijnhof in de geestelijke bediening ter zijde gestaan, en ijverde thans als pastoor in de Noord-hollandsche gemeente te Zwaag. Het was de Zeer Eerw. heer N. J. A. Steins-Bisschop. Toen nu in 1840 pastoor Van Kokkeling, na in den laatsten tijd nog vijf nieuwe Beggijnen te hebben aangenomen, zijne bediening nederlegde, om in eene welverdiende rust zijne laatste levensjaren in Haarlem te gaan doorbrengen, sprak de stem der geestelijke overheid tot den pastoor van Zwaag: ga als pastoor naar het Beggijnhof te Amsterdam; red, wat gij redden kunt. Het was voor hem de stem Gods, die sprak: hij ging, en — de geschiedenis van het vierde tijdvak zal het bewijzen — hij redde alles; — maar de Engelsche kerk voor het Hof te redden — dat kon hij niet.

(*Het Slot in een volgend Nummer.*)

VEREERING VAN DEN H. BENEDICTUS.

Meermalen is in deze tijden de bijzondere „devotie" tot den H. Benedictus ter sprake gekomen, en ook schrijver dezes heeft er, zoo met leeken als geestelijken, menig woord over gewisseld. Liepen soms over een of ander ondergeschikt punt de gevoelens een weinig uit elkaâr, in de hoofdzaak was men het geheel eens: allen verheugden zich in de toenemende godsvrucht tot dien Heilige, maar keurden het evenzeer af, dat de bevordering dier vereering, wat enkele middelen betreft, niet zonder aanstoot was geschied. Ons dacht het niet onnut, het over en weder gesprokene kortelijk zamen te vatten en dit aan *De Katholiek* ter plaatsing aan te bieden.

Dat de vereering der Heiligen toeneemt, is voor de geloovigen eene geestelijke vreugde. 't Is reeds genoegelijk te zien, dat er bij, het verregaande materialisme van onze dagen, door anderen ook te meer aan den hemel en zijne bewoners en hiermede aan hun eigen oorsprong en einde wordt gedacht. Doch dit daargelaten: wie ziet niet gaarne hen verheerlijken wie God zelf verheerlijkt? Daarbij gaat alle hulde, aan zijne uitverkorene dienaren en vrienden gebragt, ook op Hem zelven terug, die den zijnen én die genade én die glorie schonk. Allen, verder, zijn zij onze broeders, en

wel onze verheerlijkte broeders, die belang stellen in ons heil, en dit ook toonen door hunne bescherming en voorspraak; dit moet onze erkentelijkheid en wederliefde wekken, zoodat wij hen te meer vereeren, met te grooter vertrouwen aanroepen. Immers die aanroeping zelve is eene huldiging der allerinnigste betrekking, waarin zij nu tot God staan. Wij menschen kunnen de verdiensten der Heiligen wel niet meten, zooveel echter weten wij, dat sommigen buitengemeen veel voor het rijk Gods gedaan, en uitnemende genaden en gunsten ontvangen hebben. Naar hunne verdiensten op aarde, is hun loon, of hunne glorie of magt in den hemel. Dat zij dan ook bijzondere hulde en dank ontvangen, is zeer natuurlijk en regtmatig. En dat dit mede met Heiligen geschiedt, die ons om eenige reden van meer nabij aangaan, die bijv. bepaaldelijk onder onze voorvaderen, en in hen voor ons, gearbeid hebben; die uit ons midden voortgekomen, of ons tot beschermers gegeven, of door ons zelven tot bijzondere patronen gekozen zijn, is even pligtmatig als welgegrond.

We hebben hier, om geene andere betrekkingen te gedenken, reeds redenen genoeg aangestipt, waarom wij ons in de toegenomen vereering van den H. Benedictus verheugen. Véél toch heeft die groote Ordestichter voor de Kerk van Christus, veel ook door zijne volgelingen voor ons vaderland gedaan. Onze eerste geloofspredikers waren allen van zijnen Regel, die acht eeuwen lang nagenoeg in alle kloosters van het Westen heeft geheerscht; zoodat de H. Benedictus teregt „de Kloosterpatriarch van het Westen" wordt genoemd. Zijne heilige instelling werd in den loop van dertien eeuwen door ontelbare scharen van godgewijde zielen omhelsd; zij bragt eene menigte geleerden voort, die der Kerk door

hunne velerlei geschriften tot groot voordeel en sieraad waren; zij schonk haar een groot aantal onvermoeide geloofspredikers, heilige bisschoppen, en dertig Pausen, van welke er velen in de gewigtigste tijdsomstandigheden de belangen der Christenheid met alle wijsheid en kracht verdedigden. Door geheel een heirleger van martelaren is die roemrijke orde gekroond; op zoo menige plaats der aarde heeft, gelijk in ons vaderland, hun vruchtbaar bloed gevloeid. Wel billijk dus, dat aan den Vader van zóóveel en van zulke volgelingen eene bijzondere eer wordt toegebragt, en welgegrond is het vertrouwen, dat ook wij op zijne magtige voorspraak stellen.

En wat nu, bij de vereering van dien grooten Ordestichter, het gebruik aangaat van de medalje, ook het kruis of kruisje van den H. Benedictus genoemd, het beveelt zich evenzeer aan.

Die medalje stelt aan de eene zijde den H. Benedictus voor, met een kruis in de opgeheven hand, en het omschrift: CRUX S. P. BENEDICTI, „kruis van den H. Vader Benedictus". De andere zijde vertoont een kruis, van een aantal letters omgeven, waarvan we aanstonds de beteekenis zullen zien. Die medalje paart alzoo de vereering van den H. Benedictus met die van het kruis. De vereering nu van het kruis is zoo oud als de Kerk, en behoeft geene toelichting of verdediging. Dat men het kruis met de beeldtenis van dien Heilige heeft vereenigd, laat zich gereedelijk uit zijn leven en de gewoonte zijner grootste volgelingen verklaren. Daarin vinden ook de omschriften hunne uitlegging. De H. Benedictus maakte voor zich veel gebruik van het kruisteeken; daarmede verdreef hij de bekoringen en begoochelingen des duivels; daarmede deed hij een hem verra-

derlijk aangeboden glas met vergiftigden wijn uiteenspringen; daarmede moesten zijne leerlingen bij hunne professie het bewijsschrift hunner geloften bezegelen; bij inwendige verontrustingen van den boozen geest gaf hij hun ten raad, dat zij het teeken des kruises op hun hart zouden maken. Met datzelfde teeken hebben zijne leerlingen, als de H. Maurus, de H. Placidus, de H. Anselmus, de H. Hugo van Cluny en vele anderen, ontelbare wonderen verrigt. Velen der zijnen verheerlijkten het kruis, door er het klein officie van te bidden, of er hunne dichttalenten of welsprekendheid aan te wijden. Een aantal der aanzienlijkste Benedictijner abdijen werden onder den titel, of zelfs in den vorm van het heilig kruis gebouwd. En wie denkt hier vooral niet aan de glorie, door de prediking van Benedictijnen aan het kruis gebragt. Het grootste gedeelte van het Westen toch dankt hun het geloof: Engeland aan den H. Augustinus van Kantelberg, Duitschland, Friesland aan den H. Bonifacius, Nederland aan den H. Willibrordus, België aan den H. Amandus, Westphalen aan den H. Suitbertus, Oostenrijk aan den H. Wolfgangus; ook Polen en Bohemen, Pruissen en Beijeren, Zweden en Denemarken en Rusland hadden Benedictijner kloosterlingen en Heiligen tot geloofspredikers. Niet zonder grond derhalve heeft men den H. Benedictus zoo naauw met het kruisteeken vereenigd, en men volgde hierin slechts, wat o. a. twee groote leerlingen reeds in het leven van hunnen meester deden; immers de H. Placidus en de H. Maurus waren, bij de vele wonderen die zij verrigtten, altijd gewoon, met de inroeping van het heilig kruis den naam van hunnen Meester of Vader Benedictus te verbinden.

De andere zijde der medalje heeft met hare vele let-

ters en dezer beteekenis op het eerste gezigt iets vreemds en wat minder genoegelijk aandoet; bij nadere kennismaking echter laat men zich daarmede ligtelijk verzoenen.

Het kruis zelf is van een krans omsloten, en rondom dien krans staan vele letters. De uitlegging zal leeren, dat hier vooreerst weder de naauwe betrekking van den H. Benedictus met het teeken des heils wordt uitgedrukt, en dat ons ten andere in het kruis met die beden of banwoorden een krachtig wapen tegen de helsche magten gegeven wordt.

Tusschen de armen of in de hoeken van het kruis ziet men de vier letters:

C. S.
P. B.

dat is, evenals het opschrift der andere zijde: CRUX SANCTI PATRIS BENEDICTI [1]), „kruis van den H. Vader Benedictus". — Op de staande lijn van het kruis leest men:

C.
S.
S.
M.
L.

dat is: CRUX SACRA SIT [2]) MIHI LUX, „het heilig kruis „zij mij ten licht". — Op de dwarslijn staat:

N. D. S. M. D.

dat is: NON DRACO [3]) SIT [4]) MIHI DUX, „niet de Draak „(Duivel) zij mij ten gids".

---

[1]) Niet, naar eene andere uitlegging: CHRISTUS SIT PERPETUO BENEDICTUS.

[2]) SIT, niet SIS, gelijk eene andere lezing heeft.

[3]) Niet naar eene andere lezing: DAEMON, wat ook in het vijfvoetig vers niet voegt.

[4]) Niet: SIS.

Met dezen uitroep verklaart de geloovige, dat hij zijne hoop stelt in het kruis, en met den helschen draak of duivel niets gemeens wil hebben.

Rondom het in een krans omvatte kruis staat bovenaan het bekende IHS., de drie eerste Grieksche letters van den Zoeten Naam Jesus, in welken naam wij alles hebben te vragen, en, naar goddelijke belofte, ook alles kunnen verkrijgen.

Vervolgens heeft men, aan de regterzijde beginnende, deze letters:

V. R. S. N S. M. V. S. M. Q. L. I. V. B.

hetwelk dit *distichon* geeft:

VADE RETRO SATANA, NUMQUAM SUADE MIHI VANA:
SUNT MALA QUAE LIBAS, IPSE VENENA BIBAS.

dat is: „Ga weg, satan! zet mij nimmer tot ijdelheden „aan; 't is kwaad wat gij te drinken biedt, drink zelf „het vergift."

Men denke deze woorden als door den H. Benedictus gesproken: die van het eerste vers, bij alle bekoringen des duivels; die van het tweede, toen men hem den doodelijken giftbeker aanbood, welke op het kruisteeken uiteensprong. Ieder geloovige kan die woorden veralgemeenen en tegen alle booze aanslagen gebruiken. Het eerste: „Ga weg, Satan!" heeft onze Heer zelf tegen den bekoorder gerigt en ons ten voorbeeld gegeven. De *ijdelheden,* waartoe Satan ons aanzet, is alles wat strijdt met Gods heiligen wil; de doodelijke giftdrank is het eigenlijke *kwaad*, of *de zonde*, waar de moordenaar van den beginne, de Duivel zich in verlustigt en wat we hem ten deel laten. Het is dus alles eene krachtige bezwering van de kunstgrepen des helschen vijands: door den alverwinnenden Naam van Jesus, door het alverwinnend kruis, door de zegevierende woorden des

Zaligmakers, door de herinnering der groote overwinningen, welke de H. Benedictus door het kruis op den helschen Draak heeft behaald. Zulk een magtig wapenschild den listigen bekoorder voor te houden, hem zulke krachtige banspreuken toe te voegen, met volle geloof en vast vertrouwen, kan den Christen, gelijk de ondervinding het reeds lang en menigwerf heeft bewezen, niet anders dan allerheilzaamst wezen.

't Is wel niet bekend, *hoe* lang juist de medalje, gelijk wij die beschreven, in gebruik is; maar zeker is het, dat men reeds in de XIe eeuw den H. Benedictus voorstelde met het kruis als zijn bekend kenmerk, met dat kruis, hetwelk in zijne hand het werktuig van zooveel wonderen was geweest. In het begin der XVe eeuw vond men de drie opgegeven versregels terug met het kruis van den H. Benedictus, en wie zal zeggen, tot welk eene oudheid zij opklimmen? De *medalje* zelve is ongetwijfeld van lateren oorsprong; doch de H. Vincentius van Paulo, die in 1660 stierf, schijnt die reeds te hebben gekend; althans de zusters van liefde droegen die sinds onheugelijken tijd aan haren rozenkrans.

Wat hier echter voor het gebruik der medalje het meest afdoet, is de onderscheiding, daaraan door het kerkelijk gezag geschonken. Na een ernstig onderzoek en een voorafgegaan Dekreet van de Congregatie der Aflaten, gaf Paus Benedictus XIV zijne goedkeuring aan de medalje, gelijk die door ons beschreven is, en ook in zijne breve van 12 Maart 1742 uitvoerig, met de verklaring zelfs van elke letter, beschreven wordt. Daarbij verleende Z. H., onder zekere voorwaarden, vele aflaten aan de geloovigen welke die gewijde medalje godvruchtig zouden dragen.

We komen nu van zelf op de veelbesproken vraag,

of die aflaten wel aan de medaljes, zooals er vele hier verspreid zijn, verbonden bleven; maar melden, welligt tot veler geruststelling, eerst, wat Dom Guéranger, in zijn ook door ons geraadpleegd werkje, over die medalje heeft opgemerkt. Het gemis der wijding, welke niet altijd zoo gemakkelijk te bekomen is, moet toch, zegt die geleerde Benedictijn, de geloovigen niet weêrhouden, om op zulk een eerbiedwaardig voorwerp hun vertrouwen te stellen. Ongetwijfeld wordt het door de zegeningen der Kerk en de er aan verbonden aflaten zooveel te eerbiedwaardiger; maar men moet niet vergeten, dat er reeds veelvuldige gunsten door de medalje verkregen zijn, voordat zij nog die hooge gunst van den H. Stoel ontvangen had. Al heeft men dan geene *gewijde* medalje, men moet er toch, zegt hij, met een groot vertrouwen op het heilig kruis en den H. Benedictus gebruik van maken. Deze verzekering zal, meenen we, aan niet weinigen welkom zijn; want wij betwijfelen het zeer, of al de medaljes, welke men voor gewijd heeft uitgevent, nog wel gewijd en met aflaten verrijkt in handen van de tegenwoordige bezitters zijn gekomen. Althans het Dekreet van de Congregatie der Aflaten, van 23 December 1741, door Benedictus XIV in bovenvermelde breve opgenomen en bekrachtigd, zegt uitdrukkelijk: „In distribuendis hujusmodi Numismatibus, „ eorumque usu, eadem Sanctitas Sua servari jubet De„ cretum felicis recordationis Alexandri VII, nimirum, „ ut Numismata, quæ vulgo Medalliae nuncupantur, cum „ praedictis indulgentiis non transeant personam illorum, „ quibus a monachis praedictis concedentur, aut quibus „ ab eis prima vice distribuentur, *nec commodari, aut ven„ di, aut precario dari valeant*; *alioquin careant indulgentiis „ jam concessis;* et aliqua deperdita, altera pro ea subro

„gari nullo modo possit, nisi a quibus supra benedicta „fuerit, quacumque concessione, aut privilegio in con- „trarium non obstante."

Hieruit blijkt allerduidelijkst 1e: dat de wijding met de aflaten niet verder gaat dan den persoon van hen voor wie de medalje gewijd, of aan wie ze *het eerst* door de tot die wijding gemagtigden gegeven wordt;— 2e: dat men die gewijde medaljes niet mag uitleenen, niet verkoopen, niet ten geschenke geven, of ze verliezen de er aan gehechte aflaten; — 3e: heeft men zijne gewijde medalje verloren, men kan er geene andere voor in de plaats nemen, of ook die moet eerst door de hiertoe gemagtigden gewijd zijn.

Op het 2e punt, hoe uitdrukkelijk de woorden van het Dekreet ook zijn, heeft men, wat het *verkoopen* van gewijde medaljes betreft, ik weet niet uit welke beweegreden, allerlei praktijken uitgedacht, om het bedreigde vervallen der aflaten te ontgaan; we willen die kunstgrepen niet afzonderlijk toetsen, maar herhalen: is eenmaal een medalje voor een bepaald persoon gewijd, dan kan ze, volgens het Dekreet, niet meer uitgeleend, verkocht, of ten geschenke gegeven worden, of zij verliest de er aan verbonden aflaten. Maar, vraagt men, kan ik niet een aantal medaljes koopen en laten wijden, en ze dan verkoopen, natuurlijk voor denzelfden prijs als de ongewijde?

We laten anderen hierop antwoorden.

A. Maurel zegt in: „*Le Chrétien éclairé sur la nature et l'usage des Indulgences*", bladz. 318: „Die voorwerpen „kunnen, na de wijding en den aflaat te hebben ont- „vangen, niet meer verkocht worden. (Dekreet van 5 „Junij 1721.) Dus kunnen kooplieden geen kruisbeel- „den, medaljes, rozenhoedjes laten wijden en ze dan

„verkoopen, al zouden zij het ook tegen den gewonen „prijs doen."

Het aangehaalde Dekreet, op 5 Junij 1721 door Paus Innocentius XIII bekrachtigd, spreekt o. a. van de gewijde kruisen en rozenhoedjes, te Jerusalem en Bethlehem vervaardigd, waaraan bij echte ook valsche aflaten werden toegekend, in dezer voege: „Daar het der „H. Vergadering berigt is, dat eenigen, tuk op vuig „gewin, zich schaamteloos verstouten, gezegde kruisen „en rozenhoedjes, niet zonder groote ergernis der ge„loovigen, openlijk te verkoopen en voor koopwaren „om te ruilen: Zoo verbiedt zij volstrekt, dat ze in „'t vervolg, hetzij openlijk, hetzij heimelijk, verkocht „of hoe ook, verruild worden; ook voegt zij er de ver„klaring bij: dat zij (de verleende aflaten) niet verder „gaan dan den persoon van hen aan wie ze het „eerst zijn uitgedeeld, en dat zij niet uitgeleend of ten „geschenke kunnen gegeven worden; en dat, gaat er „iets van het genoemde verloren, daarvoor niet iets „anders in de plaats gesteld kan worden. Wordt hier„tegen gedaan, dan missen de bovengenoemde kruisen „en rozenhoedjes de reeds verleende aflaten." Ziehier den tekst: „Insuper cum eidem Sacrae Congregationi „delatum fuerit nonnullos turpis lucri cupidos, non sine „magno Fidelium scandalo praedictas Cruces et Coronas „publice vendere, aut mercibus commutare ausu teme„rario non erubescere; Ideo districte prohibuit, ne in „posterum aut publice, aut secreto vendantur, vel quo„modocumque commutentur; addita etiam declaratione, „quod non transeant personam illorum, quibus prima „vice distribuentur, et quod neque commodari, aut „precario dari possunt, et quod aliqua re ex praedictis „deperdita, pro ea subrogari altera non valeat. Quod

„si secus fiat, supradictae Cruces et Coronae carent In-
„dulgentiis jam concessis." — Zie A. Prinzivalli, „*Re-
„solutiones seu Decreta authentica S. Congregationis Indul-
„gentiis sacrisque reliquiis praepositae*" van 1668—1861, bl. 16, XLVII. — Naar onze bescheiden meening, is dit Dekreet evenzeer op de gewijde medaljes van den H. Benedictus van toepassing.

Dezelfde Prinzivalli geeft, bl. 232, DXCIV, nog een later antwoord van de Congregatie der Aflaten.

De bisschop van Valence vroeg haar o. a. de oplos-lossing van dezen twijfel: „Of iemand die kruisen, me-
„daljes, enz. heeft gekocht, om die, na de ontvangen
„wijding en toevoeging der aflaten, uit te deelen, daar-
„voor de waarde van wie ze ontvingen, kon vragen
„*zonder schuld, of zonder gevaar van de aflaten te verliezen?*
„En of de aflaten slechts dan verloren worden, wanneer
„iemand die kruisen of medaljes, enz. tot zijn eigendom
„gemaakt en ze gebruikt heeft met inzigt om de aflaten
„te verdienen?"

De H. Vergadering heeft hierop den 22^en^ Februarij 1847 geantwoord: „Wat het eerste gedeelte [der vraag]
„betreft: Neen; het tweede gedeelte heeft geen antwoord
„noodig."

Ofschoon deze jongere en bepaalde beslissing afdoende is, laten we nog vroegere antwoorden in denzelfden geest volgen. De bovengenoemde Maurel schrijft t. a. p., bl. 318, aldus: „Men moet ook niet een zeker getal
„kruisen, rozenhoedjes, medaljes, enz. koopen, om ze
„te laten wijden en ze dan aan verschillende personen
„uit te deelen, *met terugvordering van den prijs* dien zij
„gekost hebben. 't Is niet zeker, dat die aldus gegeven
„voorwerpen hunne aflaten hebben behouden: *Non prac-
„tice tutum*, heeft de H. Vergadering der Aflaten, den

„ 31en Januarij 1837, aan den bisschop van Brugge ge-
„ antwoord. En volgens een antwoord aan een Vikaris-
„ generaal des aartsbisschops van Rouaan, van 2 Octo-
„ ber 1840, kunnen zelfs arme priesters, als zij aan de
„ geloovigen gewijde en met aflaten verrijkte rozenhoed-
„ jes geven, daarvoor niet terugontvangen wat ze hun
„ gekost hebben. Iets anders zou het zijn als men ze
„ *voor niet* uitdeelde."

Zoo zegt ook Bouvier, *Traité des Indulgences*, de uitgave van 1855, bl. 154: Al verkoopt men die gewijde voorwerpen ook voor den gewonen prijs, „'t is toch een „ middel om koopers te trekken en 't is handel in heilige „ zaken"; en hij deelt in eene noot het zooeven herdachte antwoord aan den bisschop van Brugge mede, waarin van geen *strikt verkoopen* spraak is, maar enkel van *terugontvangst* der gedane uitgaven: „An practice tutum „ est, non stricto sensu vendere rosaria praevie benedicta, „ vel simpliciter accipere in eorum distributione solutas „ in acquisitione expensas? Resp. Negative."

Uit deze beslissingen, bepaaldelijk uit de jongere van 22 Februarij 1847, kan men opmaken, wat er van die *gewijde* medaljes zij, wanneer ze openlijk en ergerlijk tot een alledaagsch handelsartikel verlaagd worden. Het verwondert ons ook niet, dat door sommige advertentiën, waarbij de een zijne waar als echt aanprijst, en een ander dit openlijk eene aanmatiging noemt, onder verzekering, dat ook hij de echte medaljes tegen dien en dien prijs levert, en een derde in de krant van wonderbare genezingen ophaalt, door zijne medaljes uitgewerkt, en andere onwaardigheden meer; het verwondert ons volstrekt niet, dat Protestanten er meê gespot en er spottend over geschreven hebben: 't is voor een Katholiek niet om uit te staan; en, hoe men 't ook

poge te verschoonen, onwillekeurig komt er iets van dat „vuige winstbejag", zooals Paus Innocentius XIII zekere praktijken van zijnen tijd brandmerkte, voor den geest.

Nu we eenmaal op dit punt zijn, mogen we met een enkel woord op nog andere aanstootelijkheden wijzen.

De Kerk is zeer naauwgezet op het stuk der aflaten, en het Concilie van Trente bepaalde (Sess. XXI, Cap. IX de Reformatione), dat er geen aflaten zonder voorafgaand deugdelijk onderzoek der Kerkoversten (*Ordinarii*) mogten afgekondigd worden. Niet lang geleden hoorden we aflaten toekennen o. a. aan de zoogenaamde *lengtemaat* onzes Heeren. Maurel noemt die t. a. p., bl. 74, *valsch,* en geeft daar nog andere niet echte aflaten op. Men vergelijke ook Prinzivalli, bl. 2, V, en bl. 6, XVII. — Zoo verscheen onlangs de tweede druk eener „*Verzameling „van Novenen*", waarin *vele aflaten* vermeld worden, enkel met de vertaalde Fransche goedkeuring van 1834, doch *zonder goedkeuring* der Hollandsche vertaling. Men stuurt van zulke boekjes een exemplaar aan oversten van kloosters en gestichten „franko" en „gratis", biedt ze bij getallen tegen minderen prijs aan, en vertrouwt, dat zij „*het debiet van deze nuttige werkjes bevorderlijk*" zullen wezen. — Zoo hebben we ook eene *Litanie van den H. Benedictus*, waarop *een volle aflaat* wordt aangekondigd, *zonder kerkelijke goedkeuring*, en van dienzelfden uitgever nog een aantal gebeden, in rijm en onrijm, *zonder goedkeuring.*

De Kerk waakt zorgzaam tegen alle bijgeloovigheid, en erkent geene gebeden waaraan *zekere* tijdelijke uitkomsten onder die of die voorwaarde toegeschreven worden. En toch zagen we gedrukte gebeden van dien aard, natuurlijk zonder kerkelijke goedkeuring. Onlangs nog ontvingen we van eene vreemde hand een dergelijk,

overigens zeer goed gebedje, zonder jaartal; dat moest men ten minste tienmaal bidden en aan tien verschillende personen meêdeelen, en dan zou men, volgens de verzekering eens ongenoemden, van de groote rampen, die geheel Europa zullen teisteren, verschoond blijven! Men zie over zoodanige en verdere bijgeloovigheden Mayol, *Summa doctrinae moralis circa Decalogum*, overgenomen in den *Theologiae Cursus completus*, Tom. XIV, col. 117 sqq., en leze ook in de *Conférences ecclésiastiques du diocèse d'Angers*, Tom. V, Commandements de Dieu T. I, pagg. 142, ss.

De Kerk kan niet anders dan verlangen, dat hare eigene *liturgische* gebeden, gezangen, hymnen, enz. voor verbastering en ontheiliging behoed blijven; en dat al wat men van dien aard bij wijze van *liturgische* godsdienstoefeningen, in processiën, congregatiën, broederschappen enz., gebruike, kerkelijk goedgekeurd en harer waardig zij. Intusschen is 't genoeg bekend, hoezeer hiertegen gezondigd wordt; men geeft tal van hymmen, kerkelijke gebeden, ook Misgebeden uit *zonder eenige goedkeuring*. We willen in geene ergerlijke bijzonderheden treden, waaruit bij den eene alweder het „winst-„bejag", door Paus Innocentius XIII aangewezen, bij een ander de verwaandheid des kreupeldichters, bij een derde eene niet te verklaren onwilligheid te duidelijk zoude uitkomen. We willen geene hatelijkheden, maar wenschen met hen allen, naar wier gevoelen en instemming we dit opteekenden, dat ieder zich in zijnen kring beijvere, om God en zijne Heiligen op waardige wijze te verheerlijken, en al wat onze Moeder de H. Kerk ten dien einde hetzij voorschrijft of verlangt, naar best vermogen te onderhouden en te doen onderhouden.

VERSCHEIDENHEDEN.

„DE WETENSCHAP VAN HET WARE GELUK." [1])

Wat een overgang voor het jeugdig brave meisje: uit het *goede* pensionaat — de kweekschool voor Christelijke deugd en Christelijke wetenschap — in de wereld! Aan hoeveel gevaren, aan hoeveel illusiën vooral staat zij op zestien-achttienjarigen leeftijd, met haar bewegelijk, voor alle indrukken ontvankelijk hart niet bloot! Vooral in onze dagen, nu zoovele valsche begrippen omtrent opvoeding en onderwijs onder ouders en voogden heerschen; nu het huisgezin, in hoogere en lagere kringen, meer en meer zijn Christelijk karakter verliest, en zich vormt naar de beginselen der wereld; nu ouders en voogden, medegevoerd door den geest onzer eeuw, meenen, veel te mogen en te moeten veroorlooven aan hunne kinderen, omdat de valsche beschaving en de dwaze vormen van onzen tijd veel van hen eischen.

Men denke maar eens aan de boeken, die zelfs in zoogenaamd Christelijke gezinnen ter lezing aanwezig zijn en soms nog wel in prachtbanden op pronktafels liggen ten toon gesteld! Wij gelooven niet, dat het kwaad zich ooit op meer onbeschaamde wijze dan door middel van zulke lectuur heeft ingedrongen. Het is voor velen, alsof er geene goddelijke en kerkelijke wetten bestaan, die het lezen en bewaren van slechte boeken ontzeggen. Zonder nadenken schier neemt men voor zich de vrijheid en veroorlooft anderen, om alles te lezen. Men kent naauwelijks of in het geheel niet den Katechismus, en men leest de polemische schriften der Protestanten, vooral van de mannen der „moderne rigting", wier dwalingen men door

[1]) Een noodzakelijk handboek voor jonge lieden uit den beschaafden stand, door Mélanie Van Biervliet, Bestuurderes der Opvoedingsgestichten voor Jongejufvrouwen te Brussel en te Thielt. Naar het Fransch, door Mej. G. E. Föl-ling. Met vier in tint gedrukte platen. Te Rotterdam, bij G. W. Van Belle.

eigene onwetendheid niet in staat is te wederleggen; men gevoelt zich mensch, men kent de zwakheid, de neiging ten kwade, de verkeerde hartstogten der zijnen, en echter de schandelijkste romantische schriften leest men en laat men lezen.

Helaas! het is maar al te verklaarbaar, waardoor bij zóó velen zulk een zwak geloof en zulk een bedorven hart woont; waardoor in het meisje, in de vrouw de alles reddende deugd — de ingetogenheid, de zedige schaamte — zóó dikwerf verloren gaat.

Welkom daarom, van harte welkom aan elken huisvriend, aan elk boek, dat met nut en met eer in het gezin eene plaats mag vragen! Zulk een boek kondigen wij aan onder bovenstaanden titel. Daarvoor staat ons borg de goedkeuring, door Z. D. H. den vorigen Bisschop van Brugge, z. g. aan de Fransche uitgave, en door den HoogEerw. Vicaris-generaal van het bisdom van Haarlem aan de Hollandsche vertaling gegeven; daarvoor staat ons borg de naam van de schrijfster, Mélanie Van Biervliet, die zoovele gaven van den geest, zulk een beminnelijk hart van God ontvangen heeft, en aan de door haar zoo beminde jeugd een boek in handen gaf, dat, zeer verklaarbaar, wel een eigenaardig Belgische tint heeft en bijzonder op Belgische toestanden is berekend, maar overal nuttig zijn kan en door ons met warmte wordt aanbevolen. [1])

Wat geeft ons dit boek, wat wij met zooveel genoegen hebben gelezen en herlezen? De schrijfster ontmoet bij toeval drie van hare vorige leerlingen, die, gelijk zij verhaalt, „een weinig ligtzinnig „en nog geheel onder den indruk van dien glans, die haar bij de „intrede in de wereld verblindt," toch in de wereld het geluk niet vonden, en zich vooral beklaagden over die onverbiddelijke verveling, die, zegt Bossuet, de grond van het verderf der ziel is.

„Ik," zoo zegt de onderwijzeres aan die meisjes, „ik ken een zeer schoon boek, dat u *de wetenschap des geluks* zal kunnen leeren, een „boek, dat op al de tegenwerpingen des geestes antwoordt, dat „aan alle behoeften, aan al de vorderingen des harten voldoet; „dit boek is de *Katechismus*."

---

[1]) Wij noemen hier een paar andere werken van dezelfde hand: *Causeries littéraires et morales*; *Conférences pieuses*; *De l'éducation dans les pensionnats de demoiselles*; *Les délices des enfants de Marie*; *Raynaldo et Sélima*; *Souvenirs du pensionnat.* Ook zagen wij met genoegen de eerste afleveringen van *Le bouquet littéraire, publication mensuelle.* Wij weten niet, of die uitgave doorging.

In den vorm van zamenspraken vangt dan een belangrijke studie aan van de voornaamste punten der Katholieke geloofs-en zedeleer, ingerigt vooral naar de behoeften van eenigermate ontwikkelde meisjes van den beschaafden stand Zeer ernstig is dus de inhoud van dit boek, hetwelk op elke bladzijde getuigt, dat de schrijfster eene onder de leeken ongewone diepe kennis van de waarheden des geloofs bezit, en een diepen blik heeft geslagen in het hart van degenen, die zij verlangt, dat vóór allen haar boek lezen zullen. Mélanie Van Biervliet weet, welke taal zij tot de vrouw spreken moet; hoe het best de verbeelding te boeijen, het hart te verteederen en den geest te verlichten van het meisje, wiens edele hoedanigheden en verkeerde neigingen alleen door eene vrouw genoegzaam gekend en beschreven kunnen worden. Vandaar dat zij over al de ernstige onderwerpen, die zij behandelt in een prachtigen stijl, schatten van reine, frissche poëzie heeft uitgestort Al wie eenige aesthetische ontwikkeling bezit, zal met graagte van het begin tot het einde dit werk lezen en, wat het voornaamste is, een voor geest en hart heilzamen invloed ondergaan.

Moge iemand, gelijk wij, in den regel niet ingenomen zijn met den dialoogvorm eens boeks, wij geven hem de verzekering, dat onze schrijfster met ongemeene behendigheid en gemak dien vorm gebruikt.

De gang der zamenspreking is hoogst natuurlijk; iedere spreekster, en dat vermeerdert niet weinig het genot der lezing, heeft en toont haar eigen karakter, verhaalt hare kleine geschiedenis in den kring van hare familie of daarbuiten, en vermeldt, van tijd tot tijd met onnavolgbare naïviteit, wat zij daar genoten en geleden heeft.

Van alles trekt de hoofdpersoon der dialogiserende groep partij, om te leeren en nuttig te zijn.

In één woord dus: dit schoone boek vereenigt alles om nuttig en aangenaam te zijn voor allen, vooral voor de jeugd, en zal op pensionaten bij de prijsuitdeeling of bij gelegenheid der eerste H Communie eene schoone belooning voor goed onderwezene en goed ontwikkelde kinderen zijn.

De vertaling is goed; de uitgave, met een viertal in tint gedrukte platen versierd, is zeer schoon en doet den boekhandelaar Van Belle alle eer aan.

„HET HUWELIJK,

„HANDBOEK VOOR CHRISTELIJKE ECHTGENOOTEN."

Bij de voorafgaande kennisgeving, dat het bovengenoemde handboek ter perse lag, durfden wij het vaste vertrouwen koesteren, dat het aangekondigde werk aan eene lang en telkens dieper gevoelde behoefte zou komen voldoen. Gaarne erkennen wij, dat de eischen, die wij bij ons zelve voor den schrijver stelden, nog al hoog waren. Immers eene groote belezenheid, eene veelomvattende en grondige studie, een diepe inzage in het huiselijke leven, de moeijelijke kennis van het menschelijke hart in de verschillende tijdperken des levens, een fijn gevoel, eene groote bescheidenheid en eene rijpe ondervinding, die welligt alleen en zeker wel het best door de priesterlijke zielezorg te verkrijgen is, zijn zoovele vereischten, om een goed handboek te kunnen schrijven over het huwelijk, dat een zoo teeder, zoo rijk en zoo praktisch onderwerp is, en zoo krachtig in het geheele volksleven ingrijpt. En waar men den voet op het wijd uitgestrekte veld der opvoedkunde gaat zetten, om wenken te geven over de opvoeding zoowel voor de school als voor het huisgezin, daar zal men niet alleen in de wetenschap maar ook in de kunst van opvoeding eene niet geringe bekwaamheid moeten hebben verworven.

Heeft nu de schrijver door zijn werk bewezen, dat hij die vereischten in zich vereenigde? wij antwoorden, na eene aandachtige lezing, dat het handboek zelf die bekwaamheden van zijnen schrijver bewijst. Het werk heeft gebreken, de schrijver zelf getuigt het in zijne Voorrede; doch deze gebreken kunnen niet beletten, dat wij dit handboek een voortreffelijk en hoogst nuttig werk noemen. Het verdient dan ook van onze zijde meer dan eene loffelijke vermelding en aanbeveling; het heeft regt op eene meer aandachtige beschouwing en eene vriendelijke beoordeeling.

Nemen wij het boek in handen, terstond zal zijn uiterlijke vorm, zijn fraaije letter, zijn ruime druk en uitmuntend papier ons uitnoodigen, het niet ongelezen ter zijde te leggen. De uitgave is zóó keurig

---

[1]) Door W. J. Van Campen, R. K. Pr. en Rector te Amsterdam. Met kerkelijke goedkeuring. Te Amsterdam, bij A. Van den Hoeven.

behandeld, dat men aan fouten in taal en stijl bijna niet wil gelooven. Het is voorzien met eene bisschoppelijke goedkeuring en aanbeveling aan diegenen voor wie het bestemd is, dat is: aan de Christelijke echtgenooten. Zou de lezer soms meenen, dat alles wat er met zooveel takt over de verkeeringen gezegd wordt, vooral toch voor de ongehuwden zal geschreven zijn, dan veroorloven wij ons de opmerking, dat deze schoone lessen vooral door de ouders moeten gelezen en herlezen worden, om ze aan hunne huwbare kinderen met overtuiging en liefde te kunnen voorhouden

Het geheele werk is in vier afdeelingen gesplitst. De eerste voert tot opschrift: Leer der Katholieke Kerk over het huwelijk"; de tweede handelt over de voorbereiding tot het huwelijk, de derde over de pligten van den huwelijken staat en de vierde over de ontbinding van het huwelijk. Als ge nu in den bladwijzer ook de verschillende hoofdstukken met hunne verdeelingen en onder-verdeelingen nagaat, dan zult ge reeds vooraf eenen rijken en goed geordenden inhoud verwachten; en in die verwachting zult ge u niet teleurgesteld vinden. Wij stelden ons zelven de vraag, of het mogelijk was, zulke rijke onderwerpen in 319 bladzijden genoegzaam, al is het ook uitsluitend voor echtgenooten, te behandelen. Maar kortheid is de toeleg van den schrijver geweest: en op vele plaatsen hebben wij zijne zeer gepaste beknoptheid met zijne bescheidene duidelijkheid moeten bewonderen. Zeer ter zake zegt hij in zijne Voorrede: „Het is vooral „mijn toeleg geweest, om alles te behandelen, wat de geloovigen „over het huwelijk dienen te weten, maar zoo kort mogelijk, omdat „ik zeer goed weet, dat lijvige boeken, tenzij het romans zijn, zelden „gelezen worden." Wat de geloofs- en zedeleer over het huwelijk voorhoudt, wat het kerkelijk regt er voor vaststelt, wat de opvoedkundigen over het opleiden der jeugd leeren, dit alles vindt ge, voor zoover het ten nutte van Christelijke echtgenooten kan strekken, in korte volzinnen, als waren het kernachtige spreuken, zamengevat. Meermalen ontwaart men eenen indruk, alsof men de beknopte aanteekeningen las, waarin, na aandachtige lezing en overdenking, de breed behandelde onderwerpen worden zamengevat, zonder dat er eene genoegzame aandacht aan de schoonheid van stijl of zinnenbouw gewijd wordt. Ge vindt hier een schatkamer van gedachten, een magazijn van rijke onderrigtingen, eene tentoonstelling van rijpe vruchten die, bijna alleen, hoogst ordelijk, soort bij soort, zijn gerangschikt, maar in die eenheid van rangschikking zelden

de verscheidenheid des levens aanbieden. Hoe gaarne hadden we al die schoone vruchten nog aan den rijk beladen boom gezien, tusschen het aangename groen, dat alligt door de menigvuldige schakeringen van de herfstkleuren de pracht der jeugdige lente had kunnen overtreffen.

De schrijver heeft in de eerste afdeeling de leer der Kerk over het huwelijk beknopt en zakelijk uit een gezet. Met een lofwaardige spaarzaamheid behandelt hij de huwelijks-beletselen en wat hij, met eene nieuwe zamenstelling van woorden, de huwelijks-verboden noemt; maar hij zegt te weinig, als hij, op bl. 32, aan den pastoor de vrijheid laat, om iederen priester te magtigen alleen tot het *inzegenen* van het huwelijk zijner parochianen. Zijne verhandeling over het gemengde huwelijk, aan het einde dezer afdeeling, heeft ons bijzonder getroffen, en wij verheugden ons, dat de gedachte aan de naauwe grenzen van een handboek niet in staat is geweest, om deze breede bewerking in te korten. Niet zóó tevreden waren wij over het voorafgaande tweede hoofdstuk, waar het huwelijk als Sacrament wordt beschouwd. Daar toch ligt de rijke waarheid, de vruchtbare gedachte, dat het huwelijk der Christenen het zigtbare teeken, het levend afbeeldsel is der innige vereeniging van Christus met zijne Kerk; en de schrijver, die in de derde afdeeling toont, dat uit deze grondgedachte al de pligten der gehuwden zich voor zijnen geest ontwikkelden, laat ons te vergeefs uitzien naar eene beschouwing, naar eene overweging over het huwelijk van Christus met zijne Kerk, en met iedere geheiligde ziel afzonderlijk! Een diepe opvatting dezer waarheid zou de voortreffelijkheid van den maagdelijken staat, als hij ter liefde van die hoogere vereeniging wordt beleefd, in hooger glanzen hebben doen schitteren, en aan het praktisch en kernachtig onderrigt over de voorbereiding tot het huwelijk eene onweerstaanbare overredingskracht hebben gegeven. Met genoegen zagen wij hier sterk aandringen op eene generale biecht, die in het belang der zielen van den bruidegom en de bruid, zoo al niet noodzakelijk, dan toch allerwenschelijkst is. Wat op bl. 119, bij wijze van aanhangsel, over het bruids-examen staat geschreven, zou op bl. 110 beter geplaatst zijn; eene korte uitlegging van de kerkelijke plegtigheden bij het huwelijk zou het zesde hoofdstuk dezer afdeeling hebben moeten versieren, en de nu al te beknopte aanmerking over den trouwring, op bl. 132, zou dan, na hetgeen voorafging, een beteren indruk kunnen voortbrengen. In deze en de volgende afdeeling hadden wij gaarne

het voorbeeld van Maria en Joseph sterker zien uitkomen. Het huwelijk van Christus met de Kerk wordt op blzz. 128 en vv. niet duidelijk genoeg voorgesteld, om den gewenschten indruk te kunnen verwachten. Een juiste schets van het mannelijk en vrouwelijk karakter zou aan de verhandeling over de pligten van den huwelijken staat eene grootere duidelijkheid hebben geschonken. En zoo de stijl aan den rijken inhoud beantwoordde, dan zou dit hoofdstuk als een meesterstuk te roemen zijn.

Het tweede hoofdstuk dezer afdeeling, over de opvoeding, grijpt weder diep in het leven in.

Bij de opvoeding, door Christelijke ouders aan hunne kinderen te geven, moet naast het natuurlijk gezag der ouders ook het bovennatuurlijk gezag staan, dat zij aan de Kerk, die de groote opvoederes der volken is, ontleenen, en naast hunne natuurlijke bekwaamheid, voor dit gewigtige werk, ook de bovennatuurlijke, die zij door de genade ontvingen. Als beginsel van Christelijke opvoeding moet gelden, dat men het kind moet opvoeden tot navolging van- en gelijkvormigheid aan Christus; dan wordt het goddelijk Kind Jesus het toonbeeld, waarop de ouders en de kinderen voortdurend hunne oogen moeten vestigen, om deze gelijkvormigheid te verkrijgen. Hiertoe is echter meer noodig dan de eigenlijk gezegde opleiding en ontwikkeling der kinderlijke vermogens en het onschadelijk maken van alles wat de bereiking van het doel zou kunnen verhinderen (bl. 203); er is toch, behalve de stoffelijke voeding voor het ligchaam, ook eene geestelijke, zoowel bovennatuurlijke als natuurlijke voeding noodig voor de ziel, gelijk het woord *opvoeding* reeds aanduidt. Wij hebben, tot ons leedwezen, deze begrippen in de beschrijving van den aard en het doel der opvoeding bijna geheel moeten missen.

Met genoegen zagen wij, op bl. 201, waar over de eerste voeding van het kind gesproken wordt, eene uitzondering maken op den algemeenen regel, dien de schrijver zich had gesteld, om de ligchamelijke opvoeding niet te behandelen. En waar, op bl. 193, van het doopsel in tijd van nood sprake is, zou de opmerking niet ongepast geweest zijn, dat, als het hoofd van den doopeling niet te bereiken is, men, bij gevaar van sterven, zelfs een twijfelachtig doopsel op een minder voornaam ligchaamsdeel moet beproeven, om later, als men het hoofd kan bereiken, het doopsel, onder voorwaarde, op het hoofd zelf toe te dienen.

De schrijver geleidt ons nu door al de tijdperken van het kin-

derlijke leven, en geeft overal eene menigte nuttige raadgevingen en wenken. Hij behandelt ook de bewaarscholen; en wat hij van deze zegt is zóó opmerkenswaardig, dat wij het aan alle belangstellenden ter bijzondere overweging durven aanbevelen. Wij wenschten met den schrijver, dat de toestand van het huisgezin en de maatschappij geen bewaarscholen eischte, maar met hem willen wij ze daar prijzen waar de omstandigheden hare noodzakelijkheid aantoonen. Wij verlangen ook zoo innig, dat alle moeders, zoowel de arme als de meergegoede, genoeg deugd en gelegenheid hadden, om aan hare lievelingen de eerste opvoeding te geven. En mogt dit ook al een niet te vervullen wensch zijn, wat de arme moeders aangaat, die dikwijls, hoe deugdzaam zij ook wezen mogen, hare kinderen zouden moeten verwaarloozen, als er geene bewaarscholen bestonden, toch deelen wij met onzen schrijver de overtuiging en het verlangen, dat bij de meer gegoeden de noodzakelijkheid dezer scholen slechts in hoogst zeldzame gevallen zich zal of mag doen gevoelen. Het zou een ramp zijn voor de maatschappij, als de moeders in het algemeen zich van de eerste opvoeding harer kinderen zouden trachten te ontslaan. Dit alles vermindert den eerbied en de bewondering niet; die wij aan de bewaarscholen toedragen. Zij zijn even noodzakelijk als de verzorging van weezen is, want vele kinderen, ook van goede ouders, zijn door den druk der tijden bij weezen te vergelijken. In zulke tijdsomstandigheden schittert de opofferende liefde van het Christendom daar vooral uit, waar gij edele harten vindt, die bij kinderen, welke de hunne niet zijn, de moeijelijk te vervangen plaats der moeder vervullen. Die liefde vult veel aan, zij is zelf vindingrijk genoeg, om het bezwaar van den schrijver tegen de opéénhooping en het lange stilzitten der kinderen, op bl. 213 vermeld, bijna geheel weg te ruimen.

Wanneer wij verder het handboek doorlezen, aanstippende wat ter aanprijzing of ter verbetering onze aandacht treft, dan zouden wij, wanneer er van straf en belooning sprake is, in navolging van de liefdezusters op onze scholen, eene betuiging van tevredenheid als eene voorname belooning, en eene betuiging van ontevredenheid als eene gevoelige straf willen hebben aangezien; en op blzz. 228, vv. zouden we tegenover het vaderlijke gezag ook wel eenige plaats voor de moederlijke teederheid willen inruimen.

Wij vinden op de volgende bladzijden de verderfelijke strekking der openbare school duidelijk aangetoond, later eene doeltreffende

vermaning tegen de zucht van vele ouders, om hunnen kinderen eene opvoeding te bezorgen die boven hunnen stand is; wij vinden verder eene gewigtige beschouwing over de pensionaten, over den huiselijken kring en het familie-leven, en ten slotte van dit belangwekkende hoofdstuk eene krachtige opwekking voor de echtgenooten die ouders zijn.

De schrijver vergeet de ouders, de dienstboden en de vrienden der echtgenooten niet, beschouwt hun aller verhouding en biedt wederom zijne rijpe ondervinding in een tal van nuttige lessen aan. Maar als we tot het einde der vierde afdeeling, waar hij over de ontbinding van het huwelijk handelt, zijn genaderd, dan verlangen we nog een woord tot besluit, en, voelt de lezer even als wij daaraan een ligt verklaarbare behoefte, dat hij dan de Voorrede leze die tegelijk tot slotrede dienen kan.

Wij meenen de groote verdiensten en niet minder de onvolmaaktheden van dit voortreffelijk boek genoegzaam te hebben aangewezen, om nu, zonder vrees voor eenige overdrijving, den Z. Eerw. heer Van Campen onzen dank te mogen zeggen voor het nuttige werk, waarmede hij onze godsdienstige lectuur heeft verrijkt. Hij heeft zoo spoedig mogelijk in eene gewigtige behoefte willen voorzien; en ook daarvoor moeten wij dankbaar zijn.

Nu hopen wij met den schrijver, dat zijn arbeid in vele huisgezinnen en met liefde ontvangen worde, en wij voegen er den wensch bij, dat deze arbeid voor hem zelven tot grondslag moge dienen van een nog beter en nog volmaakter handboek, dat wij met vreugde uit zijne handen zouden ontvangen.

„DE KATHOLIEKE VOLKSVRIEND".

Onder dezen titel biedt de uitgever A. Van den Hoeven, te Amsterdam, aan de Katholieken van Nederland „een goedkoop „Magazijn voor alle standen" aan. Wekelijks verschijnt er een vel druks, en aan het einde van een half jaar vormen de zes en twintig vellen een schoon boekdeel. Reeds zijn drie deelen in hun geheel verschenen. Hun inhoud beantwoordt volkomen aan de eischen van een volksboek. Men vindt er de levensschetsen van Zaligverklaarden uit den vroegeren, en van beroemde Katholieke mannen uit den tegenwoordigen tijd; novellen, die, ofschoon ze haar buitenlandsche afkomst niet verloochenen, toch ook aan Nederlanders eene nuttige uitspanning geven; goed geschreven oorspronkelijke stukken, en treffende gebeurtenissen uit onze dagen. Voegt men hierbij de netheid van papier en druk, en de zorgvuldige correctie, dan begrijpen wij, dat er reeds spoedig eene zeer ruime oplage van deze veel gezochte uitgave noodig was.

Wij mogen vertrouwen, dat zij met de vereischte waarborgen voor de geloofs-en zedeleer in het licht verschijnt en durven haar, in die onderstelling, aan de Nederlandsche Katholieken van alle standen bijzonder aanbevelen.

HET CHRISTENDOM IN JAPAN.

In het binnenland van Japan heeft men geheele distrikten vol Katholieken ontdekt, die, na de laatste wreede vervolging, dus sinds 260 jaren, geenen priester meer gezien hadden. De oudste der plaats trad zooveel mogelijk als geestelijke leidsman onder hen op; hij doopte en las des Zondags gemeenschappelijke gebeden voor; eenige andere mannen en vrouwen vervulden het ambt van Katechist en onderrigtten de jeugd in de waarheden des geloofs. Drie van deze Christenen kwamen den priester, die het Fransche eskader begeleidde, in het geheim opzoeken, legden de belijdenis van hun geloof

af, en smeekten om zijnen bijstand. Merkwaardig is het, dat dit op den grooten Pinksterdag van het jaar 1862 geschiedde, op den eigen dag waarop de HH. Martelaren van Japan te Rome werden gecanoniseerd. Eenigen tijd heeft men de zaak stil gehouden, ten einde deze reeds zoo erg beproefde Christenen aan geene nieuwe gevaren bloot te stellen; waarschijnlijk zal er spoedig een Apostolische Vikaris met missionarissen naar hen worden afgevaardigd.

NOORD-AMERIKAANSCH NATIONAAL CONCILIE.

Naar de berigten van de Katholieke dagbladen der Vereenigde Staten, had de Aartsbisschop van Baltimore in het begin van Maart van den H. Stoel den last en de magt ontvangen, om in den loop van dit jaar al de aartsbisschoppen en bisschoppen der Vereenigde Staten tot een Concilie naar Baltimore te beroepen, en hunne beraadslagingen te leiden. Wij kunnen er nu bijvoegen, dat die Vergadering in deze maand October gehouden is. Dit is het tweede Nationale Concilie van Noord-Amerika. Provinciale Conciliën zijn daar geene zeldzaamheid; het laatste is dat van New-York, in Junij 1861. Het eerste Nationale Concilie, van den 8sten tot den 20sten Mei 1852 evenzeer te Baltimore vergaderd, werd bijgewoond door 6 aartsbisschoppen, 27 bisschoppen, 12 oversten van geestelijke orden, 42 theologen en omtrent 100 andere priesters. Al de leden van het Concilie werden door Katholieke gezinnen als vrienden ontvangen en gehuisvest, doch buitendien waren de logementen van Baltimore vol van vreemdelingen, die er van alle kanten heen gestroomd waren, om het grootsche en voor hen nog geheel nieuwe schouwspel te zien, dat eene zoo eerwaardige en talrijke vergadering hun beloofde. Maar het Concilie was veel meer dan een verheven schouwspel; deze zamenkomst der Opperherders van de Vereenigde Staten droeg ook vele goede vruchten, waarvan wij in het bijzondere de ijveriger behartiging en krachtiger verbetering en uitbreiding van het Katholieke onderwijs en het oprigten van het aartsbisdom San-Francisco, 8 bisdommen en een apostolisch vikariaat vermelden. Daar er ondertusschen nog 3 andere apostolische vikariaten en een bisdom

opgerigt werden, zoo is het getal der diocesen in de Vereenigde Staten in de laatste veertien jaren met veertien vermeerderd. Het getal der priesters is in dat tijdsverloop van 1380 nagenoeg tot het dubbele geklommen; dat der geloovigen is zekerlijk nog veel sterker toegenomen. Ook het getal van Ordes-oversten is bijna verdubbeld. Het Concilie kon alzoo dit jaar veel talrijker en luisterrijker zijn dan dat van 1852; 7 aartsbisschoppen en 40 bisschoppen zijn er vergaderd geweest. Het schijnt, dat het getal der diocesen in weinige jaren wél van 47 tot 100 zou kunnen gebragt worden: eene niet te ruim gemaakte berekening, als men in aanmerking neemt, dat er in den herfst van 1853 reeds 43 bisdommen waren, en sinds het getal van priesters en geloovigen zoo goed als verdubbeld is, en dat er binnen korten tijd voor ieder bisdom 400,000 zielen, waarvan ten minste een vijfde Katholieken, zouden kunnen aangewezen worden. Bovenal is eene spoedige vermeerdering van het getal priesters noodig. Daarvoor geschiedt in Amerika thans zeer veel; verscheidene bisdommen hebben alreeds hunne Seminariën; het Amerikaansche Collegie te Leuven, in 1857 door Amerikaansche bisschoppen voor de opleiding van missionarissen gesticht, heeft reeds een vijftigtal missionarissen gevormd. Thans telt het 43 studenten. — Mogen de werkzaamheden van dit tweede Nationale Concilie in Noord-Amerika rijkelijk gezegend zijn!

HEBREEUWSCHE OVERBLIJFSELEN IN AMERIKA.

Men weet, dat eenige geleerden in de oorspronkelijke bewoners van Amerika nakomelingen gezien hebben van stamgedeelten van het Israëlitische volk, die of bij wijze van volkplanting of bij volksverhuizing in de Nieuwe-Wereld waren overgekomen; anderen hebben aangenomen; dat deze Indianen ten minste op eene of andere wijze hunne overleveringen en godsdienstige gebruiken van de Israëlieten hadden ontvangen. Het volgende feit schijnt deze meeningen te bevestigen. Men heeft namelijk, naar *De Spectator* onlangs berigtte, te Newark, Licking County, in den Amerikaanschen staat Ohio, Indiaansche grafheuvels aangetroffen, waaruit enkele steenen zijn opgedolven, welke afbeeldingen en Hebreeuwsche opschriften dragen. De kleinste dier steenen heeft den vorm van een menschelijk

hoofd, zoo kort van het ligchaam afgesneden, dat niets van den hals aanwezig is; in het voorhoofd daarvan zijn vijf Hebreeuwsche letters ingehouwen. Op een anderen steen ziet men afbeeldingen van menschelijke gelaatstrekken en van dieren, in eene zonderlinge vereeniging met Hebreeuwsch geschrift. Een derde, wiggevormig, draagt op elke zijde een opschrift; deze opschriften zijn vertaald als volgt: „De Koning der aarde"; „de Wet des Heeren"; „het Woord des Heeren"; „het Heilige der Heiligen". Op een vierden steen is Mozes met de tafels der Wet afgebeeld.

CORRESPONDENTIE.

Aan den inzender van: „ZOU HET WAAR ZIJN?" (*De Katholiek* Junij ll. bl. 424) wordt bij deze berigt, dat zijne eerste vraag door de Commissie zelve, die daarin bedoeld wordt, op de meest authentieke en formele wijze *ontkennend* is beantwoord, en dat ook diensvolgens de beide overige vragen niet meer in verband mogen gebragt worden met het valschbevonden feit, waarop zij betrekking hadden.

DE REDACTIE.

LITURGISCHE VRIJHEID

BIJ DE

NEDERLANDSCHE HERVORMDEN.

De niet doordenkende Protestant gaat er groot op, dat hij in zijne godsdienst vrij is. Hij is vrij, zoo meent hij, van alle menschelijk gezag in zijne dogmatiek, in zijne moraal; hij kent geene knellende regels van kerkelijke tucht; hij is vrij in de openbare oefening zijner godsdienst. Hooren wij de lofrede van eenen Leidschen hoogleeraar op de laatstgenoemde vrijheid der Nederlandsche Hervormden: „Wij hebben het voorregt, niet gebonden „te zijn aan eenige oude liturgie. In de leiding van de „godsdienstoefeningen en van de kerkelijke plechtig„heden is de prediker vrij. Wanneer wij onze armoede „in dit opzicht met den rijkdom b. v. van de Engelsche „Kerk vergelijken, dan zouden wij in verzoeking ko„men om te klagen. Toch is het beter eenig aesthetisch „genot te derven, dan het te koopen ten koste van „de vrijheid, die wij niet missen kunnen." [1]) Hoever nu

---

[1]) *Het goed recht der modernen*, door A. Kuenen, hoogleeraar te Leiden Leiden, J. C. van Doesburgh. 1866.

gaat deze onmisbare liturgische vrijheid? Wij kunnen niet beter doen dan het volgende over te nemen uit de *Practische Godgeleerdheid of Beschouwing van de Evangeliebediening voornamelijk in de Nederlandsche Hervormde Kerk*;[1] het is een handboek bij de akademische lessen van den Groningschen professor W. Muurling, iemand wiens gezag bij velen onder de Protestanten zeer hoog staat.

De hoogleeraar zet voorop, dat „de Evangeliedienaar „de vrijheid hebben moet, om zich den Liturgischen „vorm te scheppen, of ook den vastgestelden of ge„bruikelijken vorm, waar hij het noodig oordeelt, te „wijzigen of van dezen af te wijken." Gelijk deze vrijheid in de Nederlandsche Hervormde Kerk, vervolgt hij, „ten allen tijde geweest is, zoo bestaat zij daar „nu vooral, wel niet geheel onbeperkt, maar toch zoo „groot, als zij kan gewenscht worden.

„In hoeverre zij thans niet geheel onbeperkt bestaat?

„*a.* Door kerkelijk voorschrift of verordening, voor„namelijk: α. betreffende het gebruik der Evangeli„sche Gezangen, nevens de Psalmen, in elke gods„dienstoefening; β. betreffende het doen der drie vra„gen bij de bevestiging van Lidmaten; γ. betreffende „het doen der vier vragen ter voorbereiding voor het „Avondmaal, alsmede δ. betreffende de viering van den „Doop.

„*b.* Door gewoonte en gebruik: α. dat de Evangelie„dienaar in ambtgewaad optrede, waar hij als Liturg „werkzaam is; β. dat men de godsdienstoefening met „een *votum* [toewijdings-gebed] aanvange en met de „Apostolische zegebede (2 Cor. XIII: 13) eindige; γ. dat „gedurende de godsdienstoefening de inzameling voor

[1] Tweede uitgave. Groningen J. Oomkens J. Zoon, 1860. bl. 351.

„ armen en kerk geschiede; δ. dat bij Doop en Avond-
„ maal de gebruikelijke formulieren gebezigd worden;
„ ε. dat het Avondmaal hier of elders staande gevierd
„ worde; ζ. dat de Evangeliedienaar eigenhandig aan
„ elk het brood geve, en dergelijke meer.

„ Hoe groot, desniettemin, die vrijheid is in de Ne-
„ derl. Hervormde Kerk?

„ *a.* Dat de Evangeliedienaar, hoewel tot sommige
„ zaken door kerkelijke bepaling verpligt, of door ge-
„ woonte bepaald, nogtans aan niet éénen [N. B.]
„ vasten vorm gebonden is. — Wij hebben thans geen
„ kerkelijk vastgestelde Liturgie, evenmin als de Her-
„ vormde Kerk in Nederland ooit daaraan gebonden
„ was. De *Liturgie der Nederlandsche Hervormde kerken*,
„ vroeger, bij kerkelijke verordening van Dordrecht,
„ (1618, 1619) bij de kerkgeschriften ten gebruike ge-
„ voegd, is sedert de organisatie van 1816 tot vrij
„ gebruik gelaten, doch zonder eenige verpligting.....
„ In de Hervormde Kerk is (N.B.) geen Liturgische
„ vorm vast bepaald, b. v. of men al of niet een *votum*
„ of wel hetzelfde *votum* bij den aanvang van elke gods-
„ dienstoefening gebruiken zal; of men de godsdienst-
„ oefening met gemeenschappelijk Bijbellezen zal aan-
„ vangen, en dit vóór of na het *votum* doen; hoe vele
„ malen men zal laten zingen; wat, en of men kort of
„ lang zal bidden, en dit zittende of staande; of men
„ bij den Doop eenmaal of driemaal met water zal be-
„ sprengen; of men het Avondmaal staande of zittende
„ zal vieren; of men de vragen ter voorbereiding bij de
„ voorbereiding zelve, of onmiddelijk vóór de viering
„ des Avondmaals, of ook wel aan de tafel zal laten
„ beantwoorden; voorts [N.B.] of men de Formulieren
„ bij Doop, Avondmaal, enz. en de gebeden bij den

„ Heidelbergschen Catechismus al of niet zal gebruiken,
„ enz. — De vorm, ook waar die door bepaling of gewoonte
„ is aangegeven, blijft nogtans [N.B.] vrijgelaten aan
„ den Liturg, zoo hij de zaak maar behoude.

„ *b.* Dat de Liturg zich, in vele gevallen, zelf den vorm,
„ ook wel stof en vorm beide, moet verschaffen. Vorm
„ alleen is geheel aan hem overgelaten in de keuze
„ van Psalmen en Gezangen en de plaatsing derzelve,
„ even als in de inrigting en den gang der geheele gods-
„ dienstoefening, met hare gewone of buitengewone
„ deelen.

„ *c.* Dat hij zich, bij het gebruik der gegevene stof, [N.B.]
„ het maken van veranderingen mag veroorloven, b. v.
„ in de Psalm- en Gezangverzen, in de Formulieren
„ bij Doop, Avondmaal enz., in de vragen bij de voor-
„ bereiding."

In ons oog is deze bijna onbeperkte vrijheid niets anders dan eene bijna volstrekte bandeloosheid voor de predikanten, doch voor de gemeentenaren, hoe wars ze anders ook zijn voor hetgeen zij „priesterheerschappij" heeten, eene bijna volstrekte slavernij, die hen hier zonder eenige regten overlevert aan de willekeur van iederen nieuwigheidszoekenden predikant. Er is bijna niets in geheel hunne openbare godsdienstoefening wat niet regtens aan zijn gezag, ja aan zijne luimen onderworpen is; het is waar, eenige deelen er van staan vast door voorschrift of gebruik, maar met ook zeer vele kan de predikant naar believen handelen; hij kan inkorten, verlengen, invoegen, verzetten, weglaten gelijk het hem behaagt. En al moet hij somtijds hier of daar iets behouden, de vorm is toch gansch afhankelijk van zijn welbehagen; en wat kan er al niet als vorm beschouwd worden? in psalm- en gezangverzen, zelfs in

de formulieren bij de voor zijne gemeentenaren heiligste verrigtingen kan hij zich allerlei veranderingen veroorloven; Doop en Avondmaal worden naar zijnen wil bediend; als oppermagtig heerscher treedt hij te midden der zijnen op, en als hij het *stat pro ratione voluntas* wil toepassen, wie is er die regt heeft, hem tegen te spreken? Menig predikant zal zich uit wijze voorzigtigheid of om edeler beweegredenen bij al zijne liturgische vrijheid tot maar weinige en geringe wijzigingen bepalen, of er zich zelfs geheel van onthouden, maar daarentegen blijft het aan alle predikanten volkomen vrijgelaten, aan eigen inzigten over hetgeen de openbare godsdienstoefening zijn moet, aan zucht naar gemak, aan menschelijk opzigt, aan natuurlijke veranderlijkheid en wispelturigheid, aan ongeloof of dweeperij zonder hinder gehoor te geven. Vooral de moderne predikanten hebben aanleiding, deze hunne vrijheid te gebruiken „bij noodzakelijkheid", gelijk professor Muurling t. a. p. opmerkt, „om in het belang der waarheid „van den gewonen vorm af te wijken;" voor: „in het „belang der waarheid" mag men lezen: „ten bate van „de verschillende meeningen of rigtingen der predikan„ten;" over onze tegenwoordige predikanten toch kan deze uitdrukking in geen anderen zin worden opgevat. De moderne predikant zal psalmen, gezangen en formulieren in het belang zijner opvatting van de waarheid moderniseren; en de orthodoxe gemeenteleden zullen zich hebben te voegen naar deze dogmatische verbeteringen van hunnen verlichten voorganger. Wat hun het eerwaardigste en liefste was van kindsbeen af, de plegtige openbare en gemeenschappelijke belijdenis van hun christelijk geloof, die zij zelven al zingende of biddende aflegden, en door den bedienaar hunner zoo-

genaamde liturgie hoorden uitspreken, zij is geheel en al, onherroepelijk onderworpen aan de aanstootelijke veranderingen van eenen Christus loochenenden, welligt van eenen God loochenenden predikant! Professor Rauwenhoff ontzag zich niet, onlangs in een tijdschrift, hetwelk zich met den naam van *Bijbelvriend* versiert, te schrijven: „dat de bijbel een bedenkelijk godsdienstig „ leesboek is, omdat het geloof aan gebedsverhooring er „ de schering en den inslag van uitmaakt." [1]) Het is niet vermetel, hieruit te besluiten, dat deze hoogleeraar in de Protestantsche godgeleerdheid de kracht van het gebed geheel verwerpt. Zullen de jeugdige predikanten die aan de Leidsche universiteit ook van hem hunne vorming ontvingen, niet ligtelijk hetzelfde heidendom omhelsd hebben? en toch, zij zullen het openbare gebed der gemeenten niet slechts leiden en regelen, maar in gebed en gezang en formulier zullen zij „van den gewonen „ vorm in het belang der waarheid kunnen afwijken" naar vrijmagtig believen, en de goedgezinde gemeente zal met hen dienen deel te nemen in eene godsdienstoefening die zooveel mogelijk heidensch en zoo min mogelijk Christelijk is, of.... zich uit de kerk moeten verwijderd houden. Bandeloosheid voor predikanten, slavernij voor hunne gemeentenaren. Geheel anders is het gesteld met de liturgie der Katholieke kerk. Dáár is naauwkeurig bepaald, wat ten allen tijde onderhouden moet worden; in het overige is den gewonen priesters zoo goed als geene verandering toegelaten; en, moeten er somwijlen in den loop der tijden en bij verschil van omstandigheden wijzigingen in den *vorm* gebragt worden, dan is het soms de bisschop en in

[1]) Dl. VIII, bl. 16.

verre weg de meeste gevallen alleen de Paus, die voorschriften heeft te geven; het is ook natuurlijk en genoegzaam bekend en erkend, dat Pausen en bisschoppen, ook waar het op zich zelf minder gewigtige gedeelten der liturgie geldt, het eenmaal bestaande zoo lang mogelijk onveranderd en ongewijzigd laten. Hierdoor worden de regten der geestelijken zoowel als der leeken op het behoud hunner liturgie, op eene wijze en vaste regeling hunner openbare godsdienstverrigtingen, in de Katholieke Kerk naauwgezet geëerbiedigd, en is er van haar, ook wat de liturgie betreft, niets verder verwijderd dan eene vrijheid welke slechts is: bandeloosheid voor den eene en slavernij voor den andere.

Moeten wij echter den heer Kuenen gelooven, dan is zulk een toestand, waardoor de predikant in de leiding van de godsdienstoefeningen en van de kerkelijke plegtigheden schier geheel vrij is, in de Ned. Hervormde kerk onmisbaar. Onmisbaar voor wie? Voor de predikanten alleen? of almede voor de leeken? Eene openhartige bekentenis van een later afgetreden predikant, den heer A. Pierson, schiet ons hier voor den geest. Hij schreef in 1864: „De geestelijke stand" [der Ned. Hervormde kerk] „van heden heeft in menig opzigt „de feilen der vaderen goed te maken en voor die fei„len te boeten. Heerschzucht, bemoeizucht, staatkun„dige partijgeest, onverdraagzaamheid, langdradigheid, „onvatbaarheid voor de teekenen der tijden is dat niet

> ....." die grosse Brüderkrankheit,
> Das Tausendjährige Familiënübel,
> Die aus dem Nil-Thal mitgeschleppte Plage,
> Der altägyptisch ungesunde Glauben?".... [1])

[1]) *Rigting en Leven* Haarlem. A. C. Kruseman, 1864. bl. 296.

Het gepaste dezer aanhaling juist uit Heine voor rekening van den heer Pierson latende, merken wij slechts op, dat het onmisbare van eene vrijheid, gelijk die opzigtens de liturgie bij de Ned. Hervormden bestaat, de vraag wel schijnt te wettigen, of de opgenoemde gebreken thans reeds alle door de predikanten opregt en voor goed zijn afgelegd.

Doch de heer Muurling wil ons betere redenen aan de hand doen, waarom den predikant als „Liturg" deze vrijheid moet gegeven worden:

„*a.* Zonder deze vrijheid wordt hij zelf ligt een „werktuig, en zijne werkzaamheid eene werktuigelijke „verrigting, die, zoo dan al niet doodt, toch geen leven „wekt.

„*b.* Eerst met deze vrijheid kan hij aan de hoogere „behoefte der Gemeente voldoen: geest en leven in „haar wekken.

„*c.* De bewustheid van vrijheid, al maakt hij van „haar zelve geen gebruik, heeft hij noodig, om den „vastgestelden of gebruikelijken vorm voor de doodende „kracht der gewoonte te bewaren, en hem met geest „en leven te bezielen" (t. a. p. bl. 351).

In het kort: zonder ten minste het bewustzijn dezer vrijheid te hebben, zal de predikant door den vastgestelden of gebruikelijken vorm der eeredienst in de gemeente geen geestelijk leven kunnen wekken; zonder deze vrijheid zal hij aan zijne roeping als „Liturg" niet kunnen beantwoorden. Doch van den anderen kant zou men hieruit tevens moeten besluiten, dat deze vrijheid, d. i. oppermagt, der predikanten over de liturgie voor de leeken evenzeer onmisbaar is; dezen immers hebben toch eene eeredienst noodig, die meer is dan eene werktuigelijke verrigting, en geestelijk leven bij

hen kan opwekken; maar is hun predikant niet vrij om hen hier naar zijn welbehagen te leiden, dan is hij volgens prof. Muurling voor hen niets meer, ja hij kan voor hen niets meer zijn, dan een voorganger zonder geestdrift, zonder bezieling, zonder leven. Willen zij derhalve geestelijk leven in de kerk ontvangen, dan moeten zij zich daar noodwendig buigen onder het juk der predikanten-heerschappij, en hunne openbare godsdienstoefening, dat wil zeggen: de plegtigste uiting van hun godsdienstig gevoel, mag niet anders geschieden dan zooals het den eersten den besten predikant behaagt. Wij onderzoeken nu niet, in hoever de Protestantsche gemeenten van ons vaderland inderdaad de behoefte hebben, om aan dezen band te gaan; wij vragen liever: hoe hebben de predikanten hunne magt gebruikt? Wat is de „Liturgie" der Ned. Hervormde kerk onder hunne handen geworden?

We willen dit op de eerste plaats uit den mond van eenen Protestantschen leek hooren, die voor eenige maanden in *De Gids* [1]) bij eenen merkwaardigen tafelkout als een der gasten en sprekers werd opgevoerd. In tegenwoordigheid en tegenover eenen predikant, wiens rol het is, over 't geheel en hier vooral eene ellendige figuur te maken, worden onzen spreker de volgende harde woorden in den mond gelegd, die eene niets beduidende tegenspraak vinden, en zekerlijk niet met eene niet te onderstellen onvoorzigtigheid zouden geschreven zijn, als de schrijver van het Gidsartikel niet op den bijval van velen zijner Protestantsche lezers meende te kunnen rekenen. De voorafgaande opmerking kan hier noodig wezen, dat de preek bij de

[1]) Zie *De Gids* van Januarij 1866.

Protestanten een deel der „Liturgie" uitmaakt; prof. Muurling stelt haar dan ook onder de liturgische verrigtingen als het *hoofdzakelijk* bestanddeel der godsdienstoefening voor (t. a. p. bl. 402).

„—Zoo er iets is waarin ik met het boekje" [van den heer A. Pierson: *Afscheidsgroet aan mijne laatste gemeente*] „instem, dan is het de klagt over het duffe, geest- „doodende karakter van de openbare eeredienst bij de „Protestanten. Ik zeg niet, dat het in de Roomsche „Kerk beter is, waar de verhevenste en aandoenlijkste „plegtigheden voor de menigte volkomen en maar al „te veel ook voor den geestelijke zelven zinledige vor- „men geworden zijn. Ik weet ook, dat juist de ontaar- „ding van die plegtigheden in ijdele vormen het puri- „tanisme der hervormers tot een tegenovergesteld uiterste „heeft doen overslaan. Ik zou dan ook daarheen niet „gaarne terug willen.

„—Maar wat wilt gij dan?

„—Laat mij liever zeggen, wat ik niet wil. Wat ik „niet wil, is dat geblaer en gekrijsch, dat de lofzang „der gemeente aan het Opperwezen moet heeten, maar „waarbij het er slechts om te doen is, te toonen wie „de sterkste longen heeft; wat ik niet wil, is dat „ontheiligen van het gebed, dat de verzuchting van „het hijgende hart naar God, den dank voor onzen „zegen, de klagte onzer nooden, misvormt in bombas- „tische redevoeringen, of, o gruwel! in afgepaste for- „mules van etikette. Wat ik niet wil, is, dat, wanneer „ik kom om een woord van leering, van vertroosting, „van bemoediging te hooren, mij een vertoog wordt „voorgediend, veel te lang om mij te kunnen boeijen; „een vertoog, dat naar de lamp en het stof der stu- „deerkamer riekt; waarin de prediker mij zijn dog-

„matisch stelsel voordraagt, dat mij niet schelen kan; „waarin een eenvoudig bijbelwoord op erbarmelijke „wijze gekneed en geknepen wordt, om er uit te halen, „wat er niet in zit; dat mij in één woord verveelt en „slaperig maakt en ergert."

Ziedaar een vonnis over den gewonen gang der Protestantsche godsdienstoefeningen, in den deftigen, aristokratischen *Gids*, ten aanhoore van geheel het beschaafde Protestantsche publiek van Nederland, onbewimpeld en onbeschroomd uitgesproken. Kon het harder zijn, of met minder pligtplegingen worden omkleed? Terughouding schijnt, daar de kwaal zoo hoog gestegen is, niet meer nuttig of mogelijk: het kwaad is niet meer te verhelen. Twijfelt gij er aan, of de spreker voor een Protestant moet gelden? Hij is zelfs niet zonder Protestantsche vooroordeelen; dit blijkt genoegzaam uit zijne inderdaad lachwekkende naïviteit over de onwetendheid of het gebrek aan geloof van Katholieke leeken en geestelijken; maar hij heeft gevoel genoeg voor het waarachtig schoone en godsdienstige om de plegtigheden der Katholieke Kerk aandoenlijk en verheven te noemen; en als dit edele gevoel niet slechts, gelijk prof. Kuenen zegt: „eenig aesthetisch genot derft", maar door de schreeuwende verwaarloozing van al wat het gemoed van den beschaafden en regtschapen Christen vraagt, beleedigd wordt, dan kan onze spreker er niet over zwijgen, en dan schijnt hem geene taal te hard, bijna schreven we: te ruw, om lucht te geven aan zijne verontwaardiging.

Ziedaar dan de vruchten dier geprezen vrijheid geschetst; zulk eene onnatuurlijkheid en wansmaak en gebrek aan ware godsdienstigheid heeft de opperheerschappij der predikanten in de Protestantsche „Liturgie" ten gevolge gehad of nagelaten te verbeteren.

Hoewel eenen anderen, zachteren vorm dan de schrijver in *De Gids* gebruikende, heeft de heer A. Pierson geen zachter oordeel over de Protestantsche eeredienst geveld. Wij nemen zijne woorden uit *Rigting en Leven*, omdat hij, die schrijvende, nog niet opgehouden had, predikant te zijn: „Er is iets nagemaakt-apostolisch.... „ook in onze godsdienstige zamenkomsten. Deze laatsten „beantwoorden niet altijd aan de billijke eischen der „werkelijkheid. Ik spreek niet van haar onbehoorlijk „langen duur. Om de aandacht van eene geheele schare „bijna twee volle uren met vrucht bezig te houden, „week aan week, gelijk men het nog zoo vaak beproeft, „zou men gaven moeten bezitten, die misschien niemand „en stellig de meerderheid der predikers niet bezit." — „Troosten de roomschen zich dikwijls met het Latijn, „de protestanten stichten zich vaak met een kanseltaal, „die voor de groote menigte lang vrij onverstaanbaar „is geweest." [Voegen we hier ter loops bij, dat de Protestanten zich tot nog toe geene verklaringen op dergelijke kanseltaal hunner leeraars hebben kunnen aanschaffen gelijk de Roomschen die voor het kerklatijn in hunne gebedenboeken vinden.] — „Maar dit niet medege„rekend, zijn ze evangelisch die lange gebeden, die „anonieme voorbiddingen, die telkens herhaalde lofliede„ren, een hymnologische stemming onderstellend van lan„ger adem dan redelijkerwijs mogelijk is?" (blzz. 266 en 15.)

Gaat het dikwerf op deze wijze bij de godsdienstoefeningen der Nederl. Hervormden toe, dan ligt ook daarin mede de verklaring, waarom het bezoek hunner openbare kerken op zeer vele plaatsen zoo sterk aan het afnemen is; waarom velen van hen, en niet altijd het minst onder de aanzienlijksten en godsdienstigsten, zich hetzij tot huiselijke godsdienst bepalen of zelfs

oefenings-lokalen opzoeken, waar zij alligt in de dweepende en lompe taal van den geïmproviseerden predikant en in de onwelluidende zangen der vergadering meer natuurlijkheid, ernst en religieus gevoel en daarom eer voldoening van hunne behoefte aan gemeenschappelijke godsdienstoefening vinden dan in de koud statige liederen en psalmen, en het doode, brallende kanselwoord, waaruit „de Liturgie" hunner officiële predikanten bestaat.

„Het is" vervolgt de heer Pierson (bl. 267), „naauwelijks te verwonderen, dat de kerk in zekere kringen „zoo weinig bemind wordt. In ons vaderland zijn, al„thans bij predikers wier overtuigingen niet al te veel „van die der gemeente verschilt of schijnt te verschillen, „de kerken druk bezocht. Toch kunnen de volle ker„ken ons niet misleiden. Het getal der kerkgangers is „meestal buiten alle evenredigheid klein, als men het „stelt naast dat van de bevolking eener plaats. De „gebouwen van het hervormd kerkgenootschap in de „hoofdstad des rijks, worden, naar hetgeen deskundigen „verzekeren, ongeveer door een tiende gedeelte bezocht „van degenen die tot dat kerkgenootschap behooren. „En elders is de verhouding niet gunstiger."

Negen tienden derhalve der Nederl. Hervormde Amsterdammers bezoeken hunne kerken niet; en elders is de verhouding niet gunstiger. En wat de heer Pierson ons hier over het kerkgaan verzekert, en erger nog, kan iedereen in verscheidene zoo stads- als dorpsgemeenten met eigen oog opmerken.

Niet alleen op de wijze, waarop de openbare godsdienstoefeningen gehouden worden, willen wij de schuld werpen van dit afnemend kerkbezoek: nog andere oorzaken zijn er voor op te geven; maar zou eene zoo aanmerkelijke vermindering bij onzen uitnemend gods-

dienstig gezinden landaard, mogelijk zijn, als „de Liturgie" slechts eenigzins aan de laagst gestelde eischen voldeed? als zij ten minste den gemoedelijken kerkbezoeker niet telkens kwetste waar hij meest het teergevoeligst is, in zijn natuurlijken smaak voor het passende en het schoone, en in zijn godsdienstig gevoel? Neen, op den duur laat de menschelijke natuur zich zulk een geweld niet aandoen, en ten laatste vlugt zelfs de onontwikkelde het leelijke en terugstootende in den vorm der openbare eeredienst. Wat dan, als hij daarenboven de ergernis lijden moet, dat zijne heiligste geloofsovertuiging in gezang of preek of gebed onbewimpeld wordt veroordeeld en verworpen?

Geprezen vrijheid der Nederl. Hervormden: almagt der predikanten, die haar tot niets goeds weten te gebruiken; slavernij die men den leeken wil opleggen, maar waartegen misschien wel de meerderheid zich verzet door een allerkrachtigst protest: door aan de openbare godsdienstoefeningen hare deelneming te weigeren!

In de Katholieke kerken van ons vaderland wordt onbetwistbaar juist het tegenovergestelde verschijnsel waargenomen: in gelijke verhouding als de gemeente in getalsterkte aangroeijen, klimt ook het getal der kerkgangers; in de steden zijn er betrekkelijk weinigen die niet ter kerk komen; op het platte land schier geene. Niet slechts op den morgen van den dag des Heeren en van de feestdagen, wanneer de kerkelijke wet de Katholieken tot het hooren der H. Mis verpligt, maar ook in de middag- en avondgodsdienst-oefening, maar ook op de dagen waarop slechts eigen gevoelde zielsbehoefte ter kerk voert, zijn de altaren en kansels in den regel van talrijke geloovigen omringd. Schier geene buitengewone godsdienstoefening wordt er door den priester aange-

kondigd, hetgeen op verre na geene zeldzaamheid is, of bijna allen spoeden zich op dit verzoek ter kerk, naar het openbare liturgische gebed. Geen Jubilé, geene Missie, geen Veertig-uren-gebed, waarbij niet zeer velen zich zelfs met vreugde aanmerkelijke opofferingen getroosten, om maar deelgenooten te kunnen zijn van het gemeenschappelijk gebed, en de gemeenschappelijk opgedragen H. Offerande. En toch, geen enkel kerkgebod dringt hen dan. De steeds aangroeijende getallen der kerkgangers vorderen telkens nieuwe en ruimere kerkgebouwen, en deze zijn vaak naauwelijks voltooid of eene nieuwe behoefte, om andere er naast te doen oprigten, doet zich gevoelen. Let gij nu op de personen dier kerkbezoekers, dan vindt gij er niet slechts de beide geslachten en iederen leeftijd, maar ook elken stand der maatschappij, den hoogsten zoowel als den geringsten, en elken trap van beschaving en kennis vertegenwoordigd; en om op het laatste eenigzins te drukken: niemand ontkent meer, dat er onder de godsdienstige Katholieken van Nederland velen zijn van fijne beschaving en achtenswaardige wetenschap; doch godsdienstige Katholieken zijn ijverige kerkgangers.

Voor hem die in de Katholieke Kerk de éénige, alleenzaligmakende Kerk des Heeren ziet, is dit alle evenredigheid te boven gaande verschil tusschen het kerkbezoek der Katholieken en dat der Protestanten ligtelijk uit te leggen: het is de Heilige Geest, die, naar de belofte des Verlossers in de H. Kerk werkende, de geloovigen tot het deelnemen aan de van God gewilde openbare godsdienstoefeningen aandrijft; maar de Heilige Geest wil zich van de eigen medewerking der Kerk bedienen, ja Hij maakt zijne werking in de zielen in den regel van de hare afhankelijk. En is het dan

niet blijkbaar, dat hare overheerlijke liturgie een van de krachtigste middelen is welke zij ter kweeking van het godsdienstig leven tot hare beschikking heeft, een middel, welks kracht zich voor ieder, die onbevooroordeeld is, onmiskenbaar vertoont? Waar hare verhevene en aandoenlijke plegtigheden voor de geestelijken geene zinledige vormen zijn, maar door hen begrepen en gevoeld worden, als eene levende en werkende waarheid, als de uiting van de diepste overtuiging huns verstands en de innigste liefde huns harten, als het plegtigste dienstbetoon aan God, van aanbidding, van dankzegging, van zoen- en smeekgebed: — dáár worden zij zelven door de liturgie bezield, en deelen zij, onder gewone omstandigheden, gemakkelijk en spoedig kennis en geestdrift aan de menigte der geloovigen mede; dáár roept de priester de zijnen niet te vergeefs tot het openbare gebed op, maar stroomen de scharen vol ijver tempelwaarts om leven, troost, verkwikking en heiliging te vinden; dáár wordt de kerkdienst zóó verrigt, dat zelfs de Protestant zich niet altijd tegen den indruk der Katholieke plegtigheden kan verzetten, maar aangegrepen en gesticht wordt; dáár eindelijk wordt het sprekendste bewijs geleverd, dat de vrijheid om de liturgie naar de meeningen en grillen van den dag te regelen, niet onmisbaar is voor hare bezieling en vruchtbaarheid, en dat eene overoude, vaststaande liturgie onweerstaanbaren invloed uitoefent op het menschelijke hart, indien zij door volle waarheid, onuitputtelijken rijkdom en verscheidenheid en onberispelijke waardigheid, het levenswoord weet uit te spreken en uit te drukken, waarnaar de ziel van den Christen dorst.

„VERTALING VAN KERKHYMNEN."

Onder dit opschrift hebben wij het vorige jaar (in de aflevering van Junij, blzz. 363—376) over verschillende vertalingen van kerkhymnen gesproken, en aan de wijze, door den Eerw. Pater Stokvis in zijne „*Lijdenshymnen der Katholieke Kerk*" gevolgd, bijzondere hulde gebragt. We hadden echter ook eenige aanmerkingen, en hierover heeft de schrijver al spoedig (in 't laatste van Julij) een brief aan de Redactie van „*De Katholiek*" doen geworden met het opschrift: „Aan den Zeer-Eerw. Schrijver van het opstel: „*Iets over Kerkhymnen*", waarin „enkele tegenbedenkingen" werden gemaakt, „niet opdat daar publiciteit aan gegeven zoude worden", maar als eene nuttige „wisseling van gedachten". We lieten alzoo dat schrijven, hetwelk we anders gaarne zouden opgenomen hebben, eenvoudig rusten voor hetgeen het uitdrukkelijk wilde zijn.

Nu werd aan de Redactie van „*De Katholiek*" door denzelfden schrijver een exemplaar aangeboden van een tweeden bundel, getiteld: „*Lofzangen der Kerk ter eere van* Jesus, Maria en Joseph" [1]); en zie, bijkans de

[1]) „In Hollandsche versmaat overgebragt door T. Stokvis, S. J. „— Kerkelijk goedgekeurd. — 's Hertogenbosch, P. Stokvis en Zoon. „1866."

gansche voorrede van nagenoeg tien bladzijden is aan de verdediging van ééne gegispte uitdrukking in de „*Lijdenshymnen*" gewijd; en, bij vergelijking, blijkt het eene breedere uiteenzetting te zijn van hetgeen in vermelden brief op dat punt was aangemerkt. Aanvankelijk meende de schrijver in „*De Katholiek*" den Eerw. Pater het laatste woord te laten, wel wetend, dat op elk antwoord alligt eenig wederwoord te vinden is. Hij voor zich zou in dusdanig geval eenvoudig gedacht hebben: als „*De Tijd*" en „*De Katholiek*" zich aan hetzelfde woord en om verschillende redenen stooten, moet er toch iets aan haperen, en ik gebruik het dan liever in dien zin niet meer. Maar nu de schrijver met zooveel toeleg van alles heeft omgehaald, en in een uitvoerig pleit die ééne verdachte uitdrukking volstrekt heeft willen handhaven, kwam het ons voor, dat we beter deden met niet geheel te zwijgen. Had de Eerw. Pater maar „iets" wat ons overtuigen kon aangeboden, we hadden het dadelijk en openlijk erkend; 't is ons, begrijpelijkerwijs, om niets anders dan de waarheid te doen. We moeten echter ronduit verklaren, dat hij ons nog slechter dunk van het bepleite woord gegeven heeft.

De Eerw. Stokvis stelt eerst eene algemeene verklaring voorop, waarbij hij, — na zijnen geëerden beoordeelaars in „*De Tijd*" en vooral in „*De Katholiek*" „openlijk zijn opregten dank" te hebben gebragt „voor „de heusche welwillendheid, die zij hem betoond, de „oplettende zorg waarmede zij zijn boekje getoetst, en „de vleijende goedkeuring waar zij hem mede verwaar„digd hebben", — in een argeloozen tusschenzin op eens alle kritiek over *schoon* op vrij losse schroeven zet. Welwillend, als in den vorigen volzin, laat hij volgen: „Zij het ook, dat ik mij met alle aanmerkingen

„ en teregtwijzingen niet vereenigen kan, *iets wat bij* „ *de verscheidenheid van aesthetische* OPVATTING *niemand* „ *mag verwonderen*, met blijde erkentelijkheid zal ik mij „ die wenken ten nutte maken, wier juistheid ik het „ geluk had in te zien."

Wij komen tegen dien (door ons onderstreepten) tusschenzin, zoo verzekerd daarheen geschreven, met allen nadruk op. Vooreerst, wegens het valsche *beginsel* dat er in schuilt. Want ook het schoon heeft zijne wetten en regelen, en is niet zóó subjectief, dat de verscheidenheid van *opvatting* beslist, of iets schoon, werkelijk schoon is of niet; al is het schoon ook subjectief vooral in dien zin, dat de een er meer, de ander minder, een derde er in 't geheel geen zin, gevoel, of smaak voor heeft. Ten andere, wegens de valsche *toepassing*; wij hebben *bepaalde* gebrekkigheden van verschillenden aard aangewezen, met de algemeen erkende gronden er bij; alleen voor het „*Stabat Mater speciosa*", wat in den bundel niet hoort, zou er nog spraak kunnen zijn over verschil van aesthetische *opvatting*, als de aangegeven bewijsgronden voor ons minder gunstig oordeel wederlegd werden.

Na dien algemeenen verweerslag dan en eene problematische erkenning der juistheid van dezen of genen wenk, wordt het groote bezwaar des vertalers ingeleid:

„ Onder de gemaakte aanmerkingen is er intusschen „ ééne, waarover ik met eenige ruimte wenschte te „ spreken", en wel omdat de „ theologische juistheid" eener uitdrukking in twijfel is getrokken. In 't voorbijgaan zouden wij kunnen aanmerken, dat *wij* van geene *theologische* juistheid hebben gesproken, ofschoon we moeten toegeven, dat die bijvoeging wel uit den aard van het onderwerp genomen is. Als een behen-

dig pleitvoerder wil de Eerw. Pater de tegenpartij niet enkel tegen elkaâr laten kampen, maar zelfs een hunner van zijnen bestrijder tot zijn verdediger maken. Doch dit gedeelte gaat óns in 't minste niet aan, wij volgen hem in die manier niet, al zouden wij er op onze beurt ons voordeel mede kunnen doen. We hebben enkel *onze* aanmerking te verantwoorden; dit begrijpt Pater Stokvis dan ook en zegt: „Hiermede nog„tans mag de zaak tegenover „de Katholiek" niet vol„dongen heeten."

Maar wat dan is nu die zaak? wat schreef „*De Katholiek*"?

Daar staat t. a. p., bl. 368: „Op getrouwheid aan „den zin, en eenvoudigheid, of althans, want al de „gekozen hymnen hebben de verdienste van eenvou„digheid niet, op gelijkheid van toon met het oorspron„kelijke is zorgzaam gelet. Nogtans is de vertaler eene „enkele maal minder trouw en zelfs minder juist; bl. „15 (en 17) bijv. is:

Laus, honor Patri, *genitaeque* Proli, ...

„overgebragt met:

Den Vader lof en eer, en d' Eenge, die *getreden*
Uit Hem...

„Dit dubbelzinnig „getreden uit Hem" is, al be„grijpen we de bedoeling, op geene wijze te regtvaar„digen, en ook niet te verantwoorden bijv. met het „bekende *Verbum supernum* PRODIENS; wat blijkbaar een „anderen zin heeft: de te voorschijn treding, of open„baring van het Woord aan de wereld, zonder dat Het „des Vaders regterzijde verliet (*nec Patris linquens dexte„ram*); en denken we ook aan deze dubbelzinnigheid „niet, 't is nog geen gepast woord voor de voortbren„ging van den Zoon."

Pater Stokvis vat onze aanmerkingen aldus zamen: „De geëerde beoordeelaar noemt mijne uitdrukking „*dubbelzinnig*, niet te regtvaardigen noch te verantwoor„den, en in alle geval *niet gepast.*"

Tegen déze voorstelling, welke vrij wat algemeener en volstrekter luidt dan onze bewering, is dan de gansche verdediging gerigt; we laten dit echter aan zijne plaats en handhaven onze aanmerkingen. De lezer vergeve het ons, zoo wij, bij de groote breedvoerigheid van onzen bestrijder, soms in 't kleine en langwijlige moeten vervallen.

Wij gaven den vertaler der „*Lijdenshymnen*" den grooten lof van *getrouwheid*; eene enkele maal echter, zeiden we, was zijne vertaling of *overbrenging „minder trouw en zelfs minder juist*". Tot voorbeeld of bewijs diende eene plaats waar het Latijn de goddelijke *Personen* met de eigenaardige woorden onderscheidt en van den Zoon zegt: *genitaeque proli*; dit is *vertaald* met: „en d'Eenge, die *getreden uit Hem*" (den Vader); we noemden dit dubbelzinnige „*getreden uit Hem*", ook afgezien van de dubbelzinnigheid, nog *geen gepast woord* voor de VOORTBRENGING *van den Zoon*, en daarom is die *vertaling* van GENITA *proles*, hetwelk enkel en alleen van den Zoon gezegd kan worden, *minder trouw en zelfs minder juist.* Het Hollandsch geeft het *geëigende* woord van den *Zoon*, waar het hier op aan kwam, niet bepaald, niet juist weêr. We begrijpen niet, wat hiertegen te zeggen is; hoezeer de Eerw. vertaler evenwel het woord nog verdedigt, hooren we aanstonds.

We noemden het „*getreden uit Hem*" „dubbelzinnig, „op geene wijze te regtvaardigen, en ook niet te ver„antwoorden bijv. met het bekende *Verbum supernum* „PRODIENS.... (*nec Patris linquens dexteram*)", wijl het daar

den zin heeft van: *te voorschijn treden.* Met dit ter loops bijgebragte voorbeeld verdedigt zich P. Stokvis aldus: Stond *prodiens* hier, of in eenige kerkhymne, van de *aeterna generatio*, dan was ik verantwoord; in dien zin nu staat het ongetwijfeld in de Advent-hymne:

Verbum supernum PRODIENS
E PATRIS AETERNI SINU,
Qui natus orbi subvenis,
Labente cursu temporis.

Hier dus mag ik PRODIENS door „te voorschijn treden" vertalen, waarbij nog E SINU mijn UIT *Hem* regtvaardigt.

We antwoorden: 't is gansch niet zeker, dat *prodiens* hier van de *aeterna generatio* te nemen is, en al ware dit zoo, dan is men daarmeê niet geregtigd, om dat woord in een anderen zin met hetzelfde „*te voorschijn treden*" over te brengen; heeft het Latijn dien dubbelen zin, dan is er een Hollandsch woord noodig, dat evenzeer beide beteekenissen bevat.

Doch we kunnen den Eerw. Stokvis ook den grond van zijn *argumentum ad hominem*, als 't zoo heeten mag, niet gaaf toegeven. 't Is waar: er zijn menschen, voor wie, naar zijne opmerking, datgene wat een ander helder acht „maar niet helder worden wil", en die de bedoeling dan ook niet „achterhalen"; wij hadden van de lezers zooveel niet moeten onderstellen, hen niet zooveel stilzwijgend laten denken; we hadden er den tusschenzin moeten bijvoegen en uitvoerig verklaren: Let wel! we zeggen BIJV.; we geven juist dit, als zeer bekend: het is van den H. Thomas, wiens juistheid van uitdrukking wereldberoemd is, men mogt soms in dat *prodiens* op het eerste gezigt eenige overeenkomst willen zien met *„getreden uit"*, maar het heeft daar blijkbaar een anderen zin; verdere voorbeelden van

schijnbaar overeenkomstige woorden zijn onnoodig: „*getreden uit*", al denken we ook aan de bedoelde dubbelzinnigheid niet, 't is nog geen gepast woord voor de voortbrenging van den Zoon.

En werkelijk hadden we meer voorbeelden kunnen bijbrengen, als:

Verbum supernum *prodiens*
Salvare quod perierat, etc;

waar *prodiens* ongetwijfeld ook den zin van „*te voorschijn treden*" heeft; of:

Verbum *prodiens* a Patre,
Lumen verum de lumine,
Deus de coelo humilis,
Homo nobis visibilis, etc.;

waar het misschien op de *aeterna generatio* ziet; ook hadden we de door P. Stokvis voorgelegde Advent-hymne de tweede uit zijn tweeden bundel, kunnen aanhalen, en wel naar eene andere, hem niet onverschillige lezing met *prodiens* en *exiens* bij elkaâr:

Verbum supernum *prodiens*,
A Patre olim *exiens*,
Qui natus orbi subvenis
Cursu declivi temporis.

En hoe men die woorden ook versta, toch, zeggen wij, staat het „*getreden uit*", zelfs de dubbelzinnigheid weggedacht, er niet mede gelijk, en het is nog geen gepast woord voor de voortbrenging van den Zoon.

Maar wij hebben het *dubbelzinnig* genoemd, en moeten het na de bestrijding nog nader toelichten, en ook nog duidelijker aantoonen, dat het geen gepast woord is voor de *aeterna generatio*. We vragen den lezer andermaal verschooning voor al die uitvoerigheid over één woord: de wijze waarop de „tegenbedenkingen" gemaakt zijn, noodzaakt ons er toe.

Dat *dubbelzinnige* wilde den Eerw. Stokvis „maar niet helder worden", en hij zag zich, zegt hij, in zijne onzekerheid tot gissingen verpligt; wat hem „*het meest waarschijnlijke* voorkomt" is: dat „*getreden uit Hem*" niet duidelijk zou zeggen, of Christus' eeuwige dan wel tijdelijke geboorte bedoeld wordt. Wij hebben aan dat bezwaar niet gedacht noch kunnen denken, en mogen dus den schrijver zijne noodelooze verwering schenken. Intusschen heeft hij de ééne door ons bedoelde dubbelzinnigheid zeer wel gevat en zet die zeer goed uiteen; we meenden die dan ook met „*nec Patris linquens dexte-*„*ram*, zonder dat Het (Woord) des Vaders regterzijde „verliet", genoeg aangegeven te hebben. Pater Stokvis werpt de tweede, door hem gegiste dubbelzinnigheid wel uiterst ver weg, en „kan het moeijelijk en wil „het ongaarne gelooven," dat die bedoeld is: „dat er „namelijk [met „*getreden uit*"] gevaar bestaat voor de „opvatting, alsof de eeuwige Zoon, die wel van den „Vader voortkomt, maar zoo, dat Hij immer blijft *in* „*sinu Patris*, door deze uitdrukking als van den Vader „afgescheiden wordt, en buiten den Vader geplaatst, „zoodat er niet meer ééne Godheid zou bestaan, maar „twee goden"; en toch, dát is het bezwaar, ofschoon niet zóó groot als het hier is uitgemeten. Maar die zin ja hecht zich aan „*getreden uit*", en daarom hadden wij er tegen; niet zoozeer om *'t gevaar* voor die gezegde grove misvatting: immers we stelden voorop: „*al begrijpen we de bedoeling*", maar om de mindere juistheid; zelfs lieten we volgen: „en denken we ook aan die „dubbelzinnigheid niet, *'t* is nog geen gepast woord": zóó weinig drukten we op dat *gevaar*; wat dus P. Stokvis tegen dat gevaar inbrengt mogen we hem alweder schenken. Maar daarom blijft er niettemin „iets van dat dub-

belzinnige" in zijn „*getreden uit*", al zou „uit", volgens hem, van nature en door plaatsing „toonloos" zijn, en blijft het ook in zijne onbepaaldheid „*minder* JUIST". Als ik somwijlen lees of hoor preken: „Gods Zoon *verliet* den hemel en kwam op aarde" enz., dan begrijp ik de bedoeling, en ik weet zeer goed, dat Hij, als één in wezen met den Vader, zijnen Vader en den hemel niet uit kan treden, en ik versta: Hij daalde of kwam van den hemel neder, enz. Maar het woord blijft er niet te minder dubbelzinnig om, en is niet te regtvaardigen. Als ik *ministra gratiae*, van de Lans en Nagelen gezegd, door „*werkers* van genâ" vertaald vind, begrijp ik de bedoeling zeer goed, en ik weet, dat men geene dienende *werktuigen* tot eigenlijke *werkers* van genade wil maken; maar het woord blijft toch *minder juist*, en is niet te „regtvaardigen", al zou men zich ook met eenig voorbeeld van dien aard „verantwoorden".

Doch ook, hebben we gezegd, al denken we niet aan die dubbelzinnigheid, „'t is nog *geen gepast* woord „voor de voortbrenging van den Zoon".

„Ongepast voorzeker", erkent P. Stokvis, „is de ver-„taling [van *genitae* met „*getreden uit*"] in dien zin, „dat er het onbegrijpelijk geheim der Voortbrenging „niet door wedergegeven wordt." Maar, merkt hij aan, dat geheim is toch niet uit te drukken: *die* ongepastheid kan dus niet bedoeld zijn. Dit zegt te veel en voor ons geschil niets; in dát geval is men dan wel zeer vrij, en zooveel te meer, daar, gelijk hij even te voren verklaarde, de openbaring toch altijd „bij het begrip „dier uitdrukkingen" moet te hulp komen.

„Wel wil ik toegeven," gaat hij voort, „dat de uit-„drukking minder gewoon is, maar mij zal ook, durf „ik hopen, toegegeven worden, dat men in verzen soms

„ tot minder gewone uitdrukkingen zoo niet gedwongen,
„ ten minste geregtigd is."

Dit laatste is eene weinig beteekenende verontschuldiging, maar geene regtvaardiging van het gekozen woord.

„ Althans men moet eene uitdrukking, alleen omdat
„ zij, ja zelfs, ongewoon is, niet *ongepast* noemen."

Maar wie heeft dit zóó beweerd? Waar echter is het, dat het *ongewone* bij het spreken over een bepaald geloofsgeheim in 't algemeen niet goed te keuren is.

„ In waarheid," verzekert hij verder, „ ik heb niet
„ kunnen achterhalen, waarom het *getreden uit Hem*
„ ongepast zou zijn." En nu gaat de schrijver zich regtvaardigen met hetgeen wij hem juist betwisten: hij stelt zijn „*getreden uit*" (uittreden) gelijk met *uitgaan*, en beroept zich op: *ex Deo processi*, ἐκ τοῦ θεοῦ ἐξῆλθον, *a Deo exivi*, etc., en haalt er heilige Vaders, oudere en nieuwste exegeten, als Beelen en Lipman, en ook nog theologanten bij om. Maar wat beteekent dit alles? *processi*, *exivi*, ἐξῆλθον, *uitgaan*, *voortkomen:* dat zijn altemaal de welbekende, geijkte en geëigende uitdrukkingen. De schrijver had zich, zoo hij in den vreemde ging, met *ongewone*, maar toch soms *goed* gebruikte woorden moeten regtvaardigen, of althans verantwoorden, met woorden die zijn *uittreden* trouw wedergeven. Maar al vond hij ook bijv. een *egredi*, of ἐκβαίνειν, dan had hij nog eerst en bovenal in *onze* taal eenig *gezag-hebbend* voorbeeld van zijn „ getreden uit" aan te halen. En als hij nu, zonder iets van dien aard, stoutweg vraagt: „ Is *uittreden* inderdaad meer ongepast dan *uit-*
„ *gaan*, een woord, dat tot de meest gebruikelijke be-
„ hoort in betrekking tot de *aeterna generatio*?" — dan antwoorden we volmondig: ja! 't is meer *ongepast*, en ééne voorname reden geeft hij zelf: *uitgaan* VAN (niet:

UIT) is het *gebruikelijke* woord, dat voor ons in dit onderwerp een bepaalden, juisten zin heeft; wat met het gansch ongewone *uittreden*, zelfs in het Latijn of het Grieksch gedacht, het geval *niet* is. Wilden we al toegeven, wat de schrijver nog beweert, dat *exire*, *procedere*, *gigni* „juist dezelfde beteekenis hebben vol„gens den zin, die er aan gehecht *moet* worden": we ontkennen ten stelligste wat hij laat volgen: dat men die drie woorden gelijkelijk met *uittreden* mag vertalen. Zelfs in *genitus*, zegt hij, is wel duidelijk het denkbeeld van *uittreden* te vinden, „hetzij wij de zaak in „de physieke orde beschouwen, hetzij wij tot de grond„beteekenis van den stam afdalen." Op het eerste bewijs zwijgen we uit eerbied; het tweede is te onwis, om er uit te redeneren. In alle geval blijft „*getreden uit*" een gansch *ongewoon* woord; het is voor de bedoelde gedachte zoo weinig geëigend en gepast, dat men niet regt weet wat er *bepaald* bij te denken; en, als vertaling van *genitus*, blijft het voor ons, in weerwil van de breede verdediging, „*minder getrouw* en zelfs *minder juist*". Altijd blijft het, dat *procedere*, *prodire*, *exire*, hetzij dan in algemeener zin, of in den bepaalden zin van de *voortbrenging* des Zoons, met het gewone en daarom zeer gepaste: *voortkomen*, *uitgaan*, en gansch ongewoon en daarom ook niet gepast, met het vreemde: *uittreden* wordt wedergegeven.

Van dezen nieuwen dichtbundel zelven zullen we weinig zeggen. Men passe den met redenen omkleeden lof, aan den eersten toegekend, op den tweeden, en in nog hoogere mate, toe. En hier vooral is niet weinig te verwinnen geweest. Men denke aan die vele rijmwoorden en eigenaardige moeijelijkheden in de hymnen

op het H. Sakrament, den Zoeten Naam, en bij enkele lofzangen op de H. Maagd, en daar komen uitnemend geslaagde strofen voor. Buitendien zijn in dezen bundel vroeger aangestipte gebrekkigheden, bepaaldelijk in het technische, veel minder te vinden. We willen ditmaal geene geregelde beoordeeling geven, maar eenvoudig, zonder veel nawijzing, hier en daar iets uitligten wat ons minder voldeed; maar voegen er reeds vooruit aan toe, dat het niet altijd gemakkelijk is, daarvoor iets anders, althans iets beters, in de plaats te stellen.

Bladz. 25 hinderde ons het zoo niet onhollandsche, zeker ondichterlijke, door en door prozaïsche: *Van af*; dat daar bovendien zoo afsteekt bij „de gouden zon-„nepoort" in de vertaling van: *A solis ortus cardine*: „Van af de gouden zonnepoort"!

Bl. 21 is *nascendo* met „te voorschijn tredend" niet wedergegeven, maar bl. 51 is de geheimzinnige overeenkomst van Jesus' geboorte uit de Maagd en zijne geboorte uit het graf gansch verloren gegaan; zeer schoon heeft het Latijn voor beiden hetzelfde *nasci*:

Qui natus olim e Virgine,	Gij, die, eens uit der Maged schoot
Nunc e sepulchro nasceris,	Getreden, thans rijst uit den dood, —

Bl. 73 geeft *beeldspraak* niet al den zin van *figurae*, en *manducat Dominum pauper*..... wordt vertaald: „de „arme.... ontvangt *als spijs Gods majesteit*"; is dit wel juist?

Bl. 75 vinden we het *grootsche*, *eenvoudige*: *Verbum supernum prodiens*, in: „Het Woord, gedaald van 't hooge „*zwerk*," niet weder.

Bl. 75 is „'t geest- en stoflijk zijn", bl. 79 „'t God-„zijn,..... het mensch-zijn", bl. 121 „'t Moeder-zijn" even ondichterlijk als onbeholpen. Hetzelfde geldt in mindere mate (bl. 77) van: „Geef sterkte en hulp, „*die d'aandrang stuit.*"

Bl. 83 staat „aangesnoerd" om 't rijm, ofschoon het voorafgaande *geroerd* voor *miserans* ook niet gelukkig is.

Verre van *eenvoudig* zijn vertalingen als deze (bl. 115): *Turris, arx firmo fabricata muro,* „Zij [Maria] is de burgt, wier muur geen stormram door kan boren;" — bl. 123—125, ook van Maria:

Turris draconi impervia,	o Burgt, waar *slangelist* voor faalt,
Amica stella naufragis,	o Ster, die *'t dobbrend wrak* bestraalt,
Tuere nos a fraudibus,	Hoed ons voor loos bedrog, en leid
Tuaque luce dirige.	Ons door het licht, dat gij verspreidt.
Erroris umbras discute,	Stier in den nacht *ons zwalpend schip,*
Syrtes dolosas amove,	Behouden heen langs *bank en klip,*
Fluctus tot inter deviis	En toon ons, dwalenden op zee,
Tutam reclude semitam.	Den veilgen koers *ter hemelree.*

In het Latijn komt het *beeld* veel minder uit en breekt de zedelijke *zin* veel meer door.

Wat den versbouw betreft, konden ons, o. a., regelen als deze niet behagen; bl. 63: „Opdat *'t d*rievoudig „zamenstel"; — „Het vleesch misdoet: 't vleesch rei- „nigt weer"; — bl. 67:

Tot in 't end een hoog verheven
Werking zijne omwandling sluit.

Bladz. 73: „Zoo is de instelling van die offerand geschied"; — bl. 83: „Dwong u om, met ons vleesch omhuld", enz.

Ook hebben we eenige fouten ontmoet, drukfeilen of ontsnapte misstellingen, als in de voorrede: *opgepast,* voor *ongepast,* „er.... *tot* bijdragen", voor: „er..... *toe* „bijdragen"; — bl. 71: *sprakt,* voor: *sprak,* of *spreekt*; — bl. 129: *stond,* voor: *stondt*; — bl. 71 is *troost* vrouwelijk gebruikt; bl. 91: *leit,* om het rijm, voor *ligt*; wat zeker niet kan, al mag men *gelegd, gezegd,* met: *geleid, gezeid,* verwisselen; — bl. 109 moet, meenen we, „*Ter*

zijne redding" naar de *taal*: *ter* (of *te*) *zijner*, of *tot zijne* redding, wezen.

Wat we hier uit onze aanteekeningen overnamen, zal reeds genoeg voor onze belangstellende lezing getuigen.

Moge, naar den wensch des bekwamen vertalers, „deze „tweede verzameling", welke 38 Lofzangen bevat, „even „gelukkig zijn als de eerste," en de „liefde tot Jesus, „Maria en Joseph" vermeerderen!

HET NUT

VAN DE

SCHRIFTEN DER H. TERESIA.

Het is eene wel ongegronde, maar misschien niet door allen geheel verworpen meening, dat de schriften der H. Teresia voor verreweg de meesten der geloovigen doorgaans ongeschikt en niet zelden gevaarlijk en nadeelig zijn, en slechts van geestelijken of anderen, die zich door een buitengemeenen toeleg op het verkrijgen der Christelijke volmaaktheid onderscheiden, met vrucht worden ter hand genomen. Wij doelen hier vooral op de meening van sommige Katholieken aangaande de werken dezer Heilige, zooals die in haar uitstekend bewerkt leven, in de *Acta Sanctorum* der Bollandisten, door den geleerden Pater Van der Moere, vermeld wordt (N°. 1614).

Voor zoover de Protestanten van de schriften der groote Heilige eenige kennis hebben, zien zij er dikwerf niet veel beters in dan de voortbrengselen eene overprikkelde verbeelding, eener ziekelijke godsvrucht of zelfs van hysterie of godsdienstigen waanzin; het zijn hun schriften, die men welligt om wille van het zonderlinge en om zulk een verschijnsel van geestdrij-

verij en dweeperij te leeren kennen, eens kan inzien, maar die zeker nimmer iets zullen bijdragen tot iemands godsdienstige opwekking of verbetering; daar zijn echter onder dat opzigt bij hen eervolle uitzonderingen, en ook Protestanten hebben niet slechts aan het levendige en boeijende der voorstelling, aan den zuiveren, eenvoudigen en sierlijken stijl van Teresia's werken, maar ook aan de diepe wijsheid en voorzigtigheid in goddelijke en menschelijke dingen, de ideale opvatting van het leven, het krachtige, bijna mannelijke karakter, de vurige godsdienstigheid, welke deze buitengewone vrouw er in blootlegt, en die haar tot eene der uitnemendste personen van haren tijd verhieven, of geheel of grootendeels regt laten wedervaren.

Leibnitz schreef aan Morel: „Teregt staan de werken „van Teresia hoog in uwe schatting. Ik vond er som„tijds deze heerlijke gedachte in: dat s'menschen ziel „de dingen zóó moet opvatten, alsof er niets in de „wereld bestond dan zij zelve en God. Het is van „geen gering gewigt, dit denkbeeld in de studie der „wijsbegeerte voor oogen te hebben: ik heb het dan „ook in mijne Hypothesen met voordeel gebruikt."

De Protestantsche *Edinburgh Review*, die onlangs een opstel over de H. Teresia gaf, was wel niet onpartijdig genoeg om alle gewone Protestantsche vooroordeelen tegen haar af te leggen, maar toch ook zoo onpartijdig, dat zij er zeer velen bestreed en aan de Heilige een uitnemenden lof toebragt.

Goed doet het ook, Zöckler's artikel over de H. Teresia in een van de laatste afleveringen der *Real-Encyklopädie für Protestantische Theologie und Kirche* [1]) te lezen;

[1]) *Ergänzungen*. Heft 203-205. Gotha. 1866.

het vangt aldus aan: „Deze beroemde kloosterheilige, „die tot de uitstekendste kweeksters van godsdienstig „leven en mystieke schrijfsters in de nieuwere kerkge„schiedenis van Spanje behoort, werd geboren te Avila „in Oud Kastilië, den 28ⁿ Maart 1515." enz. Na dezen aanhef volgt een levensbeschrijving der Heilige, niet slechts met groote naauwkeurigheid maar ook bijna doorgaans met eerbiedigheid voor hare uitnemende verdiensten geschreven. Hier en daar komt eene onvergefelijke uitdrukking voor; b. v., dat zij het uiterlijke en nietige der gewone onderscheiding tusschen doodelijke en dagelijksche zonden begon te vermoeden, dat hare reliquiën afgodisch vereerd worden; en overigens ziet men duidelijk den tegenzin tegen het prijzen eener Katholieke Heilige als aan het strijden met levendig gevoelde bewondering voor hare persoonlijkheid en werken en de vruchten er van; maar blijkbaar is het toch ook, dat het laatste gevoel verreweg de overhand behoudt. [1])

Geen Katholiek zal er iets op af te dingen hebben, als Teresia's werken voor ascetische lektuur met drang worden aanbevolen, maar welligt enkelen zullen die

[1]) Hier te lande worden de Heiligen der Katholieke kerk door de Protestantsche geleerden langzamerhand in hunne waarde erkend: Prof. Moll deed dit o. a. met de eerste H. Geloofspredikers in ons Vaderland, en met verscheidene bisschoppen van Utrecht, vooral in de karakteristiek onzer geloofspredikers (*Kerkgeschiedenis*, Deel I); Dr. Pierson zeide onlangs van de H.H. Augustinus, Gregorius VII, Bernardus van Clairvaux, Thomas van Aquine, dat zij ontwijfelbaar gerekend konden worden, tot de bloem van het menschelijke geslacht te behooren (*Geschiedenis van het Roomsch-Katholicisme*); Mr. Opzoomer verkondigde voor eenige maanden den lof van den H. Dominicus in de *Vaderlandsche Letteroefeningen*; Dr. Fruin bragt spoedig daarop eene edele hulde aan de Zalige Nederlandsche Martelaren van Gorkum, in *De Gids*; voor zoover ons bekend is, werd Teresia in onze letterkunde door Protestanten zoo al, dan toch slechts zeer spaarzaam geprezen; wij vertrouwen het: ook zij zal in ons vaderland door de onpartijdige geschiedvorsching hare kroon terugerlangen.

aanbeveling niet dan met eene allergrootste omzigtigheid herhalen, en zoo zorgvuldig de lezers uitkiezen, dat zij verreweg de meesten uitsluiten. De redenen, die zij kunnen aanvoeren, zijn deze: (I) dat deze schriften, om de verborgen waarheden welke zij bevatten en den stijl waarin zij zijn geschreven, zóó duister zijn, dat velen ze niet kunnen verstaan; (II) dat de deugd, welke er in voorgehouden wordt, eene deugd is, in den regel volkomen onbeoefenbaar voor hen die in de wereld leven, ja zelfs voor velen die zich door geloften tot eene hoogere volmaaktheid hebben verbonden; (III) ten laatste dat de veelvuldige visioenen en andere wonderlijke ondervindingen en gebeurtenissen, welke Teresia mededeelt, de zwakke verbeeldingen van niet weinigen, vooral onder de lezeressen, te sterk zullen prikkelen en tot de uitspattingen eener valsche godvruchtigheid vervoeren.

En toch hebben dergelijke bezwaren, als wij ze wèl wegen, uiterst weinig te beteekenen.

I.

De schriften der H. Teresia zijn duister, zegt men. Het valt niet te ontkennen: gebrekkig onderwezen lezers, die weinig meer kunnen dan de voor hen gedrukt staande woorden uitspreken, en verstandelijk slechts zeer onvolkomen ontwikkeld werden, of zelfs een middelmatigen aanleg missen, en ook zij die de kennis van wat zij in den Katechismus leerden, zoo goed als verloren hebben, zulke lezers, het kan niet anders, zullen de schriften der H. Teresia niet alleen zonder veel vrucht lezen, maar ze ook weldra ter zijde leggen. Deze lektuur onderstelt menschen van eenige ontwikkeling en gods-

dienstige kennis, maar zal ook voor hen duidelijk genoeg en hoogst aantrekkelijk zijn.

De onderwerpen, welke de H. Teresia behandelt, behooren, het is waar, menigmaal tot den kring der meest verheven waarheden der Openbaring; zij spreekt over de hoogste graden der liefde tot God, over dezer volmaaktste akten, over de wondervolle werkingen der genade in het hart en in het uitwendige leven der Heiligen; maar alleen op enkele plaatsen, die bij den aanmerkelijken omvang harer werken, niets meer dan uitzonderingen moeten heeten, voert zij daarover eene taal welke voor menigen lezer niet geheel te begrijpen is, en wier volledig verstand aan hen, die zich op de studie en de beoefening van het mystieke leven toeleggen, schijnt voorbehouden te zijn; maar telkens, wanneer zij er elders van handelt, weet zij de verhevenste en verborgenste waarheden zóó eenvoudig en natuurlijk voor te stellen, zulke juiste uitdrukkingen te kiezen, hare beschrijvingen en verklaringen met zóó ongezochte en verduidelijkende vergelijkingen en toelichtende verhalen op te helderen, dat de lezer het verheven onderrigt van Teresia pleegt te volgen, zonder zelfs te bemerken, hoe moeijelijk de onderwerpen zijn, waarover het loopt.

Zij geeft ook geene abstrakte regels; zij bepaalt er zich niet toe, om in het algemeen van de liefde tot God en dezer uitwerkselen te spreken, maar, hetzij deze bewonderenswaardige leermeesteres haar eigen trapsgewijze opklimming in de liefde, haar gebreken en deugden, duisternissen en verlichtingen, smarten en verheugingen, haren strijd en hare zegepralen in een getrouw tafereel afschildert, of de handelwijzen en ondervindingen van anderen, die haar in de liefde tot God

ten hindernis of tot hulp, tot voorbeelden of tot leidslieden waren, bespreekt, of voor bijna allerlei karakters en levens-toestanden toepasselijke regels voorstelt en verklaart, telkens daalt zij tot de bijzonderheden af en toont in waarheid, hoe de liefde tot God in het werkelijke leven begint, toeneemt, somwijlen verzwakken kan, maar weêr opgroeit, vruchten draagt en vollen wasdom krijgt.

Daarenboven, zij schrijft uit het hart en voor het hart; is hare taal de taal der wijsheid, zij is tegelijk, ja veel meer, de vurige taal der liefde. Het is niet te veel gezegd, dat zij al schrijvende onafgebroken hare geheele ziel op God gevestigd hield, zoodat zij telkens den lezer als verlaat, om tot dien beminden God eene verzuchting harer aanbidding, dankbaarheid, droefheid over hare zonden, geheele offerwilligheid op te zenden, en eigenlijk voortdurend met een vurig gebed bezig is. En hoe dikwijls zij ook aan hare liefde toegeeft, toch zegt zij in hare heerlijke autobiographie: „Wat „ik schrijf grijpt mijne ziel zóó diep aan, en het tafereel „der groote weldaden Gods stelt zich zóó levendig voor „mij, dat het mij dikwerf veel kost, zijnen lof niet méér „te verkondigen." (*Leven der H. Teresia, door haar zelve beschreven.* Hoofdst. XIV.) [1])

Zulk eene taal wordt gevoeld; ja! Teresia doet niet zelden eer gevoelen dan begrijpen wat zij bedoelt, en het bewogen gemoed maakt dan de werking des verstands gemakkelijker. Wie God bemint, althans wie Hem eenmaal waarlijk bemind heeft en de herinnering aan die liefde niet opzettelijk onderdrukt, hij verstaat

[1]) De werken der H. Teresia in het Spaansch niet ter hand hebbende, moeten wij onze aanhalingen uit vertalingen overnemen.

Teresia spoedig, als zij met den haar eigen gloed over diezelfde liefde spreekt.

Wat zij zegt, dat heeft zij ook niet met moeijelijke studie uit de schriften van anderen bijeen verzameld of slechts door langdurige overpeinzing gevonden; neen! zij spreekt van hetgeen zij zelve ondervond en geheel doorleefde, en deswege overtreft zij vele groote godgeleerden in het beschrijven van toestanden, die dezen alleen door het getuigenis van anderen moesten leeren kennen, maar waarin zij zelve verkeerd had, en meestal nog op hetzelfde oogenblik toen zij schreef, verkeerde; want, zooals zij in haar *Leven* verzekert, was zij steeds met die akten van liefde bezig die zij beschreef. Dit geeft aan hare woorden eene natuurlijkheid, levendigheid en gemakkelijkheid welke andere schrijvers in de behandeling van soortgelijke onderwerpen vaak noodwendig moesten ontberen.

Deze eigenschappen, gepaard met eene volkomene heerschappij over de taal, hebben aan hare geschriften in de Spaansche letterkunde eene eerste plaats geschonken, en haar als auteur met Guevara, Lodewijk van Granada, Mariana en Cervantes ten minste op ééne lijn doen stellen; zij deden Lodewijk van Leon, eenen der uitnemendste Spaansche schrijvers, deze woorden over haar zeggen: „De H. Geest zelf heeft ongetwijfeld gewild, dat de „H. Moeder [Teresia] een onvergelijkelijk en allerzeld„zaamst voorbeeld wezen zou, hoe er geschreven moet „worden. Want door de verhevenheid der stof, welke zij „behandelt, en de bondigheid en duidelijkheid, waar„mêe zij die verklaart, gaat zij veler vernuft verre te „boven. Maar wat de zuiverheid van taal en het gemak„kelijke van den stijl en de keurigheid der woorden, „den kunstigen bouw en ongekunstelde sierlijkheid be-

„treft, is er, dunkt mij, in onze moedertaal niets ge-
„schreven wat met deze werken der H. Moeder kan
„vergeleken worden. Hierom word ik, telkens als ik
„ze lees, alsof ik ze voor het eerst las, tot de hoogste
„bewondering gedrongen, en bij zeer vele en verschil-
„lende gedeelten er van is het mij, alsof ik niet den
„geest eens menschen hoor spreken, maar ik houd mij
„ten zekerste overtuigd, dat de H. Geest op vele plaat-
„sen door haar en in haar gesproken en hare hand en
„hare pen bestuurd heeft: wat zoowel uit het licht en
„de klaarheid, waarmede zij de duisterste dingen op-
„heldert, als uit het vuur, dat door hare woorden in
„de harten der lezers ontstoken wordt, ten duidelijk-
„ste blijkt." Aldus in zijne opdragt vóór de werken der H. Teresia.

Korter, maar niet minder krachtig is het getuigenis van eenen Heilige, die zelf om zijne welsprekendheid, en bepaald om de helderheid van zijnen stijl, beroemd is, den H. Franciscus van Sales: „De zalige Teresia
„van Jesus," zegt hij in de voorrede van zijn *Traité de l'Amour de Dieu*, „heeft in al de boeken, welke zij
„heeft nagelaten, over de heilige bewegingen der liefde
„zoo wèl geschreven, dat het verrukkelijk is, zooveel
„welsprekendheid in eenen zoo grooten ootmoed, zooveel
„geestkracht in eene zoo groote eenvoudigheid te zien".

Hierachter volge nog het oordeel der reeds genoemde Protestantsche *Encyklopädie*: „Gelijk Teresia," lezen wij er, „in hare prozaschriften door eene naïve
„liefelijkheid, sierlijke netheid en geniale kracht van
„uitdrukking schittert, welke haar onder de proza-
„schrijvers van Spanje eene der voornaamste plaat-
„sen geeft, zoo onderscheiden zich ook de wel niet
„talrijke maar des te kernachtiger gedichten, die zij

„ons achterliet, door teederheid van het gevoel en „hoog poëtische verheffing, boven de gelijksoortige voort- „brengselen van velen harer tijdgenooten."

Het schijnt ons volstrekt overbodig toe, hier nog te vragen, of aan de werken van zulk eene schrijfster het verwijt van duisterheid mag gemaakt worden.

II.

Maar zou dan welligt de volmaaktheid der liefde, wier verborgenheden Teresia zoo heerlijk doet kennen, zonder nut of zelfs met gevaar aan den gewonen geloovige worden voorgesteld? Zouden de hemelsche bladzijden, waarin zij de volkomen verloochening van alle genegenheid, die niet voor of om God is, en de volstrekte overgave der geheele ziel met al hare vermogens aan zijne dienst zoo levendig voorstelt en de reine genietingen, die er op aarde en in den hemel het loon van zijn, verheft, zouden zij niet voor hèm geschreven zijn? Mag hij niet hooren spreken van een hart, hetwelk zich door allergestrengste afzondering van het aardsche en door harde zelfverloochening genoeg versterkt en veredeld heeft, om alleen maar voor God en voor het overige slechts om Zijnentwil te kloppen? Zou het hem welligt niet goed zijn, eenige geheimzinnige woorden uit die hoogere wereld der volmaakte liefde te hooren uitspreken en verklaren, uit die wereld, waarin hij een vreemdeling is, ja wier bestaan hij somtijds niet eens vermoedt? Moet hier deze wijze regel van den H. Gregorius den Groote, dien onovertroffen meester in het zielsbestier, gelden: „De prediker wete, dat „hij de ziel zijns hoorders niet boven hare krachten moet „pogen op te voeren, opdat, om zoo te spreken, de „snaar des geestes niet springe, als zij meer dan zij

„kan gespannen wordt. Want al wat verheven is moet „voor vele hoorders bedekt en ter naauwernood aan „weinigen blootgelegd worden"? [1])

Voorwaar, wat in de godsdienst tot de hoogste en verborgenste waarheden behoort dient niet aan iedereen evenzeer te worden voorgehouden. Men zwijge er van bij hen die niet slechts in het tijdelijke, maar ook in het geestelijke onwetend en traag van begrip zijn. Men leere hun het noodzakelijke, het hoogst noodzakelijke en stelle zich tevreden, hun dat te herhalen en nogmaals te herhalen; tracht gij, hun hooger kennis meê te deelen, dan is uwe moeite ijdel, ja gij loopt gevaar, dat zij, het eene met het andere verwarrende, of, alles tegelijk vergetende, door uwe verhevene onderrigtingen de kennis van het allernoodigste verleeren.

En omdat de godsdienstige waarheden, hoe geheimzinniger en eerwaardiger zij zijn, aan de kwaadwillige ligtzinnigheid van ongeloovigen of halfgeloovigen des te gereeder aanleiding geven tot laffe en heiligschennende verdraaijing en bespotting, is een dergelijk verheven onderrigt ook voor hen ongeschikt; bij zoo laag gestemde menschen kan er niet anders dan met de eerste beginselen begonnen worden. Doch deze lezers zijn hier immers reeds van zelven uitgesloten: de geschriften eener H. Teresia zullen zij in den regel niet lezen, ja zelfs niet eens openslaan.

Het zal eindelijk ook voor enkele hartstogtelijke menschen, hoe wèl onderrigt en godsdienstig zij overigens ook wezen mogen, niet nuttig zijn, zich met de overdenking van waarheden bezig te houden die zoo ver boven het gewone leven en de gewone begrippen uitgaan; het is te vreezen, dat zij, vervoerd door eene niet genoeg be-

[1]) S. Gregorii Magni *De Cura Pastorali Liber.* P. III, Cap. 39.

dwongen verbeelding, zich aan gewaagde beschouwingen overgeven, die hen op eenen dwaalweg brengen, of dat zij tot praktische overdrijvingen geraken, waarmede de ware deugd niet bestaanbaar is. Al het buitengewone heeft voor hen zijne gevaren.

Buitendien is er een kring van hoogere godsdienstige waarheden, waarop de raadgeving van den H. Gregorius van volle toepassing zijn moet: die kring omvat de boven de gewone godsdienstkennis zich verheffende theoretische waarheden der godsdienst, hetzij dat ze ons geschonken werden door de Openbaring, of beschouwingen zijn, verkregen door de ernstige en moeijelijke overwegingen van den menschelijken geest; men behoeft eene meer dan gewone mate van godsdienstkennis en godsdienstzin, om met werkelijk geestelijk nut, of zelfs zonder gevaar, zooveel als het aan ons beperkt verstand gegeven is, in te dringen in hetgeen de H. Kerk ons leert over de Allerheiligste Drievuldigheid, de Menschwording, de Voorbeschikking enz. Hierom moet b. v. volgens den *Katechismus van het Trentsche Concilie*, de zieleherder de wijze, waarop brood en wijn onder de H. Mis veranderd worden, slechts aan hen trachten te verklaren „die in de kennis der goddelijke zaken den „meesten vooruitgang gemaakt hebben;" „want," voegt de Katechismus er bij, „het zou te vreezen zijn, dat „zij die nog tot de zwakkeren behooren, onder de groot„heid der zaak bezweken." [1]) Inderdaad, zwakke oogen kunnen het volle zonlicht niet verdragen.

Moesten we tot hiertoe den regel van den wijzen Paus huldigen, voor het onderrigt over de verhevenste trappen en werkingen der liefde tot God kunnen wij dien

---

[1]) *De Eucharistiae Sacramento.* N. XXXIX.

niet handhaven; is er spraak van de liefde, dan moet niet al, wat verheven is, voor velen bedekt en ter naauwernood aan weinigen blootgelegd worden; integendeel al wie maar een gewone godsdienstige kennis heeft en van goeden wil is, hij luistere naar de lessen der volmaakte liefde, hij beschouwe oplettend de voorbeelden van hen die God het meeste bemind hebben, en het zal hem tot heil zijn: een beginsel, zoo zeker ook voor den grooten Gregorius, dat hij de overweging van de deugden der Heiligen als een allerkrachtigst middel tot voortgang in de deugd aan ieder aanprijst en er telkens, naarmate hunne deugd meer bewondering verdient, dat is naarmate hunne liefde eenen hoogeren trap bereikt heeft, des te rijker vruchten van verwacht. (Zie *Moralium Liber* XXIV, *in Job*, XXXIII, 27.)

Is er dan ook zulk eene verhevene stemming of uitstekende wetenschap des geloofs toe noodig, om op elke bladzijde der *Navolging van Christus* opwekking tot deugd, aanvuring der liefde te vinden? Hoe weinigen lezen dat heerlijke boek zonder het lief te krijgen: een sprekend bewijs, dat zij met den eenvoudigen Thomas v. Kempen gevoeld, en gebeden hebben. Wij noemen hem met regt den eenvoudigen Thomas; echter wien ontgaat het, dat Thomas van Kempen, in weerwil van de eenvoudigheid, de kinderlijkheid soms zijner woorden, de hoogste trappen der liefde tot God beschrijft, en de hemelsche taal der volmaaktste zielen spreekt?

Opmerking verdient het daarbij, hoe spaarzaam deze groote asceticus is, wanneer er iets over de verklaring der geloofsgeheimen moet gezegd worden, hoe spoedig hij er zich van afmaakt, en zich haast om weder alleen over de liefde te spreken. Voorwaar hij ook wist het,

dat op verre na niet allen, die naar de taal der volmaakte liefde luisteren, uit de bespiegelingen der godgeleerden en de verheven dogmatische uitspraken der Openbaring geestelijk nut zullen trekken.

Niet anders is het met de Levens der Heiligen, eene lektuur, die blijkens eene eeuwen-oude, algemeene en vruchtbare ondervinding, voor iedereen allernuttigst is; maar wie het leven van een Heilige leest, hij houdt zich noodzakelijk bezig met een voorbeeld van eene hoogere, van eene uitstekende liefde; daar immers juist in zulk eene liefde de heiligheid bestaat.

Ja wat is het leven des Goddelijken Verlossers anders dan eene aaneenschakeling van daden eener allervolmaaktste liefde, eener liefde die niet voortreffelijker kan gedacht worden? en toch is datzelfde leven het boek waaruit geleerden en onwetenden, regtvaardigen en zondaars op de eerste plaats hunne leering moeten putten; daar is het voorbeeld voor allen, het onderwerp der overweging voor allen.

Beschouwen we de vraag die ons bezig houdt, meer van nabij, dan is zij eigenlijk deze: is het goed, aan den onvolmaakten eene deugd voor te stellen, die van het ideaal der Christelijke volmaaktheid zóó weinig verwijderd is als de liefde, ons door Teresia in hare werken beschreven? Zal dit hem niet ongevoelig laten, of als het hem treft, zal hij niet, bij de overdenking eener deugd, wier verhevenheid voor hem onbereikbaar is, moedeloos of wanhopig worden? Of zal de ons zoo natuurlijke eigenliefde hem niet ligtelijk verblinden, zoodat hij waant, met weinige en flaauwe pogingen zulk eene hoogte te kunnen beklimmen, en overmoedig en vermetel wordt?

Geenszins. Integendeel, zeer waar is het wat de

groote Möhler in de Symboliek [1]) zegt: „Alles moet „van idealen leven, waaruit ook het gewone voortkomt; „hoe zou het anders zelfs nog het gewone kunnen zijn! „De woorden des Heeren: „weest volmaakt gelijk uw „„Vader in den hemel volmaakt is", worden daarom nog „niet ijdel, wanneer ook geen enkel mensch op God „gelijkt; veeleer, wee hem die het ideaal zou willen „verwerpen, omdat hij het onder de menschen toch „niet volmaakt vindt verwerkelijkt!"

Ja ook de onvolmaaktste heeft aan het ideaal der deugd dringende behoefte, en al wat hem dit ideaal beter kennen doet, het is hem ten hoogste voordeelig. „Onze verlangens," is de menschkundige bemerking van Rodriguez, [1]) „moeten noodzakelijker-wijze zeer „hoog gerigt zijn, zoo wij willen, dat onze handelingen „ten minste voldoen aan hetgeen onze strenge pligt is: „met een te slappen boog wordt het wit niet getroffen, „of men moet den pijl te hoog aanleggen, daar de slap- „heid van het koord hem altijd dalen doet. Evenzoo is „het met ons; onze natuur is zóó zwak en wij zijn door „onze verkeerde gewoonten zóó verslapt, dat wij den „blik veel hooger moeten rigten dan het doel, als wij „het willen bereiken."

Zelfs eene middelmatige, eene zeer gewone deugd is niet te verkrijgen dan voor hen die opregt naar het ideaal willen streven. In den regel staan onze daden verre beneden onze voornemens.

Maar nog van een anderen kant is voor ieder het ideaal der deugd noodzakelijk; de mensch schrijft zich zoo gaarne, ook zelfs ten onregte, eenige zedelijke volkomenheid toe; is dit zelfbedrog hem onmogelijk, dan

[1]) Cap. V, § 37.
[2]) *Pratique de la Perfection Chrétienne.* Tr. I. Ch. VIII.

verkleint hij zijne misstappen tot zeer vergefelijke gebreken; zelfkennis heeft hij niet, voordat hij den glans eener deugd die de zijne, ook in zijn oog, onbetwistbaar overtreft, heeft zien schitteren, en hij kent zich zelven te eerder, naarmate het verschil grooter en sprekender is. Het licht moet hij zien, om over de duisternis te kunnen oordeelen.

Eindelijk, zoolang de schoonheid der volmaakte liefde voor onzen blik nog geheel verborgen bleef, konden wij de deugd althans niet vurig en standvastig liefhebben; het middelmatige, het gewone, het alledaagsche spreekt even weinig tot ons verstand als tot ons gemoed, het trekt ons niet sterk aan, juist omdat het slechts middelmatig, gewoon en alledaagsch is. Alleen aan de hemelsche aantrekkelijkheid der volmaakte liefde schenken wij ons hart door eene onverdeelde en getrouwe gehechtheid.

Maar hebben zij van wie wij spreken, de gewone geloovigen, de oogen wel voor dat verrukkelijke schoon geopend? Kunnen zij het wel vatten en gevoelen, hoe heerlijk die volmaakte liefde tot God is? O! zeer zeker; de kinderen der Heilige Katholieke Kerk worden door deze goede Moeder voortdurend in eene school van liefde opgevoed: als zij hen iets leert dan is het: te beminnen. Want, zoo als de H. Franciscus van Sales schrijft, „alles in „de Heilige Kerk behoort aan de liefde, is in de liefde, „voor de liefde en uit liefde." [1]) De gewone geloovigen, ook zij hebben geleerd, God te beminnen, en waar de liefde in hare volkomenheid aan hen wordt voorgesteld, daar zouden zij voor hare hemelsche schoonheid geen open oog, geen open hart hebben!

Hierin nu vinden wij de verklaring, waarom onze

---

[1]) *Traité de l'Amour de Dieu.* Préface.

Goddelijke Verlosser aan allen zonder uitzondering het ideaal der deugd voorhoudt, en hun niet slechts raadt, maar streng gebiedt, hun leven daarnaar in te rigten: „Die zijn kruis niet opneemt en Mij navolgt, is Mij „niet waardig (Matth. X, 38);" en: „Gij zult den Heer „uwen God liefhebben uit geheel uw hart, en uit „geheel uwe ziel, en uit geheel uwe kracht, en uit „geheel uw verstand: en uwen naaste, als u zelven". „(Luc. X, 27).

Bij de overdenking van deze door de Eeuwige Wijsheid tot allen gerigte woorden, zou het overbodig kunnen schijnen, de andere vragen welke wij stelden nog te beantwoorden, namelijk: of de lezing van Teresia's geschriften, waarin de volmaakte liefde in aard en werking beschreven wordt, den gewonen geloovige niet tot moedeloosheid of tot vermetelheid kan brengen. Toch is het noodig, hierop iets aan te merken, waardoor wij tevens ons onderwerp meer onmiddelijk zullen bespreken; want, ofschoon de beschrijving van de volmaakte liefde op zich zelve genomen onmogelijk zulke verkeerde gevolgen kan hebben: de wijze, waarop er over gehandeld wordt, zou ze kunnen voortbrengen; maar dit is bij de H. Teresia niet te vreezen; daarvoor ademen ons in hare geschriften te diepe kennis en te nederig mistrouwen van de menschelijke zwakheid en een te levendig en vast vertrouwen op Gods alvermogende goedheid tegen.

Voert zij u op tot de hooge toppen waar aan de ziel, gelijk aan Moses op Sinaï, de verborgenheden Gods worden ontvouwd, zij daalt ook met u af tot in de diepste diepten van het menschelijke hart, om er de ellenden, de behoeften, de zwakheden van te zien; heeft zij door de liefde het oog onafgebroken op God gevestigd, in

en door Hem ziet zij hare eigene nietigheid des te eerder en te scherper, en, moet zij in hare schriften aan hare liefde tot God telkens in vurige verzuchtingen lucht geven, het allerlevendigste gevoel harer zedelijke gebrekkigheid uit zich bijna even dikwijls in eenvoudige en daarom des te krachtiger erkentenissen. Het verwondert haar, hoe het mogelijk is, dat God aan eene onvolmaakte ziel, gelijk de hare, aan eene zondares, zulke uitstekende genaden mededeelt, en evenmin begrijpt zij het, hoe de menschen nog iets goeds in haar kunnen opmerken. Hoewel het zeer zeker is, dat zij de reinheid harer ziel nooit door eene zware zonde besmette, is het, somwijlen, alsof zij zich door eene allerbeminnelijkste en allertreffendste dwaling der nederigheid van groote overtredingen beschuldigt. Met ongekunstelde openhartigheid legt zij de verklaring harer onwetendheid in geestelijke zaken af: „Ik zal mij door „den aard van mijn onderwerp genoodzaakt zien," zoo rigt zij in haar *Leven* (Hoofdst. XI) het woord tot haren biechtvader, „zekere vergelijkingen te gebruiken, die „ik echter wel zou willen vermijden, of omdat ik eene „vrouw ben, of om eenvoudig op te schrijven wat mij „bevolen is. Maar voor onwetende menschen als ik „is het uiterst moeijelijk, zich in die geestelijke taal „uit te drukken; ik zal wel iets moeten uitdenken en „eenig middel moeten vinden. Naar alle waarschijnlijk„heid zal de juistheid aan mijne vergelijking meestal „ontbreken. Het zal voor u, mijn Vader, eene uitspan„ning zijn, als gij een verstand ziet, zoo bekrompen als „het mijne." Zou het mogelijk zijn, dat de hoogmoedige dergelijke betuigingen las, zonder zich ten minste over zich zelven te schamen?

Doch vreest gij van den anderen kant, dat de klein-

moedige er nog kleinmoediger en zelfs wanhopig bij zal worden, omdat hij zich bewust is, altijd nog veel gunstiger over zich zelven te denken dan Teresia het doet over den toestand harer ziel, zie hier iets wat voor hem bijzonder geschreven schijnt: „Ik gevoelde [som-„tijds] eene volstrekte onmagt om de gedachte of de „begeerte van een goed werk te vormen; naar ligchaam „en ziel was ik voor alles ongeschikt, en een ware „last voor mij zelve; maar ik had die andere bekorin-„gen en die bekommeringen niet waarvan ik gesproken „heb: het was alleen ik weet niet welke tegenzin, die „maakte, dat mijne ziel over niets tevreden was; ik „trachtte mij dan, half gewillig, half gedwongen, met „uitwendige goede werken bezig te houden. Deze toe-„stand laat wel zien, hoe weinig wij zijn, als de ge-„nade zich verbergt . . . . . .

„Er zijn nog dagen, waarop ik, zelfs in de eenzaam-„heid, geene enkele bepaalde en gevestigde gedachte „over God of over eenig goed hebben kan, ik kan ook „geene overweging houden; ik zie duidelijk, dat al „deze tegenspoed van het verstand en de verbeelding „komt; want de wil is goed, er er is geen goed werk „dat hij niet bereid is, op zich te nemen. Maar zoo-„danig zijn de afwijkingen van den geest, dat hij op „een krankzinnige gelijkt, dien niemand kan vastbinden, „en het is niet in mijne magt, hem zelfs voor den tijd „van een „Ik geloof in God den Vader", te vestigen.

. . . . . .

. . . . . .

„Het overkomt mij ook somwijlen, dat ik mij in eene „soort van zeer zonderlinge stompheid bevind. Ik doe „noch goed noch kwaad; ik loop gelijk men zegt, de „anderen na, zonder droefheid of troost te hebben, even

„ ongevoelig voor het leven als voor den dood, voor „ de vreugd als voor de smart; kortom, niets treft „ mij. Mij dunkt de ziel is dan als het kleine ezeltje, „ dat al weidende voortgaat en dat, bijna zonder het te „ gevoelen, door het voedsel, dat men hem geeft, het „ leven onderhoudt en opgroeit. God, ik twijfel er niet „ aan, ondersteunt die ziel met eenige groote genaden, „ daar zij met eene rustige gelatenheid den last van „ zulk een ellendig leven draagt; doch zij heeft geen „ bewustzijn van hetgeen er in haar omgaat, dewijl er „ geene inwendige bewegingen of werkingen zijn. Het „ komt mij op dit oogenblik voor den geest, dat deze „ ongevoelige en verborgen vooruitgang gelijk is aan „ de vaart van het schip in volle zee met een zachten „ en gunstigen wind; het legt in weinig tijd, zonder „ dat men het bemerkt, veel van den weg af."

Blijft iemand na deze liefelijke belijdenis nog kleinmoedig, en schrikt zijne zwakheid hem nog af, Teresia biedt hem een sterk steunsel, eene verkwikkende opwekking door het allerlevendigste, het onbeperkte en onwrikbare vertrouwen op God, dat hare schriften in hem zoo gemakkelijk overstorten.

Vindt hij in de woorden waarmede zij de ziel aanspreekt: „ Ach, ongelukkige vlinder! zoo..... gebonden, „ dat gij niet kunt opvliegen, waarheen gij met uwe „ vlugt en uw verlangen streeft", den weêrklank van hetgeen hij somwijlen tot zich zelven zegt, hij moet wel gaan vertrouwen, als hij de daaropvolgende verzuchting met haar medebidt: „ Ontferm U over haar, „ mijn God! en beschik nu alles zoo, dat zij hare ver„ langens tot Uwe eer en glorie in iets kunne vervullen. „ Wees hare weinige verdiensten en haren lagen staat „ niet gedachtig; magtig zijt Gij, o Heer, om uit te

„ werken, dat de groote zee en de Jordaan terugga en „ sta, en den kinderen Israëls eenen doortogt geve. „ Laat U toch niet door het medelijden voor haar tref- „ fen, want door Uwe kracht en sterkte bevestigd, kan „ zij vele moeijelijkheden verdragen." (*Kasteel der ziel*, Hoofdst. VI).

Hoe bemoedigend is ook hare heerlijke taal, als zij, na de vermelding van het inderdaad wondervol volmaakte leven dat hare kloostergemeente van S^{t}. Jozef te Avila leidde, uitroept: „O God mijner ziel, met wat „ luister toont zich Uwe almagt! En wat is het over- „ bodig, naar de redenen te zoeken van hetgeen Zij wil! „ Hetgeen volgens ons inzigt het onmogelijkste schijnt, „ is voor Haar slechts een spel!" (*Leven*, Hoofdst. XXXV.) Voorwaar, als zij den ootmoed leert, niet minder stemt zij u tot het ware Christelijke vertrouwen.

Wie nu verder meer in het bijzondere onderzoekt, hoe de H. Teresia van de verhevene deugd, door haar zelve beoefend, en die zij door allen wilde doen liefhebben, gesproken heeft, welke eischen zij stelt, welke deugdmiddelen zij voorschrijft, welke hare raadgevingen zijn, hij wordt alras door de alzijdige toepasselijkheid van hetgeen hij leest, getroffen; en, mogt hij van meening geweest zijn, dat aangaande haar vooral gelden kon, wat van enkele daden der Heiligen wel eens gezegd wordt: dat zij eer te bewonderen dan na te volgen zijn, hij zal overtuigd worden, dat de voorbeelden uit haar leven en de voorschriften, waaraan zij zoo rijk is, zelden alleen tot bewondering, maar schier altijd tevens ten krachtigste tot navolging en opvolging dringen: een drang des te sterker om de zeldzame voorzigtigheid en diepe kennis van het menschelijke hart, en de zich nergens verloochenende liefde en toegefelijkheid, ook

jegens den onvolmaaktste der menschen, die ons in Teresia niet slechts de groote Heilige maar ook de wijze leermeesteres in het geestelijke leven doen vereeren. Het is waar, haar eerste doel is, te spreken over eene volmaaktheid, die het slechts aan weinige uitverkorene zielen gegeven is te verkrijgen: zij echter streeft tot niets minder dan om al hare lezers die hoogte te doen beklimmen, en daarbij hoevele lessen voor iederen toestand bijna der ziel, van dien des ongelukkigen, die nog de slaaf moet heeten zijner begeerlijkheden, tot dien des volmaakteren, wiens moedige deugd reeds eene schier voldongene overwinning viert! naast de strengheden eener alles wegschenkende liefde, op zich zelve wel in staat, den gewonen mensch af te schrikken, hoevele liefelijke aantrekkelijkheden, die zijne ziel innemen en boeijen, hoevele ligt te volbrengen oefeningen van eenvoudige deugd, die zijne zwakheid zonder veel inspanning begint op te volgen! Elke bladzijde bijna harer werken zou hiervoor ten blijk kunnen dienen: wij moeten echter eene zeer beperkte keuze doen uit zooveel wat wij ook hier onder de oogen onzer lezers wenschten te brengen, en wij weten derhalve niets beters te doen dan hen naar Teresia's werken zelven te verwijzen.

De groote deugd van Teresia is die des gebeds; het mondgebed, zooals van den Rozenkrans, de Kerkelijke Getijden, zoowel als het inwendige gebed met deszelfs vier steeds hooger stijgende oefeningen, van de gewone meditatie tot de ecstase, het was haar gestadige toeleg, zich dáárin te volmaken en door die daad van nederige en vertrouwende liefde de op aarde hoogst mogelijke vereeniging der ziel met God te verwerven; zoodat als wij in eens moesten zeggen, waarop al hare onderrig-

tingen en vermaningen gerigt zijn, dan vat, dunkt ons, dit ééne alles te zamen: zij leert bidden. Maar is dit dan geene les ook voor den gewonen geloovige? Of is het gebed boven zijn begrip of boven zijne kracht? Het is waar, Teresia spreekt meestal over het inwendige gebed. Doch is eene minder uitgebreide godsdienstige kennis en eene onvolmaaktere deugd dan een zeker teeken, dat deze oefening boven iemands bereik is? Maakt zich dan de H. Franciscus van Sales, in weerwil zijner gewone voorzigtigheid, aan overdrijving schuldig, als hij verzekert, dat bijna iedereen, zelfs de minst ontwikkelde, op die wijze bidden kan, indien hij slechts goede leidslieden heeft en gezind is, zich zooveel moeite te geven als de zaak verdient? [1])

Past op beide vragen een ontkennend antwoord, dan zullen er weinigen zijn die wat Teresia over het gebed schreef zonder veel nut lezen. Ten voorbeeld strekke het volgende: „Wat hen betreft, aan wie deze „heilige oefening van het inwendige gebed nog vreemd „is, ik bezweer hen, zich niet van een zoo kostbaar goed „te berooven. Daar is niets te vreezen, en alles te „verlangen. De vorderingen zullen langzaam wezen: „het zij zoo. Men zal geene mannelijke pogingen doen „ter bereiking der volmaaktheid, noch om zich de gun„sten en genietingen, die God aan de volmaakten schenkt, „waardig te maken: nogmaals, het zij zoo. Maar ten

---

[1]) „Il est vray que chascun n'a pas le don de l'oraison mentale: „mais il est vray aussi que presque chascun le peut avoir, voire „les plus grossiers, pourveu qu' ils ayent des bons conducteurs, et „qu'ils vueillent travailler pour l'acquérir, autant que la chose le „mérite. Et s'il s'en treuve qui n'ayent pas ce don en aucune sorte „de degré (ce que je ne pense pas pouvoir arriver que fort rare„ment) le sage père spiritnel etc." *Introduction à la vie dévote, Partie* v, *Chap.* xvii.

„minste zal men langzamerhand den weg des hemels
„leeren kennen. En als men er met volharding in voort-
„gaat, dan verwacht ik alles van de barmhartigheid
„Gods: men kiest Hem niet te vergeefs tot vriend.
„Want naar mijne meening, is het inwendige gebed
„niets anders dan een innige vrienden-omgang, waarin
„de ziel, met God alleen, zich met Hem onderhoudt,
„en niet ophoudt, hare liefde aan Hem te bewijzen,
„van wiens liefde zij zeker is. Maar gij zijt nog niet
„zoo ver, zult gij zeggen. Daar is minder aan gelegen.
„Volhard in uw gebed."

En dit: „Door de ondervinding geleerd, zal ik mij
„slechts veroorloven te zeggen: in welke misslagen zij
„die het inwendige gebed beginnen te beoefenen, ook
„vallen, zij moeten het niet laten varen. Door dit gebed
„zullen zij er zich van kunnen verbeteren; zonder het-
„zelve zal hun dit veel moeijelijker zijn. Laat hen
„evenzeer tegen den duivel op hunne hoede zijn, die
„hen, onder het voorwendsel van nederigheid, gelijk hij
„mij bekoord heeft, bekoren zal, om die heilige oefening
„op te geven. Laat hen het onfeilbare woord des Heeren
„gelooven: een opregt leedwezen en een standvastig
„besluit, van Hem niet meer te beleedigen ontwapenen
„Hem, Hij schenkt ons zijne vriendschap terug, Hij
„bewijst ons dezelfde gunsten als tevoren, dikwerf zelfs
„grootere, zoo de levendigheid van ons berouw het
„verdient." (*Leven*, Hoofdst. VIII.)

Maar, wanneer de verstrooide geest tot alle ernstige gedachte onbekwaam schijnt, wat blijft er dan overig, om hem op de goddelijke dingen te vestigen?

„De zielen die een zoo moeijelijken weg bewandelen", antwoordt Teresia, „zullen zich met nut van een boek
„bedienen, ten einde in weinig tijds hunnen geest te

„ verzamelen. Een ander hulpmiddel was voor mij het „ gezigt van de velden, het water, de bloemen. Deze „ voorwerpen wekten de herinnering aan den Schepper „ op: zij troffen mijne ziel, zij bragten haar in eene „ heilige stemming, en ik las dan, in die schoone blad- „ zijden van het boek der natuur, de liefde en de groot- „ heden van God, mijnen ondank en mijne overtredin- „ gen" (*Leven*, Hoofdst. IX).

Is het zoo moeijelijk te denken, dat iemand van goeden wil, na het lezen van dergelijke woorden, eenige ernstige pogingen doet, die onder de wijze leiding van zijnen zielsbestuurder tot eenen goeden uitslag komen? En mogt het hem nog te moeijelijk zijn, opzettelijk eene vormelijke overweging te houden, zal hij er dan alligt zijne mondgebeden niet zóó door trachten te verrigten, dat hij zich beter en beter doordringt van den zin der woorden, die zijn mond spreekt, en ze telkens meer maakt tot de uitdrukking van de bewegingen zijns harten, en aldus het inwendige gebed met dat der lippen vereenigt?

Het schijnt ons zelfs niet wel mogelijk toe, dat zulk een lezer zich met Teresia's schriften bezig houdt zonder reeds onder het lezen te bidden; zij spreekt met u, en boeit u; uwe gedachten volgen de hare, gij denkt, gij gevoelt met haar; zóó voert zij u ongemerkt op uit den lageren kring uwer gewone denkbeelden en verlangens tot de hoogere sfeer, waarin zij verkeert: doch zij kan niet van de liefde of van God spreken zonder dat hare liefde telkens ontgloeit en met vlammende verzuchtingen uitschiet tot Hem, voor wien alleen zij leeft. Gij moet naar die hemelsche taal luisteren; al zoudt gij willen, gij kunt u schier niet meer verzetten, en sleepte zij u mede door hare beschouwingen en vermaningen, nu ontsteekt zij u door haar vuur, en gij bidt

met haar mede; wat zoudt gij anders kunnen bij die teedere en verhevene ontboezemingen?

Mogten een paar aanhalingen dit doen gevoelen: In den *Weg der volmaaktheid* (Hoofdst. XXII) wijst zij hare ordezusters er op, dat de maat der eerbewijzingen, die men iemand geeft, gewoonlijk alleen naar zijne meerdere of mindere bezittingen geregeld wordt, hoe groot en uitstekend anders zijne ware verdiensten ook zijn. „O el-„lendige wereld!" zoo roept zij uit en wenscht hare geliefde zusters geluk, dat zij die wereld verlieten, waarin de menschen niet zoozeer achten wat zij in zich zelven bezitten, maar alleen op uiterlijke goederen prijs stellen. „Inderdaad het is belagchelijk, en gij kunt er, als „gij ter uitspanning bij elkander komt, over lagchen en „u er vrolijk over maken; het is toch eene goede uit-„spanning te begrijpen en te weten, in welke verblinding „de wereldlingen leven", laat zij er op volgen; maar tegenover de herinnering aan het ijdele leven der wereld verrijst voor haren geest terstond de gedachte, aan Hem die ons waar en opperste goed is, en dan verheft zij zich tot dezen grootschen lofzang:

„O onze Koning! Opperste magt! Opperste goedheid! „Wijsheid in persoon, zonder begin en zonder einde! „Wiens volmaaktheden geene grenzen hebben, daar zij „oneindig zijn en onbegrijpelijk! Afgrond van wonder-„heden! Schoonheid, in zich alle schoonheden bevat-„tend en de sterkte zelve! Ach God! mogt iemand „aller stervelingen welsprekendheid en wijsheid (voor „zoover men hier iets weten kan, wat zooveel is als „niets te weten) in zich alleen vereenigd hebben, opdat „hij alzoo van de vele dingen, die wij in God kunnen „beschouwen, iets kon verkondigen, waardoor wij eenig-„zins wisten, wat Hij, onze Heer en ons opperste goed, is!"

En wie voelt zich niet door de edele nederigheid der volgende verzuchtingen getrokken om haar na te zeggen: „Mijne smart is, dat er voor menschen, zoo zwak „als ik, ter eere van God niets te doen is. O mijn op- „perste goed! Luister naar mijn gebed! Dat, o mijn „God, de gelukkige dag kome, waarop ik U ten minste „eenige penningen van mijne onmetelijke schulden kan „afbetalen! Verhaast, Heer! het uur, waarin het ten „laatste aan Uwe dienstmaagd zal gegeven zijn, U eenige „kleine dienst te bewijzen! Andere vrouwen heeft men „U hare liefde door heldhaftige daden zien toonen; „en ik, ik ben slechts goed om te spreken. Daarom „wilt Gij mij, o mijn God, niet gebruiken om iets te „verrigten. Zoo heb ik, in plaats van mij voor Uwe „dienst op te offeren, slechts woorden en verlangens..... „Ik bezweer U, versterk Gij zelf mijne ziel, begin haar „voor te bereiden, o Gij, opperste goed, o aanbidde- „lijke Jesus! Dat Uwe Voorzienigheid niet verbeide, „dat zij ten spoedigste gelukkige gelegenheden voor mij „doe ontstaan, om voor Uwe glorie te arbeiden! Zoovéél „ontvangen en niets wedergeven is eene marteling, „waaronder ik bezwijk!" (*Leven*, Hoofdst. XXI.)

In Teresia's werken is overvloed van dergelijke uitstortingen des gemoeds, de eene meer verheven dan de andere, doch allen in de bezielde taal der liefde, welke zoo ligt het hart des lezers verteedert. Alleen in haar *Leven* telde haar levensbeschrijver in de *Acta* der Bollandisten vier en veertig zulke zielsverheffingen tot God.

Gelijk zij nu op die voortreffelijke wijze het inwendige gebed aantrekkelijk en gemakkelijk maakt, en er den lezer, men kan bijna zeggen, in opleidt, evenzoo spreekt zij over de andere deugden, die zij vooral door het gebed wil doen verwerven. Overal verwijdert zij

zoozeer van moedeloosheid als van overmoed; terwijl zij onophoudelijk zegt, dat God ook in den mensch alles vermag, en dat wij niets dan zwakheid zijn, stelt zij een ideaal van deugd ter bereiking voor, dat te sterker treft en aanlokt, daar deze voorzigtige leidsvrouw tot die verwonderlijke hoogte een pad weet aan te wijzen dat ook den onvolmaakte niet te steil voorkomt.

Laat ons hier echter met den reeds genoemden levensbeschrijver opmerken, dat eenige gedeelten harer werken meer bijzonder voor lezers, die reeds eenen goeden voortgang in de deugd gemaakt hebben, bestemd zijn, waartoe de middelste hoofdstukken haars *Levens*, het *Kasteel der Ziel* en eenige brieven aan hare biechtvaders behooren; maar dit is een zeer gering deel van geschriften, waarvan de lezing overigens ook voor den gewonen christen van allerrijkste vruchtbaarheid is, en wat de H. Franciscus van Sales van de geschiedenis haars levens schreef, het past ook op hare werken, als zij in het geheel worden genomen: dat hare lotgevallen meer dan die van verscheidene andere Heiligen, een bewonderenswaardig licht geven voor het bestier van ons leven. [1]) In 't vervolg zullen getuigenissen van zelfs nog hooger gezag ditzelfde verder bevestigen.

---

[1]) „Il est vray qu'il y a certaines histoires qui donnent plus de „lumière pour la conduite de nostre vie, que d'autres, comme „la vie de la bien-heureuse mère Thérèse, laquelle est admirable „pour celà." *Introduction à la vie dévote*, Partie II, Chap. XVII.

(*Slot in een volgende Aflevering.*)

VERSCHEIDENHEDEN.

PROTESTANTSCHE STEMMEN OVER HET NATIONAAL CONCILIE VAN BALTIMORE. [1])

De *Katholische Volks-Zeitung* van Baltimore schrijft:

„De meesten onzer lezers zullen er belang in stellen, te vernemen, welken indruk dit Katholieke feest (de opening van het Nationaal Concilie) op de Protestanten en, in het bijzonder, op de Amerikanen gemaakt heeft. Wij moeten doen opmerken dat, over 't algemeen de geheele drukpers met de *hoogste achting* van deze vergadering spreekt, wat het verblijdend bewijs levert, dat het vooroordeel der Amerikanen tegen de Katholieken, in weinige jaren voor goed vernietigd is; immers de pers is de zekerste barometer ter beoordeeling der openbare meening. Te dezen opzichte heeft de in Baltimore verschijnende *Gazette*, een conservatief blad, door Protestanten uitgegeven en geschreven, de beste bijdrage geleverd. Zij schreef den 8n October:

„„De opening van het tweede Nationaal-Concilie [de *Gazette* noemt „het een Plenar-Conciliüm"] der Roomsch-Katholieke Kerk in de Vereenigde Staten was niet slechts heerlijk en grootsch als godsdienstige plegtigheid, het had ook de diepste beteekenis en wekte de verhevenste gedachten op. Op hetzelfde oogenblik, dat de scepter der wereldlijke macht den opvolger des H. Petrus schijnt ontrukt te zullen worden, en zijne verbanning van het groote en verhevene middelpunt der Katholieke pelgrimstochten en der Katholieke vereering, het Europeesche daggesprek uitmaakt, op datzelfde oogenblik ontwikkelt de Kerk, welker Opperhoofd hij is, in dit nieuwe werelddeel eenen invloed en eene macht, die ons aan de schitterendste dagen harer geestelijke heerschappij herinneren. De kerk van S. Maria Maggiore, de derde der groote bazilieken van Rome, was reeds een Christelijke tempel, elf honderd jaar vóórdat Columbus deze [nieuwe] wereld ontdekte. Het goud, dat ter vergulding der

[1]) Ingezonden.

sierlijke *caissons*, boven aan de zoldering, gebruikt werd, is het eerste geweest, dat uit Amerika naar Europa kwam, want het werd door Ferdinand en Isabella geschonken van de eerste schatten huns nieuwen rijks. Deze kerk is nog niet oud genoeg om haren glans door den tijd verdonkerd te zien, en bereids brandt de wierook, welke dagelijks in die kerk ontstoken wordt, ook op hetzelfde oogenblik, onder de plechtige ceremoniën deszelfden geloofs, voor duizenden altaren en vermengd met het gebed van millioenen geloovigen, over dit geheele werelddeel, dat nog heidensch was van den zeeoever tot aan de bergen, toen het goud op de heuvelen gevonden werd. En hier, in een land, dat grootendeels door Protestanten gekoloniseerd werd, hier vergaderden gisteren in kerkvergadering, als vertegenwoordigers van slechts een deel der Katholieke bevolking in Amerika, eene schaar van priesters en prelaten, van aartsbisschoppen, bisschoppen en gemijterde abten, met dezelfde schitterende gewaden, naar denzelfden ritus, onder een gelijksoortig muziek en dezelfde verheffende gezangen, welke door de feestelijke straten van het oude Rome klonken en schitterden, toen de baziliek van S. Maria Maggiore ingewijd werd, 1000 jaar vóór men Amerika kende. De verbeelding van gewone menschen is nauwlijks in staat, om zich tot het begrip van zulk eene werkdadigheid te verheffen; en om de gedachten die daartoe vereischt worden, volmaakt te waardeeren, is de welsprekendheid eens Macaulay's noodig, met méér dan diens wijsgeerig talent.""

„„Doch, zoo wij het niet wagen, een onderwerp te bespreken, dat bijna onuitputbaar is en zoo veel in zich bevat, waarover de menschen van meening verschillen, past het evenwel voor de gelegenheid en is het ons zeker een genoegen, te verklaren, dat de houding der Roomsch-Katholieke Kerk, *gedurende onzen burgeroorlog*, deze blijken harer macht en harer sterkte *zeer welkom* maakt voor een groot getal burgers, die nog vóór korten tijd zulk eene openbaring met nijdige blikken zouden aanschouwd hebben. Met slechts zeer weinig uitzonderingen, die juist om hare zeldzaamheid opgemerkt werden, heeft de geestelijkheid der Roomsch-Katholieke Kerk hare handen rein gehouden van broederbloed. Zij heeft slechts het Evangelie en de groote leeringen des vredes en des goeden wils, waarop het berust, gepredikt; zij heeft hare altaren ook niet ontsierd met hatelijke zinnebeelden, noch ook hare lofzangen in haat- en krijgsliederen veranderd. In het kamp der beide legers waren zij slechts de gezanten van God, waren zij hunner hooge roeping getrouw; te midden der verschrikkelijke gevaren van het slagveld, van het ziekenhuis en der hospitalen, wijdden zij zich uitsluitend aan de leniging des lichaamlijken lijdens en aan de toediening der zachte en heilige vertroostingen van den godsdienst. Daarom wordt die Kerk thans geëerd van menschen, die nog vóór tien jaren, door vooroordeelen

verblind, haar lasterden. Daarom wordt die Kerk hedendaags van duizenden als eene waardige verzorgster en leermeesteres dier heilige waarheden erkend, die Kerk, welke, als zij de menschen tot Christenen vormt, hun tevens leert, elkander lief te hebben; en dit erkennen in haar, zoo als wij zeiden, duizenden die haar geloof niet deelen. In al de trotsche annalen der Kerk van Rome is er geen schooner blad, geene fierdere bladzijde, dan die, waarop hare *reinheid, onwankelbaarheid en onafhanklijkheid* - hare onverschilligheid zoowel tegenover de bedreigingen als tegenover de verleiding der macht - gedurende de revolutie der Zuidelijke Staten is opgeteekend.""

„Ieder Katholiek", zoo laat de *Katholische Volks-Zeitung* daarop volgen, „zal, na het lezen dier regelen, daarin met ons overeenstemmen, dat men het vóór den oorlog niet had kunnen droomen, dat er, in zoo korten tijd, zoo een geweldige omkeer der publieke opinie ten gunste der Katholieken in dit land zou plaats hebben, en hiervan beloven wij ons de schoonste gevolgen."

„Hooren wij ook, wat het hier ter plaatse eveneens door Protestanten uitgegeven en opgestelde Zondagsblad: *The Sunday Telegram* (van 7 October) over het Concilie weet te zeggen.

„„Heden begint, in de hoofdkerk, de verheven plechtigheid van het buitengemeen talrijke Nationaal-Concilie der Roomsch-Katholieke Kerk. Uit alle deelen des lands, uit Noord en Zuid, uit Oost en West, zijn er geleerde prelaten en heilige mannen vergaderd, om over de belangen der Kerk te beraadslagen, de zaak van Christus te bevorderen en diens eerste deugd, de liefde, te verspreiden. Er wordt daar eene godsdienstige vergadering gehouden, die zich met geene wereldsche dingen bezig houdt, maar de driften slechts op Christelijke wijze zoekt te beteugelen. Onder treffende ceremoniën en met diepe godsvrucht smeekten zij den Almachtigen God, dat Hij den arbeid zegene, dien zij te Zijner eere begonnen; dat Hij hun wijsheid verleene, om Zijnen wil te erkennen, en kracht en moed om dien ook te volbrengen. Zij beraadslagen over het belangrijke onderwerp van de bekeering der bevrijden en der vrijen, aan wie zij niet een musket in plaats van een gebedenboek, niet een mes in plaats van een lofzang, niet een stembriefje in plaats van godsdienstoefening, niet haat en afkeer in plaats van de goddelijke liefde voor den geest willen stellen. Neen! zij vergaderden, om de menschen te leeren, elkander lief te hebben; hunne zending, hun Evangelie leert: „vrede op aarde en goeden wil onder de menschen"; hunne taak is het, den vrede in het hart der gevallen menschen te brengen, en niet: haat, vijandschap en tweedracht te zaaien. Mocht aan *andere kerkelijke gezindheden* dit voorbeeld tot eene *les* verstrekken. Mochten die predikanten, die hunne belooning in de politiek, hun vermaak in de ophitsing der driften hunner partijgangers vinden, bedenken, dat zij de zaak van het Evangelie verraden en den vloek

Gods over hun ongeloof roepen; mochten zij met hunne zintuigen, wijl zij geen zedelijk gevoel meer bezitten, waarnemen, hoeveel betamelijker, hoeveel schooner het ware Christendom is in vergelijking met het valsche. Mogen zij bedenken, dat in de heden gehouden vergadering geene geschillen opgeworpen, geen onderscheid gemaakt wordt tusschen de verschillende deelen des lands. Hier wordt niet gevraagd, voor welke politiek men zich verklaart; men strijdt er ook niet over eene kerk van het Noorden of van het Zuiden; daar bestaat geen twist over geüsurpeerde kerken; daar wordt ook niet vuur en zwaard te baat genomen, om aan verarmde gemeenten ergerlijke predikanten op te dringen. Niets van dat alles; maar slechts Christus de gekruisigde, *liefde*, *barmhartigheid en vrede*, dat is het waar de liederen op neer komen, dat is de grondslag en het doel der verhandelingen, die daar begonnen zijn. De Katholieke eenheid, door geene wereldsche schokken gestoord, vertoont zich in deze beraadslagingen; en die eerbiedwaardige Kerk roept, door den mond harer getrouwe geestelijkheid, met den H. Joannes: „Kinderkens, bemint elkander!" Ofschoon wij niet tot de Katholieke Kerk behooren, kunnen wij toch die heilige tucht slechts *bewonderen*, die de menschelijke driften doet zwijgen, en den vooroordeelen paal en perk stelt, en wij bevelen haar voorbeeld aan de overige Kerken ter navolging aan.""

„In denzelfden zin sprak zich de geheele dagbladpers in Baltimore daarover uit; en als men de lange opschriften in de uitvoerige beschrijvingen aller bijzonderheden in aanmerking nam, dan zou men gemeend hebben, dat de bevolking dezer stad uitsluitend Katholiek was. Zelfs aan bladen, die de Katholieken slechts plegen te beschimpen, stierf de hoon op de lippen, en deze verhevene vergadering dwong hen tot bewondering en, in zekere mate, tot eerbied. Het grootste en invloedrijkste blad van Amerika, de *Herald* van New-York, gaf zich de niet geringe moeite, eenen afzonderlijken berichtgever herwaarts te zenden, die niet alleen de feesten naauwkeurig beschreef, maar ook, de geheele preek mede inbegrepen, per telegraaf naar huis berichtte, zoodat deze, Maandag morgen, de eereplaats in de *Herald* innam. De *Herald* zou dergelijke onkosten niet gemaakt hebben, indien hij aan de Katholieke Kerk niet de eerste plaats onder de kerken van dit land moest toekennen."

PIUS IX IN DECEMBER 1866.

„Aller blikken wenden zich naar Rome.

De dag nadert, waarop, onder den dekmantel van politieke vormen, de Stedehouder van Christus verraderlijk zal geleverd worden aan de booze lusten der van wraakzucht kokende revolutie; waarop zelfs de roem van Frankrijk prijs wordt gegeven als een onvermijdelijk offer, dat den door zijne eigene schuld magteloos gemaakten Franschen keizer afgedwongen wordt door het vloekwaardige geslacht dat hij gekoesterd heeft. De konventie van 15 September, die eenmaal het brandmerk des verraads van de geschiedenis ontvangen zal, is harer uitvoering nabij.

Aller blikken wenden zich naar Rome.

Verschillend echter is de aard der belangstelling, die de aanstaande gebeurtenissen opwekken, hoezeer onwillekeurig de aandacht ook der meest oppervlakkige toeschouwers aangetrokken wordt. Het is of alles gevoelt, dat wij aan den vooravond staan van een tijdperk, dat door eene beslissende gebeurtenis zal geopend worden. Inderdaad, moge al ook de ruwe massa in den vermoedelijken val van het tijdelijk gezag des Pausen niets anders zien dan eene eenvoudige annexatie van grondgebied, waaraan men door de moderne begrippen van Staatsregt reeds als iets zeer gebeurlijks en aannemelijks gewoon is gemaakt, moge aan hen de spoliatie van 's Pausen gebied even natuurlijk voorkomen als die van zoovele zwakkere natiën en vorsten, die voor het regt van den sterkste hebben moeten zwichten, nogtans het is de Paus, dien het thans geldt, en die naam, dat denkbeeld is reeds voldoende om de aanstaande gebeurtenissen bijzonder belangwekkend te maken.

Die groote massa dienaars van het stof, blind en doof voor alles behalve voor hunne tijdelijke belangen, slechts luisterende naar de inspraak en de heerschappij hunner bedorven driften, — zij zien het niet, het stralende beeld van den heiligen grijsaard van het Vatikaan. En zij, wien het licht der valsche wetenschap de oogen des geloofs verblindt, al wijst hen de ijzeren logika der geschiedenis, voor wier stem zij anders niet doof zijn, op de groote gevolgen van het pleit dat beslecht staat te worden, — zij, de geleerden, de apostelen der moderne verlichting, zij sluiten hunne oogen voor den stralenkrans van waarheid, voor het zonlicht van wijsheid, dat van de rots van Petrus schijnt.

Zie, hoe in deze gewigtige dagen een gevierd geleerde, Nikolaas Beets, pen en woord geweld aandoet, om den apostel der revolutie in de schaduw van den Wartburg eene auréole van adel en deugd te geven — om zijnen lezers en hoorders gekunsteld het beeld van

Luther, vervolgd en gekweld, in het hart te prenten. En zulke mannen zien het heerlijke figuur van PIUS niet, van Hem, den onbevlekte, van Hem, die niet het tartende „*hier sta ik*" maar het vrome, het magtige „*Non possumus*" uitgesproken heeft, dat tot in de volgende eeuwen weêrgalmen zal.

De haat jegens het Katholicisme belet hen, die *zien kunnen*, in zijne ware beteekenis den grooten PIUS te aanschouwen, die eenmaal het glanspunt van de historie onzer eeuw zal zijn.

O! mogt het een Macauley, den grooten Protestantschen geschiedschrijver, den genialen denker, gegeven zijn geweest, de Katholieke Kerk ook in de nieuwe beproeving gade te slaan, waarin zij in den persoon van haar Hoofd blootgesteld is! Hij, wien de onmiskenbare waarheid dwong, te getuigen, dat elke nieuwe strijd der Kerk nieuwe overwinningen bezorgt, hij, wiens scherpe blik hem als in profetische inspiratie die vermaarde woorden deed schrijven, waarin hij aan de Katholieke Kerk een bestaan tot het einde toekent, hij zou van de naderende gebeurtenissen het ware karakter niet ontveinzen. Hij zou er op gewezen hebben, dat er een nieuwe strijd in aantogt is, misschien heviger, gevaarlijker dan immer, maar — daarom juist te meer — nieuwe grooter zegepralen aanvoerende.

En zij dan, die kinderen des lichts bleven te midden van de duisternissen der valsche beschaving? Wat zien *zij* te Rome? Wat gevoelt, wat denkt, wat aanschouwt de ware Katholiek, de vrome Christen wijsgeer, het kinderlijke hart van den eenvoudigen leek?

Zeker, zij zien den Paus in gevaar van aan de revolutie overgeleverd te worden. De Vader der Geloovigen wordt vervolgd, gekweld, verjaagd, welligt gemarteld, gedood! Maar niemand hunner is zoodanig verblind, dat hij in deze worsteling slechts denkt aan het ligchamelijk en zedelijk lijden van den grooten PIUS, aan het stoffelijk verlies van zijne bezittingen, zijn gebied, zijne Staten. Neen! duizendmaal neen! Ééne overtuiging bezielt de geheele Katholieke wereld, die in deze plegtige oogenblikken in het broederlijk gebed ligt neêrgeknield. Ééne zekerheid beheerscht hunne gevoelens en hunne denkbeelden. De magten der hel zullen eene nieuwe wanhopige poging wagen om den ouden strijd te winnen; zoo dikwijls verslagen en vernederd, zoo dikwijls rijzen ze andermaal te voorschijn, om met nieuwe wapens nieuwe wonden te slaan in het ligchaam van 's Heeren Bruid.

Op de onstoffelijke Petrus-rots der waarheid stuitte hare woede magteloos af, doch op de stoffelijke rots, waarop de Paus troont, op Rome, het verblijf van den Paus-Koning, heeft zij thans de razernij harer trawanten aangehitst; steeds meer verstoffelijkt, denken zij, de zinneloozen, de Kerk te vernietigen in den *persoon*, in het *verblijf* van haar zigtbaar Hoofd.

Ongetwijfeld, schoon de tijd van beproeving nadert, schoon men

overtuigd zij van het gevaar, niet minder vast is de overtuiging, dat de overwinning, de zegepraal, volgen zal.

Wie onzer zal er aan twijfelen, als hij de oogen des geloofs naar PIUS en naar Rome wendt, als hij op dat rustige, hemelsch kalme gelaat van den grooten Paus, welks éénige, onbeschrijfelijke uitdrukking zich in het gemoed van vriend en vijand stereotypeert, zooveel geloof, zooveel hoop en liefde leest, als hij hoort, hoe, ondanks de bulderende golven der revolutie en de krakende puinlawines des ongeloofs, PIUS' magtige stem de vorsten der aarde, de magtigen van het stof, op hunne troonen en zetels voor de waarheid doet sidderen; als hij op den vóóravond van zijn lijden, onzeker van leven en verblijf, in een plegtigen oproep de bisschoppen der geheele wereld *in* 1867 *naar Rome* noodigt om DAN en DAAR een der heerlijkste, zegepralendste feesten der Kerk te vieren, die deze eeuw te aanschouwen zal hebben — dan herleeft in de harten van zooveel millioenen treurende kinderen de hoop op de zegepraal der regtvaardigheid — de zucht om te troosten, om te steunen, maar ook — in het gevoel van het schijnbaar onvoldoende der menschelijke hulpmiddelen — de zooveel te dieper gevoelde behoefte van te bidden om hulp.

Dat is de toestand.

Treffend schouwspel! de Katholieke wereld is op dit oogenblik meer dan ooit vereenigd in het gebed. Meer dan ooit is het één gebed, dat zij bidt; het is het hart der menschheid, dat zich in een plotseling ontwaakt gevoel zijner ellende en verlatenheid tot God wendt.

Hoe juist passend zijn in deze oogenblikken de woorden van het *Rorate Coeli*: „*Consolamini, consolamini, populo meus. Cito veniet salus tua. Quare moerore consumeris? quia innovavit te dolor? Salvabo te; noli timere*".

Onder die indrukken moet het ons, Katholieke Nederlanders, goed aan 't harte doen, als wij ons andermaal in de gelegenheid gesteld zien, om den H. Vader een bewijs van hulde en liefde te geven Andermaal is door *de Tijd*, die zich daarin zoo verdienstelijk gemaakt heeft, nu één jaar geleden, eene inzameling geopend van vrijwillige bijdragen tot een offer van liefde aan Pius IX, als een Kerst-geschenk van vrome kinderen aan hun lijdenden Vader. Wij juichen het plan hartelijk toe en roepen ieders medewerking, naar vermogen, dringend in, om die tweede inzameling tot stand te brengen als eene tweede krachtige demonstratie van liefde, ter beschaming der vijanden van ons H. Geloof, en tot troost en opbeuring van den grooten PIUS, dien God in Zijne hoede neme bij den aanstaanden strijd!" [1])

[1]) *De [Oude] Noordbrabanter* van 6 December ll.

DE TAAK DES CHRISTENDOMS

IN BETREKKING

TOT DE MAATSCHAPPIJ.

(*Vervolg van* Dl. L, bl. 32.)

V.

Het wordt tijd, dat wij onze verzamelde stoffe toepassen en uit hetgeen tot nu toe verhandeld werd het besluit opmaken, dat *het Christendom in betrekking tot de maatschappij eene taak te vervullen heeft.* Immers vóór wij zeggen, welke die taak is, achtten wij het noodig, eerst de eenvoudige waarheid te bewijzen, dat het Christendom in betrekking tot de maatschappij eene taak te vervullen had. Wij noemen dat *eenvoudige waarheid*; omdat een gewoon gezond verstand voldoende is, om in te zien en te begrijpen, dat de geheele wereldorde, zoowel de physieke, als de morele, zoowel hetgeen wij natuur noemen, als de menschelijke maatschappij, zijn oorsprong ontleent van God en bijgevolg van God afhangt. Doch

de dwaling schijnt thans zóózeer den geest van vele menschen bedorven te hebben, dat men de onzinnigste dwalingen als waarheid ziet aannemen en genoodzaakt is, de eenvoudigste waarheden op nieuw te bewijzen.

Wij hebben dan op nieuw bewezen, dat de menschelijke maatschappij of de Staat op geen anderen grondslag dan de godsdienst kan rusten, zal zij het doel bereiken, waarvoor zij bestaat, het tijdelijk en eeuwig geluk van den mensch en de menschheid te bevorderen.

Deze waarheid werd door ons bewezen uit de *rede* en de *openbaring*.

In iedere maatschappij is eene orde, welke daarin leeft, zich ontwikkelt en voltooit; *de wet* drukt die orde uit; het *gezag* moet die orde verkondigen, uitvoeren, verdedigen, in één woord doen heerschen, en in de bereiking van het *doel* voltooit zich die orde en brengt hare vruchten voort. De *rede* leert ons, dat de orde in den Staat op de godsdienst, dat is: op God moet steunen; en de ondervinding van den *Staat zonder God* zal deze waarheid meer en meer komen bevestigen. Wij toonden aan, dat er zonder God geen *gezag* bestaat, dat de *wet* de door God gewilde orde moet weerspiegelen, wil zij de natuur voltooijen en het *doel*, gelijkenis met God, bereiken. Zonder God en godsdienst dus bestaat er in de menschelijke maatschappij geene orde, geene wet, geen gezag, en voert de wanorde haar steeds verder van het doel, wat men moest bereiken. Zonder God en godsdienst heeft noch wet, noch gezag, noch doel, hoe grootsch men het zich ook voorstelle, eenige kracht tot regeling noch tot voortbrenging van die rust der orde, waarin het geluk der zaligheid bestaat. Zonder godsdienst zijn de rijken slechts groote rooverbenden, zooals reeds de H. Augustinus zeide, en, gelijk men on-

der de Fransche omwenteling ter handhaving der orde genoodzaakt was, het bestaan van God, dat men had afgeschaft, te verkondigen, zoo zal de moderne Staat door de steeds groeijende wanorde gedwongen worden, te erkennen, dat de Staat steunt op de godsdienst, en haar weder den invloed terug geven, dien men thans op allerlei wijzen haar tracht te ontnemen. Een Staat zonder godsdienst te verkondigen, is zooveel als het bestaan van God te loochenen; of, wat op hetzelfde neerkomt, de geheele onafhankelijkheid der eindige orde van de oneindige te prediken. Doch daaruit volgt, dat de eindige orde de plaats der oneindige orde moet innemen en oneindige orde worden, en daar eene eindige orde of Staat dit niet kan zonder zich in de algemeenheid te verliezen, of allen in zich op te nemen, ontstaat er een noodzakelijk gevecht; zoodat Palmerston te regt van den modernen Staat gezegd heeft: „dat tus„schen twee magtige natiën geene duurzame vriendschap „mogelijk is, wanneer beide zich niet in zulk een goe„den staat van tegenweer bevinden, dat geen van beide „zich verlokt kan gevoelen, een aanval te wagen".

Wat de rede ons leert wordt ten zekerste door de *goddelijke openbaring* bevestigd. De geschiedenis van het Joodsche volk leert allerduidelijkst, dat het *Gods wil* is, dat de maatschappij van God afhangt, zelfs een innig verbond met God aangaat.

Bij den afval der volken van de dienst van den waren God door de afgoderij, zien wij God zelf werkzaam, om de maatschappij weder tot God terug te voeren en op haren waren grondslag te herplaatsen. Abraham kiest niet zelf, maar wordt door God uitgekozen; zijn zoon is eene vervulling van Gods belofte; uit hem komt het uitverkoren volk voort. Met dat volk sluit God een

verbond; Hij zelf geeft het zijn wet; bestuurt het door het Gods-plaatsbekleedend gezag, en straft of beloont het, naarmate het zich ontrouw of getrouw toont in het onderhouden van de door God gevestigde en verkondigde orde. Ziet daar het voorbeeld, dat God stelde, voor alle volken; opdat dezen het zouden navolgen, en, wat de waarheid nog duidelijker maakt, door dat volk aan het heil zouden deel hebben, dat volgens Gods belofte uit het Joodsche volk moest voortkomen. Dat verkondigde en beloofde heil voor alle volken is niets anders dan Christus en het uit Christus voortkomende Christendom.

Moet dan de maatschappij op de godsdienst rusten, is zij in het Jodendom, en wij mogen er bijvoegen in het heidendom, op de godsdienst gegrond, dan heeft het Christendom in betrekking tot de maatschappij eene taak te vervullen. Het Christendom immers is niet eene godsdienst, het is de godsdienst bij uitnemendheid, de éénige ware godsdienst; het is de voltooijing van het Jodendom, de verwezenlijking van hetgeen in het Jodendom slechts in afbeelding en voorbereiding aanwezig was. Als de volmaakte godsdienst moet dus het Christendom den nog gebrekkigen grondslag der maatschappij in het Jodendom en den valschen grondslag in het heidendom vervangen, de maatschappij op haren waren en volmaakten grondslag herplaatsen en aldus de maatschappij in al hare betrekkingen voltooijen.

Niet slechts de Joodsche staat, maar ook de heidensche staten rusten op het godsdienstig beginsel. Het gezag is hier òf de godheid zelve, òf ontleent zijne magt aan de eene of andere godheid; de grondwet van den Staat is door de godheid gegeven, en de eene of andere godheid heeft dien Staat gesticht en beschermt hem. Alles

regelt zich zóózeer naar het heerschende godsdienstige beginsel, dat men spreekt van Katholieke, Protestantsche, Mahomedaansche, heidensche Staten. Door het godsdienstige beginsel wordt alles zóózeer beheerscht, dat wij thans een echt Protestantschen tijd beleven, daar het Protestantsche beginsel alles zich tracht toe te eigenen en zelfs Katholieke staten zich naar dat valsch beginsel trachten te hervormen. De betrekking van den mensch tot God regelt èn den mensch zelven èn de betrekkingen der menschen onder elkander; zoo moest dan het Christendom, door de plaats in te nemen van heidendom en Jodendom, noodzakelijk eene taak in betrekking tot de maatschappij vervullen.

Deze bestemming van het Christendom kunnen wij thans nog nader aantoonen uit de bestemming van Christus in betrekking tot de menschelijke maatschappij.

Wat wij hier ter verklaring te zeggen hebben, zullen wij tot drie punten terugbrengen.

Christus moet in betrekking tot de maatschappij eene taak vervullen, want:

1°. Christus moet aan alle volken het heil brengen, aan en door het Jodendom beloofd; Hij is het Zaad, in wien alle geslachten moeten gezegend worden, door wien allen in het goddelijk verbond moeten worden opgenomen.

2°. In Christus is de Zoon Gods menschgeworden; de tweede Persoon der Allerheiligste Drievuldigheid heeft de menschelijke natuur aangenomen en met de goddelijke in één Persoon vereenigd. Die vereeniging is tot heil van de geheele menschelijke natuur en van de geschapene orde. Welnu, de volmaakte mensch is de maatschappelijke mensch.

3°. Christus komt als Verlosser van de zonde, dat is:

van de verwijdering des menschen van God; Hij brengt de goddelijke genade, om allen, die van God zijn afgeweken, weder met God te vereenigen. Wie is afgeweken, de individuële mensch of de maatschappij?

Zietdaar drie allergewigtigste waarheden; in de eerste zien wij de bestemming van Christus, in de tweede toont Hij ons het model, naar hetwelk zich alles moet hervormen en in de derde is Hij reeds werkzaam, om de hinderpalen weg te nemen en allen met zich en den Vader te vereenigen en in het goddelijk Verbond op te nemen.

Welk een ramp, dat de mensch die reddende hand afwijst, het huis zijns Vaders ontvlugt en in nuttelooze en zondige vermaken niet God maar zich zelven zoekt te genieten en het ontvangene erfdeel verkwist!

I.

Christus moet aan alle volken het heil brengen.

Sedert God aan den mensch bij diens val in het Paradijs de belofte gegeven had, dat het zaad der vrouw den kop der slang zoude verpletteren, aldus de heerschappij van den boozen geest over den mensch, die zich vrijwillig aan dien geest had onderworpen, zoude vernietigen, bestaat er bij het menschelijke geslacht eene algemeene verwachting en verlangen naar de komst van dien Redder, zonder wiens bemiddeling het heil niet geschonken, noch de verbrokene band tusschen God en den mensch weder wordt aangeknoopt.

Wat in het belang der thans behandelde stoffe vooral opmerking verdient, is, dat in de gansche geschiedenis geen enkel mensch gevonden wordt die beweert, dat de Redder uitsluitend voor hem zoude komen; zelfs het uitverkoren volk Gods, hoe uitsluitend ook

bevoorregt, heeft de overige volken niet uitgesloten van het heil, dat de beloofde Redder zoude aanbrengen. Steeds wordt Hij verwacht en aangekondigd als de Redder van *volken*, van *alle volken*, van de *geheele menschheid*, en de Profeten Gods, door Gods Geest verlicht en bestuurd, spreken bijna niet van Hem zonder tevens zijne betrekking tot de volken duidelijk te doen uitkomen.

Wat anders kunnen wij daaruit besluiten, dan dat de Messias, de Christus zijne bestemming te vervullen heeft, niet slechts in betrekking tot één of eenige individu's; maar tot den mensch, als maatschappelijk wezen, tot de geheele menschheid.

Het zal wel niet noodig zijn, alle hierop betrekking hebbende teksten te verzamelen; wat wij hier zeggen is de korte inhoud van het Nieuwe Testament, hetwelk in het Oude voorbereid en aangeduid is geworden. Beiden verkondigen ons eenen Christus, als Redder der volken, Redder der door de zonde van God afgevallene maatschappij.

„In Hem moeten alle volken, alle geslachten gezegend worden; Hij zal de verwachting der volken zijn, bij zijn komst worden alle volken bewogen; de volken zullen tot Hem smeeken, zijne hulp inroepen; Hij zal hun Koning, hun Wetgever zijn, en regt over hen spreken; de volken zijn Hem gegeven tot eene erfenis, Hij is gesteld om ze te beheerschen, om te straffen en te tuchtigen die Hem niet willen gehoorzamen; aan het einde der tijden zal Hij alle volken dagen voor zijn regterstoel, en aan Hem zullen zij rekenschap van hunne daden te geven hebben." [1])

[1]) Gen. XXII, 18; XLIX, 10; Aggaeus II, 8; Is. XI, 10; XLII, 1, 6; XLIX, 6; LIV, 3; LV, 4; LX, 12; LXIII, 1. 6; Matt. XII, 18, 21; XXV, 32, enz.

Zietdaar eenige der menigvuldige getuigenissen.

Eenigzins uitvoeriger zullen wij den tweeden Psalm aanhalen. Deze Psalm betreft regtstreeks den Messias en doet bij de uitgebreidheid van diens magt duidelijk uitkomen, dat Hij heerschappij over alle volken moet voeren, allen aan Hem moeten gehoorzamen, indien zij den toorn van God en zijnen Gezalfde niet willen ondervinden.

De algemeene opstand der volken tegen God en zijnen Gezalfde, daar vermeld, is wel eerst de afval der heidensche volken door de afgoderij; want welk volk, buiten het Joodsche volk, diende nog den waren en éénigen God? doch welligt met meer regt mogen wij den Psalm toepassen op den grooten afval der volken van Christus in het Christendom. Immers wat hier beschreven wordt is niet slechts afval, maar opstand, strijd, om, indien het mogelijk ware, God en zijnen Gezalfde te onttroonen, ze van alle magt op aarde te berooven. Een opstand, waarvan wij de beginselen zien, in de thans toegepaste theoriën, om den Staat, d. i., de maatschappij, de wetenschap, de kunst, het huwelijk vooral te regelen zonder acht te geven op de goddelijke openbaring en de door God bepaalde orde in het Christendom. Een opstand, die een vreesselijk strafgerigt doet vreezen.

Voorzeker hij was wel Profeet, die met zijnen blik in den verren afstand der tijden kon doordringen.

Ps. II. „Waarom morren de heidenen, en denken „de volken op ijdele dingen;

„Staan de koningen der aarde op, en hebben de „vorsten zich verbonden tegen den Heer en zijnen „Gezalfde?

„Laat ons [zeggen zij] hunne kluisters verbreken „en hun juk afwerpen."

„Die in de hemelen woont lacht ze uit, en de Heer
„spot met hen.

„Dan spreekt Hij tot hen in zijnen toorn, en in zijne
„verbolgenheid verwart hij ze.

„„Ik echter ben door Hem gesteld tot Koning over
„„Sion, zijnen heiligen berg, en verkondige zijn wet.

„„De Heer sprak tot mij: gij zijt Mijn Zoon, heden
„„heb Ik u geteeld.

„„Vorder van Mij, en Ik zal u de volken ten erfdeel
„„geven en de uiteinden der aarde tot uw eigendom.

„„Gij zult ze regeren met ijzeren scepter, en als
„„een aarden vat zult gij ze verbrijzelen."

„En nu, koningen! bedenkt het wel; laat u leeren,
„gij regters der aarde!

„Dient den Heer in vreeze; en juicht Hem met beven;
„Neemt aan de tucht, opdat de Heer niet toornig worde
„en gij niet ten verderve gaat van den regten weg;

„Als spoedig zijne gramschap ontvlamt. Zalig zijn
„allen, die op Hem betrouwen."

Deze Psalm heeft ontwijfelbaar betrekking op den Messias; om hem van iemand anders, hij zij David of Salomon, te verklaren, moet men den tekst geweld aandoen. Zoo is de leer der Apostelen, zoo de oudste overlevering van Joden en Christenen.

God geeft aan zijnen Zoon, den Messias, het Koningschap over alle volken tot aan de uiteinden der aarde. Dat is het geestelijk Koningschap, gelijk het in het Christendom bestaat; van hetwelk Christus zeide: „Mijn rijk is niet van deze wereld." Dat Koningschap ontvangt Hij onmiddelijk van God en van niemand anders. Het wordt gegeven, om de goddelijke wet af te kondigen en allen daaraan te onderwerpen. Aan Hem dan ook moeten alle volken, alle koningen gehoorzamen. Te

vergeefs zullen zij zich verzetten en pogen, het juk van God en zijnen Gezalfde af te werpen; God lacht met hen en met ijzeren scepter zal Hij ze verpletteren en verbrijzelen. Het zal dus onmogelijk zijn, het rijk van den Messias te vernietigen, de koningen en volken, die het durven ondernemen, zullen er bij bezwijken. Alleen voor hen zal heil zijn die op Hem betrouwen.

Zoo is de voorspelling van den Profeet, en dat die voorspelling waarheid is, getuigt de geheele geschiedenis. „Tot nu toe," zegt Allioli, „was het lot der volken, „die zich tegen het Christendom verzetten, verbrokke- „ling en oplossing." Waar zijn de groote en magtige volken, die eens streden tegen Gods volk en in Gods hand eene roede waren ter tuchtiging? Waar is Babylon, waar Ninive? Waar zijn de magtige Romeinen, die eens de wereld aan hunnen scepter onderwierpen en gedurende drie eeuwen Christus wilden beletten, zich in hun rijk te vestigen? In zijn Stedehouder, den Paus, heeft Christus bezit genomen van hunne hoofdstad Rome, daar zijn zetel gevestigd en haar tot het ware middenpunt der aarde, dat is der zedelijke orde, gemaakt.

En nu morren weder de heidenen, en de volken denken op ijdele dingen en zeggen: laat ons hunne kluisters verbreken en hun juk verwerpen. En Christus laat hen begaan; want, in den hemel gezeten, spot Hij met hen en lacht ze uit, en op zijnen tijd zal Hij ze verbrijzelen met ijzeren scepter. Mogten de koningen nog leeren en wijs worden, vóór het te laat is!

Wat het Oude Verbond verkondigde, wordt vervuld in het Nieuwe.

De Engel Gabriël, door God gezonden aan de Maagd van Nazareth, zegt, dat de Zoon, dien zij zal baren, Koning zal wezen en als eeuwige Koning, wiens rijk

geene grenzen hebben zal, moet heerschen. *Alle* geslachten zullen zijne Moeder, de Allerheiligste Maagd Maria, zalig noemen. Koningen of Wijzen uit het verre Oosten komen den nieuwgeboren Koning aanbidden en vorstelijke geschenken aanbieden. De grijze Simeon, van Gods Geest vervuld, noemt Hem het licht ter verlichting der volken (Luc. I en II; Matt. II). Hij getuigt van zich zelven, dat hij Koning is (Joann. XVIII, 37); en handelt in alles als gezaghebbende, ofschoon Hij door geen bestaand menschelijk gezag is aangesteld. Als magthebbende leert Hij, niet gelijk de Schriftgeleerden en Pharizeërs (Matt. VII, 29; Marc. I, 22; Luc. IV, 32). Zijne magt strekt zich uit over de gansche natuur, zelfs de geesten gehoorzamen en dienen Hem. Aan zijne twaalf leerlingen geeft Hij magt over onreine geesten, om die uit te drijven, en om alle ziekte en alle zwakheid te genezen (Matt. X, 1; Marc. III, 15; Luc. IX, 1). Hij heeft magt om op aarde de zonden te vergeven (Matt. IX, 6); welke magt is daaraan gelijk? En aan zijne leerlingen deelt Hij dezelfde magt mede en stelt ze daardoor tot regters over allen. Eens zal Hij niet meer de lijdende Koning zijn, als men Hem zal zien verschijnen op de wolken des hemels, met groote magt en heerlijkheid (Luc. XXI. 27). En vóór Hij deze aarde verlaat, om bezit te nemen van zijnen eeuwigen hemeltroon, draagt Hij zijne volmagt over aan zijne gekozene leerlingen, de Apostelen, en zegt tot hen deze merkwaardige woorden, met welke de geschiedenis der Christelijke Kerk aanvangt, dat is de heerschappij en het Koningschap van Christus over alle volken: „Mij „is gegeven alle magt in hemel en op aarde: gaat „dan en onderwijst alle volken, hen doopende in „den naam des Vaders en des Zoons en des Hei-

„ LIGEN GEESTES, HEN LEERENDE ONDERHOUDEN ALLES „ WAT IK U GEBODEN HEB. EN ZIE, IK BEN MET U AL „ DE DAGEN, TOT AAN DE VOLEINDING DER WERELD" (Matt. XXVIII, 18; verg. Marc. XVI, 15; Hand. der Apostelen I, 8).

Zoo zullen dan *alle volken* het heil ontvangen, indien zij zich aan de magt van Christus onderwerpen; aannemen de wet van Christus, die de Apostelen hun verkondigen; door het Doopsel ingelijfd worden in zijne Kerk en onderhouden al wat Hij geboden heeft.

En laten wij wel opmerken, dat Christus niet tevreden is, indien eenigen uit het volk zijne heerschappij erkennen en zich aan Hem onderwerpen; Hij beveelt uitdrukkelijk aan zijne Apostelen, *de volken* te leeren, te doopen en in het onderhouden van zijne wet te oefenen. Het Christendom moet de grondslag zijn en worden van iederen staat, van elk volk. En het volk, dat Hem niet aanneemt, zal uitgeworpen en vernietigd worden.

Zoo was het ook niet genoeg, dat eenigen uit de Joden Hem voor den Messias erkenden, zijne leer aannamen en zich aan zijn gezag onderwierpen; HET VOLK moest Hem aannemen, en omdat het Joodsche VOLK Hem niet aannam, werd het van alle heerschappij en zelfstandigheid beroofd, onder alle volken verspreid en aan de verachting en verdrukking van alle volken prijs gegeven.

Duidelijk blijkt het dus, dat de bestemming van Christus is, om het heil te brengen aan *alle volken*, en bepaald aan het volk als een geheel, als Staat; en wij besluiten hieruit, dat er een allerinnigste bestemming en betrekking moet bestaan tusschen Christus en de maatschappij. Ook leert ons de geschiedenis, dat de volken op het Christendom gevestigd werden; maar dat men sedert de opkomst van het Protestantisme bezig is,

den band, welke Christus en de volken vereenigde, te verbreken. Van daar die door en door valsche theoriën, dat *de Staat van de Kerk moet gescheiden worden*; waaruit van zelf volgt, dat de Kerk van Christus op niets wat staatszaak is eenigen invloed mag uitoefenen.

Maar, gelijk wij zagen en zien zullen, zoo is de door God gestichte orde niet; het is een nieuwe afval, nieuwe verwijdering van God, des te vreesselijker, als de vereeniging inniger was.

II.

Immers, kan God zich inniger met den mensch vereenigen, en kan de menschelijke natuur inniger met God vereenigd worden, dan dat de Zoon van God de menschelijke natuur aanneemt en met zich in één persoon vereenigt? Dat groote geheim van Gods oneindige liefde voor de menschen moeten wij beschouwen, om de gevolgen, die de thans behandelde stof betreffen, daaruit te trekken.

Vooreerst dan leert ons de H. Kerk, dat de Zoon Gods niet eene menschelijke persoonlijkheid, maar dat de goddelijke Persoon, de tweede der Allerheiligste Drievuldigheid de menschelijke natuur zonder menschelijke persoonlijkheid aangenomen heeft, en dat deze vereeniging van de menschelijke natuur met de goddelijke in één goddelijk Persoon geheel ten voordeele is van de menschen. „*Die om ons menschen en om onze „zaligheid is afgedaald van den hemel en is mensch geworden.*"

Toen God het Joodsche volk uitkoos en, zooveel mogelijk ware, het met zich vereenigde en verbond; was regtstreeks dit verbond uitsluitend ten voordeele van het Joodsche volk, met wien God het verbond aanging, terwijl ook alleen dit volk door het verbond gebonden was

en het onderpand daarvan ontving. Toen de Zoon van God *de menschelijke natuur* aannam, was deze vereeniging niet ten voordeele van dezen of genen mensch, van dit of dat volk; maar van alle menschen, van alle volken, van de menschen ook in zooverre zij een geheel, eene maatschappelijke orde, eene menschheid uitmaken. Gelijk Adam de eerste mensch, het hoofd van het menschelijke geslacht, om zijne innige vereeniging met de menschelijke natuur zijne zonde met hare gevolgen op zijne nakomelingschap overbrengt, zoo is Christus, de tweede mensch, de tweede Adam, in wien allen worden levend gemaakt, zegt de H. Paulus, gelijk in Adam allen sterven.

Uit de menschwording van den Zoon van God leeren wij dus, dat de genade Gods in Christus is voor alle menschen en zich bijgevolg uitstrekt tot alle tijden, alle plaatsen, allen die als mensch op aarde geleefd hebben, of zullen leven. Geen mensch is van die genade uitgesloten, allen kunnen daaraan deel hebben, mits zij uit Christus herboren worden door water en den Heiligen Geest.

Zoo is dan de werking van Christus niet voor dezen of genen mensch, niet voor dit of dat volk, maar omvat Hij alle menschen en alle volken; en een Christendom, dat in betrekking tot de maatschappij niets te doen heeft, kan bijgevolg het door Christus gestichte Christendom niet zijn.

Verder: de Zoon Gods, de menschelijke natuur aannemende, neemt die niet aan gedeeltelijk maar geheel, het is eene volkomene menschelijke natuur; ziel en ligchaam, met alle krachten en vermogens, welke aan beide eigen zijn; en daar deze vereeniging ten voordeele van de menschelijke natuur is, moest die menschelijke natuur in al hare betrekkingen door Christus en in Christus

volmaakt worden: in hare betrekking tot God, tot zich zelve en tot elkander.

Christus doorloopt bijgevolg alle verschillende leeftijden en betrekkingen der menschelijke natuur. Hij wordt geboren uit een Moeder-Maagd en als kind opgekweekt; leeft als jongeling in het huisgezin en is zijnen ouders onderdanig. Eerst met den mannelijken leeftijd van dertig jaren treedt Hij op als Leeraar, alhoewel Hij reeds als kind van twaalf jaren de Joodsche Wijzen door zijne vragen en antwoorden beschaamd maakt en in verwondering brengt. Als Leeraar en Profeet komt Hij in aanraking met alle standen der maatschappij; allen leert Hij, allen geeft Hij deel aan het heil; niemand wordt van de genade uitgesloten dan die daaraan weerstand biedt. Zoo worden alle maatschappelijke betrekkingen door Hem geregeld en voltooid.

Daar Christus nu het voorbeeld is, dat allen moeten volgen, en de menschelijke natuur hare voltooijing eerst verkrijgt door hare innige vereeniging met den Zoon Gods in de menschwording, zoo kan de menschelijke maatschappij buiten Christus en zijne leer nooit hare volmaking verkrijgen. Noch de individuële mensch, noch de maatschappij der menschen kan zich buiten Christus, dat is buiten de vereeniging met God door Christus, voltooijen. Door de orde te volgen, die Hij ons verkondigt en alleen daardoor zal de ware zedelijke orde heerschen en de mensch volmaakt worden in de vele maatschappelijke deugden, welke gewoonlijk tot vier worden teruggebragt, namelijk: voorzigtigheid, regtvaardigheid, kracht en matigheid; deugden, zonder welke geene maatschappij bestaat. Deze deugden leert ons Christus en geeft ons het vermogen om die te beoefenen; zelfs goddelijke deugden stort Hij in, opdat de mensch zoo-

veel mogelijk op het goddelijk voorbeeld zoude gelijken.

Christus is God, maar ook de volmaakte mensch; wat niet met Hem overeenstemt, voert tot de vernietiging der menschelijke natuur, indien het mogelijk ware, Gods werk te vernietigen. Hij heeft het voorbeeld gegeven, opdat wij zouden doen gelijk Hij gedaan heeft, en het eerste wat Hij ons leert is, dat de mensch zich met God moet vereenigen en dat de menschelijke wil geheel met den goddelijken wil moet overeenstemmen en daaraan gehoorzamen. Die gehoorzaamheid aan God, die geheele onderwerping van den menschelijken wil aan den goddelijken is zóózeer het onderscheidend kenmerk van het leven van Christus, dat Hij zelf getuigt, gekomen te zijn, om den wil zijns Vaders te volbrengen; dat het zijne spijze is; zoodat de Apostel Paulus in de gehoorzaamheid van Christus tot den dood des kruises de oorzaak vindt van zijne verheffing boven al het geschapene. Kan het ook wel anders, dan dat de menschelijke natuur in die innige vereeniging geheel met de goddelijke overeenstemt?

Die vereeniging nu van de goddelijke met de menschelijke natuur in Christus is zóó innig, dat deze naturen nimmer meer van elkander kunnen gescheiden worden. Het verbond, dat God hier met de menschelijke natuur aangaat, is als een eeuwig onverbreekbaar huwelijk; *voor eeuwig wil ik mij met u verloven* (Osee II, 9). De Zoon Gods, de menschelijke natuur aannemende, heeft die niet voor eenigen tijd aangenomen om haar weder af te leggen na volbragte taak. Geenzins, Hij verrijst met haar in heerlijkheid uit het graf, stijgt met haar ten hemel en plaatst haar aan Gods regterhand in de hoogste eer bij den Vader.

Het verbond, dat God in Adam met de menschheid

aanging, kon verbroken worden en werd verbroken door den nijd des duivels, die den mensch tot zonde bragt en Gods gebod deed overtreden. Het verbond, door God aangegaan met Abraham en zijn geslacht, werd te niet gedaan, toen het Joodsche volk den beloofden Messias niet aannam en Hem, gelijk de Profeten, ter dood overleverde. Maar het verbond, dat God in Christus aangaat met den mensch, is een onverbreekbaar verbond; geen magt, hoe groot ook, is in staat, dat verbond te vernietigen. Daarom zeide Christus, dat Hij met zijne Apostelen, dat is, met zijne kerk, zoude zijn, *al de dagen, tot aan de voleinding der eeuwen*; en tot Simon: „*Gij zijt „Petrus, en op deze steenrots zal ik mijne kerk bouwen en* DE „POORTEN DER HEL ZULLEN HAAR NIET OVERWELDIGEN" (Matt. XVI, 18). En Paulus in dezelfde overtuiging, zeker van de overwinning, zegt: „*ik ben zeker, dat noch „dood, noch leven, noch Engelen, noch Heerschappijen, noch „Magten, noch tegenwoordige dingen, noch toekomende, noch „sterkte, noch hoogte, noch diepte, noch eenig ander schepsel „ons zal kunnen scheiden van de liefde Gods, welke is in „Christus Jesus onzen Heer*" (Rom. VIII, 38. 39). Waarop Prof. Beelen aanmerkt: „De zin is: niets hoegenaamd, „niets ter wereld is in staat om ons te scheiden van de „liefde, welke God ons bewezen heeft en bewijst in Jesus „Christus, onzen Zaligmaker, zoodat God zou ophouden, „ons lief te hebben" (bl. 310). De menschwording van den Zoon Gods is ons het zekere bewijs, dat de goddelijke liefde tot den mensch niet zal ophouden; dat God altijd voortgaat, in Christus den mensch tot zich te trekken, met zich te verzoenen en te vereenigen; dat die goddelijke liefde zich uitstrekt tot alle tijden en alle plaatsen; dat die goddelijke liefde verlangt, den mensch door de onverbreekbaarste banden met zich te veree-

nigen en als het ware in de goddelijke maatschappij op te nemen. En nu zal de moderne wetenschap ons willen verkondigen, dat er tusschen de maatschappij en het Christendom d. i. de Christelijke Kerk geene betrekking bestaat; dat Kerk en Staat van elkander moeten gescheiden worden; dat de mensch als maatschappelijk wezen niets aan God verschuldigd is, niets van Hem heeft te leeren, niets te ontvangen! Is dat iets anders dan Anti Christendom? Is dat geene ontkenning van deze grondwaarheid, waarop de geheele menschelijke orde en maatschappij rust, dat de Zoon Gods de menschelijke natuur aangenomen en met zich in één Persoon vereenigd heeft? Met zulke leeringen der moderne wetenschap kan de Kerk zich nimmer verzoenen; zij moet daarover haar veroordeelend vonnis uitspreken en hare kinderen daar tegen waarschuwen, opdat zij geene medepligtigen worden van de dwaling. Dat zulke leeringen in onze dagen verkondigd worden, leert ons, dat er een groote afval van God en zijnen Gezalfde heeft plaats gehad, dat de mensch zich weder heeft laten verleiden door den boozen geest, die 's menschen geluk en glorie in de vereeniging met God benijdt, zich in de plaats van God wil stellen en alles aan zijne heerschappij onderwerpen. Zoude het dan mogelijk zijn, dat de hulp van den oneindig liefderijken God ooit schadelijk ware? Moet de mensch niet voor zich het toppunt van alle geluk en zaligheid verwachten, als die liefderijke God zijne goddelijke kracht met de menschelijke zwakheid wil vereenigen met geen andere bedoeling dan om daardoor den mensch te volmaken?

Wel verre van de goddelijke hulp af te wijzen, moest men die vurig afbidden en door nederige smeekingen trachten te verwerven. Maar zoo diep is de ellende van den mensch, dat hij gemakkelijker en sneller van God

afwijkt, dan tot Hem terugkeert, en al de oneindige kracht en barmhartigheid Gods noodig was, om den mensch aan de drukkende slavernij des boozen geestes te onttrekken.

III.

Toen de Zoon Gods in zijne menschelijke natuur op aarde verscheen, was de geheele maatschappij aan de beheersching van den boozen geest onderworpen. De afgoderij heerschte over alle volken; en hoezeer de booze geest bij het uitverkoren volk zijn invloed deed gelden, leeren ons de menigvuldige duiveluitdrijvingen van Christus, de uitdrukkelijk aan de Apostelen verleende magt, om de duivelen uit te drijven en vooral het zoo treffend verwijt aan de Joden: „Gij hebt den duivel tot vader, „en wilt de lusten uws vaders doen" (Joann. VIII, 44). Een bewijs van die heerschappij gaf de duivel, toen hij aan onzen aanbiddelijken Verlosser „al de koningrijken „der wereld en hunne heerlijkheid toonde" en daarbij voegde: *„Dit alles zal ik u geven, indien gij nedervalt en „mij aanbidt"* (Matt. IV, 9; Luc. IV, 6).

Deze onderwerping aan de magt des duivels is een gevolg der zonde van den mensch en wel van de zonde van onzen eersten vader Adam, die zich door den duivel liet verleiden om Gods gebod te overtreden. In hem zondigde niet slechts een menschelijk persoon; maar de geheele menschheid, de gansche menschelijke maatschappij viel van God af, stond tegen God op en werd tot straf der zonde aan de magt des duivels onderworpen. Ook viel niet deze of gene, dit of dat volk in afgoderij, maar alle volken vielen af en stelden afgoden in plaats van den waren God. Zonder Gods tusschenkomst in de verkiezing van Abraham zoude de

kennis en dienst van den waren God geheel onder de menschen verloren zijn gegaan; gelijk die kennis en dienst nu nog te vergeefs gezocht wordt bij de volken, die door het Christendom nog niet verlicht en verlost zijn.

De magt, welke de booze geest zich tegen over onzen goddelijken Verlosser toeschrijft betreffende de koningrijken en goederen dezer wereld, wordt hem door onzen goddelijken Verlosser niet betwist; zelfs noemt Hij hem: „*den vorst dezer wereld*". [1]) In de brieven van den H. Paulus wordt hij genoemd *de regeerder dezer wereld, de god dezer eeuw.* [2]) De wereld dient dus een heer, die zijn heer niet is, en die heerschappij is geen geluk voor den mensch, maar eene slavernij, eene straf wegens de zonde.

Van die slavernij komt de Zoon Gods den mensch verlossen; of laten wij liever zeggen de maatschappij, want niet slechts de mensch, maar de geheele maatschappij is aan die overheersching van den duivel onderworpen. Die booze geest houdt de geheele maatschappij in zonde gekluisterd en door de afgoderij van God verwijderd; maar „*nu*" zegt Jesus, „*nu is het oordeel dezer „wereld daar; nu zal de vorst dezer wereld worden buiten „geworpen*" (Joann. XII, 31); en de H. Joannes zegt in zijnen eersten brief (III, 8): *dat de Zoon Gods verschenen is, om de werken des duivels te ontbinden*, die vernederende slavernij te vernietigen, waardoor de mensch als aan de zonde gekluisterd is.

Van den invloed van die booze magt moet dus de maatschappij verlost worden, niet om dan vrij te zijn van God, maar om zich aan God te onderwerpen en den Schepper, die haar gemaakt heeft, te dienen.

[1]) Zie Joannes XII, 31; XIV, 30; XVI, 11.
[2]) Eph. VI, 12, II Cor. IV, 4.

Christus komt dan als Verlosser; als *Verlosser van zijn volk* (Matt. I, 21.), Hij zal zijn volk zalig maken van hunne zonden; als *Verlosser der wereld*, zie het Lam Gods, dat de zonden der wereld wegneemt (Joan. I, 29); de liefde, waarmede God zijnen eeniggeboren Zoon geeft, is eene liefde tot *de wereld*, en de Zoon is gezonden in de wereld, opdat *de wereld* door Hem zoude behouden worden (Joan. III, 17.). Zoo zendt Christus zijne Apostelen *in de wereld* en in *de geheele wereld*, tot *alle volken*. Voorzeker zijn die woorden, door den mond der eeuwige Wijsheid uitgesproken, niet zonder diepen zin. Christus zoude het doel zijner komst niet vervuld hebben, indien Hij slechts dezen en genen verlost had en den duivel de heerschappij over de volken had laten behouden, want niet als Verlosser van dezen of genen mensch is Hij gekomen, maar als Verlosser van allen. Die booze geest heeft dan ook al, wat hij vermogt, gedaan, om de verbreiding en overwinning van het Christendom tegen te houden. En laten wij het bijzonder opmerken, dat het niet de menigte, het volk was, dat zich verzette en een bloedigen strijd voerde tegen het Christendom, maar juist de staatsmagten en vorsten der aarde. Het volk was Jesus altijd zeer genegen, volgde Hem overal, om zijn woord te hooren en zijne wonderen te zien, maar de oversten des volks haatten Hem en zochten zijnen dood. De Evangelisten vermelden uitdrukkelijk, dat de oversten der Priesters en de ouderlingen des volks raad hielden om Jesus te dooden en *dat zij het volk vreesden* (Matt. XXVI, 4; Luc. XXII, 2). En zoo was het niet alleen bij de Joden, maar ook bij de heidenen, en zoo is het nog ten huidigen dage. De duivel verdedigde de heerschappij, die hij over de volken had; hij wilde niet uitgeworpen worden, en toen niets meer baatte, om

den voortgang der Christelijke Kerk te stuiten, moest zij gesmoord worden in het bloed harer kinderen. Ook dat baatte niet; het bloed der martelaren, werd het zaad der Christenen, en eindelijk verscheen het Kruis van Christus zegevierend op de kroonen der koningen en de wet van Christus werd ook door de Staatsmagt aan de volken verkondigd.

Daarmede was de taak van het Christendom niet geëindigd; de duivel heeft den strijd niet opgegeven; op nieuw heeft hij getracht, de nu Christen geworden volken aan de heerschappij van Christus te ontrekken en van Christus afvallig te maken; en de geschiedenis onzer dagen leert, dat hij maar al te wel geslaagd is. De vorsten der aarde hooren niet meer de stem, noch de vermaningen van Christus' Stedehouder en dwingen de volken, hun eigen weg te gaan en hun geluk buiten God in deze wereld te zoeken.

In de laatste eeuwen ontstond eene vreesselijke ketterij; eene ketterij, die als alle andere steun gezocht heeft bij de aardsche magten dezer wereld en de vorstelijke en koninklijke magt aan zich dienstbaar gemaakt heeft, om de Kerk van Christus, die daarop niet steunt, te verdrukken en als het kan te overwinnen.

Die ketterij, in geheele overeenstemming met de aardsche magten, leert, dat de Kerk geen gezag heeft over de maatschappij; dat de maatschappij, d. i. de vorsten, de wetgevers en regeerders der staten, van haar onafhankelijk is en boven haar staat; dat, wel verre dat zij aan de Kerk zouden moeten gehoorzamen, de Kerk aan hen moet gehoorzamen, zich naar hunne voorschriften moet regelen, en door hare eigenzinnigheid de rust en vrede der wereld niet moet verstoren. Wil de Kerk zich niet onderwerpen, dan gebruiken zij ge-

weld, berooven haar van alle magt en gezag en laten haar zelfs niet het noodige voor levensonderhoud, zoo zeer kleeden zij haar uit; en dan in het uiterste der berooving durven zij tot haar te zeggen: dat alles zal ik u geven, indien gij nedervalt en mij aanbidt. Doch de Kerk antwoordt met haren Stichter: „Ga weg, Satan! „want er staat geschreven; den Heer uwen God zult „gij aanbidden en Hem alleen dienen." En dan verdwijnt Satan weder en de Engelen komen en dienen haar.

Wij beleven dan ook weder het zonderlinge schouwspel, dat, terwijl de staatsmagten de Kerk vervolgen en onderdrukken, het volk aan de Kerk alle liefde betoont en alle ondersteuning verleent, gedachtig aan de weldaden, die het steeds van de Kerk ontving en voortdurend blijft ontvangen.

Zoo moet het Christendom dan op nieuw beginnen, zijne taak in betrekking tot de maatschappij te vervullen en haar verlossen van de booze magt, die haar op nieuw ten verderve voert, van God verwijdert en weder de oude afgodendienst, in menschenvergoding veranderd, zoude willen invoeren. Wij zijn echter zeker, dat Christus niet kan overwonnen worden, en de duivel Hem, den menschgeworden Zoon van God, de menschheid niet zal ontnemen, die Hij zich voor den prijs van zijn bloed verworven heeft.

Voorzeker niet zonder gewigtige bedoeling voor ons heil heeft God den tegenwoordigen strijd toegelaten. God heeft den mensch de vrijheid gegeven en heeft zelf daarvoor den grootsten eerbied, al zoude de mensch haar misbruiken en tegen God aanwenden. God laat hem begaan en wacht en roept den zondaar tot bekeering, opent hem steeds de armen zijner barmhartigheid; doch de mensch moet niet raken aan de grondslagen

der maatschappij en de wereld willen dwingen, zijne wet te volgen. Dan slaat de goddelijke orde terug, Gods hulp treedt in, de geschiedenis neemt eene wending en voor eenige oogenblikken wordt de booze magt gekluisterd.

Dan verdwijnt de wanorde, alles regelt zich weder als van zelf onder de overwinnende Almagt van God en de alles ordenende Wet van Christus. Dan zijn allen blijde, dan juichen zij en verheugen zich, want de vrede Gods is wedergekeerd op aarde. En wat dan brengen alle pogingen van dien boozen geest in de wereld voort? Helaas! zij zijn voor allen zigtbaar; tranen en bloed, puinhoopen en duisternis met de ijdele verwachting, dat eens het licht zal doorbreken en de orde terugkeeren; een toestand, niet ongelijk aan die treurige wanorde, welke in het rijk der straffen heerscht.

Zoo is Christus dan het heil der maatschappij, het toonbeeld van alle maatschappelijke orde en de eenige Verlosser die de booze magt, aan welke de maatschappij wegens de zonde onderworpen werd, kan verbreken. Allergewigtigst is bijgevolg de taak des Christendoms in betrekking tot de maatschappij; en voorzeker reeds lang zou deze zich zelve vernietigd hebben, indien niet de reddende Almagt des Verlossers haar telkens op den rand des afgronds tegenhield. Niet ijdel is het gezegde van den H. Augustinus, „dat zonder geregtigheid de „rijken niets anders zijn dan groote rooverbenden" of van Lactantius „dat zonder godsdienst en geregtigheid „wij òf met verlies der rede afdalen tot de domheid „van het vee òf tot de wreedheid der beesten." Die de bevestiging daarvan zien wil, bestudere de heidensche volken zoo als zij zijn en nu nog gevonden worden. Heeft Herder niet gezegd, dat zonder het Christendom

Europa een kamp van Barbaren zoude geweest zijn? Al wat Europa bezit aan wezenlijke beschaving en menschelijkheid kan de Katholieke Kerk zich toeëigenen. Zij zal nooit hare taak vergeten; maar altijd leeren en gedachtig zijn, dat het Christendom in betrekking tot de maatschappij eene taak te vervullen heeft!

(Wordt vervolgd.)

DE HEER HARTING

EN DE

UITWENDIGE GETUIGENIS.

Hetgeen de heer Harting in *De Tijdspiegel* van Junij 1866 op nieuw over de uitwendige getuigenis geschreven heeft, geeft ons aanleiding, nog eens terug te komen op hetgeen wij in het September-nummer van *de Katholiek* (bladzz. 162 en vv.) schreven, en het geschrevene nader toe te lichten. Het betreft thans niet slechts de vraag omtrent den schrijver van het vierde Evangelie, maar een werkje van Tischendorf: *Wanneer werden onze evangeliën vervaardigd?* vertaald en vermeerderd door P. Hofstede de Groot.

In dit werkje, hetgeen wij bekennen niet te hebben gelezen, schijnt Tischendorf zich vooral op uitwendige getuigenissen te beroepen, om de echtheid der Evangeliën te bewijzen. Dat neemt de heer Harting hem ten hoogste kwalijk, vooral nog, omdat deze twee geleerde mannen, Tischendorf en Hofstede de Groot, zich verstouten te zeggen, dat zij „in de wetenschappelijke „navorschingen van den jongsten tijd weinig meer zien „dan „een spel van stoute en spitsvondige, maar met „„veel schijnwetenschap opgesierde gissingen," droevige

„vruchten „van den twijfelgeest, die in de laatste hon-
„„derd jaren geheerscht heeft," tegen welker versprei-
„ding men „op grond van streng wetenschappelijk on-
„„derzoek „met beslistheid moet opkomen" (blz. 663).

Tischendorf, volgens Dr. Harting, „de Koning der „laatste jaren op het gebied der tekstkritiek" (bl. 662), en Hofstede de Groot, „in zijn schoonste levensdagen „een kampvechter onder ons voor het recht en de vrij-„heid van den menschelijken geest," zijn op eens zóó-zeer in de achting van Dr. Harting gedaald, dat hij niet meer wil vragen: „*wie* het zijn, die tegenover ons „staan? maar: *waarvoor* strijden zij en *welke oogmerken* „zoeken zij met de verbreiding hunner gevoelens te „bereiken" (bl. 663)?

Hoeveel gewigt de heer Harting aan *die oogmerken* voor zijne oordeelvelling moge hechten, wij hebben daarmede niets te maken. Wij weten, wat *bekende redenen* zoo al kunnen uitwerken en hoe dogmatische vooroordeelen iemand doen grijpen naar de *inwendige kritiek*, als een geschikt middel om de onechtheid van een geschrift, zooal niet zeker, dan toch waarschijnlijk te maken (Zie het September-nummer van *de Katholiek*, blzz. 170 en 171). Ons is het vooral te doen, om te zien, welke nieuwe bewijzen Dr. Harting opspoort, om aan de uit-wendige getuigenissen alle kracht te ontnemen. Wij vertrouwen hiermede tevens aan te toonen, hoe de dwa-ling de uitstekendste geesten, welke zij vermeesterd heeft, als met een duisteren nevel omwikkelt, opdat zij het licht niet aanschouwen; hoe die geesten met onverklaarbare hardnekkigheid de waarheid van zich afstooten en al hunne spitsvondigheid gebruiken, niet om de duisternis op te klaren, maar steeds digter en digter te maken.

De heer Harting acht zich zoo ervaren in het kritische steekspel, dat hij aan één slag of stoot genoeg meent te hebben, om zijnen tegenstrijder geheel te verslaan en het beroepen op uitwendige gronden voortaan onmogelijk te maken. „Ik moet hier aanvangen," zoo schrijft hij, „met een zware beschuldiging tegen den ge„heelen inhoud van zijn [Tischendorfs] kleine geschrift; „een beschuldiging waardoor de bewijskracht van al „zijne argumenten reeds voor een goed deel ontzenuwd „wordt." En welke die beschuldiging is laat hij aanstonds volgen: „Tischendorf meent namelijk de velerlei „kwestiën, die over den tijd van het ontstaan der „Nieuw-Testamentische schriften gerezen zijn, alleen „met behulp van *uitwendige* gronden te kunnen oplossen." Aldus de heer Harting.

Hoe dom, niet waar? ja hoe belagchelijk, dat zulke geleerde heeren als Tischendorf en Hofstede de Groot in het volle licht der negentiende eeuw nog iets meenen te kunnen oplossen met behulp van *uitwendige* gronden! Zien zij dan niet in, wat de heer Harting zoo duidelijk ziet, dat daardoor „de bewijskracht van al zijne" [Tischendorfs] „argumenten voor een goed deel" [de heer Harting houdt van euphemismen] „ontzenuwd wordt?"

Doch letten wij op: de heer Harting spreekt van „beschuldiging" en wel van „zware beschuldiging." Hij zal dus gedacht hebben aan een wet en wel een allergewigtigste wet, welke door Tischendorf moet overtreden zijn. Die wet zullen wij, volgens D^r^. Harting, aldus kunnen formuleren: „het is verboden, de kwes„tiën, over het ontstaan der Nieuw-Testamentische „Schriften gerezen, *alleen* met behulp van *uitwendige* „*gronden* op te lossen. Die zulks meent te kunnen doen „zal daardoor de bewijskracht van al zijne argumenten

„ontzenuwen." Voorzeker eene wet, die wij op het *gezag* van den heer Harting hebben aan te nemen en die wij bijzonder aan de aandacht der Professoren van de H. Schrift aanbevelen; maar toch eene wet, die zeker nog niet algemeen bekend en aangenomen moet geacht worden, wanneer mannen als Tischendorf en Hofstede de Groot die zoo openlijk durven overtreden.

Wij hebben vroeger aangetoond, dat de historische bewijzen, waar het een feit geldt, zoo als hier, op de eerste plaats in aanmerking komen. En indien deze genoegzame zekerheid geven, zal het wel niet noodig zijn, nog tot inwendige bewijzen zijne toevlugt te nemen.

Dat echter ontkent de heer Harting; de uitwendige bewijzen geven, volgens hem, geene zekerheid en daarom „*schijnt* de beslissing aan de inwendige kritiek te moeten „worden overgelaten." Tischendorf echter is van een tegenovergestelde meening, namelijk: dat de uitwendige bewijzen genoegzame zekerheid geven; hij oordeelt, dat de „inwendige kritiek" gelegenheid geeft tot „een spel „van stoute en spitsvondige, maar met veel schijnwe- „tenschap opgesierde gissingen." Voorzeker niet zeer aangenaam voor den heer Harting, die het met de inwendige kritiek zoo hoog opheeft, dat hij aan haar *alleen* de beslissing wil overgelaten hebben.

Zijn dan de uitwendige bewijzen voor den heer Harting geheel krachteloos? Geenszins, maar „wat zich door „middel van uitwendige gronden alleen met *zekerheid* „bewijzen laat, is, dat in het laatste vierde deel der „2e eeuw de meeste schriften des Nieuwen Testaments „voor echt en apostolisch erkend en als zoodanig in „het grootste gedeelte der Kerk gebruikt zijn geworden" (bl. 664).

Het is nog iets sterker dan hetgeen hij vroeger van

het vierde Evangelie zeide (verg. bl. 162); het *blijkt* niet slechts, maar wij hebben *zekerheid*; ook wordt de echtheid niet alleen *erkend*, maar zij worden als zoodanig *gebruikt* in het grootste gedeelte der Kerk.

Van hoeveel gewigt zulk eene getuigenis moet geacht worden, kan iemand, die geen gezag hoegenaamd erkent, moeijelijk begrijpen. Die schriften toch bevatten met de ongeschrevene overlevering de goddelijke openbaring en worden daarom *heilige Schrift* genoemd. En wie zal buiten het gezag der Kerk kunnen verklaren, welk geschrift als heilige Schrift moet erkend en mag gebruikt worden? Die zekere getuigenis der Kerk in het laatste vierde deel der 2e eeuw is dus voor den Katholiek van het grootste gewigt.

Maar voor den heer Harting „zegt dit nog niet veel"; en hij heeft vele wonderbare bewijzen, waaruit het moet blijken, dat dit nog niet veel zegt.

Wij zullen die bewijzen met eenige korte toelichtingen één voor één mededeelen; dan, hopen wij, zal het duidelijk blijken, hoe gegrond het oordeel der geleerden was, dat „in de wetenschappelijke navorschingen van „den jongsten tijd weinig meer te zien is dan een „spel van stoute en spitsvondige, maar met veel schijn„wetenschap opgesierde gissingen."

Hooren wij den heer Harting.

„Dat dit nog niet veel zegt", zoo begint hij zijn betoog, „moet ons reeds blijken" (wij zullen de bewijzen in nummers verdeelen):

1°. „Wanneer wij ons eene duidelijke voorstelling „zoeken te maken van de aanzienlijke tijdruimte, die „alzoo gelegen is tusschen de periode, waarin, volgens „onze hedendaagsche apologeten, de bijbelschriften ver„vaardigd zijn, en die andere" [namelijk het laatste

vierde deel der 2e eeuw], „waaruit voor het eerst „meer bepaalde getuigenissen aangaande haar ontstaan „en gebruik tot ons gekomen zijn" (bl. 664).

Met andere woorden: de getuigenissen komen wat te lang na het ontstaan der schriften.

Dit bewijs ontleent daaraan zijn gewigt, dat de heilige Schrift vroeger niet als echt en apostolisch erkend en gebruikt werd, *omdat* de heer Harting daarvan geen voldoende getuigenissen vindt, of meent te kunnen vinden. Bijgevolg zijn die verschillende schriften, want er zijn er vele, omtrent het midden der 2e eeuw, eensklaps uit de lucht komen vallen, en hebben de „ker„kelijke kringen", overal verspreid, eensklaps afspraak gemaakt, om ze als apostolisch te erkennen en te gebruiken. Dit alles is zóó zacht en gemakkelijk toegegaan, dat niemand zich daartegen verzet heeft en de een zich zonder tegenspraak door den anderen heeft laten bedriegen, om die schriften voor echt en apostolisch te erkennen en als zoodanig te gebruiken.

Hoe is zoo iets mogelijk geweest, zult gij vragen, in een zaak van zooveel belang, waarvan de zaligheid afhangt?

2°. Dat zal de heer Harting u op de tweede plaats bewijzen, door te zeggen, dat de zoo heilzame *inwendige kritiek* van den heer Harting nog niet was uitgevonden; eene kritiek, gelijk hij getuigt, „waarvan men zich „met goed gevolg kan bedienen, om de onechtheid van „een geschrift, zoo al niet zeker, dan toch zoo waar„schijnlijk mogelijk te maken."

„Hoeveel te minder waarde," zoo vervolgt hij, „zul„len wij dan nog hebben te hechten aan getuigenissen „aangaande het N. T. van Irenaeus, Tatianus, Tertul„lianus en anderen, die in een tijd leefden, toen aan

„zulk een kritisch onderzoek nog niet uit de verte
„gedacht werd;
„alle gegevens daartoe ontbraken,
„de echtheid van een bijbelsch geschrift alleen of in
„de eerste plaats naar zijne dogmatische strekking be-
„paald werd."

Ofschoon de heer Harting vergeten heeft, ons te zeggen, uit welke eeuw deze meer bepaalde getuigenissen tot hem gekomen zijn en zij waarschijnlijk behooren tot de stoute en spitsvondige gissingen van den jongsten tijd, zoo kunnen wij toch moeijelijk gelooven, dat het voor den heer Harting nog twijfelachtig is, dat het mannen als Irenaeus, Tatianus, Tertullianus en die andere ongenoemden geheel aan *gezond oordeel*, en dat is immers *kritiek*, ontbroken heeft. Doch van dat gezond oordeel zullen zij, zoo als uit hunne schriften kan blijken, geen gebruik gemaakt hebben. Ten minste de heer Harting verzekert ons, dat zij daarvan geen gebruik konden maken, want „alle gegevens ontbraken „daartoe." Dat willen wij gaarne gelooven, als onder kritiek moet verstaan worden wat de heer Harting daarmede bedoelt. Het was immers toen nog niet zoo gemakkelijk om de geloovige menigte met „een spel „van stoute en spitsvondige, met schijnwetenschap op-„gesierde gissingen" te misleiden. Men was nog te veel nabij de tijden, om te kunnen zeggen, dat die schriften pas gefabriceerd waren; er leefden nog getuigen die wat meer van de zaak wisten, ten minste konden weten. Hoe zou men daar aan zulk een kritiesch onderzoek, dat zich grondt op een gemis van meer bepaalde getuigenissen, hebben kunnen denken? Zeker, mijnheer Harting! de dogmatische strekking kon veel uitmaken voor mannen, die zeer goed wisten wat de Apostelen geleerd

hadden, niet slechts uit geschriften, maar ook uit de nog levende mondelinge overlevering, uit de door de Apostelen gemaakte instellingen en ingevoerde gebruiken. Wij moeten het bekennen, uwe zoo kostelijke kritiek was toen onmogelijk; de door u genoemden waren geen mannen, om zich aan de openbare bespotting, daarenboven welligt met uitsluiting van de kerkelijke gemeenschap, prijs te geven.

De heer Harting heeft nog een derde bewijs:

3°. „Een tijd, toen het bezit van zulk een geschrift, „omdat het alleen in handschrift verspreid werd, lang „niet voor een ieder bereikbaar was en de gelukkige „bezitter er derhalve te meer prijs op moest stellen, „dat hij zijn schat voor ontwijfelbaar echt kon uit„geven."

De heer Harting heeft geschreven, dat die handschriften „in het grootste gedeelte der Kerk" gebruikt werden, en dat weet hij met *zekerheid*, vermoedelijk niet uit mondelinge overlevering, maar uit handschriften met een aanzienlijke tusschenruimte van bijna *zeventien honderd* jaren. Maar in dien tijd kon men uit de handschriften niets weten van hetgeen een of anderhalve eeuw vroeger geschied was! Ook kon men die niet onder elkander vergelijken, ofschoon zij gebruikt werden „in het grootste gedeelte der Kerk"; men kon den oorsprong daarvan niet opsporen, de echtheid niet bewijzen, want men had nog geen boekdrukkunst maar alleen handschriften! Het bedrog was toen gemakkelijk en iedere bedrieger moest in de eerste tijden der Kerk op zijn woord geloofd worden! Zou de heer Harting ons ook weten te zeggen, uit welke *gedrukte* boeken hij deze wijsheid geput heeft?

De heer Harting, die zoo weinig hecht aan hand-

schriften, hecht nog veel minder aan mondelinge overlevering.

4. „Een tijd, toen men nog slechts door mondelinge „overlevering iets kon te weten komen, omtrent het„geen niet binnen iemands eigen leeftijd was voorge„vallen."

Heeft de heer Harting daar aanstonds ons niet verhaald, dat er in dien tijd handschriften waren en men dus niet alleen sprak, maar ook schreef? Hoe bedriegelijk is toch het geheugen! Men ontwaart dikwerf, dat het geheugen van menschen, die niet schrijven of kunnen schrijven, meer getrouw is dan van hen die gewoon zijn te schrijven; en dan heeft hunne mondelinge overlevering grooter waarde en geeft grooter zekerheid, dan alle handschriften of gedrukte boeken, met allerlei verdichte feiten opgevuld. De heer Harting zal ons daarom niet kwalijk nemen, dat wij meer waarde hechten aan de door Irenaeus, Tatianus en Tertullianus ons in handschrift medegedeelde mondelinge overlevering aangaande de echtheid der Evangeliën, dan aan zijne stoute en spitsvondige gissingen.

De heer Harting, die aan een handschrift van Tertullianus geen gezag toekent, omdat het te laat komt, verbeeldt zich zeker, dat hij, eens begonnen met „een „tijd, toen", alles van dien tijd kan vertellen wat hij maar wil, en, wat nog erger is, dat men op het einde der tweede eeuw ook zoo gedaan heeft, gelijk hij nu doet, de menschen sprookjes wijs maken. Immers zijn vijfde bewijs formuleert hij aldus:

5. „Een tijd, toen er voor gedachtewisseling tusschen „bewoners van verschillende plaatsen nog zoo weinig „gelegenheid was." Inderdaad de heer Harting heeft gelijk, er waren noch stoombooten, noch spoortreinen;

er was zelfs geen dagelijksche brievenpost, en om van Jerusalem naar Rome te komen waren zeker wel vijftig jaren noodig! Maar, goede heer Harting! hoe veel tijd had men toen wel noodig om een vriend op een afstand van eenige uren te voet of te paard of in rijtuig [of waren die er ook niet?] te bezoeken? Hoe ver denkt gij u die bewoners van verschillende plaatsen van elkander? Zijn de Apostelen dan altijd te Jerusalem gebleven? En welke onzin, om in die tweede eeuw, volgens uwe geleerdheid, te durven schrijven: *Gaat en onderwijst alle volken* en *zij vertrekkende predikten overal*, enz! En dan nog te verzinnen, om Paulus brieven te laten schrijven aan ik weet al niet hoe vele gemeenten, terwijl er zoo weinig gelegenheid was voor gedachtenwisseling tusschen bewoners van verschillende plaatsen! Wisten Irenaeus, Tatianus en Tertullianus en anderen dan niet, wat de heer Harting weet, dat er in dien tijd „voor „gedachtewisseling tusschen bewoners van verschillende „plaatsen zoo weinig gelegenheid was"? hadden zij het geweten, voorzeker zouden zij al de brieven van Paulus, Petrus, Joannes en anderen voor onecht verklaard hebben.

Doch dit alles laat zich zeer gemakkelijk verklaren, als men slechts wil aannemen, wat de zoo kritische heer Harting ten zesde aanneemt:

6. „Toen, ten gevolge van den aard der omstandig„heden, de christelijke Kerk meerendeels nog uit zeer „onontwikkelde menschen bestond, bij wie het een of „ander geschrift, dat met den naam van een apostel „of een leerling der apostelen prijkte, of zelfs zonder „dat, alleen om het daaraan toegekende apostolisch „gezag, zoo gemakkelijk ingang vinden kon, en naar „wiens zeer onoordeelkundig voor waar houden zich

„het oordeel der weinige meer geletterden vervolgens „slechts te richten had."

Het is voorzeker het gewigtigste argument, dat voor het laatst bewaard is. De menschen waren toen nog zoo dom, ten minste die leden waren van de Christelijke Kerk, dat men ze alles kon wijs maken, en wat de domme menigte onoordeelkundig voor waar hield, daarnaar rigtte zich het oordeel der weinige meer geletterden. Het was toen de verkeerde wereld, het volk speelde den baas, en wat het volk voor waar hield, daarnaar had de meer geletterde zich te rigten. En dat domme volk vond de Evangeliën zoo uitermate schoon, dat zij die aan niemand anders dan aan een Apostel of leerling des Heeren meenden te moeten toeschrijven, en dat domme volk wilde dat die Bijbel in „de meeste „gedeelten der Kerk gebruikt" werd, en zij namen die schriften als regel van hun leven en kenden daaraan zelfs goddelijk gezag toe. Alles voorzeker onoordeelkundig; maar de heer Harting heeft ons verzekerd, dat toen uit de verte nog niet gedacht werd aan kritisch onderzoek, ja dat alle gegevens daartoe ontbraken; hoe was het dan mogelijk, oordeelkundig te handelen?

Doch, is dat alles, wat de heer Harting hier gezegd heeft, oordeelkundig, of is het niet eer een spel van stoute en spitsvondige gissingen? Zoude de heer Harting ons ook nog voor zóó dom houden, dat wij aan zulke sprookjes, als hij ons hier wil wijs maken, gelooven? Indien men zoo te werk gaat met de uitwendige bewijzen, is het dan te verwonderen, dat men er zoo weinig waarde aan hecht, en de inwendige kritiek voor de hoogste wetenschap houdt? De nevelen der moderne wetenschap hebben alle uitzigt benomen, en beletten hem, de waarheid van de dwaling te onderscheiden.

De heer Harting, die ons zulk een schitterend bewijs gaf van het spel van stoute en spitsvondige gissingen, laat niet na, ook proeven te geven van „de droevige „vruchten van den twijfelgeest, die in de laatste hon- „derd jaren geheerscht heeft." Hij sluit zijn betoog met het opperen van allerlei twijfelingen: „Zou dat wel zoo „zijn? is dat wel echt? kan het niet ook zóó uitgelegd „worden"? twijfelingen van zijne „inwendige kritiek", zoo uitnemend geschikt om „*de onechtheid van een geschrift*, „*zoo al niet zeker, dan toch zoo waarschijnlijk mogelijk te maken*". Zouden wij ook moeten vragen: „*Waarvoor* strijden zij „en *welke oogmerken* zoeken zij met de verbreiding hun- „ner gevoelens te bereiken?"

De veroordeeling en bestrijding van het werkje van Tischendorf door den heer Harting mogen wij aan niets anders dan aan partijbelang toeschrijven. En hierin zal hij het wel eens zijn met de ware liberalen, van welke *De Tijd*, *N. C.* n° 5919 (12 Nov. 1866) te regt gezegd heeft: „dit is onze voorname grief tegen de „liberalen, dat de partij-kleur der kandidaten, wat ge- „noemd wordt het vertegenwoordigen van een beginsel, „niet alleen altijd voorop staat, maar ook veelal als „alles afdoende aanbeveling moet gelden."

DE CHRISTELIJKE LIEFDE

IN DEN

DUITSCHEN OORLOG VAN 1866.

Wie heeft niet met een dankbaar gevoel van de vele opofferingen gelezen, welke de Christelijke liefde zich voor de duizenden en duizenden gewonden in den jongsten oorlog heeft getroost. Katholieke liefdezusters en Protestantsche diakonessen, en zoo velen die haar op eenige wijze te hulp kwamen, zij hebben allen een welverdienden lof voor hunne menschlievendheid ingeoogst. Over 't geheel zijn ook Protestantsche berigtgevers opregt genoeg geweest, om of ten minste gelijkelijk te prijzen, of zelfs aan onze liefdezusters den voorrang toe te kennen. Eere aan wie eere toekomt! wij geven den diakonessen ook haar deel; maar het wekt een pijnlijk gevoel, als men in een Gereformeerd tijdschrift ziekenverpleegsters, die van gisteren zijn, verre boven de Katholieke liefdezusters ziet verheffen, en dan nog ook den ijver prijst, waarmede zij aan Roomsch en Onroomsch bijbels en traktaatjes hebben uitgedeeld! 't Is mede weinig edelmoedig, als men van eenige *tientallen* diakonessen hoog opgeeft, en van meer dan zooveel *honderden* liefdezusters geheel durft zwijgen. Wij hebben aanteekening gehouden uit eenige berigten van beide zijden, welke wij verkort mededeelen, om voor het Christelijk hulpbetoon in den jongsten oorlog eere te geven aan wie eere toekomt.

De predikant Disselhoff, die tot de Directie van het diakonessenhuis te Kaiserswerth behoort, geeft, onder dagteekening van 20 Julij ll., van zijn „lazaret-bezoek in Bohemen" dit berigt:

„Wat anders kan ik heden tot onderwerp mijner mededeelingen kiezen, dan den liefdearbeid van onze diakonessen, die vredeboden, die van den beginne op het tooneel des oorlogs tegenwoordig zijn

geweest, om zonder onderscheid van godsdienst of natie, liefde en barmhartigheid uit te oefenen, waar zulks vereischt werd. Niet alleen hebben zij vele gewonden in de hospitalen opgenomen, maar 40 zusters begaven zich ter verpleging dier ongelukkigen naar Dusseldorf, Erfurt, Berlijn, Dresden, Löbau, Bautzen, Dermbach, Kissingen, Horsitz en Brünn. [*Alzoo voor* 10 *plaatsen* 40 *diakonessen.*] Sommigen heb ik zelf naar de plaats harer bestemming gebragt en vele anderen bezocht. Den 23 Junij vertrokken de eerste 12 diakonessen naar Dresden, waar het haar in het tot veldlazaret herschapen kadettenhuis spoedig aan werk niet ontbrak. Van Turnau, Münchengrätz, Gitschin, Stralitz, en Fransena werden de gewonden in menigte hierheen gezonden. Naauwelijks was de meest noodige hulp aan de eerste 150 eerst geblesseerden verleend, of zij moesten voor nieuwe transporten plaats maken; zooals zuster Sophie schrijft: „Geen oogenblik is te verliezen, wanneer binnen de 18 uren ons „lokaal vol, ledig en weder bezet moet zijn."

„Per telegraaf werden plotseling diakonessen naar Görlitz ontboden, en na de overwinning bij Königgrätz spoedde ik mij terstond met 8 zusters naar Bohemen. Onderweg troffen wij nog 8 diakonessen uit Königsberg aan, die zich met ons vereenigden. Op het stationsgebouw te Löbau zag ik reeds van verre de witte vlag met het roode kruis, het was tot ziekenhuis ingerigt, en de wonden, die sedert twee en drie dagen niet gereinigd waren, werden hier op nieuw verbonden. Met blijdschap vonden wij hier onze beide zusters Magdalena en Julia aan het werk. Verder reizende bereikten wij te middernacht Zittau. De trein ging dien nacht nog door naar Turnau; van daar moesten wij ons per wagen naar Gitschin begeven, waar wij tegen 8 uren 's avonds aankwamen; onmiddellijk begaf ik mij naar de onderscheidene ziekenhuizen. Ontzettend was het gebrek aan alles, de ellende niet te beschrijven! Den volgenden morgen zetten wij onzen togt naar het eigenlijke oorlogstooneel voort. Aan weêrszijden van den straatweg zagen wij talrijke loofhutten, door de troepen voor hun nachtverblijf uit gevelde vruchtboomen en koren gebouwd. Te Horsitz bezochten wij weder ziekenhuizen; de toestand was hier nog ontzettender dan in de vorige plaatsen, daar alle gegoede inwoners de stad ontvlugt waren, zoodat aan alles gebrek was. Vier zusters hadden het schoolgebouw tot opneming van zieken ingerigt, nog twee zusters weder andere lokalen. Schoon uitgeput van vermoeijenis, aarzelden de diakonessen, die mij vergezelden,

geen oogenblik hulp te verleenen waar zij konden. Doch waar 's avonds eene slaapplaats gevonden? Niets bleef daar over dan het vertrek, waar over dag alle amputaties en operaties hadden plaats gehad; spoedig was de vloer van bloed gereinigd, en op eenige stroobossen konden zij zich nederleggen. De koning bezocht hier de gewonden, en sprak elk hunner afzonderlijk aan. Ook zuster Marie. Dan ging hij ongemerkt te voet verder, van lazaret tot lazaret, zelfs de gewonden op de tallooze wagens vriendelijk aansprekende. Verscheidene malen ontmoette ik hem.

„Van Horsitz al weder naar Sädowa, waar wij ruim 100 gewonden vonden; sommigen lagen in stallen aan het grootste gebrek ten prooi. Wij deelden brood, wijn en sigaren onder hen uit, en ik maakte van ons kort oponthoud gebruik om met de zwaarst gewonden een enkel woord over hun zielstoestand en Gods ondoorgrondelijke wegen te spreken. Zij hoorden mijne woorden gaarne aan, en een onderofficier uit Wernigerode, die beide oogen verloren had, drukte mij zoo forsch de hand, dat ik het van pijn wel had willen uitschreeuwen. - - -

„Te Lissa was de nood weder onbeschrijfelijk groot, daar het dorp zeer arm is. Te Problus vertelden ons de soldaten, dat zij zich sedert twee dagen met onrijpe vruchten hadden moeten voeden. Even als te Lissa deelden wij ook hier wijn onder de ongelukkigen uit. Voor velen, daaronder ook Oostenrijkers, schreef ik brieven, die zij mij dicteerden. Een gewond Pruissiesch officier namen wij van hier mede naar Hradek, het vorstelijke paleis van den graaf van Harrach, waar wij alle zalen door geblesseerden ingenomen vonden; deze vertelden ons, dat hun sedert den dag van den veldslag geen nieuw verband was gelegd. Nog bezochten wij Nechanitz, waar 5—600 gewonden in vele huizen verspreid lagen tot zelfs in het kasteel van Harrach; het was mij hier vergund de zwaarst gewonden en stervenden een woord toe te spreken, en eenige brieven voor hen te schrijven. Zoo doende was het 11 uur geworden eer wij Horsitz weder bereikten. Mijn nachtverblijf was tegenover het hoofdlazaret gelegen, en den geheelen dag door hoorde ik het steunen en kermen der stervenden en doodelijk gewonden, die men ten deele in den zoelen zomernacht buiten op wagens had laten liggen. Treffend is de liefde en het vertrouwen der soldaten voor de diakonessen; Oostenrijkers, die geen woord Duitsch verstonden, hoorden het woord „*mutter*", en spraken sedert de zusters daarmede aan. Een norsche

Hessische officier, die in het begin eten noch drinken wilde, en den geneesheer met geen woord verwaardigde, werd door zuster Wilhelmina er toe gebragt met haar te spreken, eten van haar aan te nemen, en door haar brieven aan zijnen vader te schrijven.

„Den volgenden morgen moest ik de terugreis aanvaarden, en naarmate ik mij van het slagveld verwijderde vond ik de toestanden dragelijker en de ziekenhuizen beter ingerigt. Te Bautzen vond ik de zusters, die ik vroeger te Löbau ontmoet had; van daar begaf ik mij terug naar Dresden, waar onze zusters onder den arbeid in het kadettenhuis en de kazerne der pionniers bijna bezweken. Van 5 uur 's morgens tot 's avonds 11 waren zij onvermoeid werkzaam, met een blij gemoed God dankende voor den haar toebetrouwden arbeid. Vervolgens bezocht ik Berlijn; waar voorloopig 2 diakonessen in het hospitaal van het dames-comité werkzaam zijn. Deze inrigting staat onder bescherming van H. M. Koningin Augusta, die mij persoonlijk verzocht, haren hartelijken dank te betuigen aan alle zusters in de onderscheidene ziekenhuizen.

„Ook ons weeshuis te Alsdorf bij Plesz mogt ik in het voorbijgaan bezoeken.--- Wij zijn bereid daar 40 weezen van gesneuvelde krijgers kosteloos op te nemen. Op mijne terugreis bezocht ik nog de diakonessen te Erfurt, en zond 3 van haar naar Brünn ter verpleging van cholera- en typhuslijders; thans zijn haar nog 7 anderen toegevoegd. Te Dermbach bij Salzungen bezocht ik de drie diakonessen, aldaar met de verpleging van Pruissen en Beijeren belast. Te Kissingen heeft eene diakones in het huis harer zuster de verpleging van 20 geblesseerden op zich genomen. Reeds in het begin van de maand Junij hadden wij 2 diakonessen naar Pesth gezonden, in het vooruitzigt, dat het haar ook daar wel niet aan arbeid onder de gewonden ontbreken zoude.

„Doch genoeg van den strijd, dien onze zusters in ons zwaar beproefd vaderland, tegen onbeschrijfelijken nood te voeren hebben.--

„Zoo even ontvangen wij het berigt, dat zuster Elise aan de cholera overleden is.-

„Wie neemt hare taak over?" [1])

't Is in ons oog niet bijzonder veel wat „Pastor" Disselhoff zelf op zijne rondreis heeft uitgerigt: een paar malen heeft hij „een enkel

[1]) Verg. „*De Vereeniging*" voor September jl., bl. 203 vv.

woord" gesproken; hij deelde wat brood, wijn en sigaren uit, en schreef eenige brieven. Voor al die vermoeijenissen hield hij een „schoonen rustdag" in het weeshuis te Alsdorf, en ging er 's middags „met alle kinderen en diakonessen" uit rijden „naar het liefelijke Paschko". Hij verhaalt de kleinste bijzonderheden van zijne diakonessen, en zegt geen woord van onze liefdezusters, die daar, gelijk we straks zullen hooren, in veel grooter getal werkzaam waren. Over ééne door hem genoemde plaats laten we hier dadelijk de berigten van een ander Protestantsch ooggetuige volgen. Ds. O. G. Heldring, predikant te Hemmen, een welbekend ijveraar voor vele liefdadige werken hier te lande, bezocht in September het Beijersche Kissingen, en vergeet in zijn schrijven de Katholieke zusters niet. Maar duidelijk is het ook uit zijne mededeelingen, dat de Protestantsche dienstbetooners daar den baas speelden, bijbels en traktaatjes verspreidden en deden, of er geen Katholieken waren. Daar had eens van Katholieke zijde moeten gebeuren wat de Superintendent en anderen zich veroorloofden: welk een geschreeuw over proselietenmakerij zou er allerwegen in alle slag van koeranten zijn opgegaan! Hooren we, met eenige inkorting, wat Ds. Heldring verhaalt:

...„De (Rijnlandsche) Superintendent was tegelijk Pruissisch Lazareth-predikant in Kissingen. Hij bood mij aan, mij in onderscheidene hospitalen te brengen. Ik wilde dat wel. Ik vergeet nooit den eersten indruk, dien deze zoo zwaar gewonden op mij maakten. Sommigen waren geamputeerd. Sommigen lagen in de verwachting dat eindelijk de kogel er uit zoude gesneden worden. Sommigen waren herstellende.

„Het geheel had iets vreemds. Beijeren en Pruissen lagen in dezelfde zalen. Roomschen en Protestanten waren nergens gescheiden. Maar de Protestantsche en Roomsche diakonessen en ziekenoppassers hielpen elkander getrouwelijk in den arbeid der dienende liefde. Het meest trof het mij, wanneer de Protestantsche Superintendent zijne stem verhief en allen zonder onderscheid het Evangelie van Gods genade verkondigde; dan gevoelde men diep, dat er midden onder alle de uiterlijke scheidingen nog een woord is, dat de meesten diep treft. Het is het woord van Gods genade. Hoe dikwijls ik hem ook hoorde, altijd bleef het mij even belangrijk dien man te hooren. Zijne vrijmoedige blijmoedige taal, zijn open en rond getuigenis van den Eenigen Naam, die er gegeven is om zalig te

worden, trof telken reize de gemoederen der krijgslieden. Zij hoorden hem allen gaarne. Dit zag men duidelijk. Ook met de Roomsche Priores en Diakonessen was hij zeer bevriend. Hij gaf haar dikwijls geld, soms nuttige geschriften of kleine geschenken voor de soldaten.— Hij nam ons met zich bij het afscheid, dat hij van allen nam, toen hij wegging. Het was waarlijk verheven en aandoenlijk. Ik vergeet die ure niet. Ik beken gaarne, dat ik in Pastor Durselen een meester gevonden heb, die een zoo uitnemend getuigenis gaf van dat schoone woord: „ik schaam mij het Evangelie niet," als ik zelden gehoord heb. Het is nog geheel iets anders op den kansel van Christus te spreken, of in hospitalen bij zieken en stervenden, bij vriend en vijand, bij allerlei belijdenis de banier des kruises te verheffen en troostrijke krachtige woorden te spreken over het ééne dat noodig is. -- Ik herinner mij nog een der zwaarste lijders, die daar lag en schier bezwijkende van pijnen een lied van Pastor Durselen gehoord had, dat hem zoo diep getroffen had, dat hij schier met stervende lippen ons zeide: ik heb het van buiten geleerd, en het terstond met gebroken stem ons mededeelde."

Ds. Heldring bezocht meermalen de hospitalen en vond er steeds „een geest der liefde en dankbaarheid". Hij gaf er eenige photographiën van verschillende Kissingsche gevechten, wat ook velen zijner vrienden op zijn voorbeeld deden. Die plaatjes waren zeer welkom. „Men zag dagelijks, gaat hij voort, reizigers, die de kranken bezochten, geld of sigaren uitdeelden, soms ook bloemen. Deze laatsten van jonkvrouwenhand uitgedeeld waren zeer welkom. „Wij zien van Gods heerlijke schepping niets," zeide een der kranken, „bloemen zijn ons zoo welkom." Bijbels hadden zij allen. Vaak vonden wij hen in schoone traktaatjes lezende. Er was een overvloed van uitnemende lectuur. Waarlijk de liefde en ontferming was groot, waarmede deze arme invalieden gedragen, geholpen en verpleegd werden.

„Mij waren de Treijsasche Protestantsche Diakonessen boven alles zeer aangenaam. Eene er van kende ik. Zij was eene trouwe hulp van Pastor Fliedner. Maar nu was er ook in Hessen een Diakonessenhuis opgerigt, en zij was als Hessin overgetreden in deze nieuwe inrigting. Ik bewonderde steeds de onbegrijpelijke vaardigheid, waarmede deze trouwe helpsters de arme gewonden hielpen. Men zag haar omgaan met alle hulpmiddelen, zoo vaardig en zacht, dat niet dan de trouwste oefening in deze dienst, zulk eene bekwaamheid konde daarstellen.

„Eene der Diakonessen zag ik eerst den laatsten dag. Ik vroeg haar of zij eerst onlangs was aangekomen. Zij antwoordde: o neen! ik was hier van den beginne, maar ben met de zorg voor de wasch van het hospitaal belast. — Dit trof mij zeer. Ik zag daarin hoe de arbeid der dienende liefde zich met alles belast; wat het werk is dat tot nut der kranken dienen kan. — De dames, die ik leerde kennen, waren jong en krachtig, zij behoorden tot den deftigen stand en hadden deze levensbestemming gekozen boven elke andere. — Zij waren gelukkig in haren arbeid. Ik heb niet gehoord van de minste onaangenaamheid tusschen de Protestantsche en Roomsche Diakonessen. Beide waren overal bezig waar de nood haar riep."

Eene zaak heeft onzen Hemmenschen predikant „zeer bezig gehouden": „de hoogst fatsoenlijk bescheiden toon", die in de verschillende hospitalen heerschte. Maar er was ook, verhaalt hij verder, „steeds een der (Protestantsche) *Kreuzritter* in Kissingen. Deze maakte zich tot eene aangelegene zaak als behoorende dit tot zijn ambt, de hoogste orde in de leiding van het geheel te bewaren. Ook deze Orde der Johanniter ridders werkt zeer gunstig voor zoo veel ongelukkigen, in het oprigten van hospitalen en zoo veel andere nuttige zaken. Ik leerde hen ook hier hoogachten. Zij staan naast de Roomsche Orde der Maltheser ridders. Beiden hebben zich door duizende trouwe diensten verdienstelijk gemaakt, gedurende den ganschen oorlog. De oude spreuk: „Noblesse oblige" is wel van beteekenis geworden in den laatsten strijd. Eene der schoonste bladzijden in dezen geheelen oorlog is de hulp der Diakonessen, en de andere is de dienst der Kreuzridders. Beiden hebben het hoogste gedaan, om de jammeren, die met den oorlog ontstaan zijn, te lenigen. Beide bragten den troost des Christendoms en de hulpe der verpleegden. Ook hierin is onze tijd veranderd, het is niet meer als voorheen." [1])

Eene derde Protestantsche berigtgeving moge nu deze meer plaatselijke en bijzondere mededeelingen aanvullen door een kort overzigt van hetgeen de Protestantsche liefdadigheid in den jongsten oorlog verrigt heeft. De heer T. M. Looman schrijft in „*De Vereeniging*" voor October ll. bl. 256 v. aldus:

„Het blijkt uit de belangrijke mededeelingen van een christelijk

---

[1]) Zie „*De Vereeniging*" voor December jl., bl. 394 vv.

tijdschrift dat zoo de roomsche kerk zijne [lees: *hare*] priesters en liefdezusters naar het oorlogsveld heeft gezonden, de protestantsche kerken zich niet minder werkzaam betoond hebben bij al de ligchamelijke en geestelijke ellenden waarvan de oorlog het gevolg is [1]). Van de orde der oude Jeruzalemsche of Sint-Jans-ridders die in Pruissen op een evangelischen voet is hersteld, hebben zich 125 harer leden toegewijd aan de verpleging der zieken en gekwetsten; en van den aanvang van den oorlog af zijn door hen 450 bedden ter beschikking gesteld van de militaire overheid; 10 ridders hebben bovendien op hunne kosten ambulances georganiseerd die te zamen 200 bedden bevatten; andere hebben hunne kasteelen of andere bezittingen aangeboden om er de gekwetsten te ontvangen. Te Berlijn zelf waren door verschillende liefdadige vereenigingen 6000 bedden verschaft. — De protestantsche diakonessen van Kaiserswerth, Bethanië, enz. hebben op eene waardige wijze voldaan aan wat men van haar verwachtte. Pruissen heeft er 78 zien aan het werk gaan, en die van Neu-Dettelau in Beijeren hebben met de roomsche liefdezusters gewedijverd. Eene vereeniging te Erlangen heeft aan het leger vrome en toegewijde jongelieden als ziekenoppassers gezonden. In Pruissen hebben bovendien 30 broeders-diakens van Duisburg zich aan hetzelfde werk gewijd. — Overal heeft men voor de zieke en gekwetste soldaten hulp en geld en goederen verschaft. Deze giften te Berlijn bijeengebragt, leverden een buitengewoon schouwspel op. Men zag hooge stapels windsels, ontzaggelijken voorraad van eetwaren, bijbels, godsdienstige en stichtelijke boeken, alles opgestapeld om van daar naar de hospitalen en ambulances gezonden te worden.

„Uit een geestelijk oogpunt heeft de protestantsche liefdadigheid zich ook niet minder ijverig betoond. Daar het aantal aalmoezeniers of veldpredikers die in vredestijd aan de Pruissische legers verbonden zijn, niet voldoende was voor de behoefte van den oorlog, heeft men in de kerken kollekten gedaan om de middelen te erlangen tot hunne vermeerdering. Daarenboven hebben vele predikanten zich vrijwillig aangeboden om het evangelie des vredes in de legerkampen te komen verkondigen. Hunne tegenwoordigheid in het leger was niet minder gezegend als noodig. De soldaten hebben zich over het algemeen zeer begeerig getoond om naar het woord Gods te hooren

---

[1]) Zóó staat er; zeker moet het zijn: „waarvan de oorlog de oorzaak is", of: „welke de gevolgen van den oorlog zijn."

en het avondmaal te vieren. In de eerste tijden konden de predikanten bijna niet voldoen aan de aanvragen die tot hen kwamen om het avondmaal te bedienen. Men spreekt o. a. van de avondmaalsviering in eene militaire divisie waartoe zich 1200 man had aangeboden. Ook gewaagt men van eene godsdienstige opwekking, die tengevolge van den oorlog, op verscheidene plaatsen, vooral te Berlijn, onder het volk plaats heeft gegrepen. Dat het slechts geene voorbijgaande indrukken zijn! — Het komité van het britsche bijbelgenootschap heeft 150,000 exempl. van gedeelten van het N. T. in Italië en in Duitschland uitgedeeld. Een enkel zendeling heeft 5000 exempl. van den Brief aan de Romeinen onder de vrijwilligers van Garibaldi verspreid."

Tot zoover het niet genoemde tijdschrift, waaruit dit genomen is. Eere aan wie eere toekomt! Nu we drie Protestantsche berigtgevers hebben gehoord, mogen we ook de aandacht voor een wél onderrigt Katholiek getuige vragen, en te meer, wijl hij, verre van zich eenzijdig te toonen, ook van andere dan Katholieke hulpverleening gewaagt. Tot ons leedwezen moeten we zijne, vrij uitvoerige, berigten veel inkorten, en er dikwerf slechts den hoofdinhoud van wedergeven.

Het is zeker niet overdreven, als wij het aantal Duitschers, die op de drie oorlogstooneelen, in Italië, Bohemen, en aan den Main, aan hunne wonden stierven, of gevangen genomen werden, of met eene langdurige ziekte uit het veld te huis of in het lazaret kwamen, op 175,000 berekenen. En ieder dier ongelukkigen dankte God, wanneer de Christelijke liefde, onder welke gedaante ook, hem naderde en zijn lijden verzachtte. Op dit oogenblik, in 't laatst van October, liggen er enkel in het koningrijk Pruissen nog *twaalf duizend* soldaten aan hunne wonden, of in den oorlog opgedane ziekten. Een gelijk, zoo geen grooter getal mag men voor Oostenrijk en de Zuidelijke Duitsche Staten aannemen. Het Pruissische leger heeft in Moravië en Bohemen zeer veel door de cholera geleden, welke meer soldaten wegrukte dan de vele bloedige gevechten in Bohemen van den 26 Junij tot den 3 Julij. In zeer vele lazaretten telde men evenveel typhus-zieken als gewonden. Ook was er eene groote menigte van lijders aan hart- en borstziekten. De jongste oorlog, hoe kort hij ook duurde, was niet slechts rijk aan veldslagen en bloedige gevechten, maar ook aan uitputtende marschen, ongezonde bivakken, en allerlei ongemakken en ellenden. De besmettelijke ziekte,

welke den oorlog op den voet volgde, woedde niet enkel onder de soldaten, maar insgelijks onder de inwoners van bijna alle plaatsen, waar de oorlog doorheen trok, en op menige plaats stierven er van zes tot tien ten honderd van de gansche bevolking. Gelijk de soldaten in den oorlog menigmaal dagen lang nijpenden honger te verduren hadden, zoo kwam de bitterste nood over tallooze steden, vlekken en dorpen, waar vriend en vijand op hun doortogt alles hadden verteerd. Waar echter alle verschrikkingen van den oorlog vereenigd waren, zooals in Bohemen en de Beijersche provincie Unterfranken, daar was de ellende zoo ontzettend groot, dat het onmogelijk was, dadelijk aan allen genoegzame hulp te verschaffen; daar zullen kinderen en kindskinderen nog van dien rampzaligen zomer gewagen.

Ter verligting van die overgroote behoefte heeft iedereen, rijk en arm, het zijne bijgedragen; op allerlei wijze is er gevraagd en gegeven; levensmiddelen kwamen er in overvloed. Het eenige wat men zou kunnen aanmerken, is: dat de geregelde hulp, bepaaldelijk voor de gewonden, doorgaans eenige dagen te laat kwam. Maar dankbaar hebben alle gewonden en andere noodlijdenden de buitengemeene hulpbetooning en algemeene offervaardigheid geprezen. 't Is moeijelijk om hierbij op te geven wat vooral de Christelijke liefde heeft gedaan. Wij kunnen van zooveel als zij verrigtte slechts het voornaamste vermelden, en beginnen met hen die hun eigen persoon ter verpleging van gewonden ten beste gaven.

Op de eerste plaats zullen we de *„Turners"* noemen. Wat hebben, zal ligt iemand verwonderd vragen, de turners met de Christelijke liefde gemeen, zij, die zoo gaarne eene vijandige houding tegen de Kerk aannemen? Men moet billijk zijn en ook de geringere verdiensten niet minachten. Het is een feit, dat turners zich op den 27 Junij in het gevecht van Langensalza, dat naar evenredigheid het bloedigste van den ganschen oorlog was, in den digtsten kogelregen hebben gewaagd, om de gewonden uit den strijd op de verbandplaats te brengen, en eenigen hunner daarbij gedood en meer nog gewond zijn. Die moed is zoowel te eeren als de bereidwilligheid van Duisburger broeders en Erlanger velddiakenen, die gansche nachten bij cholera-zieken waakten. Lof verdient het ook, dat de turners van Darmstadt hun turnhal tot een lazaret inrigtten, en die van Mainz en Darmstadt zich gezamentlijk naar Aschaffenburg spoedden, om daar de gewonde Hessen te verplegen. Ongelukkig kwamen zij te

laat, en werden zij buitendien door den Pruissischen bevelhebber gelast, den 16 Julij die stad te verlaten en te gaan van waar zij gekomen waren, wijl zij ligt als spionnen het Pruissische leger hadden kunnen schaden. Bij de zeventig jongelieden werden er aldus verwijderd, en over 't geheel hadden de Pruissen uiterst weinig vertrouwen in die menschen. Voor de eigenlijke verpleging van zieken en gewonden in hospitalen en lazaretten ontbreekt het hun ook gemeenlijk aan die vaardigheid, die engelachtige geduldigheid en blijvende opgeruimdheid welke uit een innig verkeer met God voortkomen. Zij zijn meer voor uiterlijke handreiking geschikt, en voor de bijkomende hulpverleening aan de eigenlijke tot dat liefdewerk geroepen personen; dan vooral wanneer men de ongelukkigen niet bij honderden maar bij duizenden telt; ook kunnen zij van dienst zijn, om bijv. ligtgewonden uit het eene lazaret naar het andere te brengen, zwaargewonden uit de spoorwagens naar het lazaret over te voeren, levensmiddelen en ververschingen op de plaatsen des ongeluks te bezorgen.

Op de tweede plaats noemen wij de leden van het vrijwillige „gezondheidscorps". In verschillende steden hebben zich dergelijke vereenigingen gevormd, die deels uit jongere, deels uit oudere, dikwerf zeer aanzienlijke mannen bestaande, zich, onder aanneming van de bepalingen der Conventie van Geneve, ten doel stelden, de gewonden op alle wijze te helpen; zelfs de werkdadige hulp tijdens den strijd, het dragen dus der gewonden naar de verbandplaatsen, zou niet uitgesloten zijn. Tot dit laatste is het wel nooit gekomen, maar toch hadden die edele mannen veelvuldige gelegenheid om hunne menschlievendheid te toonen. In de lazaretten aan den Main waren de heeren van het Frankforter gezondheidscorps, dat over de honderd leden telt, zoo dikwerf zij verschenen, altijd hoogst welkom; want zij kwamen altijd met milde hulp en ontzaggelijken voorraad. De „Augsburger Postzeitung" zegt van hen: „Zij hebben te Laufach en Fronhofen een geruimen tijd voor de verpleging der regt verlatene gewonden gezorgd; zij waren van bijzonder nut bij het vervoeren van 3—400 ligtgewonden van Aschaffenburg naar Frankfort op den 18 Julij; zij waakten in Remlingen gansche nachten bij cholera-zieken"; verder noemt dat blad eenige plaatsen waar zij voorraad verschaften, gewonden vervoerden, lazaretten ontruimden, en besluit, dat zij op de eerste plaats hunne geschiktheid voor dit werk, maar dan ook voor de eigenlijke ziekenverpleging hebben getoond.

Dit laatste echter zij zóó gezegd, dat men ongetwijfeld eene veel volmaakter ziekenverpleging door de liefdezusters erlangt, en het naar het oordeel van alle deskundigen, en vooral ook van de Pruissische stafgeneesheeren, het beste zou zijn, dat men in 't vervolg de gewonden uitsluitend aan de zusters overliet, daar zij toch, gelijk vroeger in den Oostenrijkschen, den Amerikaanschen, en den Deenschen oorlog, thans weder in den Duitschen strijd zulke bewijzen van hare bekwaamheid gegeven hebben.

Eene nieuwe instelling, bepaaldelijk voor den oorlog, heeft het Protestantisme in de „velddiakenen". In Erlangen en Berlijn werden jongelingen tot het verplegen van gewonden opgeleid. De „Erlanger vereeniging van velddiakenen" door de Koningin-moeder Maria van Beijeren bijzonder ondersteund, heeft, naar hetgeen Protestantsche kerkelijke bladen vermeldden, 28 zulke helpers uitgezonden; een grooter getal leverde de school van Dr. Wichern te Berlijn. Wij waren dikwerf in de gelegenheid, zegt onze Duitsche berigtgever, om het werk dier welmeenende jongelingen waar te nemen, zooals in de lazaretten aan den Main. Zeer welkom zouden zij geweest zijn, hadden zij zich slechts dadelijk na den slag ter plaatse bevonden. Maar zij kwamen meestal eerst aan, wanneer de liefdezusters reeds orde op de zaken gesteld hadden en men reeds de weldadige gevolgen eener geregelde verpleging zag; en daar die jonge diakens toch ook iets wilden te doen hebben, droeg hunne tegenwoordigheid weinig tot vermeerdering der orde bij; zij maakten, gansch onnoodig, de verzorging slechts te omslagtiger en moeijelijker, en wijl ze weinig ondergeschiktheid aan de zusters toonden, werd de eenheid der werking door hen gestoord. Daarbij vereenigden zich op menige plaats veel meer van die jonge menschen dan nuttig was; zoo kwam er menigerlei ongerief bij elkaâr, en veel van hetgeen voor de arme gewonden gegeven was, miste zijne bestemming. De Pruissische stafdokters mogten noch de Berlijnsche, noch de Erlanger velddiakens goed lijden, en wenschten ze een anderen keer niet weder te zien. Dit belet niet, dat deze en gene zijne zaak goed deed en allen eenen goeden wil hadden, dien we moeten achten. Maar eene duurzame instelling is het Protestantsche velddiakenschap niet: beter bleven die lieden te huis, of ze moesten zich bepalen, om mondbehoeften aan te brengen en gewonden te vervoeren.

De Protestantsche inrigting te Duisburg heeft, insgelijks naar het

berigt van Protestantsche kerkelijke bladen, tot de helft van Augustus bij de 70 „broeders" als vrijwillige ziekenverplegers in de lazaretten van Bohemen, Moravië en aan den Main gezonden; 7 waren er werkzaam te Königinhof, 9 in Trautenau, 22 te Brünn. Bij de cholera-zieken vooral hebben zij veel gewaakt en verzorgd, zoodat zij ook den Pruissischen geneesheeren zeer welkom waren. Velen hunner waren ook bepaald onderwezen in het behandelen van wonden.

In alle veldlazaretten ontmoetten wij ook diakonessen uit verschillende Protestantsche inrigtingen. Door het ministerie voorgestaan en ondersteund, door vereenigingen gezonden, door Joannieten beschermd, door de bevelvoerders op het voorkomendst ontvangen, wedijverden de 70 of 80 diakonessen, die er in 't geheel in 't veld waren, met onze liefdezusters in de zorgvuldige verpleging van gewonden en cholera-zieken, zonder dat zij zich echter, gelijk wij bepaald weten, van den kant der meeste Pruissische stafgeneesheeren in die uitnemende hoogachting mogten verheugen als wel onze Katholieke zusters.

De pas opgerigte Protestantsche orde der Joannieten heeft dezen zomer velen zijner leden uitgezonden, om de ellende van den oorlog te verzachten; eenigen dier ridders zijn tot het laatst van October werkzaam gebleven. Die Joannieten zijn meestal van hooge geboorte en verschenen overal, niet enkel rijkelijk van geldmiddelen maar tevens van eene bijzondere volmagt der bevelhebbers voorzien, zoodat al hetgeen tot de ziekenverpleging behoorde onder hen gesteld was; de stafdokters echter schenen zich minder om hen te bekommeren. Joannieten beheerden de depôts, namen de inkomende giften in ontvangst, verdeelden wat noodig was in de verschillende lazaretten, beschikten over broeders, zusters, diakonessen, en hadden gelden om aan te vullen waar ergens iets ontbrak. Bij zulk een gezag en zulk een omvattenden werkkring, was het den Katholieken Maltheser ridders, die ook over aanzienlijke geldmiddelen te beschikken hadden, slechts nu en dan mogelijk, zich naar wensch te doen gelden.

Naast al die helpende krachten, waren er bij het Pruissische leger nog 90 Protestantsche predikanten werkzaam, waarvan er 17 voor de lazaretten en 73 voor het veld waren. In Pruissen zijn er door den staat slechts 43 veldpredikanten aangesteld; de overigen werden door vrijwillige bijdragen bezoldigd. Bij het Beijersche leger waren 10 Protestantsche predikanten op het krijgstooneel.

Al die Protestantsche heeren, vrouwen en jonkvrouwen, veldpre-

dikers, diakonessen, broeders, velddiakenen, enz. waren uiterst rijk van traktaatjes voorzien, welke zij dan ook met onvermoeide vlijt, bij elke gelegenheid aan alle soldaten uitdeelden, aan zieke en gezonde, aan herstellende en aan dezulken wier dood zij zagen naderen, aan Protestantsche en, helaas! te dikwerf ook aan Katholieke soldaten, aan vrienden en aan vijanden.

Onze ooggetuige vermeldt hier een aantal traaktaatgenootschappen, die allerlei geschriftjes bij tien- en honderdduizenden beschikbaar stelden, en geeft van de 70 verschillende traktaatjes die hem in handen vielen, eenige nummers en titels op, en zegt: Dat uitdeelen van traktaatjes werd nu en dan zoo erg, dat de stafdokters, ofschoon Protestant, er tegen opkwamen. Onze liefdezusters zorgden genoeg, dat de traktaatjes, aan de Katholieke soldaten uitgedeeld, geen schade deden; ook zijn de meeste zoo allererbarmelijkst geschreven, dat ze weinig indruk maken. Maar alle reden hebben wij om te vragen, waartoe toch die proselietenmakerij? Waarom zoekt men menig soldaat, die, zwaar gewond, slechts weinige dagen te leven heeft, dan nog in verwarring te brengen? Wanneer er van Katholieke zijde, op welke wijze ook, proselieten waren gemaakt, wat geschreeuw zou men er niet dadelijk over aangeheven hebben!

Tot hiertoe spraken we meerendeels en uitvoerig over hetgeen door Protestanten is gedaan; het is billijk, dat we nu in 't kort ook een en ander van de Katholieke liefdadigheid mededeelen.

Weder waren er liefdezusters uit de verschillendste congregatiën, en in groot getal, in de lazaretten op de drie oorlogstooneelen aanwezig. Jammer slechts, dat zij op de meeste plaatsen eerst drie of vier dagen na den strijd aankwamen. Doch de schuld hiervan ligt niet aan de zusters noch aan hare oversten, maar hoofdzakelijk aan de bevelhebbers, — alsook aan de noodlottige stremming van het verkeer, mede een gevolg van den oorlog.

In de laatste twaalf jaren hebben de zusters herhaaldelijk de bewijzen van hare bekwaamheid gegeven. In 1854 leerden haar de Franschen, Engelschen, Turken en Russen in den Krimoorlog hoogschatten; in 1859 ondervonden de Franschen, Piemontezen en Oostenrijkers hare liefderijke verpleging in Lombardijë; in den vierjarigen burgeroorlog der Vereenigde Staten, van 1861—1864, verwier-

ven zij zich de hoogste achting zoo der Amerikaansche generaals als der soldaten.

Bij den oorlog in Sleeswijk-Holstein in 1864 mogten zij veelvuldige onderscheidingen van koning Willem, koningin Augusta en den kroonprins van Pruissen ontvangen. De opperstafdokter en hoofdarts der Flensburger lazaretten, Ochwadt, berigtte destijds over den arbeid der zusters: „Haar ijver, die van hare algeheele opoffering getuigt, is boven allen lof verheven. Niet onvermeld kan ik het laten, dat de Katholieke zusters, wijl haar levensroep aan deze edele Christelijke zending gewijd is, niet enkel bij het bedden der zieken, maar ook bij de ligte verbanden eene hoogst te prijzen vaardigheid en handigheid hebben getoond. Geen arbeid schuwende, nagenoeg dag en nacht tot alle dienst bereid, hebben zij ook walgelijke werkzaamheden met blijheid en zonder weerzin volbragt. Haar loon was de waarlijk roerende gehechtheid van zieken en gewonden, welke zich tot zelfs in de ijlende koortsen der zware zieken openbaarde."

Ook in dit jaar hebben wij meermalen schriftelijke getuigenissen van Pruissische stafgeneesheeren gelezen, die niet enkel hetzelfde verklaarden, maar nog nadrukkelijker den lof der goede zusters uitspraken. Door de ondervinding geleerd, wisten juist de Pruissische artsen en bevelhebbers de zusters het beste te waarderen; van de artsen en bevelhebbers bij het Beijersche leger en het achtste armeecorps is hetzelfde niet te zeggen; daar zag men eene zekere onbeholpenheid, eene zonderlinge onwetendheid ook in dit opzigt.

Gelijk de zusters van liefde in den winter van 1864 bij de eerste oproeping in zóó groot getal toesnelden, „dat men er reeds na weinige weken velen moest terugzenden, wijl alles toch reeds bezet was", zoo was het ook in den zomer van 1866; met dit onderscheid echter, dat er geen zuster afgewezen werd; allen waren welkom en goed te gebruiken; ook was de ellende nu in Bohemen en aan den Main veel grooter dan in het Noorden in 1864. Toen waren er over de honderd zusters uitgetrokken naar plaatsen waar niets te vinden was dan gevaren, vreeselijke lasten en — voor velen een vroegtijdig graf; nu in den zomer en herfst van 1866, zien wij 900 tot 1000 liefdezusters met den meesten zegen aan het werk; te weten: 700 tot 800 in de lazaretten op de plaatsen zelve van den strijd; de overigen in de hospitalen, die al spoedig vol waren van gewonden.

Naar de berigten in openbare bladen, ook in Protestantsche kerkelijke bladen, werden er uitgezonden: 96 zusters van den H. Caro-

lus Borromaeus uit Silesië naar Silesië en Bohemen, 88 graauwe zusters naar Bohemen en Silesië; - 74 Franciskanessen en 38 Clemenszusters uit Munster verpleegden de gewonden in Dresden, Hannover, Kassel, Dermbach; uit Paderborn gingen 12 Vincentius-zusters en 15 Franciskanessen naar verschillende plaatsen; uit Kulm 25, uit Posen 16 Vincentius-zusters; uit Ermland togen 21 Conventuale zusters van de H. Catharina naar Bohemen. Bij de 70 zusters werden er nog uit de genoemde plaatsen nagezonden. Uit Keulen kwamen 28 Franciskanessen, 3 Cistersiënsters, 4 Collettienen, 6 zusters van het H. Kruis, benevens vele Alexianer- en Franciskaner-broeders. Van het diocees Limburg aan de Lahn snelden 35 „Arme dienstmaagden van Christus" uit Dermbach naar Kissingen, Brückenau, Eisenach, Helmstadt, Uettingen, Remlingen en naar Silesië; nog 25 zusters dezer congregatiën verpleegden gewonden aan huis in hare gestichten aan den Neder-Rijn. Uit Trier kwamen 20 zusters van den H. Carolus Borromaeus, 15 Franciskanessen, 6 zusters van den H. Geest. De Franciskanessen van Pirmasens vond men te Kissingen, de Vincentius-zusters van Keulen in Aschaffenburg, die van Munchen te Kissingen, de Niederbronner zusters in Neubrunn, Aschaffenburg en Würzburg; de moederhuizen te Freiburg in Breisgau en te Gmünd in Wurtemberg hadden alle beschikbare zusters naar Bischofsheim, Mergentheim en Groszrinderfeld gezonden. De zusters der Voorzienigheid van Finthen bij Mainz hielpen vier of vijf weken te Aschaffenburg, waar ook de Vincentius-zusters heengesneld waren, om onbeschrijfelijke ellende te verzachten. De Engelsche zusters te Aschaffenburg veranderden hare inrigting in een lazaret; ook de arme schoolzusters te Miltenberg hielpen weken lang de zieken verzorgen.—In Oostenrijk onderscheidden zich de zusters der Duitsche orde, van welke er al spoedig over de 60 ter verpleging van gewonden gebruikt werden. Dadelijk na den slag van Custozza (24 Junij) was er een groot aantal zusters te Verona; doch in veel grooter getal waren zij te Weenen en te Praag werkzaam. De keizer van Oostenrijk had veel zusters uit Frankrijk laten komen. Op de slagplaats rondom Königgrätz, waar er op den 3 Julij zooveel duizenden vielen, hielpen zusters en broeders uit de verschillendste congregaties onder de opperleiding van den domheer Künzer uit Breslau; hoe velen er echter ook waren, de hulp was niet toereikend, het getal der getroffenen was te groot; daar zijn er *tachtig* op *de honderd* gestorven. Duizenden moesten er drie dagen en drie nachten op het open veld blijven

liggen, wijl er nergens eenig onderkomen voor hen was; velen versmachtten. Wagens, met gewonden beladen, reden van de eene plaats naar de andere en werden overal afgewezen, wijl er geen ruimte meer was, totdat zij eindelijk, overal te vergeefs om opneming vragend, over de grenzen geraakten. Wij weten van een priester, dat hij dagen lang gansch alleen geweest is voor zes duizend gewonden; toen eerst kwam er toereikende hulp; van een ander, die drie weken lang te midden van de grootste jammeren en ellenden te helpen en te troosten had, vernamen wij, dat in dien tijd zijne haren van al die verschrikkelijkheden grijs geworden waren. Zelden heeft onze eeuw zooveel onheil gezien, als de dagen van den 26 Junij tot den 3 Julij in Bohemen na zich sleepten.

Voor de verpleging van gewonde soldaten wordt wel een bijzondere graad van genade en heldenmoed vereischt. Als het te doen is om weken en maanden lang de afgrijselijkste wonden, waarvan de lucht een gansch huis vervult, te behandelen, is eene oogenblikkelijke opgewektheid niet voldoende; dan moet de hoogere geest van onafgebroken heldhaftigen offermoed die sterkte verleenen, welke verre boven de natuurlijke krachten uitgaat. Vele nachten achtereen niet tot rust te komen, weken lang met de hoogste inspanning werkzaam te zijn, altijd onder stervenden en steunenden rond te gaan, hen te troosten, met hen te bidden: wie zou het uithouden, zoo de genade van omhoog niet wonderbaar versterkte.

De Katholieke veldgeestelijken, zoowel de aangestelde priesters als die vrijwillig medetogen, hebben de liefdezusters op allerlei wijze in haren zwaren arbeid ondersteund. Bij het Pruissische mobile leger, het leger van de Elbe en den Main, bevonden zich 28 Katholieke veldpriesters en 29 Katholieke lazaretpriesters; onder de laatsten waren 18 ordesgeestelijken, waarvan 9 Paters Jesuïeten. Voor het Beijersche mobile leger waren 17 Katholieke veldkapellaans op het oorlogstooneel; de contingenten van Hessen, Nassau, Baden en Wurtemberg hadden elk aan een veldkapellaan genoeg. Velen dezer geestelijken hebben, geen doodsgevaar achtend en terwijl de granaten over hen heenvlogen, de heilige Sakramenten aan de doodelijk getroffenen toegediend, zich van den eene naar den andere spoedende, te midden van bloed en lijken. Ook bij de cholera- en typhus-zieken hebben zij altijd hun pligt gedaan. De priesters bij de regimenten uit Rijnland, Westphalen en Pruissiesch Polen moesten dikwijls tot één uur in den nacht biecht hooren, om dan 's morgens te drie

of vier uur de H. Mis te lezen en soms aan een geheel regiment de H. Communie uit te reiken. Want deze Katholieke soldaten biechtten en communiceerden vóór den slag, om Gods bescherming af te smeeken, en na den strijd, om God te danken, dat Hij hen voor den dood had behoed. Waren zij ongedeerd door gevaarlijke engten gekomen, dan bestond hun eerste dank jegens God, — in 't ontvangen van de heilige Sakramenten; gelijk in 't algemeen die Katholieke regimenten der Pruissische armee op menigerleiwijze een goed voorbeeld hebben gegeven.

Aan het verhaal van een Beijersch veldkapellaan ontleenen we dit gedeelte: .... „De uren welke ik op de verbandplaatsen bij Diedorf, Kaltennordheim, Roszbrunn, Zell beleefd heb, bebooren tot de schoonste van mijn leven. Hadt gij mij in die oogenblikken kunnen zien, gij zoudt welligt gehuiverd hebben: mijn kleed vol bloed; aangezigt, handen, halskraag vol bloed; de baren gepoederd met stof! het zijn de gewonden en stervenden die den priester zoo toetakelen. Stel u voor, hoe een arm soldaat daar nederligt, of nog op den grond, of reeds op de draagbaar, op het oogenblik wachtend, dat de elders nog bezige arts ook hem nadert om het stukgeschoten lid weg te snijden. De wond gaapt en brandt verschrikkelijk; de ongelukkige daarnaast, wien de arts juist onder handen heeft, stoot nu en dan een vreeselijken kreet van pijn uit; nog ijselijker echter dan dit, is het gedruisch van den naburigen slag, die al nader en nader aanrolt. Daar gaat de priester tot den jammerlijkst gestelde, buigt zich over hem, en spreekt hem toe. De tooneelen, welke dan volgen, zijn niet te beschrijven. De gewonden grijpen den priester om den hals, kussen hem, drukken zijn gezigt tegen hunne bleeke, koude, met bloed bevlekte wangen, weenen en lagchen er bij. De biecht, welke nu geschiedt, is gelijk welligt eens de biecht bij het laatste oordeel wezen zal, of zooals die weleer was, toen Maria Magdalena aan de voeten van Jesus weende. Het kruisje dat men hun toereikt, drukken zij honderdmaal aan hunne baardige lippen, en vestigen er het brekende oog met alle innigheid op."...

Gelijk in den winter van 1864, zoo hebben de Katholieke Maltheser ridders uit Rijnland en Westphalen ook in den zomer van 1866 veel voor de gewonden gedaan, en bepaaldelijk ook de liefdezusters waar het noodig was welwillend ondersteund.

Het mag ook niet vergeten, hoe de Katholieke parochiepriesters op die plaatsen waar gevechten geleverd werden, de stervenden

en gewonden, zoowel gedurende den strijd als onmiddellijk daarna, met de lofwaardigste opoffering hebben bijgestaan; dit geschiedde vooral te Hammelburg, Kissingen, Laufach, Aschaffenburg, Bischofsheim, Werbach, Helmstadt, Neubrunn, Gerolsheim en Roszbrunn.

Dank insgelijks zeggen de gewonden op al de genoemde plaatsen en elders waar gestreden werd, levenslangen dank zeggen zij aan die vastberaden vrouwen en dochters, die, als alles op de plaats zelve verplet was, dadelijk met omzigtigheid en gepastheid de hand aan 't werk sloegen, en waar alles ontbrak, toch naar best vermogen hulp verleenden, kookten, ververschingen aandroegen, voor de wasschen zorgden, den artsen behulpzaam waren, de wonden reinigden en verbonden, en aldus die schrikkelijke eerste dagen, welke voorbijgingen eer de geregelde alomvattende hulp kwam, eenigermate dragelijk hebben gemaakt.

Vele aanzienlijke en rijke heeren in Bohemen en aan den Main hebben in hunne kasteelen lazaretten opgerigt, waar de gewonden den ganschen tijd door, de allerzorgzaamste verpleging genoten.

Zooveel ontleenen we aan de mededeeling van een geestelijke, die van hetgeen hij verhaalt meerendeels of zelf ooggetuige was, of het van ooggetuigen heeft vernomen [1]). De naauwkeurige cijfers, door hem medegedeeld, geven reden om te twijfelen, of zelfs het verslag van het „centraal-comité der vereeniging tot verpleging van gewonde en zieke militairen" nog wel genoegzaam aan de Katholieke hulpverleening regt laat wedervaren. Volgens dien staat zouden er 600 Katholieke priesters en mannelijke en vrouwelijke religieusen in de verschillende hospitalen werkzaam zijn geweest, terwijl het getal predikanten, diakonessen, enz. van de zijde der Protestanten 200 bedroeg. — Verder was er tot den 15 October eene som van 510,400 thaler aan giften ingekomen, terwijl er eene som van anderhalf miljoen thaler aan levensmiddelen, kleederen, enz. was bijgedragen [2]).

Eere, nog eens, aan wie eere toekomt! Hebben de Protestanten zich beijverd, om hulp aan te brengen: men prijze wat zij deden, doch niet ten koste van de Katholieke liefde, welke toch, ook blijkens het hier medegedeelde, veel meer dan de Protestantsche diakonessen, broeders, en verdere hulpverleeners, hoezeer ook begunstigd en vooropgezet, in die verschrikkelijke dagen heeft verrigt.

[1]) Zie „*Der Katholik*" van November ll., bladz. 612—629.
[2]) Verg. „*De Tijd*", N.-H. C. van 11 Dec. jl.

UITNOODIGINGSBRIEF

VAN DEN KARDINAAL CATERINI

AAN DE

BISSCHOPPEN DER KATHOLIEKE WERELD.

Perillustris ac Rme Domine.

Inter praecipuas gravioresque curas, quibus Apostolicum Summi Pontificis ministerium afficitur, ea jucundissima est, ut illustribus Christianae Religionis heroibus, quorum mors pretiosa fuerit in conspectu Domini, Sanctorum honorem et publicum in Ecclesia cultum rite decernat. Porro, cunctis a Sacra Congregatione ritibus tuendis praeposita expletis actis juxta disciplinam ab Apostolicis Constitutionibus praescriptam, singulisque rationum momentis mature perpensis, SSmus D. N. Pius Papa IX in id consilii devenit, ut (quatenus tamen Omnipotentis dextera, prout sperare licet, impendentem arceat disperdatque tempestatem) mense Junio futuri anni 1867 duo semipublica habeat Consistoria. Iis vero peractis, Deo ac Deipara bene juvantibus, die 29 ejusdem mensis, qua festum quotannis agitur Beatorum Apostolorum Petri et Pauli ac insuper eodem tempore illud singulare eveniet, quod maxima laetitia recoletur centenaria memoria illius diei, qua Roma Sanctorum Principum glorioso est purpurata sanguine, in Sanctorum album solemni decreto referet Beatos Martyres, Confessores, ac Virgines, videlicet

1. B. Josaphat Archiepiscopum Polcien Ruthenornm in Alba Russia, Martyrem;
2. B. Petrum d'Arbues ex Ordine Canonicorum Regularium S. Augustini, Hispaniarum Inquisitorem, et Canonicum Ecclesiae Metropolitanae Caesaraugustanae, Martyrem;
3. BB. novendecim Martyres Gorcomienses ad varios Ordines Regulares, ac etiam ad Clerum secularem pertinentes;
4. B. Paulum a Cruce, Confessorem, Fundatorem Congregationis Clericorum Excalceatorum S. Crucis et Passionis D. N. J. C.
5. B. Leonardum a Portu Mauritio, Confessorem, Missionarium Apostolicum, ex Ordine Minorum S. Francisci strictioris Observantiae

6. B. Mariam Franciscam a quinque vulneribus, Virginem Professam Tertii Ordinis S. Petri ab Alcantera in Ditione Neapolitana;
7. B. Germanam Cousin, Virginem Secularem in Dioecesi Tolosana;

Itaque mihi, qui S. Consilio Tridentini Concilii interpreti ac vindici praefectus sum, a Sanctitate Sua ex majorum instituto mandatum est, ut sacris Catholici Orbis Antistitibus has darem literas, quibus laetissimum hujusmodi nuncium afferrem, unaque significarem, gratissimam eidem Sanctitati Suae rem facturos illos Episcopos, qui, dummodo ovibus sibi concreditis grave damnum non obveniat, nulloque alio peculiari ipsi distineantur impedimento, tempestive ad Almam hanc Urbem sese ferant, memoratis semipublicis Consistoriis tantaeque celebritati interfuturi. Enimvero Beatissimo Patri perjucundum erit videre fratres convenientes in unum simulque Sanctis hisce coelitibus in superna jam gloria receptis preces fundere, quibus iidem moti in tanto rerum civilium et maxime sacrarum discrimine et exitio victoriam de hoste maligno, et perennem tranquillitatem Ecclesiae militanti a Deo deprecentur et impetrent.

Ceterum animadvertere oportet, hanc esse mentem Summi Pontificis, ut quicumque huc proficisci putaverint, perinde habeantur, ac si Romanum iter suscipiant, ut officio visitandi Sacra Apostolorum Limina ex praescripto sa. me. Sixti V. incip. „*Romanus Pontifex*" defungantur: i que eo magis, quod si ullum unquam tempus idoneum est, quo *patrum magistrorumque veritatis Petri ac Pauli sepulcra, fidelium animas illuminantia* (uti ajebat Theodoretus) adire ac venerari deceat, atque delectet, hoc profecto est, quo festivitas celebrari debet, quae juxta verba S. Leonis Magni „*praeter illam reverentiam quam toto terrarum orbe promeruit, speciali et propria nostrae Urbis exultatione veneranda est, ut ubi praecipuorum Apostolorum glorificatus est exitus, ibi in die martyrii eorum sit laetitiae principatus.*"

Haec de meo munere erant Tibi, Amplissime Domine, significanda; post haec nihil aliud mihi superest, nisi peculiares animi mei sensus ex corde testatos facere Ampl. Tuae, cui fausta omnia ac salutaria a Domino precor.

Ampl. Tuae

Datum Romae ex S. Congregatione Concilii die 8 Decembris Immaculatae Deiparae Conceptioni sacra 1866.

Uti frater
P. Card. Caterini, Praef.
Petrus Archiepiscopus Sardianus Pro-Secr.

d. i.

Doorluchtig en Hoogwaardig Heer!

Onder de bijzondere en meer gewigtige zorgen, aan de Apostolische bediening van den Opperpriester verbonden, is wel de aange-

naamste, aan de roemruchtige helden der Christelijke godsdienst, wier dood kostbaar is geweest in de oogen des Heeren, de eer der Heiligen en openbare eerdienst in de Kerk plegtig toe te kennen. Nadat alzoo door de heilige Congregatie, belast met de handhaving der Riten, al de acten volgens het voorschrift der Apostolische Constitutiën afgehandeld waren, en elke omstandigheid, ter zaak dienende, rijpelijk was overwogen, is Zijne Heiligheid Paus Pius IX tot het besluit gekomen, om (als ten minste, gelijk we mogen hopen, de regterhand van den Almagtige het dreigend onweder tegenhoudt en uiteendrijft) in de maand Junij van het toekomende jaar 1867 twee half-openbare Consistoriën te houden. En als deze afgeloopen zijn, zal Hij, met de goedgunstige hulp van God en de Moedermaagd, op den 29sten derzelfde maand (op welken dag jaarlijks het feest gevierd wordt van de gelukzalige Apostelen Petrus en Paulus, en in welken zelfden tijd bovendien nog dit buitengewoons gebeuren zal, dat met overgroote vreugde de honderdjarige herinnering wordt gehouden van den dag, waarop Rome door het glorierijke bloed der Apostel-vorsten is gepurperd) door een plegtig besluit op de lijst der Heiligen plaatsen de Martelaren, Belijders en Maagden, te weten:

1. Den gelukzaligen Josaphat, Aartsbisschop van Polotzk der Rutheners in Wit-Rusland, Martelaar;
2. Den Gelukzaligen Petrus van Arbues, uit de orde der Reguliere Kanunniken van den H. Augustinus, Inquisiteur van Spanje, en Kanunnik der Metropolitaankerk van Saragossa, Martelaar;
3. De Gelukzalige negentien Martelaren van Gorcum, behoorende tot verschillende Reguliere Orden en ook tot de wereldlijke Geestelijkheid;
4. Den Gelukzaligen Petrus van het Kruis, Belijder, Stichter van de Congregatie der ongeschoeide Clerici van het H. Kruis en van de Passie onzes Heeren J. C;
5. Den Gelukzaligen Leonardus van Porto-Maurizio, Apostoliesch Missionaris, uit de Orde der Minderbroeders van den H. Franciscus der strengere Observantie;
6. De Gelukzalige Maria Francisca van de vijf Wonden, geprofeste Maagd van den derden Regel des H. Petrus van Alcantara in het gebied van Napels;
7. De Gelukzalige Germana Cousin, wereldlijke Maagd in het bisdom van Toulouse.

Aan mij derhalve, als hoofd van den H. Raad voor de verklaring en de handhaving van het Trentsche Concilie, is volgens oud gebruik door Zijne Heiligheid de last opgedragen, om aan de Bisschoppen der Katholieke wereld dezen brief te zenden, en hun deze vreugdevolle tijding mede te deelen, en hun tevens te beteekenen, dat die Bisschoppen aan Zijne Heiligheid een groot genoegen zullen

verschaffen, die, als geen aanmerkelijke schade voor de hun toevertrouwde schapen daaruit voortkomt, en zij zelven door geen ander bijzonder beletsel verhinderd worden, zich tijdig naar deze Verhevene Stad begeven, om bij gemelde half-openbare Consistoriën en eene zoo groote plegtigheid tegenwoordig te zijn.

Trouwens het zal den Allerheiligsten Vader alleraangenaamst wezen, als Hij zijne broeders ziet bijeenkomen, en tegelijk hunne gebeden opzenden tot die Heilige hemellingen, die in de eeuwige glorie reeds zijn opgenomen, opdat Zij, door die gebeden bewogen, in het zoo groot gevaar, dat de burgerlijke en bijzonder de gewijde maatschappij met ondergang bedreigt, de zegepraal op den kwaadwilligen vijand en de duurzame rust voor de strijdende Kerk van God afsmeeken en verkrijgen.

Overigens moet ik nog opmerken, dat het de bedoeling van den Opperpriester is, dat zij allen, die goedvinden, zich hierheen te begeven, zullen beschouwd worden, alsof zij de reis naar Rome ondernemen, om te voldoen aan hunne verpligting van de Heilige graven der Apostelen te bezoeken, volgens het voorschrift van Sixtus V, z. g., beginnende *„Romanus Pontifex;"* en dit zooveel te meer, wijl, als er ooit een geschikte tijd is, waarop men het zich tot pligt en genoegen behoort te rekenen, *de graven van de vaders en leermeesters der waarheid, de graven, die den geest der geloovigen verlichten*, (gelijk Theodoretus zeide) te bezoeken en te vereeren, het voorzeker deze is, waarop het feest moet gevierd worden, dat, volgens de woorden van den H. Leo den Groote, *buiten de vereering, die het over de geheele wereld verdiend heeft, met eene bijzondere en eigene verheuging van onze Stad moet vereerd worden, opdat daar, waar de voornaamste Apostelen een glorievollen dood gestorven zijn, op den dag hunner marteling de boventoon heersche der vreugde.*

Dit had ik U, Hoogwaardige Heer, van ambtswege te beteekenen; hierna blijft mij niets anders over dan de innige gevoelens mijns harten uit te drukken jegens Uwe Hoogwaardigheid, voor wie ik allen zegen en geluk van God afsmeek.

Aan Uwe Hoogwaardigheid

Gegeven te Rome, uit de H. Congregatie van het Concilie, op den 8sten December, feestdag van de Onbevlekte Ontvangenis der Moedermaagd, 1866.

P. Kard. Caterini, Praef.

Petrus, Aartsbisschop van Sardes, Pro-Secr.